

**MUHAMMED B. HASAN ES-SEMENNÛDÎ'NİN
HAYATI ESERLERİ VE TARİKAT
ÂDÂBI İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ**

Mehmet Şirin AYIŞ

**Doktora Tezi
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Prof. Dr. İsa ÇELİK
2014
Her Hakkı Saklıdır**

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Mehmet Şirin AYIŞ

MUHAMMED B. HASAN ES-SEMENNÛDÎ'NİN HAYATI
ESERLERİ VE TARİKAT ÂDÂBİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. İsa ÇELİK

ERZURUM-2014

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

09.01.2015

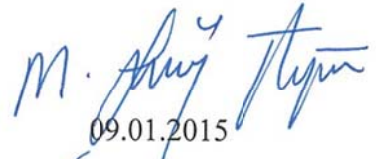
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum " *Muhammed b. Hasan es- Semennûdî'nin Hayatı Eserleri ve Tarikat Âdâbı İle İlgili Görüşleri* " adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ ☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ ☐ Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

09.01.2015

Mehmet Şirin AYIŞ

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. İsa ÇELİK danışmanlığında, Mehmet Şirin AYIŞ tarafından hazırlanan bu çalışma 08 / 01 / 2015 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. İsa ÇELİK

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Cengiz GÜNDOĞDU

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Nihat YATKIN

İmza:

Jüri Üyesi : Doç Dr. Selami ŞİMŞEK

İmza:

Jüri Üyesi : Doç Dr. İsmail ALTUN

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
ÖNSÖZ.....	VII
GİRİŞ	1
I- ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	1
II. XVIII. ASIRDA MISIR'DA HALVETİYYE TARİKATI.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

SEMENNÛDÎ'NİN HAYATI ŞAHSİYETİ ESERLERİ VE TARİKATI

1.1. HAYATI.....	9
1.1.1. Doğum Yeri.....	9
1.1.2. Adı ve Künyesi.....	9
1.1.3. Tahsil Hayatı ve Hocaları.....	10
1.1.4. Tarikata İntisabı ve Şeyhi.....	11
1.1.5. Tarikat Silsilesi.....	18
1.1.6. Vefatı.....	22
1.2. ŞAHSİYETİ.....	22
1.2.1. İlmî Şahsiyeti.....	22
1.2.2. Edebî Şahsiyeti.....	23
1.2.3. Tasavvufî Şahsiyeti.....	30
1.3. ESERLERİ	31
1.3.1. Semennûdî'ye Aidiyeti Kesin Olanlar	31
1.3.2. Semennûdî'ye Nisbet Edilenler.....	49
1.4. MENSUB OLDUĞU TARİKAT HALVETİYYE	50
1.4.1. Halvetiyye Tarikatı.....	50
1.4.2. Halvetiyye Kolları	51
1.4.3. Hifniyye Tarikatı	53
1.4.4. Hifniyye'nin Kolları	53
1.4.4.1. Derdîriyye.....	53
1.4.4.2. Ezheriyye.....	58

1.4.4.3. Rahmâniyye	59
1.4.4.4. Ticâniyye	60

İKİNCİ BÖLÜM

SEMENNÛDÎ'NİN TARİKAT ÂDÂBI İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

2.1. TARİKATA GİRİŞ.....	65
2.1.1. Tevbe	67
2.1.2. Ahd veya Bey'at.....	71
2.1.3. Zikir Telkini	80
2.2. TARİKAT ÂDÂBI	103
2.2.1. Müridin Âdâbı	104
2.3.1.1. Müridin, Şeyhi İle Âdâbı	105
2.3.1.2. Müridin İhvanı İle Âdâbı	122
2.3.1.3. Müridin Nefsine Karşı Âdâbı	131
2.3.1.4. Müridin Tarikattan Uzaklaştırılması	136
2.2.2. Mürşidin Âdâbı	137
2.3.2.1. Mürşid Olmanın Şartları.....	143
2.3.2.2. Mürşidin Nefsine Karşı Âdâbı.....	144
2.3.2.3. Mürşidin Müridleri İle Olan Âdâbı	145
2.2.3. Tekke Hizmeti Yapanların Âdâbı.....	147
2.3. NEFİS TERBİYESİ	159
2.3.1. Nefsin Mahiyeti	161
2.3.2. Nefis Mertebeleri.....	163
2.3.2.1. Nefs-i Emmâre.....	164
2.3.2.2. Nefs-i Levvâme	166
2.3.2.3. Nefs-i Mülhime	170
2.3.2.4. Nefs-i Mutmâinne.....	175
2.3.2.5. Nefs-i Râziyye	178
2.3.2.6. Nefs-i Marziyye.....	180
2.3.2.7. Nefs-i Kâmile	182
2.3.3. Nefisle Mücâhedede Sülûkün Lüzûmu	185
2.3.4. Riyâzet.....	187

2.4.4.1. Açlık	188
2.4.4.2. Seher/Az Uyuma	193
2.4.4.3. Samt/Az konuşma.....	196
2.4.4.4. Uzlet/Halvet.....	197
2.3.5. Mücâhede	210
2.3.6. Nefsin Tasfiye ve Tahliyesi.....	211
2.4. MÜRİDİ KEMÂLATA ULAŞTIRAN HASLETLER.....	214
2.4.1. Hüzün	214
2.4.2. Havf/Korku.....	215
2.4.3. Recâ/Ümit.....	216
2.4.4. Verâ	217
2.4.5. Takva.....	218
2.4.6. Zühd	219
2.4.7. Sabır	220
2.4.8. Şükür	223
2.4.9. Kanaat.....	224
2.4.10. Tevekkül.....	224
SONUÇ.....	227
KAYNAKLAR	231
EKLER.....	242
EK 1. el-Âdâbu's-Seniyye	242
EK 2. Tuhfetu's-Sâlikîn	248
ÖZGEÇMİŞ.....	253

ÖZET

DOKTORA TEZİ

MUHAMMED B. HASAN ES-SEMENNÛDÎ'NİN HAYATI ESERLERİ
VE TARİKAT ÂDÂBİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Mehmet Şirin AYIŞ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İsa ÇELİK

2014, 253 sayfa

Jüri: Prof. Dr. İsa ÇELİK

Prof. Dr. Cengiz GÜNDOĞDU

Prof. Dr. Nihat YATKIN

Doç Dr. Selami ŞİMŞEK

Doç Dr. İsmail ALTUN

Hayatı, eserleri ve tarikat âdâbı ile ilgili görüşlerini çalıştığımız Muhammed b. Hasan es-Semennûdî, Mısır'ın Semânûd şehrinde dünyaya gelmiş, ilk tahsilini burada yapmış, Kur'ân-ı Kerim ve bazı dinî metinleri ezberledikten sonra yirmi yaşlarında Ezher'e gitmiştir. Ezher'de Mustafa Kemâleddin Bekrî'nin halifesi Muhammed b. Salim el-Hifnî'ye intisab etmiş ve ondan Halvetiyye tarikatı icazetini almıştır. Semennûdî, tasavvuf ve tarikat hizmetlerinin yanında kıraat ve hadis alanında da kendisini yetiştirmiş uzun bir süre ders okutmuş ve birçok talebe kendisinden istifade etmiştir. Semennûdî, hem tasavvuf, he de kıraat alanında eserler yazmış bir şahsiyettir.

Bu çalışmanın amacı, Semennûdî'nin, tasavvuf alanında yazmış olduğu *el-Âdabu's-Seniyye Limen Yurîdû Tarikate's-Sâdâtî'l-Halvetiyye* ile *Tuhfetu's-Sâlikîn ve Delâletu's-Sâirîn li Minhâci'l-Mukarrabîn* adlı eserlerinden hareketle, tarikata giriş, tarikat âdâbı, nefis terbiyesi ile müridi kemâlata ulaştıran hasletler gibi tarikat âdâbı ile ilgili konulardaki görüşlerini ortaya koymaktır. Kalbî ve ruhî hayatın unutulmaya yüz tuttuğu günümüzde, Semennûdî'nin eserlerinde ele aldığı bu görüşlerle beraber, tasavvuf ilminin alanına giren ahlakî ve manevî konuların yeniden hatırlanması ve istifade edilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Muhammed b. Hasan es-Semennûdî, Tuhfetu's-Sâlikîn, Âdâbu's-Seniyye, Tarikat, Âdâb.

ABSTRACT

Ph. D. DISSERTATION

MUHAMMED B. HASAN ES- SEMENNUDI'S LIFE WORKS
AND VIEWS ABOUT TARIQAH'S MORALS

Mehmet Şirin AYİŞ

Advisor: Prof. Dr. İsa ÇELİK

2014, Page: 253

Jury: Prof. Dr. İsa ÇELİK

Prof. Dr. Cengiz GÜNDOĞDU

Prof. Dr. Nihat YATKIN

Assoc. Prof. Dr. Selami ŞİMŞEK

Assoc. Prof. Dr. İsmail ALTUN

Muhammed b. Hasan es-Semennûdî, whose life, works and views about tariqa's morals were studied by us, was born in Semânûd, Egypt, had his first primary education here, and went to Ezher in his twenties after memorizing Holy Quran and some religious texts. In Ezher, he joined Mustafa Kemâleddin Bekrî's caliph Muhammed b. Salim el-Hifnî and took permission from him related to Khalwatiyya tariqa. Semennûdî, besides his services of Sufism and tariqa, improved himself in recitation and hadith, taught for long years and numerous students made use of his lectures. Semennûdî is a figure who has works both in Sufism and in recitation.

The aim of this study is to present Semennûdî's views on participation in tariqa, important people of tariqa, tariqa's morals, self-training and traits which make a follower reach perfection considering his life, works and *el-Âdabu's-Seniyye Limen Yurîdû Tarikate's-Sâdâti'l-Halvetiyye* with *Tuhfetu's-Sâlikîn* and *Delâletu's-Sâirîn li Minhâci'l-Mukarrabîn*. In our day, in which spiritual and mental life begin to be forgotten, in addition to Semennûdî's views mentioned in his works, we are of the opinion that the ethical and spiritual subjects in the field of mysticism should be taken into consideration all over and they should be made use of.

Keywords: Muhammed b. Hasan es-Semennudi, Tuhfetu's-Sâlikîn, Âdâbu's-Seniyye, Tariqah, Morals.

KISALTMALAR DİZİNİ

AÜİF.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Bkz.	: Bakınız
Çev:	: Çeviren
d.	: Doğumu
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
h.	: Hicrî
Haz.	: Hazırlayan
m.	: Miladî
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
Nu:	: Numara
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
Sad.	: Sadeleştiren
ss.	: Sayfalar Arası
TDK.	: Türk Dil Kurumu
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik
trc.	: Tercüme
ts.	: Tarihsiz
tsh.	: Tashih
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
ty.	: Tarih Yok
vr.	: Varak
Yay.	: Yayınları

ÖNSÖZ

Tarikatlar, ortaya çıkışlarından bu yana İslam kültür birikiminin temel unsurlarından birini teşkil etmiş, inanç, düşünce, ahlak ve sanat alanında büyük hizmetler ortaya koymuşlardır. Bunun bir sonucu olarak da zaman içerisinde hizmet tarzları ve eğitim şekilleri farklı olan birçok tarikat ortaya çıkmıştır. Bu tarikatlar bir taraftan İslam dininin yayılmasına ve fetih hareketlerinin devam etmesine katkı sağlamışlar diğer taraftan da insanların ruh ve mana dünyalarını beslemiş ve onları olgun birer mümin haline getiren kurumlar olmuşlardır. Bu özelliklerinden dolayı tarikatlar İslam dünyasında hızla yayılmışlardır. Bu süreç Osmanlı devletinde de kendini göstermiş ve birçok tarikat Osmanlı devletinde yayılma alanı bulmuştur.

Halvetiyye, Osmanlı döneminde İstanbul, Anadolu ve Balkanlarda yaygın bir tarikat olarak karşımıza çıkmaktadır. Halvetiyye'nin yeniden yayılmasına öncülük eden kişi, tarikatta Pir-i Sâni ünvanına sahip Seyyid Yahya Şirvanî'dir. Şirvanî, değişik bölgelere özellikle Anadolu'ya halifeler göndererek tarikatın yayılmasını temin etmiştir. Onun Anadolu'ya gönderdiği en meşhur halifeleri, Habib Karamanî, Muhammed Erzincanî ve Dede Ömer Ruşenî'dir. Dede Ömer Ruşenî'nin kendisi Tebriz'de kalmış halifesi İbrahim Gülşenî Anadolu'ya gelmiştir. Bu zatlar ve onların yetiştirdikleri halifelerin faaliyetleri neticesinde Halvetiyye tarikatı Anadolu'da büyük bir hızla yayılmıştır. Halvetiyye, aynı zamanda Mısır, Mağrib ve Arabistan bölgesinde de faaliyet göstermiş ve pek çok mürid yetiştirmiştir. Bu tarikatın özelliklerinden bir tanesi de pek çok kollara ayrılmış olmasıdır. Tarikatın kurucularından pek çoğu Anadolu'da medfundur. Aynı zamanda Anadolu ve Rumeli'de en çok tekkesi bulunan tarikatların başında da Halvetiyye gelmektedir.

İşte bu konunun tez olarak tercih edilmesinin nedeni, aynı zamanda Halvetiyye tarikatına mensub, XVIII. asırda yaşamış olan *Muhammed b. Hasan es-Semennûdî'nin Hayatı Eserleri ve Tarikat Âdâbı İle İlgili Görüşleri*'ni gün yüzüne çıkarmaktır. İkincisi, müellifin, tarikat âdâbı ile alakalı önemli bilgiler verdiği *el-Âdabu's-Seniyye Limen Yurîdû Tarikate's-Sâdâti'l-Halvetiyye* ile *Tuhfetu's-Sâlikîn ve Delâletu's-Sâirîn li Minhâci'l-Mukarrabîn* adlı eserlerini tanıtmak ve eserlerinde bu konu ile ilgili görüşlerini ortaya koymaktır.

Tezimiz, bir Giriş ve iki Bölümden meydana gelmektedir. Giriş kısmında araştırmanın kaynakları ile XVIII. yüzyılda Mısır'da Halvetiyye tarikatı, Birinci Bölümde Semennûdî'nin hayatı eserleri ve bağlı olduğu tarikat, İkinci Bölümde ise, Semennûdî'nin tarikat âdâbı ile ilgili görüşleri ele alındı.

Bu çalışmamda bana yardımcı olan birinci tez danışmanım Prof. Dr. Osman Türer'e, çalışmanın kalan kısmını beraber çalıştığım Prof. Dr. İsa Çelik'e, desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Cengiz Gündoğdu'ya, Doç. Dr. Selami Şimşek'e ayrıca burada ismini zikredemediğim tüm hocalarıma, katkı sunanlara ve emeği geçenlere teşekkür ederim.

Erzurum - 2014

Mehmet Şirin AYIŞ

GİRİŞ

I- ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Müellifin hayatını ele alan menâkıbnâmeler başta olmak üzere terâcim ve ahvâl kitapları, o dönemi ele alan tarihî çalışmalar, Halvetiyye tarikatı ve bu tarikatın silsilesini ele alan eserler ile bu alanda günümüzde yapılmış çalışmalar tezimizin temel kaynaklarını teşkil etmektedir.

Semennûdî'nin hayatı hakkında bilgi veren eserlerin başında Ebü'l-Fazl Muhammed Halil b. Ali b. Muhammed Murâdî (v.1206/1791)'nin¹ *Silkü'd-Dürer fî Ayâni Karni's-Sâni Aşer* adlı eseri gelir.² Murâdî eserinin 3. cildinin 122. sayfasında Semennûdî hakkında bilgi vermektedir.

Abdurrahman b. Hasan b. İbrâhim Cebertî (v. 1237/1822)'nin *Târîhu Acâibi'l-Âsâr fî't-Terâcim ve'l-Ahbâr*³ adlı eseri konumuzla ilgili diğer önemli bir kaynaktır. Eser, 1694 ile 1821 tarihleri arasında meydana gelen olayları ve şahısların hayatlarını anlatır. Bu sebeple, Semennûdî'nin hayatı ile ilgili müracaat kaynaklarımızdan bir tanesi olmuştur.

Babanzâde Bağdatlı İsmail Paşa (v.1338/1920)⁴ İslam dünyasında yetişmiş müellifler ve onlara ait eserler hakkında ansiklopedik bilgiler verdiği *Hediyyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin* eserinin ikinci cildinin 344, 345 sayfalarında Muhammed b. Hasan es-Semennûdî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi vermektedir.

¹ Sedat Şensoy, “Silkû'd-Dürer”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2009, XXXVII, 205.

² Silkü'd-Dürer, Murâdî'nin en önemli ve meşhur eseri olup tam adı *Ahbârü'l-Âsâr fî Ahyâri'l-Emsâr'dır*. (*Silkü'd-Dürer fî Ayâni Karni's-Sâni Aşer*). Eser dört cilt halinde basılmış olup Bulak dışında Kahire 1874; Mektebetü'l-Müsenna, Bağdat 1301; Dâru İbn Hazm, Beyrut 1988, olmak üzere çeşitli baskıları mevcuttur. Şensoy, s. 206.

³ Abdurrahman Cebertî, *Târîhu Acâibi'l-Âsâr fî't-Terâcim ve'l-Ahbâr*, Dârü'l-Faris, Kahire ts, I-III. Eser, aynı zamanda beş cilt olarak İngilizceye de çevrilmiştir. Beşinci cilt tamamen fihristtir. Bkz. Thomas Philipp and Moshe Perlmann *Abd al-Rahman al-Jabarti's History of Egypt*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 1994, I-V.

⁴ İsmail Paşa otuz beş yıllık bir emek mahsulü olan iki önemli eser bırakmıştır. Birincisi, *Hediyyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, Diğeri ise *İzâhü'l-Meknûn fî Zeyl-i alâ Keşfü'z-Zünûn Esâmîü'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, Geniş bilgi için bkz. Hulusi Kılıç, “Bağdatlı İsmâil Paşa”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1991, IV, 447.

Ömer Rıza Kehhâle (1905-1987),⁵ *Mu'cemü'l-Müellifin Terâcimu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye*⁶ isimli eserinin 10. cilt, 211-212 sayfalarında hem Semennûdî hakkında bilgi vermekte ve onunla ilgili bir kaynakça sunmaktadır.

Muhammed b. Hasan el-Hacvî es-Sa'lebî el-Fasî (v. 1376/1956), *el-Fikrû's-Sami fî Tarihi'l-Fıkhi'l-İslâmî*, adlı eserinde Semennûdî'den bahsetmiş,⁷ Semennûdî'yi Muhammed b. el-Hasan b. Muhammed b. Ahmed el-Munayyir es-Semennûdî el-Mısırî olarak tanıtmış ve Semennûdî için İmamun, Fakîhun, Muhaddîsun, Mukrîun, Sûfîyun tabirlerini kullanmıştır.⁸

Muhammed Abdülmün'im Hafâcî *el-Ezher fî Elfi Âmm* adlı eserinde Semennûdî'nin Ezher Üniversitesinde şeyhlik yaptığını ifade eder.⁹

Ahmed Atiyyetullah da *el-Kâmûsü'l-İslâmî* adlı eserinde Semennûdî'den Muhammed b. Hasan b. Muhammed eş-Şafî el-Halvetî el-Ma'ruf bi'l-Munayyir olarak bahseder. Müellif Semennûdî'nin hayatı hakkında bilgi verdikten sonra Semennûdî'nin tasavvuf, ulumu'l-Kur'ân ve fıkıhla ilgili eserlerini zikreder.¹⁰

Hayreddin Ziriklî, (v. 1396/1976) *el-A'lâm Kâmûsu Terâcimi Li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ* adlı eserinde Semennûdî'den Muhammed b. Hasan b. Muhammed es-Semennûdî el-Ezherî el-Ma'ruf bi'l-Munayyir olarak bahsediyor ve Semennûdî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi veriyor.¹¹

Bağdatlı İsmail Paşa (v.1338/1920)'nın *Keşfu'z-Zünûn'a*¹² zeyil olarak kaleme aldığı *İzâhü'l-Meknûn fî Zeyli ala Keşfi'z-Zünûn an Esâmiu'l-Kütüb ve'l-Fünûn'u*¹³

⁵ Muhammed Abdullatif Salih El-Ferfûr, "Kehhâle, Ömer Rıza", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2002, XXV, 189, 190; Edhem Cündî *A'lâmü'l-Edeb ve'l-Fen*, Matbaatü'l-İttihâd, Dımaşk 1958, II, 146; Enver el-Cündî, *A'lâmü'd-Da've ve'l-Fikr (A'lâmü'l-Karni'r-Rabi' Aşer el-Hicrî)*, Mektebetu Enclo'l-Mısriyye, Kahire ts, s. 179-188; Muhammed Abdullatif Salih Ferfûr, *A'lâmu Dımaşk fî Karni'r-Râbi' Aşer el-Hicrî*, Dârü'l-Mellâh, Dımaşk 1987, s. 382.

⁶ Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin Teracimu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993.

⁷ *el-Fikrû's-Sâmî* ilk defa 1340'ta (1922) Rabat'ta yayımlanmaya başlanmış, bu baskı 1345 (1927) yılında Fas ve Tunus'ta tamamlanmıştır. Eser daha sonra Abdülazîz b. Abdülfettâh el-Kârî (I-II, Medine 1396-1397/1976-1977) ve Eymen Sâlih Şabân (I-II, Beyrut 1416/1995) tarafından neşredilmiştir. Saffet Köse, "Hacvî", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1996, XIV, 522.

⁸ Muhammed b. Hasan el-Hacvî es-Seâlebî el-Fasî, *el-Fikrû's-Sami fî Tarihi Fıkhi'l-İslâmî*, Mektebetü'l-İlmiyye, Medine 1976, II, 355.

⁹ Muhammed Abdülmün'im Hafâcî, *el-Ezher fî Elfi el-Âmm*, Alemü'l-Kütüb, Beyrut 1988, I, 171.

¹⁰ Ahmed Atiyyetullah, *el-Kamûsü'l-İslâmî*, Mektebetü'n-Nehdati'l-Mısriyye, Kahire 1970, III, 499, 500.

¹¹ Hayreddin Ziriklî, *el-A'lâm Kamûsu Terâcimi Li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ*, Dârü'l-İlm li'l-Melayin, Beyrut 1984, VI, 323.

¹² Geniş bilgi için bkz. İlhan Kutluer, "Keşfü'z-Zünûn", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2002, XXV, 321.

Semennûdî'ye ait *Âdâbu's-Seniyye*,¹⁴ *Tuhfetu's-Sâlikîn*,¹⁵ *ed-Dureru'l-Cisâm fî Şerhi's-Şurûti'l-Me'mum ve'l-İmam*,¹⁶ *İlhamu'l-Azizi'l-Kerim fî mâ fî Habaya Bismillahi'r-Rahmani'r-Rahim*¹⁷ ile *Satâat Lemeât Envâru Diyâi'l-Fecri fî Şerhi Kitabı Tayyibeti'n-Neşr*¹⁸ adlı eserlerini zikretmektedir.

Ali Mübarek b. Süleyman b. İbrahim (v. 1311/1893) *el-Hitatü't-Tevfikıyyeti'l-Cedide li-Mısri'l-Kahire*¹⁹ isimli eserinde Semennûdî'nin doğum yeri olan Semânûd şehrini tanıtmaktadır.

Yusuf b. İsmail en-Nebhânî (v.1350/1932)'nin,²⁰ başlangıçtan XX. yüzyıla kadar yaşamış olan velilere ait kerâmetleri ele alan *Câmû Kerâmâti'l-Evliyâ* adlı eseri,²¹ birinci cildin 361. sayfasında Semennûdî'ye ait bazı kerâmetlerden bahseder.

Semennûdî'nin hayatı ve eserleri üzerine ülkemizde yapılan ilk çalışma Yaşar Nuri Öztürk'ün *Âl âdâb As-Saniyya Li-man Yurîdu Tarîka Sâdât Al-Halvatiyya* adlı makalesidir. Makalede Semennûdî'nin kısaca *Âdâbu's-Seniyye* olarak da bilinen ve yukarıda ismi zikredilen eserin tanıtımı yapılmıştır.²²

Ülkemizde yapılan bir diğer çalışma ise Ramazan Muslu'nun *Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri* adlı doçentlik çalışmasıdır. Kitapta Hifniyye tarikatının kurucusu Muhammed b. Salim el-Hifnî'den bahsedilirken halifeleri ile ilgili kısımda Semennûdî'den bahsedilmektedir.²³

¹³ *İzâhü'l-Meknûn*, Bağdatlı İsmail Paşa'nın, Kâtip Çelebi'ye ait *Keşfü'z-Zunûn* adlı esere zeyil olarak Arapça kaleme aldığı bir eserdir. Bkz. Kılıç, s. 448.

¹⁴ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhü'l-Meknûn fî Zeyl-i ala Keşfi'z-zünûn Esâmîü'l- Kütüb ve'l-Fünûn*, tashih, Şerafettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge, MEB, İstanbul 1972, I, 2.

¹⁵ Bağdatlı İsmail Paşa, I, 250.

¹⁶ Bağdatlı İsmail Paşa, I, 165.

¹⁷ Bağdatlı İsmail Paşa, I, 123.

¹⁸ Bağdatlı İsmail Paşa, II, 14.

¹⁹ Ali Paşa Mübarek, *el-Hitatü't-Tevfikıyyeti'l-Cedide li-Mısri'l-Kahire Müdüniha ve Bilâdihe'l-Kadime, Dârü'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye*, Kahire 1306.

²⁰ M. Sait Özervanlı, “Nebhânî, Yusuf b. İsmail”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, XXXII, 471; Yusuf b. Musa ed-Dımaşkî, *Mu'cemu Matbuati'l-Arabiyye ve'l-Muarrabe*, Matbaatu's- Serkis, Kahire 1928, II, 1838-1842.

²¹ Yusuf b. İsmail b. Yusuf Nebhânî, *Câmû Kerâmâti'l-Evliya*, thk. İbrâhim Atve Avad, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1989, I, 361; Eser Abdühalik Duran tarafından günümüz Türkçesine tercüme edilmiştir. Bkz. Yusuf b. İsmail Nebhânî, *Sahabeden Günümüze Veliler ve Kerâmetleri*, trc. Abdühalik Duran, Hikmet Neşriyat, İstanbul.

²² Yaşar Nuri Öztürk, “Al Âdâb As-Saniyya Li-Man Yurîdu Tarîka Sâdât Al-Halvatiya,” *İslam Medeniyeti Dergisi*, VI, sayı: 1, 1978, s. 56-70.

²³ Ramazan Muslu, *Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, Erkam Yayınları, İstanbul 2005, s.1-20.

Ralf Elger, Mustafa Kemâleddin Bekrî üzerine yapmış olduğu *Mustafa al-Bakri Zur Selbstdarstellung Eines Syrischen Gelehrten, Sûfis und Dichters des 18. Jahrhunderts* adlı çalışmasının yedinci sayfasında Semennûdî'nin *Tuhfetu's-Sâlikîn* adlı eserini zikreder.²⁴

II. XVIII. ASIRDA MISIR'DA HALVETİYYE TARİKATI

Mısır'da Halvetiyye tarikatı konusuna geçmeden evvel tarihi süreç içerisinde Mısır'da tasavvuf ve tarikatların gelişimine bakmakta yarar vardır. Tasavvuf, Mısır'a girdiği h. III. m. IX. asırdan günümüze kadar dinî hayat üzerinde pek çok etkileri olmuş bir kurumdur. Mısır'da tasavvufun ilk tohumlarını atan kişi Zünnûn el-Mısırî (v. 245/859) olarak kabul edilir.²⁵ Zünnûn, tasavvuf tarihinde hâl ve makamlardan ilk defa bahseden sûfî olarak da bilinir. Zünnûn, aynı zamanda tasavvufta sûflerin hemen hepsinin kendisinden istifade ettiği ve kendisine dayandıkları büyük bir şahsiyettir.²⁶ Tasavvuf cereyanı Mısır'da h. III. asır ile VII. asırlar arasında devam etmiş ve bu dönemde Mısır, adeta bir tasavvuf merkezi haline gelmiştir.²⁷

Mısır'a çok sayıda mutasavvıfın gelmesinden sonra tarikatların da hızla yayıldığı görülür. Şeyh Ebü'l-Feth el-Vâsıtî İskenderiye'de Rifâiyye tarikatını; Ahmed el-Bedevî (v. 675/1276) Tanta'da Bedeviyye tarikatını; İbrahim ed-Desûkî (v. 686/1287) Desûk'ta Burhâniyye tarikatını; Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî (v. 564/1256) İskenderiye'de Şâzeliyye tarikatını yaymışlardır.²⁸

Mısır'da tasavvufî hayat, yukarıda ismi geçenlerin büyük çoğunluğunun temsil ettiği çeşitli tarikatların bünyesinde gelişmiştir. Memluk döneminin sonuna doğru Osmanlı coğrafyasından Mısır'a çok sayıda sûfî gelerek yerleşmiştir. Bunların arasında Halvetî şeyhlerinden Muhammed Demirtaşî (v. 935/1529), İbrahim Gülşenî (v.

²⁴ Eser, matbu olarak basılmıştır. Eserin orijinal adı: Ralf Elger, *Mustafa al-Bakri Zur Selbstdarstellung eines Syrischen Gelehrten, Sûfis und Dichters des 18. Jahrhunderts*, EB-Verlag, Hamburg, Germany, 2004.

²⁵ Hilal Görgün, "Mısır Tarihi", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1988, XXIX, 582.

²⁶ Ebu'l-Vefâ Taftazânî, "Mısır'da Sûfî Tarikatların Tarihi Gelişimi ve Günümüzdeki Durumları", Çev: Mustafa Aşkar, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 35, 1996, s. 535.

²⁷ Mısırdaki h. III. asır ile VII. asır arasında yaşamış sûfler için bkz. Taftazânî, s. 535-537.

²⁸ Görgün, s. 582. Mısır'da Rifâiyye, Geylâniyye, Bedeviyye, Şâzeliyye ve Desûkiyye tarikatları hakkında daha geniş bilgi için bkz. Amir en-Neccâr, *Et-Turuku's-Sûfiyye fî Mısır, Neş'etuha, Nizamuha ve Revâduha*, Neşru'n-Neyh, Kahire 1983.

826/1422) ve Abdülvehhâb eş-Şârânî (v. 973/1565) sayılabilir.²⁹ Evliyâ Çelebî'nin seyahatnamesinde belirttiğine göre XVII. yüzyılda Mısır'da birkaç Halvetî kolu temsil edilmiştir. Çelebî'ye göre Gülşeniyye ve Demirtaşıyye ile beraber Mısır'da Muvahhidiyye, Üveysiyye, Şemsiyye, Uşşakiyye ve Sinaniyye kolları da mevcuttur.³⁰

Osmanlı devri Mısır'ında ilim-tasavvuf ilişkisinin iyi durumda olduğu ve birçok ünlü kişinin hem sûfî hem âlim sıfatıyla tanındığı görülür. Tarikat şeyhleri kendi tekkeleri yanında büyük câmîlerde de zikir meclisleri düzenliyorlardı. Nitekim Nûreddin eş-Şûnî el-Mahyâvî (v.944/1537), ihdas ettiği “mahya”³¹ meclislerini Kahire'ye yerleştikten sonra Ezher Camii'nde tertip etmeye başlamıştı.³²

Bu dönemde tasavvuf genel olarak Ezher câmiası üzerinde de etkiliydi ve Ezher ulemasının çoğu tasavvufa meyilliydiler. Ezher'de tahsilini tamamlayan bir ilim adamı, önce şer'î ilimlerden, sonra da sûfî tarikatlardan birinden icazet alırdı.³³

Daha sonraki dönemlerde Mısır'da özellikle Kahire'de tasavvufî hayat üzerinde Bekir es-Siddîkî ve es-Sadâtü'l-Vefâiyye adlı iki zengin ailenin etkili olduğu görülür. Her iki aile aslında Şâzelî ise de Bekrîler XVIII. yüzyılın ilk yarısında Şamlı şeyh Mustafa Kemâleddin Bekrî (v. 1688/1749) tarafından Halvetiyye'ye bağlandı. Bu ailelerde reis konumundaki kişi aynı zamanda tarikatın şeyhiydi ve Şeyhü's-seccâde³⁴ unvanını taşıyordu. Soyları Hz. Ebû Bekir'e ulaşan Bekrîler mevlid kutlamalarının düzenlenmesinden, Seyyidlerden olan Vefâiyye ailesi de Hz. Hüseyin'in doğum günü kutlamalarıyla Hüseyin Camii ve vakıflarından sorumluydu. Osmanlı hâkimiyetinin başından beri İstanbul'dan tayin edilen ve Kâbe örtüsüyle mahmili koruma görevi de

²⁹ Mısır'da ilk Halvetî tekkesi, Osmanlılar'ın Mısır'ı almasından önce İbrahim Gülşenî tarafından kurulmuştur. Bkz. Mustafa Aşkar, *Niyazi-i Mısri ve Tasavvuf Anlayışı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 201.

³⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Çev: Zuhurî Danışman, Zuhurî Danışman Yayınevi, İstanbul 1971, XIV, 197.

³¹ Özellikle ramazan aylarında birden fazla minareli camilerin iki minaresi arasına kurulan ışıklı yazı veya resim panosu.

³² Görgün, s. 582.

³³ Abdurrahman Cebertî, *Târîhu Acâibi'l-Asâr fi't-Terâcim ve'l-Ahbâr*, Dârü'l-Faris, Kahire ts., s. 159.

³⁴ Seccade şeyhinin anlamı: şeriât, tarikât ve hakikât üzerine dosdoğru olan şeyh demektir. Bu kelimenin anlamı Arapçada “selasetu caddetün” yani “üç yol” anlamında üç ana tarikatı temsil eder. Muhammed b. A'la b. Ali el-Faruki el-Hanefî et-Tehânevî (v. 1158/1745), *Keşşâf-ı Istılahatı Fünûn*. “Seccade” maddesi, Kahraman Yayınları, İstanbul 1984.

uhdesine verilen Nâkîbü'l-eşrâflar XVIII. yüzyılın başlarından itibaren bu iki aileden seçilmeye başlandı ve böylece Nakîbü'l-eşrâflık makamı tasavvufî bir önem kazandı.³⁵

Mısır'da, Halvetiyye tarikatında daha çok Bekrî ailesine mensub Mustafa Kemâleddin Bekrî ön plana çıkmaktadır.³⁶ Mustafa Kemâleddin Bekrî doğum yeri Şam'da Abdulganî en-Nablûsî (v. 1143/1731)'den ilim tahsil etmiş, kendisinden İbnü'l-Arabî (v. 638/1240)'nin *Füsûs*, *Fütûhat* ve *et-Tedbirâtü'l-Îlâhiyye*'sini okumuştur.³⁷ el-Bekrî, Kudüs, Halep, İstanbul, Bağdat, Basra ve bölgedeki diğer önemli şehir merkezlerinin çoğuna seyahatler yapmıştır.³⁸ Bekrî, Nakşibendiyye, Kadiriyye ve en son Halvetiyye tarikatlarına intisab etmiştir. Halvetiyye tarikatında şeyhi, Halvetîliğin Karabâşiyye koluna mensub Abdüllatif el-Halebî (v. 1121/1709)'dir. Halebî ölümünden bir sene önce Bekrî'ye hilafet vermiş ve onu kendisine halef tayin etmiştir. Bu durum Bekrî'yi el-Halebî'nin yegâne varisi kılmıştır. Bunun neticesi olarak sonraki yıllarda el-Halebî'nin bütün müridleri ahitlerini Bekrî ile tekrar yenilemişlerdir.³⁹

Frederick De Jong, Bekrî'nin XVIII. asırda Mısır'daki tasavvuf ve tarikat faaliyeti ile ilgili olarak şu değerlendirmeleri yapar: Bekrî vefat ettiğinde Kahire'de mukim olan Muhammed b. Salim el-Hifnî (v. 1181/1767) adında yalnızca bir halifesi bulunmaktaydı.⁴⁰ Halvetiyye-Bekriyye tarikatı, Hifnî'nin halifeleri ve müridleri yönetiminde doğuya doğru özellikle Mısır'da Araplar arasında kayda değer bir yayılma

³⁵ Görgün, s. 582. Nakîbü'l-Eşrâflık makamını elinde bulunduran kimse aynı zamanda 18. asrın ortalarından 1911'e kadar Nakîbü'l-Eşrâfın ve hatta 1812'den 1946'ya kadar tarikatları temsil eden en üst düzeydeki liderin makamına sahip kabul edilmiştir. 1946 yılında Bekriyye'nin son son Seccâde Şeyhi'nin Sudan'daki Mısır aleyhtarı ayrılıkçı hareketi destekleyen faaliyetleri yüzünden Kral Faruk tarafından yetkileri elinden alınmıştır. Bkz. A. Popovic, G. Veinstein, *İslam Dünyasında Tarikatlar (Gelişmeleri ve Aktüel Durumları)*, Çev: Osman Türer, Suf Yayınları, Ankara 2004, s. 398.

³⁶ Daha önce Mısır'a gelen Gülşeniyye ile Demirdaşiyye kolları Mısır'da beklenen etkiyi ortaya koyamamışlardır. Gülşeniyye'nin zikir ve ayinlerini Farsça yapması yerli Mısır halkı ve Türkler tarafından pek rağbet görmemiştir. Demirdaşiyye ise hadra denilen toplu zikre iki sene peş peşe katılma mecburiyetinden dolayı fazla taraftar toplayamamıştır. Dolayısıyla her iki tarikat da istenen sonucu elde edememiştir. Frederick De Jong, "Mustafa Kemâleddin Bekrî Halvetiyye Geleneğinin Yeniden İhyası ve Islahı," Çev: Ramazan Muslu, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 11, 2005, s. 76.

³⁷ Harirîzâde Mehmet Kemâleddin, *Tıbyânü Vesâilü'l-Hakaik fî Beyâni Selâsili't-Terâik*, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, Nu: 430, I, 148a.

³⁸ Harirîzâde, I, 143a.

³⁹ Harirîzâde, I, 148a.

⁴⁰ El-Bekrî'nin Mısır'da Muhammed Salim el-Hifnî'den hariç Muhammed b. Abdülkerim el-Medenî es-Semmânî (v. 1775) ile Bekrî'nin oğlu ve aynı zamanda halifesi Muhammed Kemâleddin adında iki halifesi daha vardır. Semmânî daha sonra kendi adını taşıyacak olan Bekrî'yenin Semmânîyye kolunun kurucusu olacaktır. Bu Tarikat Semmânî'den sonra Tayyibiyye ve Feyziyye olarak iki kola ayrılacaktır. Tayyibiyye, Semmânî'nin yetiştirmiş olduğu halifesi Sudanlı Şeyh Ahmed et-Tayyib el-Besîr'e (v. 1824) nisbet edilen bir koldur. Semmânîyye'nin diğer kolu ise Ebû'l-Feyz Seyyid Feyzüddin Hüseyin el-Mîrî'ye (v. 1891) nisbet edilen Feyziyye koludur. Kemâliyye ise Muhammed Kemâleddin'nin vefatından sonra halifeleri tarafından devam ettirilmiştir. Bkz. Muslu, *Mustafa Kemâleddin Bekrî* s. 16.

göstermiştir. Bu yayılmada rol alanlar Ahmed ed-Derdîr (v. 1201/1786) ve halifesi Ahmed es-Sâvî (v. 1241/1825) gibi kimseler olmuştur. Onların bu durumu Bekrî hakkında söz söyleyen batılı bilim adamlarının dikkatini çekmiştir. Mesela batılı araştırmacılardan Paul Andre, Bekrî tarafından yeniden canlandırılan Halvetiyye derken, Andre Raymond, Halvetiyye, şeyh Mustafa el-Bekrî'nin teşvikiyle Mısır'da yeni bir ivme kazandı, bu döneme doğru Mısır'lı şeyhler tarafından vücûda getirilen birçok tarikat, Bekriyye ile yeniden uyandı demiştir. Keza Trimmingham, XVIII. Yüzyıl boyunca Halvetiyye tarikatının Mısırlılar arasında yeniden faal hale gelmesi şeklinde konuya yaklaşacaktır. Yine B. G. Martin, Mustafa Bekrî, Halvetiyye'nin Mısır'da yeniden faaliyete geçmesine öncülük etti, dolayısıyla Bekrî ve Hifnî Mısır'da büyük bir sûfî canlanma hareketinin öncüsü oldular diyecektir. Martin, daha başka yazılarında da bu konuyu ele alır ve Halvetiyye'nin Mısır'da yeniden hizmete başlamasının Bekrî tarafından gerçekleştirildiğine işaret eder.⁴¹

Jong'a göre Mısır'da Halvetiyye üzerine araştırmaları olan ve bu konuda çok iyi bilinen Bannert Ernst de Bekrî önderliğindeki Halvetiyye'yi yeniden şekillendirilmiş bir kol olarak nitelendirmektedir. Bannert, Bekrî için "XVIII. Yüzyıl Suriye-Mısır kökenli reformcusu, el-Hifnî hakkında ise Mısır'da Halvetiyye'nin reform öncüsü nitelemesinde bulunur."⁴²

Mısır'da, Halvetîliğin yayılması, Bekrî'den sonra halifeleri tarafından devam ettirildi. Özellikle Muhammed Hifnî ve onun halifeleri tarafından bu hareket daha sonra Mısır, Hicaz ve Afrika'ya kadar yayılacaktır. Bu konuyu çalışmamızda Hifniyye tarikatı başlığı altında ele aldığımızdan burada daha fazla detayına girmeyeceğiz.

Mısır'da tasavvuf cereyanı daha sonraki dönemlerde de etkisini devam ettirmiştir. Burda ise Bekrîlerin Mısır'daki tasavvuf hareketi üzerindeki ağırlığını görmek mümkündür. Bunun bir örneği olarak 1812 yılında Kavalalı Mehmed Ali Paşa, iktidarı merkezîleştirme programının bir parçası olarak bütün tarikatları bir tek şeyhliğin (Şeyhü meşâyihi't-turuki's-sûfîyye) kontrolü altına soktu ve bu makamı Şeyhü's-Seccâdeti'l-Bekriyye'ye tevdi etti. Böylece Bekriyye şeyhi bütün tarikatların başı oldu. Tarikatların tek elden yönetimi İngiliz işgaline kadar, özellikle Avrupalı devletlerin Mısır'ın iç

⁴¹ Frederick De Jong, "Mustafa Kemâlleddin Bekrî Halvetiyye Geleneğinin Yeniden İhyası ve Islahı," Çev: Ramazan Muslu, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 11, 2005, s. 71.

⁴² Bannert Ernst, *La Khalwatiyya en Egypte*, MİDEO (Mlanges de l'Institut Dominicain d'Etudes Orientales), 8, 1964-1966, p. 63, VIII, 2.

işlerine karışmasına tavır alarak millî bir kahraman haline gelen Ali el-Bekrî'nin şeyhliği sırasında çok başarılı oldu. Daha sonra yerine geçen oğlu Abdülbâki el-Bekrî'nin, Urâbî Paşa ayaklanmasına karşı Hidiv'i desteklemesinin ve İngilizler'in Kahire'yi işgallerinin hemen öncesinde General Sir Garnet Volseley şerefine ziyafet vermesinin de etkisiyle Bekrî şeyhinin tarikatlar üzerindeki otoritesi zayıfladı.⁴³

1895'te Hidiv II. Abbas Hilmi, Meşîhatü't-turuki's-sûfiyye şeyhinin Bekrîler'den olması şartını kaldırdı, ayrıca bir sûfî meclisi kurarak başkanlığını bu şeyhe verdi. Meclisin üyeleri ise resmen tanınmış dört tarikatın şeyhlerinden oluşuyordu. Ardından sadece vakfî veya başka bir yerden geliri olmayan tekke, zaviye ve türbelerin Meşîhatü't-turuki's-sûfiyye'nin yönetimi altına alınması kararlaştırıldı. Tarikatları düzenleme ve ıslah çalışmaları XX. yüzyıl boyunca sürmüş ve son hidivlik kararnamesi 1970'li yıllara kadar yürürlükte kalmıştır.⁴⁴

Günümüzde Mısır'da tarikatlar devletin resmi bir kurumu olan “*el-Meclisü'l-A'la li't-Turuki's-Sûfiyye bi-Mısır*” (Mısır'da Sûfî Tarikatlar Yüksek Meclisi) nezareti altında resmi bir hüviyete sahiptirler. Kuruluşu 1800'lü yılların başına dayanan bu meclis, tarihi süreç içerisinde çeşitli isim değişikliklerine uğramış ve nihai olarak bu günkü halini almıştır. Bu kuruluşun tanzimi, görevi ve sorumlulukları ise 1976 yılında çıkarılan 118 numaralı kanun maddesine dayanır. Bu kanun resmi olarak ilk defa 2 Haziran 1903'te yayınlanmış ve 11 Eylül 1976'ya kadar yürürlükte kalmış olan layihanın yeniden düzenlenmiş halidir. Kanun 9 Eylül 1976 yılında Meclisü's-Şa'b (Halk Meclisi) tarafından 118 numara ile çıkarılmış ve iki gün sonraki resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanun, toplam 66 madde olup beş bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm, Sûfî tarikatların hedefleri ve tanzimi hakkındadır. İkinci bölüm, tasavvufî uygulamalar hakkındadır. Üçüncü bölüm, sûfiyye kuruluşları ve onların mali nizamları hakkındadır. Dördüncü bölüm, sûfiyye kuruluşları ve üyelerinin yargılanmaları hakkındadır. Beşinci bölüm ise genel hükümler ve sonuç kısmından meydana gelmektedir.⁴⁵

⁴³ Görgün, s. 583.

⁴⁴ Görgün, s. 583.

⁴⁵ Dilaver Güler, “Mısır'da Tasavvufî Hayat ve Tasavvuf Öğretimi,” *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 8, 1998, s. 205–208.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEMENNÜDÎ'NİN HAYATI ŞAHSİYETİ ESERLERİ VE TARİKATI

1.1. HAYATI

1.1.1. Doğum Yeri

Muhammed b. Hasan es-Semennûdî, 1697 tarihinde Mısır'ın Semânûd şehrinde dünyaya geldi.⁴⁶ Doğum yeri olan Semânûd şehri, bu günkü Mısır sınırları içinde yer almaktadır. Semânûd, coğrafi alan olarak Dimyat denizinin batı kenarına kurulmuş, batı yönetiminin büyük şehirlerinden eski bir şehirdir.⁴⁷ Semânûd, İslam'ın başlangıç dönemlerinde Arapların, bahar mevsiminde atlarının otlanıp semizleşmesi için konaklamada tercih ettikleri bir yer olarak kullanılmıştır. Bahar mevsimi geldiğinde o dönemin Mısır valisi olan Amr b. As bütün Arap kabilelerine yaylaya çıkmaları için Menuf, Semânûd, Ehnas ve Taha köylerinden istedikleri köye gidebileceklerini bir yazıyla duyuruyordu.⁴⁸

1.1.2. Adı ve Künyesi

Semennûdî'nin hayatını anlatan eserlerden her biri onu farklı bir isim ile kaydetmiş hatta bazen aynı müellif, onu farklı yerlerde farklı isimle zikretmiştir.⁴⁹ Bununla beraber

⁴⁶ Ebü'l-Fazl Muhammed Halil b. Ali b. Muhammed Murâdî, *Silkü'd-Dürrer fî A'yânî'l-Karnî's-Sânî Aşar*, Matbaatü'l-Mîrîyyetü'l-Âmire, Bulak 1301, III, 122; Cebertî, I, 595; Ali Paşa Mübarek, XII, 134; Bağdatlı İsmail Paşa, Bağdatlı İsmail Paşa, *Hedîyyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellîfîn ve Âsârü'l-Musannîfîn*, tashih: İbnülemin Mahmûd Kemal İnal, Avni Aktuç, MEB, Ankara 1955, II, 344; Ahmed Atiyetullah, *el-Kamûsü'l-İslâmî*, Mektebetü'n-Nehdati'l-Mısriyye, Kahire 1970, III, 499; Kehhâle, X, 211, 212; Muhammed Abdülhay Kettânî, *Fihrisü'l-Fehâris ve'l-Esbât ve Mu'cemu'l-Meâcim ve'l-Meşihât ve'l-Müselselât*, Matbaatü'l-Cedide, Fas 1927, II, 11, 12; Ziriklî, VI, 323.

⁴⁷ Muhammed Remzi, *el-Kamûsü'l-Coğrafi li'l-Bilâdi'l-Mısriyye min Ahdi Kudemâi'l-Mısriyyin ila Sene 1945*, Dârü'l-Kütübü'l-Mısri, Kahire ts, II, 12; E. J. Brill, VIII, 1031.

⁴⁸ Yakut b. Abdillâh el-Hâmevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, thk. Ferdinand Wüstenfeld, Mektebetü'l-Esedî, Tahran, 1965, III, 19.

⁴⁹ Mesela, *Mes'eletu 'al-Ân' ve Mevâdiuha fî'l-Kur'âni'l-Kerim*, adlı eserin tanıtımında müellif ismi, Muhammed b. Hasan b. Muhammed es-Semennûdî el-Ezherî eş-Şafî el-Ma'ruf bi'l-Munayyir olarak verilir. *Satâat Lemâat Envâru Ziyai'l-Fecri fî Şerhi Tayyibati'n-Neşr*, adlı eserde müellif ismi, Muhammed b. Hasan al-Munayyir eş-Şafî el-Halvetî es-Semennûdî olarak verilir. *El-Cevahiru'l-Ğâlî'l-İzâmî fî Vakfi Hamza ve'l-Hişam Li'l-İmami* adlı eserde ise müellif ismi, Muhammed b. Hasan al-Munayyir es-Semennûdî olarak verilir. Geniş bilgi için çalışmamızın Semennûdî'nin eserleri adlı kısma bakınız.

hemen bütün kaynaklarda, Muhammed b. Hasan, el-Munayyir es-Semennûdî ortak kullanım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Murâdî, *Silkü'd-Dürer* adlı eserinde “Muhammed Munayyir”,⁵⁰ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn* adlı eserinde “Semennûdî”,⁵¹ Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn* adlı eserinde “Muhammed Munayyir”,⁵² Ahmed Atiyyetullah, *Kâmûsu'l-İslam*'da “Semennûdî”, ardından da ara başlık ile “el-Munayyir es-Semennûdî” olarak,⁵³ Kettânî, *Fihrisü'l-Fehâris* adlı eserinde “el-Munayyir”,⁵⁴ Hayrettin Ziriklî ise *el-A'lâm* adlı eserinde “el-Munayyir es-Semennûdî” olarak kendisinden bahsetmiştir.⁵⁵

Kendisi de, *Âdâbu's-Seniyye* adlı eserinde, eserin te'lif sebebini izah ederken kendisini “Muhammed b. Hasan eş-Şafiî el-Halvetî el-Munayyir es-Semennûdî” olarak tanıtır. Şafiî mezhebine mensub olmasından dolayı Şafiî, Halvetiyye tarikatına mensub olduğundan dolayı Halvetî, sohbetlerine katılanların kalplerinin nurlanmasından dolayı Munayyir, doğum yeri Semânûd şehri olması sebebiyle de Semennûdî nisbesiyle anılmıştır.⁵⁶

1.1.3. Tahsil Hayatı ve Hocaları

Semennûdî, yirmi yaşına kadar doğum yeri olan Semânud şehrinde kaldı. İlk eğitimini burada aldı. Önce hafızlığını tamamladı. Ardından oranın ileri gelen kıraat âlimlerinden kıraat ilmi üzerine dersler aldı. Kıraat-ı Seb'a ve Kıraat-ı Aşere'yi öğrendi.⁵⁷

Kendi memleketinde lazım olan gerekli temel bilgileri öğrendikten sonra o gün için Mısır'ın en önemli ilim merkezi olan Kahire'deki Ezher medresesine gitti. Tahsil hayatının kalan kısmını Ezher'de bulunan hocalardan tamamladı. Kıraat alanında kendini yetiştirdi. Birçok kıraat âliminden bu alanda önemli dersler aldı. Kıraat ilminin yanı sıra hadis alanında da dersler aldı. Hadislerin senedleri konusunda çok güçlü bir

⁵⁰ Murâdî, III, 122.

⁵¹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, II, 344-345.

⁵² Kehhâle, X, 211,212.

⁵³ Ahmed Atiyyetullah, III, 499, 500.

⁵⁴ Kettânî, II, 11, 12.

⁵⁵ Ziriklî, VI, 323.

⁵⁶ Muhammed b. Hasan eş-Şafiî el-Halvetî el-Munayyir es-Semennûdî *el-Âdâbu's-Seniyye Limen Yurîdû Tarikate's-Sâdâti'l-Halvetiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba, Nu: 218, vr, 2a, 2b.

⁵⁷ Murâdî, III, 122.

hafızası vardı. Kıraat ve hadis ilminin yanı sıra fıkıh alanında da değişik hocalardan dersler aldı. Şafii fıkıhı ile ilgili birçok hocadan dersler aldı.⁵⁸

Murâdî'ye göre Semennûdî'nin başlıca hocaları: eş-Şems Muhammed es-Siccînî, Ali Ebû's-Safa eş-Şinvânî, eş-Şems Muhammed b. Muhammed Şerefuddin el-Halîlî gibi devrin önde gelen âlimleridir. Kendisine icazet veren âlimler ise; Ebû Hamid Muhammed el-Bedîrî ed-Dimyâtî, Seyyid Mustafa el-Bekrî ed-Dimeşkî, eş-Şems Muhammed b. Ahmed Akîle el-Mekkî ile en-Necm Muhammed b. Salim el-Hifnî gibi zatlardır.⁵⁹

Bu bilgileri aktaran Muradî, kimin kendisine hangi alanda icazet verdiğini belirtmemektedir. Ancak Semennûdî hakkında bilgi veren Cebertî, Semennûdî'nin kendilerinden ders ve icazet aldığı hocaları şu şekilde sıralar:

Kur'ân Kıraatı ile ilgili dersleri Kıraat İmamı Ali b. Muhsin er-Remlî'den aldı.

Fıkıhta Hocası Şeyh Şemsuddin Muhammed es-Siccînî ile Şeyh Ali Ebû's-Safa eş-Şinvânî'dir.

Ebû Hamid el-Bedîrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed el-Halîlî ve Şeyh Muhammed Akîle hadis alanında kendisine hem ders, hem de icazet vermiş hocalarıdır.⁶⁰

1.1.4. Tarikata İntisabı ve Şeyhi

a- Tarikata İntisabı

Semennûdî, tarikat dersini ilk defa kendi beldesinde Seyyid Ali Zenfel el-Ahmedî'den aldı. Ancak Semennûdî'nin hayatında tarikatın etkisini gösterdiği esas dönem onun Ezher'e gelmesiyle başlamıştır. Zira onun tasavvuf ve tarikatla ilişkisinde hep bu dönem referans gösterilir ve tarikat hayatının Ezher'e gelince başladığı söylenir. Cebertî'ye göre Semennûdî Ezher'e gelince evvela Seyyid Mustafa Kemâleddin el-Bekrî ile tanıştı ve ondan Halvetiyye tarikatı telkini aldı.⁶¹

⁵⁸ Cebertî, I, 595.

⁵⁹ Murâdî, III, 122.

⁶⁰ Cebertî, I, 595.

⁶¹ Mustafa Kemâleddin el-Bekrî (ö. 1162/1749)'nin hayatı, tasavvufî görüşleri ve eserleri ile ilgili olarak gerek ülkemizde gerekse de Arap dünyası ve Batı'da pek çok akademik çalışma yapılmıştır. Batı'da, Ralf Elger'in araştırması vardır. *Mustafa Al-Bakri, Zur Selbstdarstellung Eines Syrischen Gelehrten*,

Cebertî'ye göre Semennûdî, her ne kadar Mustafa Kemâleddin el-Bekrî ile tanışıp ondan halvetiyye telkini alsa bile, o, nazarını Şemsuddin Muhammed b. Salim el-Hifnî'ye yoğunlaştırdı ve tarikat dersini Hifnî'den aldı ve bu yola onunla devam etti. Daha sonra ondan icazet aldı ve artık tasavvufta ondan başka hiç kimseye intisap etmedi.⁶²

Nebhânî *Câmîu Keramati'l-Evliya* adlı eserinde şeyh Hasan Şemme'nin *Menâkibu'l-Hifnî* adlı eserinden naklen Semennûdî'nin Hifnî'ye intisab etmişliğini ve onun ileri gelen büyük halifelerinden olduğunu söylemektedir.⁶³

Buna göre Semennûdî her ne kadar kendi beldesinde tarikat dersi almamış olsa da onun tarikatı esas hocası aynı zamanda Halvetiyye tarikatının Hifnîyye kolunun da kurucusu olan Şemsuddin Muhammed b. Salim el-Hifnî'dir.⁶⁴

b- Şeyhi

Semennûdî'nin şeyhi olan Muhammed b. Salim el-Hifnî, 1101/1690 yılında Mısır'ın Bilbîs şehrinin Hafnâ köyünde doğdu. Hafnâvî veya Hafnevî nisbeleriyle de anılır. Soyu babaannesi tarafından Hz. Hüseyin'e kadar ulaşır. Hıfzına babaannesinde başladı ve Şuâra suresine kadar onun nezaretinde ezber yaptı. Babası onu Şeyh Abdurrauf el-Beşîşî'nin tavsiyesi üzerine on dört yaşındayken Kahire'ye götürdü ve hıfzını burada ikmal ettirdi.⁶⁵

Dönemin önemli âlimlerinden fıkıh, tefsir ve hadis alanlarında dersler aldı. Şemseddin Muhammed el-Büdeyrî ed-Dimyâtî başta olmak üzere Şeyh Ahmed Halife, Şeyh Muhammed Direbî, Şeyh Ahmed el-Melevî, Şeyh Muhammed Liscaî, Şeyh Yusuf

Sûfis Und Dichters Des 18. Jahrhunderts, Verlag, 2004. Kitap Bamberg Üniversitesi'nde 2000 yılında Doçentlik çalışması olarak hazırlanmıştır. Arap dünyasında Kerem Emin Ebû Kerem bu konuyu çalışmıştır. eş-Şeyh Mustafa el-Bekrî, *Felsefetühü's-Sûfiyye ve Resailuhu*, el-Mecmaü's-Sekafi, 2002. Ülkemizde ise Ramazan Muslu bu alanda araştırma yapmıştır. *Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, Erkam yayınları İstanbul, 2005. Kitap, Mustafa Kemâleddin el-Bekrî üzerine yapılmış Doçentlik seviyesinde bir akademik çalışmadır. Yine Frederick de Jong'un, *Mustafa Kemâleddin el-Bekrî Halvetiyye Geleneğinin Yeniden İhyası ve Islahı*, adlı makalesi de bu konuda yapılmış önemli çalışmalardan bir tanesidir. Bkz. Jong, s. 69-83. Ayrıca hayatı ve eserleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Cebertî, I, 246; Murâdî, IV, 190; Kehhâle, XII, 271; Nebhânî, II, 254; Ziriklî, VII, 239; Vassaf, IV, 122, gibi eserlere müracaat edilebilir.

⁶² Cebertî, I, 595.

⁶³ Hasan Şemme el-Mısri, Şemsu'l Hifnî'nin talebelerindendir. *Menâkibu'l-Hifnî* adıyla Hifnî'nin kerâmetlerini ihtiva eden bir eser yazmıştır. Bkz. Nebhânî, I, 361.

⁶⁴ Tarikatın kurucusu Muhammed b. Sâlim el-Hifnî hakkında, mensub olduğu tarikat Hifniyye başlığı altında bilgi verildi.

⁶⁵ Harirîzâde, I, 294a.

Melevî, Şeyh Muhammed Sağır ve Abdullah b. Salim el-Basrî gibi döneminin âlimlerden ilim tahsil ederek icazet aldı. Şafîî fıkıhı başta olmak üzere usûl-i fıkıh, tefsir, hadis, kelâm, mantık, nahiv ve aruz gibi ilim dallarında geniş bir bilgi ve birikime sahip olan Hifnî, Ezher'de ders okutmaya başladı.⁶⁶

Hifnî, Ezher'de ders vermeye başladığı yıllarda otuz yaşlarındaydı. İşte bu dönemde tasavvufa ilgi duyup Mukrî diye tanınan Şeyh Ahmed eş-Şâzilî el-Mağribî'ye intisab ederek ondan ders aldı. Daha sonra 1133/1721 tarihinde Kahire'ye gelen Mustafa Kemâleddin Bekrî ile tanışınca daha fazla muhabbet duyduğu bu şeyhe intisap etti. Ancak bu intisabın Bekrî açısından diğerlerinden farklı bir yönü vardı. Bu da Bekrî'nin bir istisna olarak istihare yapmaksızın Hifnî'den ahid almasıdır. Abdurrahman Cebertî'ye göre bu durum aralarındaki manevî bağın ve muhabbetin kemâlini gösteren önemli bir husustur.⁶⁷

Harirîzâde'nin kaydettiğine göre Mustafa Bekrî 1139/1727 tarihinde hac niyetiyle Hicaza gitmek üzere yola çıktığında Muhammed Hifnî'ye bir mektup gönderir. Mektupta bir daire çizilip içerisinde "Hakk" ismi yazılmış ve kendisinin ilahî bir izin ile bu yola girmek isteyenlerden ahid alma, zikir telkin etme ve müridleri yetiştirme konusunda halife olduğu kaydedilmiştir.⁶⁸

Mustafa Bekrî, bir ara seyahat maksadıyla Kudüs'e gider ve bir süre orada ikamet eder. Muhammed Hifnî, Mustafa el-Bekrî'ye son derece bağlı bir halifesi olduğundan dolayı ona karşı bir hasret ve özlem duymaya başlar. Nihayet şeyhinin daveti üzerine 1149/1736 tarihinde her şeyini bırakarak Kudüs'e gitmek için yola çıkar. Kendisine Kudüs'e gidince falan kapıdan şehre gir, şurada namaz kıl, şuraları ziyaret et denildiğinde o, ben ancak şeyhimi ziyaret etmek için Kudüs'e gidiyorum. Onun kapısından girer onun evinde namaz kılarım der. Muhammed Hifnî, şeyhine ulaştıktan sonra namaz, oruç, zikir, uzlet ve halvet yaparak nefsiyle mücâhede etti. Kudüs'te kaldığı süre içerisinde devamlı şeyhi ile beraber oldu ve ondan hiç ayrıldı.⁶⁹

Muhammed Hifnî, hem zahirî hem de batinî ilimlerde fevkalade derinleşmiş bir zattı. Bu hususta sadece Mısır değil bütün mağrib âlimleri müttefiktirler. Bu konu ile

⁶⁶ Harirîzâde, I, 294b.

⁶⁷ Cebertî, I, 340.

⁶⁸ Harirîzâde, I, 295a, Mustafa el-Bekrî'nin gönderdiği mektupta ahidin ne şekilde alınacağına dair teferruatlı bilgi için bkz. Harirîzâde, I, 297a.

⁶⁹ Cebertî, I, 351; Harirîzâde, I, 295b.

ilgili pek çok rivayet vardır. Mesela Ebû Rebi' diye bilinen Süleyman el-Hevât –ki Hifnî'ye yakın bir dönemde yaşamıştır- Hifnî için şöyle der: Mısır'da sûfîlerin imamı ve Şafîîlerin de fakihî idi.⁷⁰

Muhammed Hifnî, 1171/1758 tarihinde Ezher şeyhliğine getirildi. Daha sonra 1179/1766 yılında Hacca gitti. 1181/1767 tarihinde de Kahire'de vefat etti. Cenaze namazı Pazar günü Ezher Camii'nde büyük bir topluluk tarafından kılındıktan sonra Karafe mezarlığına defnedildi.⁷¹

Muhammed Hifnî, bir kısmı belli konularla ilgili Risâle şeklinde, diğer bir kısmı ise hâşiye olmak üzere çeşitli eserler kaleme almıştır. Kaynaklar Hifnî'ye ait şu eserlerden bahsetmektedirler:

- 1- *es-Semeretü'l-Behiyye fî Esmâ'i's-Sahâbeti'l-Bedriyye*
- 2- *Risâle Teteallaku bi't-Taklid fî'l-Fürû' ve fî Usûli'l-Fıkh*
- 3- *Risâle fî Fadli't-Tesbîh ve't-Tehlîl*
- 4- *ed-Dürretü'l-Bahîre fî Beyâni Âli Beyti'l-Müşerrefeti bihimü'l-Kahire*⁷²

Hedîyyetü'l-Arifîn'de Hifnî'ye ait şu hâşiyeler zikredilmiştir:

- 1- *Enfesü Nefâisi'd-Dürer ala Şerhi'l-Hemziyyeti li İbn Hacer*,⁷³
- 2- *Hâşiye ala Hâşiyeti'l-Hafîd ale'l-Muhtasar*,
- 3- *Hâşiye ala Şerhi'l-Eşmûnî li Elfiyyeti İbn Malik fî'n-Nahv*,
- 4- *Hâşiye ala Şerhi'r-Rabiyye li's-Şenşûrî*,
- 5- *Hâşiye ale's-Sirâci'l-Mûnîr Şerhu'l-Câmî's-Sağîr li'l-Azîzî*,⁷⁴
- 6- *Hâşiye ala Şerhi'r-Risâletî'l-Adûdîyye li's-Sa'd*,⁷⁵
- 7- *Hâşiye ala Şerhi Mes'ud eş-Şirvânî li Âdâbi's-Semerkandî*,

⁷⁰ Abdülcevad es-Sakkat, Ahmed es-Süleymanî, *Tevâsülü's-Sûfî beyne'l-Mısır ve'l-Magrib*, , Câmîatü'l-Hasan es-Sâni, Muhammediye 2000, s. 85.

⁷¹ Cebertî, I, 339,353; Harîrîzâde, I, 297a. Murâdî, IV, 49; Dimaşkî, I, 781; Nebhânî, I, 208; Ziriklî, VI, 134; Vassâf, IV, 182; Cengiz Kallek, "Hifnî", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1998, XVII, 478.

⁷² Kallek, s. 478.

⁷³ Muhammed b. Said el-Bûsîrî'nin Hz. Peygamber (s.a.v) için yazdığı *el-Kasîdetu'l-Hemziyye*'ye İbn Hacer el-Heytemî'nin yaptığı *el-Minehu'l-Mekkiyye*, adlı şerhin hâşiyesi olup bu eserle birlikte basılmıştır. Bkz. Kallek, s. 478.

⁷⁴ Suyûtî'nin el-Câmîu's-Sağîr adlı eserine Azîzî diye tanınan Ali b. Ahmed el-Bûlâkî'nin *es-Sîracu'l-Mûnîr bi's-Şerhi Câmîu's-Sağîr* adıyla yazdığı şerhin hâşiyesidir. Bkz. Kallek, s. 478; Ali b. Ahmed el-Bûlâkî, *es-Sîracu'l-Mûnîr bi's-Şerhi Câmîu's-Sağîr*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hüsnü Paşa Nu: 182.

⁷⁵ Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hüsnü Paşa Nu: 1481, vr, 23–25.

8- *Ferâidu Avâidu 'l-Hayriyye ala Şerhi 's-Semerkandî li 'l-Yaseminiyye*,⁷⁶

Kaynaklar Muhammed Hıfî'nin pek çok talebe ve mürid yetiştirdiğinden bahsederler. Hıfî'nin tesbit edebildiğimiz halifeleri şunlardır:

1- Şeyh Ahmed ed-Derdîr (v. 1201/1786).⁷⁷

2- Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdurrahman el-Ezherî (v. 1207/1792).⁷⁸

3- Sîdî Muhammed b. Abdurrahman el-Gaşûlî (v. 1208/1794).⁷⁹

4- Şihâbeddin Ahmed et-Tîcânî et-Tûnûsî (v. 1220/1805).⁸⁰

5- Kösec Ahmed Trabzonî (v. 1191/1777).⁸¹ Kösec Ahmed Efendi aslen Trabzonlu olup hangi tarihte dünyaya geldiği hakkında kaynaklarda net bir bilgi yoktur. Belli bir süre sonra Amasya'ya gelmiş ve bir müddet burada kalmıştır. Amasya'dan sonra İstanbul'a geçmiş ve hayatının büyük bir kısmını burada geçirmiştir. 1174/1760 tarihinde Hac niyetiyle İstanbul'dan hareket edip Konya'ya gelmiştir. Orada bir müddet kaldıktan sonra kutsal topraklara gidip hac görevini ifâ etmiş ve geri dönüşünde Konya'ya yerleşerek ömrünün kalan kısmını burada geçirip 1191/1777 tarihinde Konya'da vefat etmiştir.⁸²

Kösec Ahmed Trabzonî, aynı zamanda tasavvuf içerikli eserler de kaleme almıştır. Kaynaklarda ulaşabildiğimiz başlıca eserleri şunlardır:

a- *Âdâbu 'l-Ubûdiyye fî Süneni 'l-Muhammediyye li 's-Sâlikini 't-Tariki 'l-Halvetiyye*⁸³

b- *Silsiletü 'l-Hacegân fî Âdâbı Ubûdiyyeti 'l-A'yân*,⁸⁴

⁷⁶ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü 'l-Ârifin*, II, 337; Bkz. Kallek, s. 478.

⁷⁷ Hıfî'nin talebesi olup aynı zamanda Dirdîriyye kolunun kurucusudur. Dirdîriyye kolu ele alınırken hayatı hakkında bilgi verilecektir.

⁷⁸ Ezheriyye kolunun kurucusudur. Ezheriyye kolu ele alınırken kendisi hakkında bilgi verilecektir.

⁷⁹ Rahmânîyye kolunun kurucusudur. Rahmânîyye kolu ele alınırken kendisi hakkında bilgi verilecektir.

⁸⁰ Ticânîyye kolunun kurucusudur. Ticânîyye kolu ele alınırken kendisi hakkında bilgi verilecektir.

⁸¹ Cebertî, eserinde Hıfî'nin halifelerini sayarken bu zattan bahsetmez. Ancak *Osmanlı Müellifleri* adlı Kitabın yazarı Bursalı Mehmed Tahir'e göre Nakşibendiyye ve Mevleviyye tarikatlarına mensub olan Ahmed Efendi'nin Halvetiyye tarikatına nisbeti Muhammed Hıfî vasıtasıyla olmuştur. Bkz. Bursalı Mehmed Tahir, I, 154.

⁸² Abdalbaki Uysal, *Kösec Ahmed Trabzonî ve Silsiletü 'l-Hacegânî fî Âdâbı Ubûdiyyeti 'l-A'yân*, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2000, s. 1-7.

⁸³ Eser, ortalama 80 varak civarında olup halvetiyye tarikatının zikir üsûlünden ve âdâbından bahseden Arapça yazma bir eserdir. Yazma nüshası için bkz. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Arapça Yazmalar, Nu: 5517. Eserin daha geniş bir tanıtımı için bkz. Muslu, *Mustafa Kemâleddin Bekrî*, s. 16.

c- *Tuhfetu'l-Ahbab fi's-Sülûk ilâ Tariki'l-Ashab*,⁸⁵

d- *Tuhfetu'l-Behiyye fi Tariki'l-Mevleviyye*,⁸⁶

e- *Şerhu Risâleti'n-Nakşîyye li'l-Hadimî*.⁸⁷

6- Mahmud el-Kürdî (v. 1195/1777). Cebertî'nin verdiği bilgilere göre Mahmud el-Kürdî on sekiz yaşına geldiğinde rüyasında bu senin şeyhindir denilerek Muhammed Hifnî kendisine gösterildi, o da bu rüya üzerine Mısır'a gidip kendisine intisab etti ve seyr u sülûkünü onun yanında tamamlayarak tarikat tacını giydi ve hilafete nail oldu. Kemâl sahibi bir zat olup devamlı zikirle meşgul olurdu. Cebertî pek çok menkıbesinden bahseder. Geceleri namaz kılar gündüzleri oruç tutardı. İnsanların kalplerinde meydana gelen vesveselerin atılmasına yardımcı olurdu. Mahmud el-Kürdî sık sık Peygamber Efendimizi rüyasında görürdü. Babası öldüğünde mirastan kendisine kalan maldan almadığı ifade edilmektedir.⁸⁸

Mahmud el-Kürdî'nin vefatından sonra tarikatı halifeleri olan Salih es-Sûfî, Muhammed es-Sâkıt, Şeyhülislam Abdullah eş-Şarkavî, Ezher şeyhi Muhammed Bedîr, İbrâhim el-Hâlebî, Abdülkadir et-Trablûsî, Muhammed Mahmud ed-Dâmûnî ve Ömer el-Bülbülî tarafından yayılmıştır.⁸⁹

7- Muhammed b. Hasan es-Semennûdî, aynı zamanda çalışma konumuz olan talebesidir.

8- Hasan eş-Şibinî: Cebertî'nin kaydettiğine göre eş-Şibinî, Muhammed Hifnî'nin önde gelen halifelerinden birisidir. eş-Şibinî, irfan ehli bir zat olup seyr u sülûkünü tamamladıktan sonra tarikat tacını giymiş ve bundan sonra ahid almaya, telkin vermeye, zikir meclislerini idare etmeye ve seyr u sülûk yaptırmaya yetkili kılınmıştır. Cenâb-ı

⁸⁴ Nakşî tarikatının esaslarından ve müritliğin edeplerinden bahseden bir eserdir. Değişik nüshaları için bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, Nu: 001421; Hacı Mahmud Efendi, Nu: 003128; Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, Nu: 001700/04; İzmir Milli Kütüphanesi, Nu: 000327.

⁸⁵ Bu eserin, Muhammed Murad-ı Buhârî'nin *Silsiletü'z-Zeheb* adlı risâlesinin şerhi olduğu da söylenmektedir. Bkz. Halil İbrahim Şimşek, *Osmanlı'da Müceddîdilik*, Sûf Yayınları, İstanbul 2004. s. 154; Arapça olan bu risâle, Abdullah Efendi tarafından Osmanlı Türkçesine tercüme edilmiştir. Bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, Nu: 2636, Aşir Efendi, Nu: 000422.

⁸⁶ Mevlevîlik âdâb ve erkânını anlatan Arapça bir eser olup yazma nüshaları için bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, Nu: 289; Hacı Mahmud Efendi, Nu: 2851, 2448, 2621.

⁸⁷ Bu eser meşhur âlim ve mutasavvıf Ebû Said Muhammed Hâdimî (v.1176/1769)'nin *Risâletün fi Sülûkî Nakşibendiyye*, adlı eserine yazılmış bir şerhtir. Bkz. Uysal, s. 12. Eserin kütüphanelerdeki bazı nüshaları şunlardır: Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Nu: 2851, Pertev Paşa, Nu: 1195.

⁸⁸ Cebertî, I, 553–556.

⁸⁹ Cebertî, I, 556–558.

Hakk kendisine irfan kapılarını açmıştı, konuştuğu zaman Kur'ân'ın sırlarıyla konuşurdu.⁹⁰

9- Muhammed Senhûrî: Senhûrî, zahirî ilimlerde kendisini yetiştirip artık fetva verecek makama geldikten sonra Muhammed Hifnî'nin gözetiminde seyr u sülûkünü tamamlayarak tarikat tacını giymiştir. Şeyhi, halife olarak tarikatı yaymak üzere kendisine hilafet verdi ve memleketine gönderdi. O da memleketinde müridlerin terbiyesi ve zikir meclislerinin idaresi ile meşgul oldu ve insanlara faydalı olmaya çalıştı.⁹¹

10- Şeyh Muhammed ez-Zeîrî: Bu zat da zahirî ilimlerde önde gelen kimselerdendi. Öyle ki birçok konuda kendisine fetva danışılacak makama geldi. Daha sonra Muhammed Hifnî'ye intisab ederek seyr u sülûkünü tamamlayıp tarikat tâcını giydi. Hifnî de kendisine telkin verme ve sülûk yaptırma yetkisi verdi.⁹²

11- Hızır Ruslan: Hifnî'ye intisab ettikten sonra uzun bir müddet şeyhinden hiç ayrılmadı ve onun hizmetleriyle meşgul oldu. Daha sonra da şeyhinin yanında seyr u sülûkünü tamamlayarak onun halifesi oldu.⁹³

12- Hifnî'nin torunu şeyh Muhammed.

13- Muhammed el-Melyavî.

14- Yusuf er-Reşîdî.

15- Ahmed el-Gazzâlî.

16- Ahmed el-Kahâfî.

17- Ali el-Kanâvî.

18- Süleyman el-Menûfî.

19- Hasan es-Sehâvî.

20- Muhammed er-Reşîdî.

21- Şeyh Muhammed.

22- Bekir Efendi.

23- Muhammed el-Feşnî.

⁹⁰ Cebertî, I, 347.

⁹¹ Cebertî, I, 347.

⁹² Cebertî, I, 348.

⁹³ Cebertî, I, 348.

- 24- Hasan b. Ali el-Mekkî.
 25- Abdülkerim el-Mesîrî.
 26- Muhammed er-Reşîdî.
 27- Ahmed es-Saklî el-Mağribî.
 28- Süleyman el-Batrâvî el-Ensârî.
 29- İsmail el-Yemenî.⁹⁴

1.1.5. Tarikat Silsilesi

Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn* adlı eserinin 4b ve 5a varaklarında mensup olduğu tarikatının silsilesini şu şekilde zikreder:

Yüce Allah (c.c) bu yolu Hz. Cebrail'e telkin etti.

O da bunu Peygamberimiz Hz. Muhammed (v. 11/632)'e telkin etti.

O da bu yolu sırlar sahibi Hz. Ali (v. 48/668)'ye telkin etti.⁹⁵

O da çocukları Hasan (v. 49/669), Hüseyin (v. 61/681) ile Hasan-ı Basrî (v. 110/728)⁹⁶ ve Kumeyl b. Ziyad (v. 83/702)'a⁹⁷ telkin etti.

Hasan Basrî de Habib el-Âcem (v. 120/738)'e telkin etti.⁹⁸

O da Davud b. Nuseyr et-Taî (v. 165/782)'ye telkin etti.⁹⁹

⁹⁴ Cebertî, I, 351.

⁹⁵ Halvetiyye tarikatı silsilesinde Hz. Ali'den sonra yer alan isimler genel olarak, Hasan Basrî, Habib Âcem, Davud Taî ve Ma'ruf Kerhî şeklinde devam eder, silsilede Şia tarafından imam olarak kabul edilen kişilerin isimleri pek zikredilmez. Ancak Yusuf b. Yakub silsilede Davud Taî'den sonra İmam Hüseyin'nin oğlu Zeynelabidin, Muhammed Bakır, Cafer Sadık, Musa Kazım, Ali Rıza gibi Şia imamlarını zikrettikten sonra Ma'ruf Kerhî'ye geçer. Bkz. Yusuf b. Yakub, *Menâkib-ı Şerif ve Tarikatname-i Pîran ve Meşayih-i Tarikat-i Âliye-i Halvetiyye*, İstanbul 1290, s. 9.

⁹⁶ 21/641 senesinde Medîne-i münevverede doğdu. 110/728 senesinde Basra'da vefât etti. Hâl tercümesi için bkz. Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshak İsfahânî, *Hilyetü'l-Evliya ve Tabakatü'l-Asfiya*, Matbaatü's-Saade, Kahire 1974, II, 131; Ali b. Osman b. Ali Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1982, s. 179; Cemaleddin Mahmud Efendi Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye*, haz. Mehmet Serhan Tayşi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), İstanbul 1993, s. 132-144; Ethem Levent, *Hasan Basrî ve Tefsir İlmindeki Yeri*, AÜİF, Ankara 1978, (Doktora Tezi); İbrahim Has, *Silsile-i Tarik-i Halvetiyye-i Karabaş el-Kastamonî el-Üsküdarî Şâbâniyye Silsilesi*, haz. Mustafa Tatcı, İstanbul 2008, s. 27-29; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Haz., Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, Kitabevi Yay., İstanbul 2006, I, 44.

⁹⁷ Kumeyl b. Ziyâd Hz. Ali'nin ikinci halifesi olup, Hz. Ali'den tarikatlara intikal eden batın sırlarının ve velayet ışığının kaynağıdır. Beni Ziyâd kabilesindendir. Hicrî 83, miladî 702 tarihinde Haccâc tarafından şehid ettirilmiştir. Kabri Kûfe şehrinde. Bkz. Hulvî, s. 80-82.

⁹⁸ Bkz. Ebû Nuaym, VI, 149; Hucvirî, s. 183; Ebu Hamid Feridüddîn Muhammed b. İbrahim Nisâburî Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, trc. Süleyman Uludağ, Erdem Yayınları, İstanbul 1991, s. 88-94; Hulvî, s. 154-162; Has, s. 29-31; Vassâf, I, 44.

- O da Ma'rûf el-Kerhî (v. 200/815)'ye telkin etti.¹⁰⁰
- O da Seriiyyu's-Sakatî (v. 253/867)'ye telkin etti.¹⁰¹
- O da Cüneyd el-Bağdadî (v. 297/910)'ye telkin etti.¹⁰²
- O da Mimşâd ed-Dineverî (v. 299/912)'ye telkin etti.¹⁰³
- O da Muhammed ed-Dineverî (v. 340/951)'ye telkin etti.¹⁰⁴
- O da Muhammed el-Bekrî (v. 383/990)'ye telkin etti.¹⁰⁵
- O da Vecihuddin el-Kâdî (v. 442/1050)'ye telkin etti.¹⁰⁶
- O da Ömer el-Bekrî (v. 487/1094)'ye telkin etti.¹⁰⁷
- O da Ebu Necib es-Sühreverdî (v. 563/1167)'ye telkin etti.¹⁰⁸
- O da Kutbuddin el-Ebherî (v. 622/1225)'ye telkin etti.¹⁰⁹

⁹⁹ 165/781 senesinde Bağdat'ta vefât etti, kabri oradadır. Bkz. Ebû Nuaym, VII, 335; Ebû'l-Kasım Zeynülsılam Abdülkerim b. Hevazın Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1981, s. 104; Hucvirî, s. 207; Abdurrahman Câmî, *Nefahatü'l-Üns Evliya Menkıbeleri*, tercüme ve şerh Lâmiî Çelebi, hazırlayanlar Süleyman Uludağ, Mustafa Kara, Marifet Yayınları, İstanbul 1995, s. 94; Attâr, s. 253-259; Hulvî, s. 169-174; Has, s. 31; Vassâf, I, 45.

¹⁰⁰ 200/815 senesinde Bağdat'ta vefât etti, kabri oradadır. Bkz. Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyin Sülemî, *Tabakatü's-Sufiyye*, tahkik: Nureddin Şeribe, Mektebetü'l-Hancı, Kahire 1969, s. 10; Ebû Nuaym, VIII, 360; Câmî, s. 91; Hucvirî, s. 212; Attâr, s. 305-310; Hulvî, s. 177-188; Has, s. 32; Vassâf, I, 46. Mustafa Kara, "Marûf Kerhî", *Hareket Dergisi*, sayı: 16, 17, Haziran-Temmuz, 1980.

¹⁰¹ Bağdat'ta doğdu, 251/865 senesi Ramazan-ı şerîf ayında orada vefât etti ve Şûnizî kabristanına defnedildi. Bkz. Sülemî, s. 48; Ebû Nuaym, X, 116; Hucvirî, s. 208; Câmî, s. 92; Attâr, s. 310-321; Hulvî, s. 191-203; Has, s. 33; Vassâf, I, 47.

¹⁰² 207/822'de Nehâvend'de doğdu, 298/911 senesinde vefât etti. Bkz. Sülemî, s. 155; Ebû Nuaym, X, 225; Hucvirî, s. 229; Câmî, 131; Attâr, s. 385-416; Hulvî, s. 213-217; Has, s. 34; Vassâf, I, 48. Süleyman Ateş, *Cüneyd-i Bağdadî, Hayatı, Eserleri ve Mektupları*, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1969. Halvetiyye tarikatı silsilesinin buraya kadar olan kısmı Kadiriyye, Rifâiyye, Şazeliyye, Mevleviyye, Bedeviyye, Bayramiyye, Sühreverdîyye, Sadiyye, Desûkiyye gibi silsilesi Hz. Ali'ye ulaşan pek çok tarikat ile aynıdır. Bkz. Mehmed Sami, *Esmâr-ı Esrâr*, Cemal Efendi Matbaası, İstanbul 1316, s. 4-17.

¹⁰³ Dinever'de doğdu ve 299/911 senesinde orada vefât etti. Bkz. Ebû Nuaym, X, 353; Sülemî, s. 216; Kuşeyrî, s. 131; Attâr, s. 548-551; Nebhânî, II, 268; Hulvî, s. 225-230; Has, s. 36; Hocaşâde Ahmed Hilmi, *Ziyaret-i Evliyâ*, hazırlayan Selami Şimşek, Buhara Yayınları, İstanbul ts., s. 40.

¹⁰⁴ Doğum yeri Ramente'dir. Tahsilini Dinever'de tamamladığından Dineverî nisbesini almıştır. Bkz. Kuşeyrî, s. 141; Ebû Nuaym, X, 383; Sülemî, s. 475; Câmî, s. 193; Hulvî, s. 237-242; Hocaşâde, s. 42; Has, s. 32.

¹⁰⁵ Kudüs'te dünyaya geldi ve 380/990 yılında orada vefât etti. Bkz. Hulvî, s. 247, 248; Hocaşâde, s. 43.

¹⁰⁶ Şeyh Ömer Vecihuddin el-Kâdî olarak bilinir. Ancak bazen Vahyuddin el-Kâdî, bazen Vahiduddin el-Kâdî, bazen de Vasiyuddin veyahut Radiyuddin el-Kâdî olarak geçmektedir. Bu farklılıklar müstensihlerin duyma ve yazma hatalarından kaynaklanmış ve Vecihuddin aslından doğmuştur. Bkz. Ebu Rıdvan M. Sadık Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye Tarikatler ve Silsileleri (Tomar-ı Halvetiyye)*, Yay. Haz. İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995, s. 166; Hulvî, s. 249-252; Hocaşâde, s. 44; Has, s. 38.

¹⁰⁷ Abbasiler döneminde yaşadı, 487/1094 tarihinde vefât etti. Bkz. Hulvî, s. 253, 254; Hocaşâde, s. 44.

¹⁰⁸ Yaklaşık 490/1097 tarihinde İran'da Zencân yakınlarında bulunan Suhreverd kasabasında doğdu. 563/1168'de Bağdat'ta vefât etti ve kurduğu tekkenin haziresine defnedildi. Bkz. Hulvî, s. 259-261; Hocaşâde, s. 45; Has, s. 40; Muhammed Zâhid b. el-Hasan b. Ali Zâhid el-Kevserî, *el-Buhusü's-Seniyye an ba'zi Ricali Esanidi't-Tarikati'l-Halvetiyye*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2004, s. 21-24; Çağfer Karadaş, "Ebû Necib Sühreverdî ve İtikadî Görüşleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X, sayı: 2, 2001, s. 123-134.

O da Rûknüddin Muhammed es-Sincâsî (v. 628/1230)'ye telkin etti.¹¹⁰

O da Şihabuddin Muhammed et-Tebrizî (v. 652/1254)'ye telkin etti.¹¹¹

O da Seyyid Cemaluddin el-Ezherî (v. 670/1272)'ye telkin etti.¹¹²

O da İbrahim Zâhid el-Geylanî (v. 705/1305)'ye telkin etti.¹¹³

O da Ahî Muhammed el-Halvetî (v. 780/1378)'ye telkin etti.¹¹⁴

O da Ömer el-Halvetî (v. 800/1397)'ye telkin etti.¹¹⁵

O da Muhammed Mîrim el-Halvetî (v. 812/1409)'ye telkin etti.¹¹⁶

O da el-Hacc İzzüddîn Türkmanî (v. 828–1424)'ye telkin etti.¹¹⁷

O da Sadruddin el-Hıyâvî (v. 860/1455)'ye telkin etti.¹¹⁸

O da Seyyid Yahya eş-Şirvanî (v. 868/1463)'ye telkin etti.¹¹⁹

O da Muhammed Bahauddin el-Erzincanî (v. 869/1464)'ye telkin etti.¹²⁰

O da Cemaluddin Halvetî el-Aksarayî (v. 899/1494)'ye telkin etti.¹²¹

¹⁰⁹ Semerkanda bağlı Ebher köyünde dünyaya geldi, 622/1225 tarihinde vefat etti, Kabri Şam'da kendi tekkesi içindedir. Bkz. Hulvî, s. 267–272; Hocaşâde, s. 46; Kevserî, s. 24, 25; Has, s. 41.

¹¹⁰ Sincâs'ta doğdu, 628/1230 tarihinde vefat etti. Kabrinin Bağdat civarında olduğu rivayet edilir. Bkz. Hulvî, s. 279–283; Hocaşâde, s. 47; Has, s. 43.

¹¹¹ Doğum yeri Tebriz'in nahiyelerinden Ahirmiskin'dir. Ancak kendisi Bağdat'ta büyüdü ve orada ilim tahsil etti. Bkz. Hulvî, s. 297–300; Hocaşâde, s. 48; Has, s. 44.

¹¹² İlim tahsilini Mısır'da Câmîatu'l-Ezher'de tamamladığından dolayı Ezherî diye tanındı. 670/1272 tarihinde vefat etti, kabri, Gılân Nahiyesindedir. Bkz. Hulvî, s. 307–312; Hocaşâde, s. 49; Has, s. 45.

¹¹³ Azerbaycan'da bulunan Geylân nahiyesine bağlı Siyâverû isimli köyde doğdu, 705/1305 senesinde Geylân yakınlarında bulunan Lenger-i Künân denilen yerde vefat etti. Kabri oradadır. Bkz. Hulvî, s. 319–324; Hocaşâde, s. 49–50; Has, s. 47; Hasan Kâmil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdayî ve Celvetiye Tarikati*, Erkam Yayınları, İstanbul 2007, s. 154–156. Bazı kaynaklara göre silsile burada ikiye ayrılıyor. Buradan sonra tarikatın bir kolu İbrahim Zâhid Geylânî'nin halifelerinden Muhammed Harezmi ile Halvetiyye olarak devam ederken, diğer kol Şeyh Safiuddin Erdebilî ile Safeviyye veyahut Erdebiliyye olarak devam edecektir. İbrahim Zâhid Geylânî'den devam eden kol hakkında geniş bilgi için Bkz. Hasan Kâmil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdayî ve Celvetiye Tarikati*, s. 154–178.

¹¹⁴ Harezm vilâyetinde doğdu, 780/1378 tarihinde Herat şehrinde vefat etti. Halvetîler kabristanında medfûndur. Bkz. Hulvî, s. 335–338; Hocaşâde, s. 50–51; Has, s. 49.

¹¹⁵ Gılân'ın nahiyelerinden Lahcan'da dünyaya gelmiş, 800/1397 senesinde Tebriz'de vefat etmiştir. Bkz. Hulvî, s. 343–350; Harirîzâde, I, 345b; Hocaşâde, s. 51, 52; Has, s. 51; Vassâf, III, 133.

¹¹⁶ Herev'e bağlı Kelibât kasabasında doğdu, Timur İstilası sırasında Herî'den Anadolu'ya geldi, Kırşehir'e yerleşti ve 812/1409 tarihinde orada vefat etti. Kabri Kırşehir'in Tepeviran köyündedir. Bkz. Hulvî, s. 357–360; Hocaşâde, s. 52, 53; Has, s. 53.

¹¹⁷ Şemmahî kasabasında doğdu, 828/1424 tarihinde vefat etti. Kabri Merâğa kasabasındaki zaviyesinin haziresindedir. Bkz. Hulvî, s. 367–372; Hocaşâde, s. 53, 54; Has, s. 55.

¹¹⁸ Şirvan eyaleti, Hiyav kasabası, Müşekka köyünde dünyaya geldi, 860/1455 tarihinde vefat etti. Kabri, Şirvan nahiyelerinden Künbedkubur'dadır. Bkz. Hulvî, s. 381–384; Hocaşâde, s. 53, 54; Has, s. 57.

¹¹⁹ Tasavvuf tarihinde ilk defa halifeler yetiştirip farklı bölgelere gönderen zatın Yahya Şirvanî olduğu kaydedilir. Şirvanî, 868/1463 tarihinde Bakü'de vefat etti. Kabri Bakü'de Hisar içerisinde. Bkz. Hulvî, s. 395–410; Hocaşâde, s. 55; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. Ali Fikri Yavuz, İsmail Özen, Meral Yayınevi, İstanbul 1972, I, 224; Kevserî, s. 26–28; Has, s. 59. Mehmet Rıhtım, *Seyyid Yahya Bakuvî ve Halvetilik*, Qısmet, Bakı 2005; Hasan Almaz, *Bakü'den Anadolu'ya Yansıyan Işık Halveti Piri Seyyid Yahya Şirvanî Hayatı ve Eserleri*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2007.

¹²⁰ Erzincan'ın Kerliç kasabasında doğdu, 869/1464 tarihinde vefat etti. Kabri Erzincan Ulu Câmî yanındadır. Bkz. Hulvî, s. 411–416; Hocaşâde, s. 56; Kevserî, s. 28; Has, s. 61.

O da Hayrettin et-Tokadî (v. 941/1535)'ye telkin etti.¹²²

O da Şeyh Şâbân el-Kastamonî (v. 976/1568)'ye telkin etti.¹²³

O da Muhyiddin el-Kastamonî (v. 1013/1605)'ye telkin etti.¹²⁴

O da Seyyid Ömer el-Fuâdî (v. 1046/1637)'ye telkin etti.¹²⁵

O da Şeyh İsmail el-Çorûmî (v. 1057/1648)'ye telkin etti.¹²⁶

O da Şeyh Ali el-Karabaşî (v. 1097/1689)'ye telkin etti.¹²⁷

O da Şeyh Mustafa el-Edirnevî (v. 1114/1702)'ye telkin etti.¹²⁸

O da Şeyh Abdullatif el-Halvetî el-Halebî (v. 1121/1709)'ye telkin etti.¹²⁹

O da Mustafa b. Kemâleddin el-Bekrî (v. 1162/1749)'ye telkin etti.¹³⁰

O da Şemsü'l-Hifnî (v. 1181/1767)'ye telkin etti ve onu irşad etti.¹³¹

O da el-Munayyir diye şöhret bulmuş fakir Muhammed b. Hasan es-Semennûdî'ye telkin etti.¹³²

¹²¹ Cemal Halvetî, Çelebi sultan olarak da meşhur olmuştur. Bkz. Hulvî, s. 427–434; Hocazâde, s. 57; Bursalı Mehmed Tahir, I, 80; Kevserî, s. 29; Has, s. 63; Mehmet Serhan Tayşî, “Cemal Halvetî”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1993, VII, 302.

¹²² Tokat'ta doğdu ve Bursa'da yaşadı. Bkz. Hulvî, s. 598; Kevserî, s. 30; Vassâf, III, 513; Has, s. 65.

¹²³ Kastamonu vilâyetinin Taşköprü kazasında doğdu, 976/1568 tarihine vefat etti. Bkz. Bursalı Mehmed Tahir, I, 80; Kevserî, s. 31; Has, s. 67; Vassâf, III, 511; Nihal Yazar, *Halvetîliğin Şâbânîyye Kolu Menâkıb-ı Şa'ban-ı Veli ve Türbenâme*, Mas Matbaacılık, ts, s. 11-21; İhsan Ozanoğlu, *Türk Büyüklerinden Ünlü Bilgin ve Mutasavvıf Şâbân-ı Veli Hayatı, Eserleri ve Külliyesi*, Şâbân-ı Veli Musa Fakih Camileri Onarma Cemiyeti, Kastamonu 1966, s. 6-14; Ziya Demircioğlu, *Şeyh Şâbân Veli ve Postnişinleri*, Kastamonu Şâbân-ı Veli Derneği, Kastamonu 1990, s. 4-11; Abdülkerim Abdulkadiroğlu, *Halvetîliğin Şâbânîyye Kolu Şeyh Şâbân-ı Veli ve Külliyesi*, Şeyh Şâbân-ı Veli Derneği Yayınları, Kastamonu 1991; Fazıl Çiftçi, *Hazreti Pir Şeyh Şâbân-ı Veli*, Hazreti Pir Şeyh Şâbân-ı Veli Kültür Vakfı Yayınları, Kastamonu 2005, s. 94-129.

¹²⁴ Kastamonu'da dünyaya geldi, 1013/1605 tarihinde vefat etti. Bkz. Kevserî, s. 31; Has, s. 70; Vassâf, IV, 14; Nihal Yazar, s. 42-45; Demircioğlu, s. 18; Abdulkadiroğlu, s. 58-61 Çiftçi, s. 175-178.

¹²⁵ Kastamonu'da dünyaya geldi, 1046/1637 tarihinde vefat etti. Bkz. Kevserî, s. 32; Has, s. 72; Vassâf, IV, 18; Nihal Yazar, s. 42-45; Demircioğlu, s. 20-27; Abdulkadiroğlu, s. 61-64; Çiftçi, s. 179-183.

¹²⁶ Çorum'da dünyaya geldi, 1057/1648 tarihinde Kastamonu'da vefat etti. Bkz. Kevserî, s. 32; Has, s. 72; Nihal Yazar, s. 49; Demircioğlu, s. 28; Abdulkadiroğlu, s. 64; Çiftçi, s. 184.

¹²⁷ 1097/1685 senesinde hac yolunda Mısır'a üç konak mesafede Kala-i Nahl denilen yerde vefat etti. Bkz. Kevserî, s. 33; Bursalı Mehmed Tahir, I, 138; Has, s. 70; Vassâf, IV, 26; Kerim Kara, *Karabaş-ı Velî, Hayatı, Fikirleri, Risâleleri*, İnsan yayınları, İstanbul 2003; Kerim Kara, “Karabaş Veli”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2001, XXIV, 369-371; Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, “Karabaş Veli”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, II, sayı: 6, 2001, s. 35-60.

¹²⁸ Bkz. Kevserî, s. 33; Bursalı Mehmed Tahir, I, 80; Vassâf, IV, 172-181; *Edirne evliyası*, Çev: Necat Seçkin, Ülkü Basımevi, İstanbul 1971, s. 18-22; Selami Şimşek, *Edirneli Kabûlî Mustafa Efendi Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Görüşleri Kenzû'l-Esrâr ve Dîvan'ı*, Buhara Yayınları, İstanbul 2005.

¹²⁹ Halep'te dünyaya geldi, Dimeşk'a hicret etti ve orda vefat etti. Bkz. Murâdî, IV, 191; Kevserî, s. 34.

¹³⁰ Bekrî, Nakşibendiyye, Kadiriyye ve Halvetiyye tarikatlarına mensup, Câmîu't-Turuk bir şeyhtir. Hayatı boyunca İstanbul Anadolu, Irak, Halep, Musul, Şam, Lübnan, Bağdat, Kudüs, Mısır ve Hicaz bölgelerine çeşitli seyahatler yaptı. 1099/1688 senesinde Kudüs'te doğdu. 1162/1749 senesi Rebîulevvel ayının üçünde Pazartesi gecesi yatsı namazından sonra Kahire'de vefat etti. Karâfe-i kübrâ denilen yere defnedildi. Bkz. Murâdî, IV, 190; Cebertî, I, 246; Kehhâle, XII, 271; Bağdathî İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, II, 446; Nebhânî, II, 254; Ziriklî, VII, 239; Vassâf, IV, 181.

¹³¹ Bkz. Murâdî, IV, 49; Cebertî, I, 339; Dimaşkî, I, 781; Nebhânî, I, 208; Ziriklî, VI, 134; Vassâf, IV, 182.

1.1.6. Vefatı

Semennûdî, 1785 yılında 98 yaşında Kahire’de vefat etti. O, bu uzun ömrünün sonuna kadar bir taraftan ilmî faaliyetlerle uğraştı, diğer taraftan da ibadet ve zikir hayatına devam etti.¹³³

Cenaze namazı, büyük bir kalabalığın katılımı ile Ezher Üniversitesi camiinde kılındı. Daha sonra cenazesi Semânûd’da evinin bitişiğindeki zaviyesine defnedildi. İnsanlar vefatına çok üzüldüler. Kabri, hâlâ sevenleri tarafından ziyaret edilmektedir.¹³⁴

1.2. ŞAHSİYETİ

1.2.1. İlmî Şahsiyeti

Semennûdî, henüz Ezher’e gelmeden önce kendi beldesinde kıraat ilmi tahsil etmesi, kıraat-ı seb’a ve kıraat-ı aşere’yi öğrendikten sonra bu dönemde Verş’in kıraatı üzerine bir manzume yazmış olmasıdır.¹³⁵

Semennûdî, Ezher’e geldikten sonra kıraat, fıkıh ve hadis alanında eğitim aldı. Daha sonra bu alanlarda da eserler yazdı. Kıraat başta olmak üzere fıkıh ve hadis alanında yazmış olduğu eserler bu alandaki ilmi kişiliği açısından önemlidir.¹³⁶

İbn Cezerî’nin kıraat ile ilgili *Metni Dürre* eserine yazmış olduğu *Şerhu’s-Semennûdî Âla Metni Dürre*¹³⁷ isimli kitabı, bu alandaki yetkinliğini göstermektedir.

¹³² Muhammed b. Hasan eş-Şafî el-Halvetî el-Munayyir es- Semennûdî *Tuhfetu’s-Sâlikîn ve Delâletu’s-Sâirîn li-Minhâci’l-Mukarrabîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, Nu: 002460, vr, 4b-5a.

¹³³ Cebertî, I, 596.

¹³⁴ Muhammed b. Hasan es-Semennûdî, *Şerhu’s-Semennûdî alâ Metn-i Dürre el-Mütemmimetü alâ Kıraat-ı Aşer lil Cezerî*, Daru’s-Selameti, Kahire 2007, s. 6.

¹³⁵ Murâdî, III, 122.

¹³⁶ *Fihrisü’l-Hizaneti’t-Teymuriyye (Mustalahü’l-Hadis)*, Dârü’l-Kütübi’l-Mısırî, Kahire 1948, II, 70. “Sebet” kelimesi, Osmanlı ve Türkçe sözlüklerde hüccet ve delil anlamına gelir. Bu tabir aynı zamanda hadis alanında yazılmış eserler için de kullanılmıştır. Nitekim bu isimle yazılmış bazı eserler şunlardır: Ebû’l-Fadl Şihabüddin Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Sebet bi’l-Kütüb*, Yazma, ts, varak sayısı, 148-183, Köprülü Kütüphanesi (Fazıl Ahmed Paşa) Nu: 001591; Muhammed b. Halil b. Abdülgani el-Aclûnî, *Sebetü’l-Aclûnî*, Yazma, 1155, varak sayısı, 17, Süleymaniye Kütüphanesi, (Hafid Efendi) Nu: 000024; Abdülkerim b. Ahmed el-Halebî eş-Şerabatî, *Sebet fi’l-Hadis*, Yazma, ts, varak sayısı, 76, Süleymaniye Kütüphanesi, (Aşir Efendi) Nu: 000035.

¹³⁷ Muhammed bin Hasan es-Semennûdî, *Şerhu’s-Semennûdî alâ Metn-i Dürre el-Mütemmimetü Li’l-Kıraati’l-Aşer*, Daru’s-Selam, Kahire 2007.

Âdâbu's-Seniyye adlı eserin baş tarafında müelliflerin bir eser yazarken dikkat edecekleri hususlarla ilgili bilgi verirken, müellifler bir esere başlarken şu yedi hususa riayet etmeleri gerekir demektedir. Bu hususlar da ilk üç tanesi besmele, hamdele ve Hz. Peygamber (s.a.v)'e salâvat getirmektir. Diğer dört tanesi de eserin te'lif gerekçesi, eserin ismi, eserin muhtevası yani hangi alan ile ilgili olduğu, dördüncüsü de müellifin eserini nasıl tasnif ettiği yani eserini kaç fasıl üzere yazdığı gibi hususlardır.¹³⁸

Semennûdî, bahse konu ilimlerde kendisini yetiştirdikten sonra, bu alanlarda ders vermeye başladı. Uzun bir müddet kıraat ve hadis dersleri okuttu. Birçok talebe kendisinden istifade etti. Hadis alanında özellikle de ilm-i sened konusunda çok iyi bir konumdaydı. Bazı talebeler, onun bu yönünü sonradan fark etti ve birçoğu ondan ilim almaya başladı. Bu özelliğinden dolayı insanlar Semennûdî'den hadis, fıkıh ve kıraat konusunda çok şeyler öğrendiler.¹³⁹

Hacvî, eserinde onu tanıtırken, kendisini, imam, fakih, muhaddis, kıraat âlimi, bir şahsiyet olarak tanıtır.¹⁴⁰

Cebertî'nin bildirdiğine göre tarıkattaki talebeleri için bazen icazetlerini nazım olarak yazıyordu. İcazet verme konusunda çok sıkıydı, icazet isteyen kişiden icazetini istediği ilimle ilgili kitabı rahatlıkla okuyup anlayacak seviyeye gelmeden kendisine icazet vermezdi. Bir kişiye, her sahada icazet anlamına gelen mutlak icazet ile mektupla icazet verme işine sıcak bakmazdı. Hatta uzak bir belde de oturan bir gurup kimse kendisinden mektup yoluyla icazet için müracaat etmişler fakat o buna razı olmamıştı. Bu ve benzeri özelliklerinden dolayı Semennûdî, ömrünün sonlarına doğru artık meşhur ve maruf oldu. Herkes onu tanıyordu ve parmakla gösterilecek hale gelmişti. Şöhreti her tarafa yayılmıştı. Irak, Şam ve Rum diyarından kendisine hediyeler geliyordu. Fakat o bu tür şeylere iltifat etmedi ve bunlardan bağını koparıp tedris için evine çekildi.¹⁴¹

1.2.2. Edebî Şahsiyeti

Semennûdî'nin edebî şahsiyeti hakkında bilgi veren Hacvî, eserinde müellifimizden bahsederken, aynı zamanda şair olan ve hakikatlerle ilgili bazı şiirler

¹³⁸ Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 3a.

¹³⁹ Cebertî, I, 595.

¹⁴⁰ Hacvî, II, 355.

¹⁴¹ Cebertî, I, 596.

yazan bir şahsiyet olarak tanıtır.¹⁴² Her ne kadar yazdığı şiirlerle ilgili eserine ulaşmamış olsak da yazdıklarından hareketle aynı zamanda bir tarikat şeyhi de olan Semennûdî'nin tasavvufa dair şiirler yazabilecek bir şahsiyet olarak değerlendirilebilir.

Cebertî'nin belirttiğine göre tarikattaki talebeleri için bazen de icazetlerini sûfîlerin yazdığı gibi nazım olarak yazardı.¹⁴³

Eserlerinde, tasavvufî konuları ele alırken zaman zaman konuyu şiirlerle de ifade yoluna gitmiştir. Bazen herhangi bir konu ile ilgili kendisi bir şiir nazmetmiş, bazen de sûfîlerden nakillerde bulunmuştur. Mesela *Âdâbu's-Seniyye*'inde ruh, nefis ve kalp konusunu izah ederken, konuyu şöyle bir şiir ile ifade eder:

Ruh, nuranî, yüce ve ilahî bir cevherdir.
Nefis, zülmanî, sûflî ve şeytanî bir latifedir.
Kalp ise bu ikisi arasında gidip gelen bir mahaldir.
Ruh temizdir, daima faydalı amellere muvafakat eder.
Nefis kirlidir, daima faydalı amellere muhalefet eder.
İnsan kalbi, ruha meylederse onun vasıflarıyla vasıflanır.
İnsan kalbi, nefse meylederse onun vasıflarıyla vasıflanır.
İşte insan bu her iki latifeden müteşekkil bir varlıktır.¹⁴⁴

Açlık, az yeme, az uyuma ve az konuşma konusunu şöyle bir şiir ile ifade eder:

Tarikat için vardır elbet,
Gerekli şartlar dikkat et.
Amaca ulaşması gerçekleşmez kişinin,
Bu şartlar icra edilmeksizin.
Al sana dört tanesi, şeyhlerimizin söylediğine göre,
Açlık, uykusuzluk, inziva, susmaktır onlardan biri de.¹⁴⁵

Tevbe konusunda şöyle bir şiir yazmış:

İnsanlara farz olunmuş tevbe etmek,
Ama daha elzemdir günahı terk etmek.
Kaderin cilveleri gerçekten ilginçtir,

¹⁴² Hacvî, II, 355.

¹⁴³ Cebertî, I, 596.

¹⁴⁴ Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 176b.

¹⁴⁵ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 19b.

İnsanın gafilliği ondan daha da ilginçtir.

Musibetler anında sabretmek zordur,

Lakin sevabı kaçırmak daha da zordur.

Umut edilen her şey yakındır,

Fakat ölüm onlardan daha yakındır.¹⁴⁶

Nefis terbiyesini şöyle bir şiirle ifade eder:

Nefsin durup dururken arzuladığı isteklerini eyledim terk,

İffetlinin razı olacağı tutarın aşağısına çevirinceye dek.

Yükselmeyi intizar ediyorum hafif olan bir yük ile

Yükünüzü azaltın bana ulaşmak istiyorsanız siz de.

Nefsimi alçaltacağım, artık bu mevzuda kıldım karar,

Rabbimi tanıyıp, ibadetlere boyun eğinceye kadar.¹⁴⁷

Tuhfetu's-Sâlikîn'nin sonunda zikrin şartlarıyla ilgili nazmettiği şiirinde zikir ile Allah'a yaklaşmak isteyen kişiye şöyle seslenir:

Ey Allahın huzuruna girmek,

Sırrına nail olmak,

Gizli âlemde sırları yakalamak,

Gerçekten sayısız lütufların kendisine gelmesi,

Her yerden ihtiyaçlarının giderilmesi,

Hiç bilmediği yerden kendisine rızıkların gelmesi,

Kendisine izzet, yardım ve büyüklük gerçekleşmesi,

Zorluk ve kolaylık anlarında durumunun iyileşmesi için,

Allah'a doğru yol almayı isteyen kişi:

Allah'ın zikrine sınıksız sarılman gerekir.

Fakat bu zikri, sayılacak şartlarıyla gerçekleştirmen icap eder.

Yaptığın zikrin manasını düşünecek,

Ve zikir esnasında,

Kalbin ve gönlün orada hazır olacaktır.

Buna göre, mürid olan kişi zikri şöyle yapmalıdır:

Kendisine gelen bütün vâridatlarla beraber,

¹⁴⁶ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 7a.

¹⁴⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 25a.

Bütün masivadan sıyrılacak,
 Tecrübesiyle kendisini terbiye eden,
 Şeyhinin huzurunda olduğunu düşünecek,
 Namazda oturduğu gibi iki dizi üzerine oturacak,
 Gözlerini kapatıp sırra ermeye çalışacak.
 Tek olduğu zaman karanlık bir mekânda,
 Kibleye dönüp sesli zikir edecek,
 Gönül güzüyle Rabbinin kudretini temaşa edecek,
 Şayet gönül güzüyle Rabbinin kudretini görüyorsa,
 Bu bir hediyedir.
 Şayet görmüyorsa,
 Şüphesiz Mevlası onu görüyordur.
 Ey bu yolun yolcusu olmak isteyen,
 İbadet çeşitleri arasında en faziletli ibadet zikirdir.
 Bu hüküm Ankebüt süresinde bulunmaktadır.
 Bununla ilgili ayet:
 “Muhakkak Allah’ı anmak en büyük iştir.”¹⁴⁸
 Unutma ki bu ayet, bu anlamı ifade etmektedir.
 Ey rahmeti bol olan Allah’ı zikir eden kişi!
 Allah’ın rızası sana yaradı.
 Zira günahların affolundu,
 Bununla beraber nice sevaplar kazandın.
 Baki olan huzurda Allah ile birlikte olan kişi,
 Sana mübarek olsun,
 O huzurda sen Allah’ı zikir edersin,
 Allah da seni, yardımını ile hatırlar.¹⁴⁹
 Ey genç!
 Durum böyle iken şartlarını yerine getirerek zikirlerle devam et ki,
 Allah’ın sevgili kullarından olasın.
 Hiçbir zaman, vaktinin hiçbir anını zikirsiz boş geçirme ki,

¹⁴⁸ Ankebut, 29/45.

¹⁴⁹ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 96b.

Allah'a ulaşmaya ve Allah'a doğru yol almaya nail olasin.
 O zaman Allah'ın seni lütuf ve ihsanıyla memnun etmesi bol olur.
 O'nun nuru seni kuşatır ve gerçekten,
 Allah katında makbul bir kul olursun.
 Eğer Allah katındaki makamını öğrenmek istersen,
 Seni hangi işle meşgul ettiğine bak.
 Şayet devamlı iyiliklerin ve zikrin içinde olursan,
 Yaptığın zikirten Allah'a ulaşmaya,
 O'na doğru yol almaya nail olursun.
 İnsanlar arasında bereketli bir fazilet sana bahşeder,
 Ve ey kadri yüce kişi!
 O zaman sen Allah'ın sevgili kullarından olursun.
 İşte bu, O'na ulaşmanın açıkça bir alamet ve delilidir.
 Böyle bir durumda şükürle birlikte,
 Allah'a çokça hamd ve senada bulun.
 Sende böyle bir hal yoksa şayet,
 Çalış, nefsinle mücâdele et.
 Şiddete, zora sabretmekle,
 Süreyya yıldızını geçersin.
 O zaman da hiç bir kitapta olmayan,
 Ve hiçbir yerde bulamayacağın ilmi sana verir.
 Ey genç!
 Tevazü ile kapıları çalmaya devam et.
 Şayet böyle yaparsan,
 Sana rahmanın kapıları açılır.
 Çünkü kim ki kapıları çalmaya devam ederse,
 Özellikle çalınan kapı,
 Kerem sahibi Mevla'nın kapısı olunca,
 Gayreti ve çalışması boşa gitmez.
 Durum böyle iken artık sen,
 İlerle ve bunu böyle bil.
 Edeplerle edeplen, tevazu ile iste,

İşte o zaman denizlerin akması gibi, sana da ihsan eder.
 Çünkü kim ki, Allah'ın kapısına gelirse,
 Allah, istediğini ona verir.
 Sevapla beraber kendisine fazilet ve şeref de verir.
 Ey bu yolun yolcusu!
 Uykuya düşkün olanlar yattığı zaman sen kalk,
 Yatsıdan sabah vaktine kadar,
 O'na ibadette bulun.
 Hep arzu ettiği kibirden sıyrılması,
 Allah'ın vuslat ve rızasına nail olması için,
 Nefsime hitap ediyorum,
 Ey nefsim!
 Umarım ki sana yaptığım nasihati kabul eder,
 Dediklerime kulak verir,
 Ve kendini kötülüklerden engellemekle,
 Allah'a geri dönersin.
 Ey nefsim!
 Bu tasavvuf ehlinin meşrebidir.
 O halde sen de bunu kendine meşrep edin.
 Umarım sürekli onlarla beraber olursun.
 Adap ve şartlarını yerine getirerek,
 Allah'ın zikrine devam et.
 Çünkü zikir iyiliktendir.
 Asla zikri terk etme!¹⁵⁰
 Zira rabbimiz bizleri gafletten alıkoymak için,
 Şöyle ferman buyurmuştur:
 "Mallarınız ve evlatlarınız sizleri,
 Allah'ı anmaktan alıkoymasın!
 Çünkü bu durumda olanlar, zararda olanlardır."¹⁵¹
 Lütuf ve ihsanı bol olan Mevlan,

¹⁵⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 97a.

¹⁵¹ Münafıkun, 63/9.

Seni emrine muhalif olmaktan korusun.
 Ey zorluk ve kolaylık anlarında,
 Rızıkları gönderen Allah'ım!
 Ey çok ihsanda bulunan Rabbim!
 Ey mülklerin yaratıcısı!
 Kur'ân'ın ve Kur'ân ehlinin,
 Seherlerde gizli ve aşikâr okuyanların,
 Hz. Muhammed (s.a.v)'in, âlinin, ashabının hakkı için,
 Senden şunları istiyorum:
 Bizlere yardım et,
 Devamlı seni anmaya, seni zikretmeye,
 Bizleri muvaffak eyle.
 Bizlere kendi katından sayısız ilimler bağışla.
 Ey Rabbimiz!
 Bunların gerçekleşmesi için gereken ameli bize dağıt.
 Ve bizleri tefekkür sahiplerine ulaşanlardan eyle.
 Ey Rabbimiz!
 Bize emrettiğin gibi senden istedik.
 Vadettiklerini,
 Bize ve sevdiklerimize,
 Rablerini zikredenlere,
 Ve kendileriyle iftihar ettiğimiz bütün şeylerimize bağışla.
 Ey Rabbimiz!
 Vesilesiyle günahımı mağfiret etmen ve silmen için,
 Bir tevbenin kabulüyle imdadını bizlere ihsan eyle.
 Celal sahibi olan Rabbim!
 Kumru kuşu öttüğü sürece,
 Dua eden kişi yalvardığı sürece
 Ve kalem çizdiği sürece,
 Keremiyle kâinat arasında seçilmiş olan Hz. Ahmed'e,
 Âl ve ashabına her lahzada salât ve selam olsun.
 Bu kaside artık tamamlandı.

Ey Mevlam! Bunu kendi rızan için kıl.
Kereminle ümit ve sevabımı kesme.¹⁵²

1.2.3. Tasavvufî Şahsiyeti

Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye* adlı eserinin te'lif sebebini zikrederken, ilim ve irfan ehli bazı ihvanlarım daha önce nazım olarak kaleme aldığım, hakikat, ilim ve irfan ehlinin yolu olan zikir ve tarikatın şartlarını ihtiva eden risâleme bir şerh yazmamı benden istediler demektedir.¹⁵³ Onun bu ifadesi, şüphesiz tasavvuf alanında önemli bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. Kendisine böyle bir talebin gelmesi, tasavvufî şahsiyetine, “nazım olarak kaleme aldığım” ifadesi ise tasavvufî konuları nazım şeklinde yazdığını ortaya koymaktadır.

Yine, *Tuhfetu's-Sâlikîn* adlı eserinin te'lif sebebini izah ederken “bazı Allah (c.c) dostlarının tarikat ehlinin yoluna sülûk etmek isteyenler ile tahkik ehlinin mertebelerine rağbeti olanların ihtiyaç duyduğu bazı bilgilerle ilgili bir eser yazmamı benden istediler ifadesi”,¹⁵⁴ tasavvuf alanında nesir ile eser yazabileceğini göstermektedir.

Hem *Âdâbu's-Seniyye*, hem de *Tuhfetu's-Sâlikîn*'de ele aldığı konular, tasavvufta nefis terbiyesi yapıp kemâlata ulaşmak isteyenler için çok önemli eserlerdir. Burada eserlerin önemi kadar Semennûdî'nin bu konulara vukufiyeti ve telifatı da şüphesiz önemli bir husustur. Zira bu alanlarda eser yazmak ciddi bir bilgi, birikim ve alt yapı gerektirmektedir.

Cebertî'nin bildirdiğine göre Semennûdî, hayatı boyunca talebe okuttu, icazetler verdi ve arkasından halifeler bıraktı. Hayatının sonuna kadar zikir halkasına inandı, buna devam etti ve bunu insanlara anlattı.¹⁵⁵

Semennûdî'nin tasavvufî şahsiyeti ile bağlantılı olarak onun bazı kerâmetlerinden de bahsedilir. Bunlardan bazıları şu şekilde cereyan etmiştir:

Bir ara kendi memleketinden bir gurup insan bir kuyu kazıp su çıkarmak istediler. Fakat kuyuyu ne kadar derinleştirdilerse de su çıkmadı. Neticede umutlarını bu işten kesince Semennûdî'ye müracaat ettiler kuyunun başında durup kalbi ile suya teveccüh

¹⁵² Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 97b.

¹⁵³ Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 2a, 2b.

¹⁵⁴ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 2b.

¹⁵⁵ Cebertî, I, 596.

etmesini istediler. Semennûdî denilen yere geldi, Fatiha suresini okudu, Allah’a dua etti ve kuyuyu kazın dedi. Onlar da kazmaya başladılar. Bir de baktılar ki Allah’ın izniyle yerden sel gibi bir su fişkırmaya ve akmaya başladı.¹⁵⁶

Yine bir aralık kendisine hiç konuşmayan dilsiz bir adam getirdiler. Semennûdî adamı halvethanesine aldı ve şeyhi Hifnî’den istimdat ederek adama kelime-i şهادet telkin etti. Bunun üzerine adam kelime-i şهادet getirdi halvethaneden konuşarak çıktı.¹⁵⁷

Yine tarikat aleyhtarı kimselerin kendisine karşı olan itirazları öyle bir mertebeye ulaştı ki neticede kendisini öldürmeye karar verdiler ve sabaha doğru namaza gideceği yolda kendisine pusu kurdular. Bu durumu haber alan bazı kimseler şeyhe sabah namazına camiye gitmemesini rica ettiler. Bunun üzerine şeyh onlara aldırmayın ben gideceğim diyerek sabah karanlığında yola çıktı. Pusu kuranlardan birisi onu görünce silahını kaldırmak istedi fakat eli kalkmadı ve kendisi olduğu yere çakılıp kaldı.¹⁵⁸

1.3. ESERLERİ

Yazmış olduğu eserlerden hareketle Semennûdî’nin çok yönlü bir şahsiyet olduğu söylenebilir. Semennûdî, başta tasavvuf olmak üzere kıraat, hadis ve fıkıh alanında eserler yazmıştır.¹⁵⁹

Kaynakların Semennûdî’ye ait olduğunu belirttikleri eserlerin bir kısmına ulaşma imkânımız oldu. Ancak kaynaklarda kendisine ait olduğu belirtildiği halde bazı eserlerine ulaşamadık. Ulaşabildiklerimize, Semennûdî’ye aidiyeti kesin olan eserler, ulaşamadığımız, ancak kaynakların bahsettiklerine ise Semennûdî’ye nisbet edilen eserler diye tasnif ettik.

1.3.1. Semennûdî’ye Aidiyeti Kesin Olanlar

1- Tuhfetu’s-Sâlikîn

Asıl adı *Tuhfetu’s-Sâlikîn ve Delâletu’s-Sâirîn li Minhaci’l-Mukarrâbîn* olan ve daha çok *Tuhfetu’s-Sâlikîn* olarak bilinen bu eserin kütüphanelerde mevcut yedi adet

¹⁵⁶ Nebhânî, I, 361.

¹⁵⁷ Nebhânî, I, 362.

¹⁵⁸ Nebhânî, I, 362.

¹⁵⁹ Hacı, II, 355.

nüshasına ulaştık. Nüshalardan dört tanesi Süleymaniye Kütüphanesi,¹⁶⁰ bir tanesi Köprülü Kütüphanesi,¹⁶¹ bir tanesi İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Nadir eserler bölümünde,¹⁶² bir tanesi de Dr. Emel Esin Kütüphanesi'ndedir.¹⁶³

Çalışmamıza esas aldığımız en okunaklı ve eski nüsha, *Tuhfetu's-Sâlikîn ve Delâletu's-Sâirîn li Minhaci'l-Mukarrâbîn* adı ile Süleymaniye kütüphanesi yazma eserler bölümü Hacı Mahmut Efendi 2460 numarada kayıtlıdır. Eserin yazma işi Zilkade ayının 10. günü hicrî 1205 tarihinde tamamlanmıştır. Yazma tarihi en eski olan nüsha bu olduğundan dolayı biz de çalışmamızda bu nüshayı esas aldık.

a- Eserin Te'lif Sebebi

Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn* adlı eserinin 2b varağında eseri te'lif sebebini şu şekilde izah etmektedir. Besmele, hamdele ve salveleden sonra derim ki: Bazı Allah (c.c) dostları -Allah (c.c) beni ve onları temkin makamına ulaşmakla rızıklandırırsın - tarikat ehlinin yoluna sülûk etmek isteyenler ile tahkik ehlinin mertebelerine râğbeti olanların ihtiyaç duyduğu bazı bilgilerle ilgili bir eser yazmamı benden istediler. Ben de muhtaç bir şekilde istihare kapısını çaldım. Kalbi kırık ve zelil bir halde gözyaşlarımı döktüm. Bununla beraber usta süvarilerin at koşturduğu bu meydanın adamı olmadığımı da anladım. Ne zaman ki kendisini örnek aldığım şeyhim ve beni Allah'a ulaştıran öncüm eş-Şemsü'l-Hifnî bakışlarıyla beni destekledi artık yüzmek için onun irfan deryasına daldım ve onun yardımıyla açıldım. Böylece hesap gününde kurtuluşuma vesile olması dileği ile Allah'tan yardım ve ihlâs talebinde bulunarak bu işi kabul ettim.¹⁶⁴

b- Eserin Te'lif Metodu

Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*'ini te'lif ederken *Âdâbu's-Seniyye*'ye göre daha sistemli bir yol izlemiştir. Girişte te'lif sebebini izah ettikten sonra muhtevaya geçmiş, eserin, kaç bölüm olduğunu, hangi bölümde hangi konuları ele aldığını belirtmiştir.

¹⁶⁰ Süleymaniye Kütüphanesi yazma eserler bölümündeki nüshalar ile ilgili bilgi nüsha tanıtımında verilecektir.

¹⁶¹ Köprülü kütüphanesinin yazma eserlerine ait CD'ler Süleymaniye kütüphanesinden te'min edilebilir.

¹⁶² Nadir eserler arkeoloji müzesi binasında muhafaza edilmektedirler.

¹⁶³ Emel Esin Kütüphanesi özel koleksiyon olduğu için eserlere Tek-Esin vakfı aracılığıyla ulaşılabilir. Tek-Esin vakfı Çemberlitaş'ta Piyer Loti otelinin yanındaki Saka iş merkezi 4. ve 5. kattadır.

¹⁶⁴ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 2b.

Semennûdî, bahsettiği metod üzere birinci bölümden başlamış ve sonuç kısmı ile bitirmiştir.

Semennûdî, ele aldığı bölüm eğer tasavvufî bir kavram ve ıstılah ile ilgili ise evvela o kavramları izah etmiştir. Sonra bunlarla ilgili ayet ve hadisleri belirtmiş, şer'i delillerini ortaya koymuş ve sûfilerden nakiller yapmıştır. Bazen de nakilde bulunurken doğrudan bir eser ismi kullanmıştır.

Mesela, eserinin birinci bölümünde evvela ahdin lugat ve şer'i manalarını ele almış, konu ile ilgili ayet ve hadisleri belirtmiştir. Ahd ile ilgili fetih suresi 48/10 ayetini delil getirdikten sonra konu ile ilgili rivayet edilen hadisleri ele almıştır. Buradan, telkin konusuna geçmiş, telkinin şer'i delillerini belirtmiş ve konu ile ilgili rivayet edilen hadislere yer vermiştir. Daha sonra bu konularla ilgili sufilerin görüşleri veya sufilerden yapılan nakillere yer vermiştir. Semennûdî, konuları sistemli bir şekilde ele almış, herhangi bir bölümde ele aldığı bir konuyu diğer bölümlerde ele almamıştır.

c- Eserin Muhtevası

Birinci bölümde, ahdin lugat ve ıstılahî manası, ahdin şer'i delilleri, şartları, telkin konusundaki şer'i delil, telkinin faydaları, telkinin âdâbı, kendi telkin silsilesi, ahdin yapılışı, telkinin yapılışı ile ahd ve telkin'in keyfiyeti ve ahdden sonra şeyhin müride tavsiyeleri ile ilgilidir. İkinci bölümde, sırasıyla zikir, zikrin edepleri, zikrin tarifi, zikrin Kitap ve sünnetteki delilleri, zikrin mertebeleri ile zikre teşvik gibi konular ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, sırasıyla tarikat, tarikatın usullerinin neler olduğu, ehl-i tasavvufun söyledikleri ve açıkladıkları şekilde Allah'a ulaştıran yol olan tarikatın mahiyet ve rükünleri ile ilgilidir. Dördüncü bölümde, şeyh kime denir, şeyh olmanın şartları ve edepleri ile şeyhin irşada ehil olması için sahip olması gereken vasıflarla ilgili hususlar ele alınmıştır.

Beşinci bölümde, müridin, şeyhi ile beraberken şeyhine karşı nasıl davranması gerektiği ile ilgili âdâbı ele alır. Altıncı bölüm, müridin ihvanına karşı olan edeplerinden bahseder. Yedinci bölüm, müridin kendi nefesine karşı yapması gereken âdâbı açıklar. Sekizinci bölüm, müridin şeyh tarafından tarikattan kovulmasına sebep olacak hususları ele alır. Dokuzuncu bölüm, tarikatta şeyhe yardım edecek olan Nukeba, yani tekkede yardımcı hizmet birimleri, tekke hizmetlerini yapanlar ve bunların görevleri ile ilgili hususları ele alır. Onuncu bölüm, nefis, nefsin kısımları, nefsin sıfatları ve sâlikin her

bir nefis mertebesinde hangi isimlerle zikretmesi gerektiğini beyan eder. Sonuç kısmı ise ehli tasavvufun kullandıkları bazı tasavvufî ıstılahlar hakkındadır.

d- Eserin Nüshaları

Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi Nu: 002460

Eserin tam adı: *Tuhfetu's-Sâlikîn ve Delaletü's-Sairin li Minhaci'l-Mukarrabîn*

Müellif: Muhammed bin Hasan eş-Şafî el-Halvetî el-Munayyir es-Semennûdî

Dili: Arapça, el yazması olup siyah mürekkeple yazılmıştır.

İstinsah tarihi: 1205/1790

Varak sayısı: 97

Satır sayısı: 21

Ebadı: dış: 222x150mm, iç: 165x87mm

Tehzib nev'i: Başlık tehzibli ve süslemeli, bütün sayfalar yıldız çerçevesi

Cild: Kapakları şemseli ve yıldız cetvelli, miklablı

Cildin rengi: Koyu vişneçürüğü renginde meşin cilt

Kâğıt çeşidi: Nohut renginde mukavva

Mürekkebi çeşidi: Siyah mürekkeple yazılmış, bölüm ve fasıllar kırmızı mürekkep

Yazma yeri: Haydarabad

Yazı türü: Nesih

Nüshanın sonunda bu eserin Zilkade ayının onuncu günü hicrî 1205 yılında Seyid Muhammed bin Hasan ez-Zeirî el-Mısırî el-Hanefî tarafından yazıldığı belirtilmektedir.

Nüshanın ilk sayfasında bu nüshanın evvela Seyyid Muhammed Arif isminde bir zatın tasarrufunda bulunduğu, 1823'te Seyyid Muhammed Emin eş-Şirbinî'nin eline geçtiği, 1839'da Seyyid Mustafa Efendi'ye intikal ettiği, daha sonra 1871 senesinde şeyhin eline geçtiği belirtilmektedir.

Köprülü Kütüphanesi Mehmet Asım Bey Nu: 000130

Eserin tam adı: *Tuhfetu's-Sâlikîn ve Delaletü's-Sairin li Minhaci'l-Mukarrabîn*

Müellif: Muhammed bin Hasan eş-Şafî el-Halvetî el-Munayyir es-Semennûdî

Eserin dili: Arapça

Eserin yazı şekli: El yazması

İstinsah tarihi: 1210/ 1796

Cildin nev'i: Çahar kûşe ebrulî kapak içindedir.

Yaprak sayısı: 53 yaprak

Yazı türü: Nesih

Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Nu: 001373

Eserin tam adı: *Tuhfetu's-Sâlikîn ve Delaletü's-Sairin li-Minhaci'l-Mukarrabîn*

Müellif: Muhammed bin Hasan eş-Şafî el-Halvetî el-Munayyir es-Semennûdî

Dili: Arapça el yazma

Müstensih: Ahmed Kâmil Menfelûtî

İstinsah tarihi: 1227/1812

Yazı çeşidi: Nesih, bölüm başlıkları ile ara başlıkların üst tarafları kırmızı.

Yaprak sayısı: 55

Satır sayısı: 27

Ebadı: dış: 200x147mm, iç: 170x106mm

Cildin nev'i: Sırtı kenarlı, meşin kâğıt, kapaklı ve şirazeli

Eserin ilk varlığında bu eser *Tuhfetu's-Sâlikîn ve Delâletu's-Sâirîn li Minhaci'l-Mukarrabîn* adıyla Munayyir lakabıyla meşhur zühd ve verâ sahibi sûfî Muhammed b. Hasan es-Semennûdî tarafından te'lif edilmiştir diye bir kayıt düşülmüştür.

Eserin bu kaydının hemen sol tarafında ise eserin Ahmet Kâmil Menfelûtî tarafından yazıldığı kaydı düşülmüştür.

Süleymaniye Kütüphanesi Düğümlü Baba Nu: 000243

Eserin tam adı: *Tuhfetu's-Sâlikîn ve Delaletü's-Sairin li-Minhaci'l-Mukarrabîn*

Müellif: Muhammed bin Hasan eş-Şafî el-Halvetî el-Munayyir es-Semennûdî

Dili: Arapça el yazma

İstinsah tarihi: 1277/1860

Müstensih: Ahmed Kamil Menfelûtî

Yaprak sayısı: 170

Satır sayısı: 25

Yazı çeşidi: Ta'lik karması

Mürekkebi çeşidi: Eser siyah mürekkeple yazılmış olup ana başlıklar ve önemli ara başlıklar kırmızı kalem ile yazılmıştır.

Ebadı: dış; 209x134mm, iç; 160x71mm.

Tezhib ve tezhib nev'i: Başlık tehzibli, ilk iki sayfa yıldız cetvelli

Cild ve cildin nev'i: Miklebli, sırtı ve kenarları vişneçürüğü rengi, kapakları siyah

Kâğıt çeşidi: Mukavva

Eserin bizim incelediğimiz nüshasının baş tarafından ilk 63 sayfası eksiktir ve mikrofilme geçilmemiştir. Eserin mikrofilmi 64. sayfadan itibaren başlamakta olup, tamamı 170 sayfadır.

Yazma işinin bittiği tarih olarak eserin 169. sayfasında şu bilgi verilmiştir. "Eserin yazma işi Cemaziyelevvel ayının 21. günü hicri 1227 tarihinde son bulmuştur. Eser Ahmet Kâmil Menfelûtî tarafında yazılmıştır.

Süleymaniye Kütüphanesi Dügümlü Baba Nu: 002440

Eserin tam adı: *Tuhfetu's-Sâlikîn ve Delâletü's-Sairin li-Minhaci'l-Mukarrabîn*

Müellif: Muhammed bin Hasan eş-Şafî el-Halvetî el-Munayyir es-Semennûdî

Dili: Arapça

Basım yeri: Mısır

Baskı çeşidi: Taşbasması

İstinsah tarihi: 1287/1870

Sayfa sayısı: 192

Satır sayısı: 21

Ölçüsü: Küçük boy

Cildin nev'i: Sırtı meşin, kapakları bez, kırmızı ciltli

Nüshanın baş tarafına şöyle bir kayıt düşülmüştür: Bu kitap *Tuhfetu's-Sâlikîn ve Delâletü's-Sâirîn li Minhaci'l-Mukarrabîn* adı altında tarikat hakkında bilgi veren Allame Muhammed Munayyir es-Semennûdî'nin eseridir.

Bu nottan sonra Seyyid İsmail Sadık Kemal bin el-Hac Muhammed Salih Vecihî Paşa'ya ait şöyle bir kayıt daha düşülmüştür:

Ben bu kitabı vakfettim. Sevabını da bütün ölülerimin ruhlarına ve her iki dünya saadetlerine bağışladım. Ben her daim Allah'ın rahmetine muhtaç fakir kul Seyyid İsmail Sadık Kemâl bin el-Hâc Muhammed Salih Vecihî Paşa Ey Rabbimiz Resulün

Hz. Muhammed aleyhi's-salâtu ve's-salam hürmetine bize dünyada ve ahirette iyilikler ver ve bizi ateşin azabından muhafaza eyle. Sene hicrî 1292.

Eserin son sayfasında bu nüshanın kendisine zimmetli kılındığı kişi olarak Şeyh Musa el-Mursafî ismi zikredilmektedir. Bu nüshayı tashih eden kişinin ise Şeyh Abdullah ed-Desûkî olduğu belirtilmektedir.

Dr. Emel Esin Kütüphanesi Nu: 000267

Eserin tam adı: *Tuhfetu's-Sâlikîn ve Delaletü's-Sairin li-Minhaci'l-Mukarrabîn*

Müellif: Muhammed bin Hasan eş-Şafî el-Halvetî el-Munayyir es-Semennûdî,

Dili: Arapça el yazması

Yazı türü: Nesih

Ebadı: dış, 197x135mm; iç, 150x85 mm

Yaprak sayısı: 1b-85a

Satır sayısı: 19

Kâğıt rengi: Nohudî renkli kâğıt

Müstensih: Ahmed b. Şerafeddin eş-Şafî el-Halvetî

İstinsah tarihi: 1227/1860

Cildin Nev'i: Sırt ve kenarları kahverengi, çaharkûşe ebru, yıpranmış bir cilt kapağı içerisinde şirazesi sökülmüş dağınık bir vaziyettedir.

Mürekkebe ve düzen: Siyah mürekkeble yazılmış, bölüm ve fasıl başlarının üst tarafı kırmızı kalemle çizilmiştir.

Bu nüshanın sonuna aynı yazı çeşidi ve aynı mürekkeble Mustafa Kemaleddin el-Bekrî'nin *Bülğatu'l-Mürîd* adlı eseri nazım olarak ilave edilmiştir. İlave metin 6 varaktır. İkisinin toplamı 91 varaktır.

İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü Nu: 003475

Eserin tam adı: *Tuhfetu's-Sâlikîn ve Delaletü's-Sairin li-Minhaci'l-Mukarrabîn*

Müellif: Muhammed bin Hasan eş-Şafî el-Halvetî el-Munayyir es-Semennûdî

Dili: Arapça el yazması

Yazı çeşidi: Harekeli Nesih

Varak sayısı: 118

Satır sayısı: 19

Cildin Nev'i: Meşin kaplı, vişneçürüğü rengi, miklebli, kapak üzeri şemseli, mikleb kapağı hilal şeklinde çiçekli,

Kâğıt: Az aharlı siyah mürekkebli

Ebadı: dış: 230x170mm, iç: 225x165mm

Eserin ilk giriş varağı üzerinde “Bu *Tuhfetu's-Sâlikîn ve Delâletu's-Sâirîn li Minhâci'l-Mukarrabîn* adlı eser Muhammed b. Hasan el-Munayyir tarafından te'lif edilmiştir.” şeklinde bir kayıt vardır.

2- el-Âdâbu's-Seniyye

Asıl adı *el-Âdâbu's-Seniyye Limen Yurîdû Tarikate's-Sâdâtî'l-Halvetiyye* olup, Halvetiyye tarikatı müridleri için yazılmış ve Halvetiyye tarikatı âdâbından bahseder. Eser, Süleymaniye Kütüphanesi yazma eserler bölümü Düğümlü Baba 218 numarada kayıtlıdır. Arapça ve el yazması olup toplam 251 varaktan oluşmaktadır.¹⁶⁵

a- Eserin Te'lif Sebebi

Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*'de eserin te'lif sebebini şu şekilde izah eder: Ben, akıbeti konusunda endişeli, günahlarından dolayı yorgun, hakir, zelil, her konuda her zaman Aziz ve Kerim olan Rabbine muhtaç, Muhammed b. Hasan eş-Şafîî el-Halvetî el-Munayyir es-Semennûdî olarak bilinen günahkâr kul şöyle derim: İlim ve irfan ehli bazı ihvanlarım daha önce nazım olarak kaleme aldığım, hakikat, ilim ve irfan ehlinin yolu olan zikir ve tarikatın şartlarını ihtiva eden risâleme bir şerh yazmamı benden istediler. Bu husus bana çok ağır geldi ve ben bu konuda bir karar veremedim. Ancak kardeşlerimin ısrarı karşısında bir özür de beyan edemedim. Zira bu alan, usta binicilerin at koşturduğu bir meydandı. Ben, bu meydanda binici olamazdım. Bununla beraber gözü yaşlı ve kalbi kırık bir muhtaç olarak istihare kapısını çaldım. Ne zaman ki bu hususta kalbime bir inşirah ve genişlik hâsıl oldu o zaman bütün âlemin Maliki olan Seyyidime tevekkül ettim ve bu işi bana kolay kılmasını istedim. Sonra hidayete

¹⁶⁵ Daha öncede belirttiğimiz gibi ülkemizde bu eser üzerine ilk defa Yaşar Nuri Öztürk tarafından bir makale yazılmıştır. Makale “Al âdâb As-saniyya Li Man Yurîdu Tarîka Sâdât Al-Halvatiya” adıyla yayınlanmıştır. Bkz. *İslam Medeniyeti Dergisi*, 1978, V, sayı: 1, s, 56-70.

götürücü Nebi ve Resul olan Peygamberim Hz. Muhammed'e tevessül ederek bütün işlerin başı olan besmele ile sonsuz hamd ve şükür ederek işe başladım.¹⁶⁶

Buradan anlaşılıyor ki eser evvela nazım olarak kaleme alınmış, sonra da bu nazma şerh yazılmak suretiyle eser vücuda gelmiştir. Semennûdî'nin bahsettiği nazım şeklindeki risalesine ulaşamadık.

b- Eserin Te'lif Metodu

Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye* adlı eserini te'lif ederken sistemli bir te'lif yoluna gitmemiştir. Örneğin eserin başında, eseri te'lif sebebini izah ettikten sonra doğrudan esere giriş yapmış hangi konuları ne şekilde işleyeceğini belirtmemiştir. Mesela eserin baş tarafında zikir konusunu ele aldığı halde tarikatın mertebeleri konusunu işlerken tekrar zikir konusuna geri dönmüştür. Konuyu ele alırken evvela kavramları izah etmiş, ayet ve hadisleri ortaya koymuş, sonra da sûfilerden nakillerde bulunmuştur. Zaman zaman da konunun önemine binaen falanca eserde bu konu ile ilgili olarak şöyle denmektedir veya şöyle geçmektedir demek suretiyle başka eserlerin de ismini zikretmiştir.

Mesela zikir konusunda evvela zikrin tarifini yapmış, zikir ile ilgili Kur'ân ayetlerini ve sünnetteki delilleri sıralamış, daha sonra zikir hakkında sûfî büyüklerinden nakillerde bulunmuştur. Bunu yaparken bazen doğrudan şahıs ismi kullanmış, bazen de şahsın eserinin ismini vermek suretiyle nakilde bulunmuştur.

c- Eserin Muhtevası

Semennûdî, eserinde muhteva olarak şu konuları ele almıştır: Besmele, hamdele ve salvele, zikir, ahd ve telkin, tarikatın rükünleri, tarikatın usulleri, tarikatın mertebeleri, zikrin mertebeleri, mürşitte bulunması gereken vasıflar, müridin âdâbı, nefis ve nefsin mertebeleri, tasavvufî ıstılahlar ve kırk tane sûfî menkıbesi eserin ana muhtevasını oluşturmaktadır.

Semennûdî, eserinin te'lif sebebini izah ettikten sonra aynı eserin 3a ile 15a varakları arasında besmele, hamdele ve salvele yani Hz. Peygamber (s.a.v)'e salâvat getirme gibi hususları ele alır. Semennûdî, burada bir esere başlarken yedi hususa riayet

¹⁶⁶ Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 2a,2b.

edilmesi gerektiğini belirterek şöyle der: Müellifler, bir esere başlarken şu yedi hususa riayet edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bunlardan üç tanesi vaciptir. Bunlar da besmele, hamdele ve Hz. Peygamber (s.a.v)’e salâvat getirmektir. Dört tanesi de caizdir. Bunlar da eserin te’lif gerekçesi, eserin ismi, eserin muhtevası yani hangi alan ile ilgili olduğu, dördüncüsü de müellifin eserini nasıl tasnif ettiği yani eserini kaç fasıl üzere yazdığı gibi hususlardır. Bununla beraber zikredilen son dört husus bazen terk edilebilir. Çünkü bazı musannifler bazen son dört hususu terk etmişlerdir.

Semennûdî, âlimlerin, yazılan her eserin başında besmele, hamdele ve salveleyi zikretmenin Kur’ân, Sünnet ve aklî olmak üzere çeşitli delillerin olduğunu söylediklerini belirtir. Ona göre besmele ile başlayan eserler Müslüman ile kâfirin eserleri arasındaki farkı gösterir. Müslüman Allah (c.c) adıyla başlar. Kâfir ve putperestler ise putlarının adıyla başlarlar. Yine hamdele ile başlayan eser imanlı kişiyi, hamdele ile başlamayan eserler ise nankör kâfirleri gösterir. Semennûdî, daha sonra besmele, hamdele ve salvele ile ilgili Arap dili ve grameri açısından bazı izahat ve tahliller yapıyor. Kanaatimizce bu husus müellifin aynı zamanda Arap dili ve gramerine olan vukufiyetini de göstermektedir.

Eserin 15a ile 25b varakları arasında zikrin tarifi, zikrin Kitap ve Sünnetteki delilleri, zikrin bazı özellikleri, ahd ve telkin konusu, şeyhin telkinden sonra müridlere tavsiyesi, zikir telkininin delilleri, telkinin zikir için önemi, telkinin faydaları, telkinin yapılışı, telkinden önce ahdin yapılışı gibi konuları ele alır.

Eserin 31b ile 44a varakları arasında açlık, 44a ile 56a varakları arasında az uyuma, 56a ile 67a varakları arasında halvet ve uzlet, 67a ile 68a varakları arasında ise samt (az konuşma)’dan bahseder.

Eserin 68a ile 84b varakları arasında tevbe, mücâhede, hüzn, dua, korku, ümit, verâ, takva, zühd, sabır, şükür, kanaat ve tevekkül gibi konuları ele alır.

Eserin 84b ile 90a varakları arasında şeriat, tarikat ve hakikat kavramlarını ele alır, bunları tarif ettikten sonra bu kavramlar arasındaki ilişkileri izah eder.

Eserin 89a ile 102b varakları arasında tekrar zikir konusuna döner burada zikri çeşitli tasniflere tabi tutarak zikrin mertebe ve âdâbından bahseder. Zikrin cehrî olarak mı yoksa hafî olarak mı yapılırsa daha iyi olacağı ile ilgili takdiri bir sual sorar ve bu suale cevap verir. Keza “La İlahe İllallah” zikri mi yoksa “La İlahe İllallah

Muhammedun Resulullah” zikri mi daha faziletlidir gibi takdiri bir sual sorar ve suale de cevap verir.

Eserin 103a ile 138b varakları arasında şeyh ve mürid ile ilgili konuları ele alır. Burada sırasıyla müridin kendi nefsinde taşıması gereken vasıfları, şeyhin müridleriyle olan âdâbı, müridin şeyhine karşı olan âdâbı, mürid olmanın temel esasları, müridin nefesine karşı âdâbı ve müridin ihvanlarına karşı olan âdâbı gibi konuları ele alır.

Eserin 145a ile 165b varakları arasında nefis konusunu ele alır. Burada nefsin yedi mertebesinde bahseder ve sırasıyla bu nefis çeşitleri hakkında bilgi verir. Daha sonra her bir nefis mertebesinde o mertebedeki nefsin seyri, âlemi, mahalli, hâl ve evradı gibi o makamdaki nefis ile ilgili bilgiler verir.

Eserin 168a ile 177b varakları arasında tasavvufî ıstılahları ele alır. Burada tasavvufun tarifini yaptıktan sonra sırasıyla murakabe, müşâhede, ittisal, şuhud, tecelli, şevk, muhabbet, hal, heybet, üns, sır, fena, beka, tecrit, yakîn, tevâlî, vecd, tevâcüd, muhadara, mûkaşefe, müşâhede, telvin, temkin, nefis, kalp ve ruh gibi ıstılahların tariflerini yapar.

d- Eserin Nüshası

Eserin bulunduğu yer: Süleymaniye Kütüphanesi Dügümlü Baba Nu: 218.

Eserin tam adı: *el-Âdâbu's-Seniyye Limen Yurîdû Tarikate's-Sâdâti'l-Halvetiyye*

Müellif: Muhammed b. Hasan eş-Şafî el-Halvetî el-Munayyir es-Semennûdî

Dili: Arapça

Yazı çeşidi: Nesih

Ebadı: Dış; 210x150 mm, iç; 160x110 mm.

Cildin nev'i: Açık kahverengi, şirazeli, miklebli ve zencirekli meşin bir cilt.

Varak Sayısı: 251 varaktır.

Satır sayısı: Sayfalarda 15 satır vardır. Her varakta vakıf mührü vardır.

Müstensih: Muhammed b. Halil el-Akkarî el-Ğırnavî

İstinsah tarihi: 1237/1821

Temellük ve Vakıf kaydı: Eserin temellük ve vakıf kaydı başlangıç sayfası olan 1b varağının kenarındadır.

Eserin 1b varağında şöyle bir kayıt düşülmüştür: Âlemlerin Rabbi olan Allah’a hamd, bütün varlığın mencei ve melcei olan Hz. Muhammed’e ve bütün Enbiyaya salât ve selam olsun. Ben bu kitabı vakfettim. Sevabını da bütün ölülerimin ruhlarına ve hayatta olanların da her iki dünya saadetlerine bağışladım. Ben her daim Allah’ın rahmetine muhtaç fakir kul Seyyid İsmail Sadık Kemal b. el-Hac Muhammed Salih Vecihî Paşa. Ey Rabbimiz Resulün Hz. Muhammed hürmetine bize dünyada ve ahirette iyilikler ver ve bizi ateşin azabından muhafaza eyle. Sene hicrî 1292.

Her İki Eserin Benzer ve Farklı Noktaları

Her iki eserin muhtevası ile ilgili bilgiler eserlerin tanıtımında ele alınmıştı. Bununla beraber iki eserin içerik ve muhteva açısından aralarında bazı farklar vardır. Şimdi her iki eser arasındaki benzer ve farklı yönleri ortaya koymaya çalışalım.

Âdâbu’s-Seniyye besmele, hamdele, salvele ve bunlarla ilgili hususlar ile başlamış, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*’de böyle bir giriş yoktur. *Âdâbu’s-Seniyye*, zikir konusunu iki ayrı yerde ele almış, *Tuhfetu’s-Sâlikîn* ikinci bölümde zikir konusunu müstakil bir konu olarak ele almıştır. *Âdâbu’s-Seniyye*’nin sonunda yaklaşık kırk kadar sûfî menkıbesine yer verildiği halde *Tuhfetu’s-Sâlikîn*’de böyle bir bilgiye yer verilmemiştir.

Tuhfetu’s-Sâlikîn’nin girişinde eserin bölümleri ve muhtevaları hakkında bilgi verildiği halde *Âdâbu’s-Seniyye*’nin girişinde bu yoktur. *Tuhfetu’s-Sâlikîn*’de tarikatın tekke işlerinde şeyhe yardım edecek olan kişiler ve bunların görevleri ile ilgili bilgi ayrı bir bölüm olarak ele alındığı halde *Âdâbu’s-Seniyye*’de böyle bir bilgiye yer verilmemiştir.

Bunun haricinde ahd ve telkin, zikir, tarikatın rükünleri, tarikatın usulü, tarikatın mertebeleri, mürid, mürşid ve bunların âdâbı ile ilgili hususlar, nefis ve nefsin kısımları ile tasavvufî ıstılahlar gibi konular her iki eserde de aynıdır.

Dikkat edilirse her iki eserin muhtevası hemen hemen aynıdır. *Tuhfetu’s-Sâlikîn* adlı eserin muhtevası ile ilgili olarak vermiş olduğumuz bilgi bizzat eserin başında geçmektedir ve bu bilgi müellif tarafından verilmiştir. Zira müellif bu eserin başında

“Ben bu eserimi on bölüm ve bir sonuç şeklinde yazdım.” demektedir.¹⁶⁷ Ancak *Âdâbu's-Seniyye* ile ilgili vermiş olduğumuz bilgi eserin başında geçmemektedir.

3- Mes'eletu âl-Ân

Eserin tam adı, *Mes'eletu Âl-Ân ve Mevadiuha fî el-Kur'âni'l-Kerim*'dir. Müellifi, Muhammed b. Hasan b. Muhammed es-Semennûdî el-Ezherî eş-Şafîî el-Ma'ruf bi'l-Munayyir'dir.

Eserde belirtildiğine göre bu eser Ulumu'l-Kur'ân, Kıraat ve Tecvit üzerine yazılan risâleleri ihtiva eden bir mecmuanın içerisindeydir. Risâle güzel bir yazıyla kaleme alınmış, başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Risâlenin sonunda Kur'ân-ı Kerimde geçen “âl-Ân” kelimesinin geçtiği yerlerle ilgili sekiz beyitten meydana gelen kısa bir manzume yer almaktadır. Mecmuanın sayfalarının çoğuna rutubet isabet etmiştir bu yüzden şirazesı dağılmıştır. Dolayısıyla mecmuanın korunmaya ve düzeltilmeye ihtiyacı vardır. Semennûdî'nin bu risâlesi mecmuanın 51-53 yaprakları arasında yer almaktadır. Salâh Muhammed Heymî'nin bahsettiği Semennûdî'nin bu risâlesine bu kitaptan başka bir yerde rastlamadık.¹⁶⁸

4- Şerhu Tayyibeti'n-Neşr

Muhammed b. Muhammed b. el-Cezerî'ye ait, Kıraat-ı Aşere üzerine yazılmış kısa adı *Şerhu't-Tayyibe*'dir. Eserin Cezerî'ye ait nüshasının adı *Tayyibetu'n-Neşr*'dir. *Satâat Lemâat Envâru Ziyai'l-Fecri fî Şerhi Tayyibati'n-Neşr* adlı eser ise adından da anlaşıldığı üzere Semennûdî'nin, Cezerî'nin bu eserine yazdığı şerhtir. Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi Nu: 30'da kayıtlıdır. Arapça ve el yazması olup toplam 2+161 varaktır.

a- Eserin Te'lif Sebebi

Müellif, eserin elimizde mevcut her iki nüshasında da besmele, hamdele ve salveleden sonra şöyle devam ediyor: “Ben Muhammed b. Hasan al-Munayyir eş-Şafîî el-Eş'arî el-Halvetî es-Semennûdî şöyle derim: Ulemadan bazı kardeşlerim ve sevdiğim

¹⁶⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 2b.

¹⁶⁸ Salâh Muhammed Heymî, *Fihrisu Mahtutati Dâru'l-Kütübi'z-Zahiriyye (Ulümü'l-Kur'âni'l-Kerim)*, Matbuatu Mecmai'l-Lugati'l-Arabiyye, Kütüphane Kataloğları el yazmaları (Dâru'l-Kütübi'z-Zahiriyye) Dımaşk, 1984, I, 461, 462.

kimseler Muhammed el-Cezerî eş-Şafî'nin Kıraat-ı Aşere üzerine yazmış olduğu *Tayyibetu'n-Neşr* adlı eserine bir şerh yazmamı benden istediler. Bu rahvan atların koşturduğu bir meydandı ve ben bu meydana at koşturacak değildim. Bununla beraber bu işe güç yetiremeyeceğimi anlayınca gözü yaşlı ve muhtaç bir şekilde istihare kapısını çaldım. Ne zaman ki bu konuda kalbime bir inşirah ve yumuşaklık geldi Rabbime istinad ederek bu işe koyuldum. Bu konuda beni muvaffak kılmasını ve yaptığım işi kendi rızası istikametinde kabul buyurmasını istedim. Ve ben bu eseri *Sataatu Lemeatu Envâru Ziyai'l-Fecri fî Şerhi Kitabı Tayyibeti'n-Neşr* olarak isimlendirdim. Ve Cenab-ı Haktan bu kitaptan aslından istifade edildiği gibi istifade edilmesini istedim.”¹⁶⁹

b- Eserin Muhteva ve Metodu

Eser, tecvid ve kıraat üzerine yazılmış bir manzume ve onun şerhinden meydana gelmektedir. Muhammed el-Cezerî'ye ait *Tayyibetu'n-Neşr* kırmızı mürekkeple, Muhammed es-Semennûdî'ye ait şerh kısmı ise siyah mürekkeple yazılmıştır. Eser besmele, hamdele ve salvele ile başlıyor, Kıraat ve tecvid ilmi ile devam ediyor. Semennûdî, şerhi yaparken evvela ilgili manzum metnin cümlelerinin anlaşılabilmesi için cümlelerin Arapça terkip ve tahlilini yapıyor, cümleleri i'rab ediyor bu arada da gramer farklılıklarının anlam üzerinde meydana getirdiği değişiklikleri de ortaya koymaya çalışıyor. Denilebilir ki Semennûdî, şerhi yaparken Arap Diline ait gramerin bütün inceliklerini ortaya koymaya çalışmıştır. Keza yaptığı şerhte verdiği anlamlar doğrultusunda mahalli istişhad olması açısından zaman zaman şiirler ve beyitler kullanmıştır. Eser, manzum metnin şerhiyle bu minval üzere devam ediyor.

Eserin Tire Necip Paşa Kütüphanesindeki nüshasının baş tarafında surh cetvelle oluşturulmuş bir fihrist bölümü yer almaktadır. Fihrist 24. sayfadan başlıyor. Surh cetvelinin dışında ise “matlabun” şeklinde sayfa 24'e kadar olan kısımda geçen konuları belirtmiştir. Müellif, cetvelin dışında kalan sayfalarda; “Elhamdulillah” kelimesinin lügat ve ıstılah anlamını vermektedir. Ardından “Salât” ve “Selam” kelimelerinin manasını, Muhammed ismi ile Ehl-i Beytinin ve Ashabının beyanını anlatır, daha sonra da insanın şerefli bir varlık olmasının beyanı ve hata ile unutma arasındaki farkı ele alır.

¹⁶⁹ Muhammed b. Hasan el-Munayyir eş-Şafî el-Halvetî es-Semennûdî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, Nu: 30, vr, 1b; Semennûdî, *Kitabü'l-Munayyir el-Mukaddime fî Rivayeti Hafş*, vr, 2a.

Bu kavramları izahtan sonra “Hamilu’l-Kur’ân” kelimesinin ne olduğunun beyanı eder. Bundan sonra da “Şefâatu’l-Kur’ân” ile içinde Kur’ân okunan ev gibi hususları ele alır.

Surh cetvelinin içindeki fihristte ise başlıca şu konular ele alınmıştır:

Babu mehâricu’l Hurufî, vr, 24; Babu’l-İstiazeti, vr, 36; Babu’l-Besmeleti, vr, 37; Suretu Ummu’l-Kur’ânî, vr, 38; Babu İdğami’l-Kebiri, vr, 40; Babu Hai’l-Kinayeti, vr, 47; Babu’l-Meddi ve’l-Kasri, vr, 51; Babu’l-Hemzetaryni min Kelimetin, vr, 54; Babu’l-Hemzetaryni min Kelimeteyni, vr, 59; Babu Hemzi’l-Müfredi, vr, 60; Babu Nakli Hareketi’l-Hemzeti ila Sakini Kableha, vr, 65; Babu’s-Sekti Ala’s-Sakini Kable’l-Hemzi ve Ğayrihi, vr, 66; Babu Vakf-ı Hamza ve Hişam Ala’l-Hemzeti, vr, 68; Babu İdğamu’s-Sağiri, faslu ‘Zal’ ve ‘İz’, vr, 79; Faslu ‘Dal’ ve ‘Kad’, vr, 80; Faslu Tai’t-Te’nisi, vr, 80; Faslu ‘lam’ ‘hel’ ve ‘bel’, vr, 81; Babu Hurufin Kuribet Meharicuha, vr, 81; Babu Ahkamu’n-Nuni’s-Sakineti ve’t-Tenvini, vr, 82; Babu’l-Fethi ve’l-İmâleti ve Beyne’l-Lâfzî, vr, 84; Babu İmâleti Hai’t-Te’nisi Vema Kableha Fî’l-Vukufî, vr, 97; Babu Mezhebihim Fî’r-Raati, vr, 98; Babu’l-Lamâtî, vr, 102; Babu’l-Vakfî ala Evahiri’l-Kelimi, vr, 103; Babu’l-Vukufî Ala Mersûmi’l-Hatti, vr, 106; Babu Mezhebihim fi Yaati’l-İzafeti, vr, 110; Babu Mezahibihim fî’z-Zevâidi, vr, 115; Babu Ferşî’l-Hurufî, vr, 127; Suretu’l-Bakarati İla Ahiri’l-Ku’ran, vr, 127-241 arası; Babu’t-Tekbiri, vr, 241.

Eserin Süleymaniye kütüphanesinde bulunan *Şerhu’t-Tayyibe* nüshasının baş tarafına şöyle bir not düşülmüş: Tecvid ve kıraat ilminde mahir, zamanında eşi ve benzeri az bulunur âlim kardeşimiz Hafız Muhammed Efendi’nin vasiyeti üzerine bu kitabı vakfediyoruz. Biz bu kitabı Ebu’l-Feth Kütüphanesine buradan asla çıkarılmamak şartıyla bırakıyoruz. Bu kitabı mütalaa eden ilim ehlinde ricamız bizleri ve Hafız Muhammed Efendi kardeşimizi hayırlı dualarında unutmamalarıdır. Allah Teâlâ bizleri ve Hafız Muhammed Efendi kardeşimizi Salih kullarına ilhak buyursun. Âmin! Şâbân, 1296/1878.

Eğer bu tarih dikkate alınırsa bu nüshanın müellif nüshası değil de ondan alınmış istinsah olması lazım gelir. Ancak eserin sonunda bu eserin te’lif işinin Cemaziyelahir 1187/1773 yılında bittiği belirtilmektedir. Bu durum da eserin istinsah değil de müellif nüshası olabileceği ihtimalini güçlendiriyor.

c- Eserin Nüshaları

Süleymaniye Kütüphanesi nüshanın tanıtımı

Nüshanın Tam adı: *Sataat Lemeat Envâr Ziyai'l-Fecr Fi Şerhi Tayyibeti'n-Neşr.*

Müellif: Muhammed b. Hasan al-Munayyir eş-Şafî el-Halvetî es-Semennûdî.

Dili: Arapça el yazması

Yazı Çeşidi: Rika

Varak sayısı: 2+161

Satır sayısı: 31

Cildin Nev'i: Eser, Vişneçürüğü meşin bir kapak içinde, miklebli, üzeri şemseli, kapak çaharkûşe yaldızlı çizgi ile karelenmiştir.

Konusu: Kur'ân İlimleri.

İstinsah Tarihi: 1187/1773

Eserin mevcut diğer bir nüshası ise Tire Necip Paşa Kütüphanesi -0070- demirbaş numarası ile kayıtlıdır.¹⁷⁰ Tire Necip Paşa Kütüphanesindeki bu nüsha *Kitabü'l-Munayyir Al-Mukaddime fi Rivayeti Hafs* olarak kaydedilmiştir. Hâlbuki eserin 2b varağında müellif ben bu eseri *Sataatu Lemeatu Envâru Ziyai'l-Fecri fi Şerhi Kitabı Tayyibetin-Neşri* olarak isimlendirdim diyor. Bu farklılık kütüphane kaydından kaynaklanmış olabilir. Eser Nesih yazı çeşidi ile yazılmıştır. Kitabın boyutları, 182x115 (125x65) mm.dir. Varak adedi 248, her sayfada yer alan satır sayısı ise 23'dür.

Tire Necip Paşa Kütüphanesi nüshanın tanıtımı

Müellif: Muhammed b. Hasan al-Munayyir eş-Şafî el-Halvetî es-Semennûdî.

Nüshanın adı: *Kitabü'l-Münayyir Al-Mukaddime Fi Rivayeti Hafs.*

Cildin Nevi: Üzeri mülemma şemse ve salbek desenli deri cilttir.

Cildin rengi: Yeşile çalan koyu kahverengidir. Miklebi ve şirazesı sağlam durumdadır.

¹⁷⁰ Muhammed b. Hasan al-Munayyir es-Semennûdî *Kitabü'l-Munayyir Al-Mukaddime Fi Rivayeti Hafs*, Tire Necip Paşa Kütüphanesi, Demirbaş Nu: 0070.

İç kapak durumu: İç kapak pembe karton üzerine simefşandır.

Kâğıt durumu: Nohudi renk Avrupa fligranlı, aherli kâğıt kullanılmıştır.

Süsleme ve tezyin: İlk iki sayfa kalın altın cetvelli, diğer sayfalar surh cetvellidir.

Mürekkep nevi: Siyah mürekkeple yazılmıştır. Metin içinde yer alan beyitler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Fihrist durumu: Kitabın baş kısmında surh cetvelle oluşturulmuş fihrist bölümü yer almıştır.

Kitabın boyutları: 182x115 (125x65) mm.dir.

Varak adedi: 248

Satır sayısı: Satır sayısı 23'tür.

Yazı çeşidi: Nesih yazı çeşidi ile yazılmıştır.

Te'lif Tarihi: 1187/1773

İstinsah tarihi: 1230/1815

Müstensih: Hüseyin b. Abdullah

5- el-Cevâhiru'l-Ğâlî

Asıl adı *el-Cevahiru'l-Ğâlî'l-Îzâmî fî Vakfî Hamza ve'l-Hişam li'l-İmami*'dir. Müellifi, Muhammed b. Hasan al-Munayyir es-Semennûdî'dir. Araştırmalarımızı internet üzerinden de devam ettirdiğimiz için yaptığımız araştırmalar neticesinde bu eserin İskenderiye Üniversitesi kütüphanesinde mevcut olduğu bilgisine ulaştık. Eseri internet üzerindeki <http://www.khayma.com/tajweed/alazhar/algwahr.zip> adlı siteden indirdik. Yaptığımız çalışmalar sonucunda eseri bu isimle Türkiye'deki mevcut kütüphanelerde bulamadık.

Eser toplam 19 varaktır. Giriş sayfasında şöyle bir ibare yazılmış: “el-Hac Osman Zerruk, İlim talebelerinin istifade etmeleri için bu eseri fakir ve fani kul Şinvanî'nin elinin altında bulunan kütüphaneye hediye etmiştir.” Aynı sayfada bulunan bir başka kayıтта 1246/1830 tarihi yazılmıştır. Bu tarih muhtemelen eserin vakfedildiği tarih olarak kaydedilmiştir. Çünkü eserin sonunda bu eserin yazma işinin Şâbân ayının yirmi beşi Cuma günü 1168/1755 tarihinde bittiği yazılmaktadır.

Müellif, eserin te'lif sebebini eserin birinci varağında hamdele ve salveleden sonra şöyle izah etmektedir: Hakir ve fakir kul Muhammed b. Hasan el-Munayyir es-Semennûdî Allah (c.c) onu şuhûdî sırların aydınlığı ile parlatsın. Ben derim ki: Bu eser başta *Şerhu't-Tayyibe*¹⁷¹ olmak üzere diğer Sâdât-i Kirâmın eserlerinden istifade edilmek suretiyle yazılmış yüce bilgiler içeren faydalı bir eserdir. Ben bu eseri *el-Cevahiru'l-Ğâlî'l-Îzâmî fî Vakfî Hamza ve Hişâm Li'l-İmami* olarak isimlendirdim. Allah (c.c) bunu bizden kabul buyursun ve zaman devam ettiği sürece de bizleri, ihvanımızı ve Kur'ân hadimlerini bu eserden faydalandırsın. Âmin!

İsminden de anlaşıldığı gibi kıraat ve tecvid ilmi ile ilgili olarak belli bir düzen içerisinde yazıldığı anlaşılmakla beraber baş kısmında eserin muhtevasını izah eden herhangi bir fihrist veya açıklama bulunmamaktadır.

Nohûdî renkte bir kâğıt üzerine siyah mürekkeple Nesih hattıyla Arapça el yazması olarak yazılmıştır. Ana ve ara başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bir varakta toplam satır sayısı 23'tür.

6- İthâfu Hameleti'l-Kur'ân

Eserin adı: *İthafu Hameleti'l-Kur'ânî fî Rivayeti Seyyid Osman*'dır. Esere internetteki http://www.khayma.com/tajweed/alazhar/_anam.zip adresinden ulaştık ve yazma nüshasının mikrofilme kayıtlı kopyasını bu adresten indirdik. Müellifin kıraat üzerine yazdığı bir kitaptır. Yaptığımız araştırmalar neticesinde bu esere de Türkiye'deki mevcut kütüphanelerde ulaşamadık. Toplam 32 varaktır. İlk sayfasında şöyle bir ibare yazılıdır: Bu kitap *İthafu Hameleti'l-Kur'ânî fî Rivayeti Seyyid Osmanî* adıyla Allah (c.c) günahlarını affetsin Muhammed b. Hasan el-Munayyire aittir. Aynı sayfada 1168/1755 tarihi kaydı düşülmüştür.

a- Eserin te'lif sebebi

Semennûdî, eserin 2a varağında hamdele ve salveleden sonra eserin te'lif sebebini şöyle izah eder. Ben Mevlâsına muhtaç günahkâr kul Muhammed b. Hasan el-Munayyir es-Semennûdî Allah (c.c) şuhûdî sırların parlaklığıyla yüzünü güzelleştirsın. Bazı ihvanlarım -Allah (c.c) bana ve onlara Kur'ân nuruyla lütufta bulunsun- benden

¹⁷¹ Semennûdî'nin, Cezerî'nin *Tayyibetu'n-Neşr* adlı eserine yazdığı şerhtir. Yukarıda *Şerhu Tayyibetu'n-Neşr* olarak tanıtımı yapıldı.

Muhammed b. Kasım eş-Şatıbî'nin tarikinden gelen Seyyid Osman Verş el-Mısırî'nin Seyyid Nafi' el-Medenî'den kıraat ile ilgili yapmış olduğu rivayetleri, insanlar arasında yaygın olan kıraat tarikine uygun ve bu işe yeni başlayanlar için de bu işi kolaylaştırıcı ve izah edici bir mukaddime şeklinde toplamamı istediler. Ben, rahvan atların koşturduğu bu meydanın adamı değildim. Lakin ne zaman ki seyyidim ve şeyhim bana himmet elini uzattı işte ben o zaman Allah Teâlâ'dan yardım ve ihlâs talebinde bulunarak O'nun irfan deryasında yol almaya başladım. Ve eserimi *İthafu Hameleti'l-Kur'ânî fî Rivayeti Seyyidi Osmanî* şeklinde isimlendirdim. -Devran durdukça Allah (c.c) beni ve ihvanlarımı bu eserden faydalandırsın. Allah (c.c) her şeye kadirdir ve her şeye icabet etmeye gücü yeter.-

Giriş kısmında, eserin muhtevası ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Besmele babı ile başlanmış, Fatiha ile devam edilmiş, alfabetik olarak bütün Kur'ân sureleri zikredilmiş, kıraat âlimlerinin önemli gördüğü bazı hususlar ile Seyyid Osman'ın Nafi'den rivayet ettiği hususlar ele alınmıştır.

Sonuç kısmında eseri yazan kişi veya yazma tarihi ile ilgili herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Toplam 32 varak olup her varakta 25 satır yer almaktadır. Düz nesih hattı ile Arapça el yazması olarak yazılmıştır. Varakların etrafı çaharkûşe çift hat cetvel ile çerçevelenmiştir. Siyah mürekkeple yazılmış, ancak ana ve ara başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

1.3.2. Semennûdî'ye Nisbet Edilenler

Yukarıda tanıttığımız eserlerin dışında bazı kaynaklar Semennûdî'ye şu eserleri de nisbet etmektedirler.

- 1- *Risâletun fî Usûlî'l-Kıraat*,¹⁷²
- 2- *İlhamu Azizi'l-Kerim fî mâ fî Habaya Bismillahi'r-Rahmani'r-Rahim*,¹⁷³
- 3- *Risâletun fî Tasriî İsmihi Teâlâ el-Latif*,¹⁷⁴
- 4- *Manzûmetun fî Tariki Verş ve Şerhu'l-Manzûme*,¹⁷⁵

¹⁷² Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, II, 344.

¹⁷³ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, II, 345; Bağdatlı İsmail Paşa, *İzahu'l-Meknûn*, I, 123; Murâdî, III, 122.

¹⁷⁴ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, II, 345; Murâdî, III, 122.

¹⁷⁵ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, II, 344,345; Murâdî, III, 122; Ziriklî, VI, 323.

- 5- *Fethu'l-Mecid fi Kiraâtü Âsım min Tariki'l-Kasidiyye (Şatıbiyye)*,¹⁷⁶
- 6- *Risâle fi Rivâyeti Hafs*,¹⁷⁷
- 7- *Risâle fi Usuli'l-Kur'ân*,¹⁷⁸
- 8- *Mukaddime Teştemilu ala Rivayeti Hafs an Asım*,¹⁷⁹
- 9- *ed-Düreru'l-Cisam fi Şerhi Şuruti'l-Me'mûmî ve'l-İmam*,¹⁸⁰
- 10- *Risâletun fi Mesâhâti'l-Kulleteyn*,¹⁸¹
- 11- *Manzûme fi İlmi'l-Felek*,¹⁸²
- 12- *Sebetu Munayyir*.¹⁸³

1.4. MENSUB OLDUĞU TARİKAT HALVETİYYE

1.4.1. Halvetiyye Tarikatı

Halvetiyye tarikatı, adını, kurucusu olan Ebû Abdillâh Sirâcuddîn Ömer b. Ekmelüddîn el-Lahcî el-Halvetî (v.750/1349)'den alır. Halvetiyye tarikatı, Ömer Halvetî'ye gelinceye kadar müstakil bir tarikat bünyesi içinde intikal etmemiştir. Kaynakların bu tarikattan, Ömer Halvetî'den önce kesintisiz olarak devam eden bir tarikat olarak bahsetmemeleri ve Ömer Halvetî'yi tarikatın Pîrî olarak göstermeleri bu görüşü doğrulamaktadır.¹⁸⁴

Bu zatın kurduğu tarikata “Halvetiyye” denilmesinin sebebi, onun halvet çıkarmaktan hoşlanması ve pek çok kez halvet çıkarmasından dolayıdır. Bu zat da tıpkı

¹⁷⁶ Kehhâle, X, 211, 212.

¹⁷⁷ Murâdî, III, 122; Ziriklî, VI, 323.

¹⁷⁸ Murâdî, III, 122.

¹⁷⁹ Ahmed Atiyetullah, III, 499, 500.

¹⁸⁰ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, II, 345; Bağdatlı İsmail Paşa, *İzahu'l-Meknûn*, I, 165; Ahmed Atiyetullah, III, 499; Ziriklî, VI, 323.

¹⁸¹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, II, 344, 345; Murâdî, III, 122.

¹⁸² Bu eser ilm-i felek olarak tabir olunan saha ile ilgili Semennûdî'nin yazmış olduğu bir risâledir. Bu risâlenin Semennûdî'ye ait olduğunu belirten kaynaklar için bkz. Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, II, 344, 345; Kehhâle, X, 211, 212; Murâdî, III, 122; Ziriklî, VI, 323.

¹⁸³ *Fihrisü'l-Hizaneti't-Teymuriyye (Mustalahü'l-Hadis)*, Dârü'l-Kütübî'l-Mısırî, Kahire 1948, II, 70. “Sebet” kelimesi, Osmanlı ve Türkçe sözlüklerde hüccet ve delil anlamına gelir. Bu tabir aynı zamanda hadis alanında yazılmış eserler için de kullanılmıştır. Nitekim bu isimle yazılmış bazı eserler şunlardır: Ebû'l-Fadl Şihabüddin Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Sebet bi'l-Kütüb*, Yazma, ts, varak sayısı, 148-183, Köprülü Kütüphanesi (Fazıl Ahmed Paşa) Nu: 001591; Muhammed b. Halil b. Abdülgani el-Aclûnî, *Sebetü'l-Aclûnî*, Yazma, 1155, varak sayısı, 17, Süleymaniye Kütüphanesi, (Hafid Efendi) Nu: 000024; Abdülkerim b. Ahmed el-Halebî eş-Şerabatî, *Sebet fi'l-Hadis*, Yazma, ts, varak sayısı, 76, Süleymaniye Kütüphanesi, (Aşir Efendi) Nu: 000035.

¹⁸⁴ Cengiz Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecid Sivasî Hayatı Eserleri ve Tasavvüfî Görüşleri*, Kültür Bakanlığı, Ankara 2000, s. 160.

amcası ve şeyhi gibi halvet çıkarmak suretiyle zikir yapmayı çok severdi. Bir rivayete göre تنها bir yerde içi boş büyük bir çınar ağacının içine uzun süre halvette kaldığı rivayet edilir.¹⁸⁵

Ömer el-Halvetî'nin vefatından sonra tarikatın silsilesi Ahî Emre Muhammed el-Halvetî (v. 812/1409), Hacı İzzüddîn Türkmânî (v. 828/1425), Sadruddîn el-Hiyyâvî (ö. 860/1455) şeklinde devam ederek tarikatın ikinci pîri olan Seyyid Yahyâ Şîrvânî (v. 868/1463)'ye ulaşmıştır.¹⁸⁶

Halvetiyye, Yahya Şîrvânî ile önemli bir yayılma dönemine girdi. Yahya Şîrvânî değişik bölgelere ve bilhassa Anadolu'ya halifeler göndermek suretiyle tarikatın o bölgelerde yayılmasını sağlamıştır. Bu sebeple Yahya Şîrvânî, tarikatta Pir-i Sanî olarak kabul edilir.¹⁸⁷ Bu zatın Anadolu'ya gönderdiği ve tarikatın yayılmasına vesile olduğu halifeleri Habib Karamânî (v. 902/1496)¹⁸⁸ ve Muhammed Erzincânî (v. 879/1474) dir.¹⁸⁹

Bu halifelerin başlattığı yayılma hareketi bunlardan sonraki şeyhler ve halifeler tarafından da ısrarla devam ettirilmiştir. Böylece Halvetiyye tarikatı kısa zamanda çeşitli kollara ayrılmış, Anadolu ve Horasanda yayılarak zamanla Mısır'a kadar ulaşmıştır. Bunun bir sonucu olarak Yahya Şîrvânî'nin halifelerinden Dede Ömer Rûşenî ve İbrahim Gülşenî, Demirdaşıyye ve Gülşeniyye isimleriyle kendi tarikatlarını kurdular ve merkez olarak Kahire'yi seçtiler. Böylece Halvetilik bu şekilde Mısır'a girmiş oldu.¹⁹⁰

1.4.2. Halvetiyye Kolları

Halvetiyye, aynı zamanda şubelerinin fazla olmasıyla da dikkat çeken bir tarikattır. Bu tarikatın şube sayısı ile ilgili olarak çeşitli rivayetler mevcuttur. Bu şubelerin isimlerinden topluca bahseden eserlere baktığımızda karşımıza değişik sayıda şube rakamı çıkmaktadır. Buna göre Ahmed Rifat Efendiye ait *Lügat-ı Tarihiye ve*

¹⁸⁵ Hulvî, s. 343–350; Harîrîzâde, I, 345b.

¹⁸⁶ Ebu Rıdvan M. Sadık Vicdanî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye Tarikatler ve Silsileleri*, Yay. Haz. İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995, s. 175.

¹⁸⁷ Hâl tercümesi ile ilgili bilgi halvetiyye silsilesi bölümünde verildi.

¹⁸⁸ Hâl tercümesi için bkz. Hulvî, s. 409, 410.

¹⁸⁹ Hâl tercümesi için bkz. Hulvî, s. 411–416; Hocazâde, s. 56, 57; Kevserî, s. 28, 29; Has, s. 61.

¹⁹⁰ Vicdanî, s.179.

Coğrafiyye adlı eserde şube sayısı otuz üç olarak geçmektedir.¹⁹¹ Bandırmalizâde Ahmed Münîb Efendi *Miratu't-Turuk* adlı eserinde bu sayıyı otuz dört olarak vermektedir.¹⁹² Muhammed Sâmî Sümbülî *Esmâr-ı Esrâr* adlı eserinde bu sayıyı yirmi dokuz olarak veriyor.¹⁹³ Harîrîzâde ise *Tıbyânu'l-Vesâil* adlı eserinde bu sayının otuz kadar olduğunu zikreder fakat yirmi yedi tanesinin ismini verir.¹⁹⁴ Sadık Vicdanî ise *Tomar-ı Turuk-u Âliyeden Halvetiyye* adlı eserinde Halvetiyye tarikatı şubelerini ele alan eserler ve bu eserlerde verilen şube sayısı hakkında bilgi vermektedir. Vicdanî, yaptığı araştırma ve inceleme sonucunda bu tarikatın kırk şubeye ayrıldığını belirtir.¹⁹⁵

Bütün bu bilgilerle beraber Halvetiyye tarikatı Yahya Şîrvânî'den sonra dört ana kola ayrılmıştır. Bu kollardan çıkan şubeler ise şunlardır:

Rûşeniyye: Dede Ömer Rûşenî (v. 892/1486) tarafından kurulmuştur. Dede Ömer, Yahya Şîrvânî'nin halifesi olarak Gence, Karabağ ve Tebriz civarlarında irşad il meşgul olmuş ve tarikatın nurlarını yaymıştır. Bu şubeden, Demirtâşîyye, Gülşeniyye, Sezâiyye ve Hâletiyye şubeleri yayılmıştır.¹⁹⁶

Cemâliyye: Cemal Halvetî (v. 899/1493) tarafından kurulmuştur. Halvetiyye tarikatı İstanbul'a ilk defa bu zat vasıtasıyla girmiştir. İstanbul'dan Kuzey Afrika'ya kadar geniş bir coğrafyada faaliyet alanı göstermiştir. Bu şubeden, Sümbüliyye, Şâbâniyye, Karabâşîyye, Nasûhiyye, Çerkeşîyye, Haliliyye, İbrâhîmiyye, Bekriyye, Kemâliyye, Hıfniyye, Tîcâniyye, Sümmâniyye, Feyziyye, Derdîriyye, Sâviyye, Asâliyye ve Bahşîyye kolları zuhur etmiştir.¹⁹⁷

Ahmediyye: Ahmed Şemseddîn Marmarâvî (v. 910/1504) tarafından kurulmuştur. Halep bölgesinde faaliyet göstermiştir. Bu şubeden, Ramazânîyye,

¹⁹¹ Yağlıkçızâde Ahmed Rıfat Efendi, *Lugat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1299/1881, IV, 241–244.

¹⁹² Bandırmalizâde Ahmed Münîb, *Miratu't-Turuk*, Dersaadet, Cemal Efendi Matbaası, 1306, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Ögüt, Demirbaş nr:001165, s. 27.

¹⁹³ Mehmed Sâmî, *Esmâru Esrâr*, Cemal Efendi Matbaası, İstanbul 1316, s. 16–47.

¹⁹⁴ Harîrîzâde, I, 343–345.

¹⁹⁵ Vicdanî, s. 187; Himmet Konur, *İbrahim Gülşenî Hayatı Eserleri Tarikatı*, İnsan Yayınları, İstanbul 2000, s. 25–40. Bu tarikatı şubeleriyle beraber en geniş şekilde inceleyen kişi Sadık Vicdanî (1358/1939) olmuştur. Sadık Vicdanî, adı geçen bu eserin 187–252 sayfaları arasında Halvetiyye bütün kol ve şubelerini silsileleri ile beraber teker teker yazmıştır.

¹⁹⁶ Harîrîzâde, II, 68a–69b; Vicdanî, s. 188–199, Bursalı Mehmed Tahir, I, 86. Geniş bilgi için bkz. Mustafa Uzun, *Dede Ömer Rûşenî'nin Hayatı, Eserleri ve Miskinnâmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1982, Tez danışmanı: Yrd. Doç. Dr. A. Necla Pekolcay.

¹⁹⁷ Harîrîzâde, I, 245a–254b; Vicdanî, s. 205–231.

Cihangiriyye, Raûfiyye, Cerrâhiyye, Hayâtiyye, Sinâniyye, Muslihiyye, Zehriyye, Uşâkiyye, Cemâliyye, Salâhiyye, Cahidiyye ve Mısriyye şubeleri zuhur etmiştir.¹⁹⁸

Şemsiyye: Şemseddin Sîvâsî (v. 1006/1597) tarafından kurulmuştur. Sivas havalisinde faaliyet göstermiştir. Bu şubeden Sivâsiyye kolu ortaya çıkmıştır.¹⁹⁹

1.4.3. Hifniyye Tarikatı

Hifniyye tarikatı, Muhammed b. Salim el-Hıfî (v. 1181/1767) eş-Şâfiî el-Halvetî'ye nisbet edilen bir koldur. Tarikatın silsilesi Mustafa Kemâleddin Bekrî vasıtasıyla Karabaş-ı Velî, Şâbân-ı Velî ve oradan Cemal Halvetî'ye ulaşır. Dolayısıyla Hifniyye, Halvetiyye'nin Cemaliyye koluna bağlıdır.²⁰⁰

1.4.4. Hifniyye'nin Kolları

Hifî'den sonra, tarikat, halifeleri tarafından devam ettirilmiştir. Bu halifelerinden dört tanesi kendisinden sonra kendi isimleriyle birer tarikat kolu haline gelmişlerdir. Bunlar da Derdîriyye, Ezheriyye, Rahmânîyye ve Ticânîyye kollarıdır.

1.4.4.1. Derdîriyye

Derdîriyye, Halvetiyye tarikatının Ebü'l-Berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr (v.1201/1786)'e nisbet edilen Halvetiyye-Bekriyye tarikatının bir koludur. Tarikatın silsilesi Hifî vasıtasıyla Mustafa el-Bekrî, Karabaş-ı Velî ve oradan Şâbân-ı Velî'ye ulaşır.²⁰¹

Ahmed ed-Derdîr

Ahmed ed-Derdîr, Yukarı Mısır bölgesinin Asyût vilâyetine bağlı Menfelût kasabasında doğdu. Ahmed ed-Derdîr ilköğrenimine âlim ve dindar bir kişi olan

¹⁹⁸ Harîrîzâde, I, 53b-63a; Vicdânî, s. 232-249, Geniş bilgi için bkz. Ahmet Ögke, *Yiğitbaşı Veli Ahmed Şemseddin-i Marmaravi Hayatı Eserleri Görüşleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 2001.

¹⁹⁹ Harîrîzâde, II, 209b-216b; Vicdânî, s. 250-253. Geniş bilgi için bkz. Cengiz Gündoğdu, *Bir Türk Mutasavvıfı Abdülmecid Sivasî Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Kültür Bakanlığı, Ankara 2000.

²⁰⁰ İrfan Gündüz, "Bekriyye", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, V, 371; Harîrîzâde, I, 172a, 293b, 300a; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, II, 337; Vicdânî, s. 225, 226.

²⁰¹ Muhammed el-Ceylend, "Derdîriyye", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1994, IX, 169. Nebhânî, I, 340; Vicdânî, s. 229; Trimmingham, s. 77; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB., Ankara 1983, II, 486.

babasının yanında başladı. On yaşında iken babasını kaybedince tahsiline devam etmek için Kahire'ye gitti ve Ezher'e devam etti. Mâlikî fakihlerinden o dönemde Mısır'ın en büyük âlimi olarak bilinen Ebü'l-Hasan Ali es-Saidî'den fıkıh okudu. 1160/1747 tarihinde Hifnî'ye intisap ederek ondan Halvetiyye tarikatı hırkasını giymiş, daha sonra şeyhinin halifesi sıfatıyla faaliyet göstermiştir.²⁰²

Döneminin önemli âlimlerinden sayılan Ahmed ed-Derdîr evrâd, ezkâr, salâvat, ibadet, riyâzet ve mücâhedeye ağırlık veren bir tasavvuf anlayışına sahiptir. Tarikat, şeriat ve hakikat konularını birlikte ele almış, nefsin halleri, nitelikleri ve dereceleri gibi konular üzerinde durmuştur. Ona göre şeyh, ihvan ve halk kesimlerinden her birinin uyması gereken kurallar farklıdır. Zikir, istiğfarla başlar, salâvatla devam eder. Zikir için gecenin son üçte biri, özellikle seher vakti tercih edilir. Zikir esnasında okunan duaların çoğu Kur'ân ve hadislerden seçilmiştir. Ahmed ed-Derdîr *Şevâriku'l-Envâr* adlı eserinde Gazzâlî, İbn Meşîş, Ahmed el-Bedevî, İbrahim ed-Desûki, Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî gibi mutasavvıflardan derlediği salavat metinlerini aktardıktan sonra kendi tertibi olan salavat ibarelerini alfabetik olarak sıralar. Ahmed ed-Derdîr'in *Manzûmetü'd-Derdîr* diye meşhur olan *et-Teveccühü'l-esnâ bî nazmi'l-esmai'l-hüsna* adlı evradı, Derdîriyye mensupları arasında çokça okunur.²⁰³

Ahmed ed-Derdîr, Hocası Ali es-Saîdî (v.1189/1775)'nin vefat etmesi üzerine onun yürüttüğü bütün faaliyetleri kendisi üstlendi. Mısır'ın en meşhur âlim ve şeyhi haline geldiği bu dönemde Mısır'da Osmanlı valisinin otoritesi fiilen hemen hemen ortadan kalktığı için bu boşluğu emîrler doldurmaya başlamıştı. Hiçbir hukukî ve siyasî disiplin tanımayan bu emîrler gerek halka, gerekse de âlimlere her çeşit haksızlığı reva görüyorlardı. Ahmed ed-Derdîr, bu zorbalara karşı halkın da desteğiyle sözlü, yazılı ve fiilî olarak cesur ve tesirli bir mücâdele yürüterek onları idare etti.²⁰⁴

²⁰² Harîrîzâde, II, 7b-19b; Vîcdânî, s. 229; Ceylend, s. 169. Ahmed ed-Derdîr, bu tarikata ait âdâb, erkân ve zikir üsûlünü *Tuhfetü'l-İhvan fî Âdâbi Ehli'l-İrfan*, adlı eserinde kaleme almıştır. Eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, Nu: 3075'de kayıtlıdır.

²⁰³ Ceylend, s. 169.

²⁰⁴ Muhyiddin Tu'mî, *en-Nurü'l-Ebher fî Tabakati Şüyuhi'l-Câmi'l-Ezher*, Dârü'l-Cil, Beyrut 1992, s. 19; Hafâcî, *el-Ezher fî Elfihi'l-Âmm*, II, 316-317; Muhammed Abdülmün'im Hafâcî, *el-Hareketü'l-İlmîyye fî'l-Ezher fî Karneyni't-Tasi' Aşer ve'l-İşrîn*, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türas, Kahire 2007, I, 70.

Ahmed ed-Derdîr, 1786 tarihinde Kahire'de vefat etti ve zaviyesinin haziresinde toprağa verildi. Derdîriyye tarikatı, daha sonra Sâviyye, Sibâiyye ve Vefâiyye olarak üç kola ayrıldı.²⁰⁵

Eserleri

Ahmed ed-Derdîr, başta tasavvuf, olmak üzere tarikat evradı, akâid ve fıkıh gibi konularda eserler kaleme almıştır.²⁰⁶ Yaptığımız araştırmalar sonucunda mevcut kaynaklarda Derdîr'e ait olduğu söylenen başlıca eserler şunlardır:

1- *Akrebu'l-Mesâlik li Mezhebi'l-İmam Mâlik*,²⁰⁷

2- *eş-Şerhu's-Sağîr alâ Akrebi'l-Mesâlik*,²⁰⁸

3- *eş-Şerhu'l-Kebîr alâ Muhtasâr-ı Sîdi Halîl*,²⁰⁹

4- *el-Harîdetü'l-Behiyye*,²¹⁰

5- *Şerhun ale'l-akide*,²¹¹

6- *Tuhfetü'l-ihvan fî ilmi'l-beyân*,²¹²

7- *Haşiye alâ Kıssati'l-mirâc*,²¹³

8- *Tuhfetü'l-ihvan fî âdâbi ehli'l-irfan*,²¹⁴

9- *Mevlidü'n-nebi*,²¹⁵

²⁰⁵ Ceylend, s. 169; Harîrîzâde, II, 6b, 7b, 19b, 26a; Vicdânî, s. 229; Cebertî, I, 340; II, 32-34; Kettânî, I, 393-394; Dimaşkî, I, 869-870; Nebhânî, I, 340-341; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, I, 181; Zirikî, I, 244; Abdürrezzâk b. Hasan b. İbrâhim el-Meydani ed-Dimaşkî, *Hilyetü'l-Beşer fî Târihi Karnî's-Salis Aşer*, thk. Muhammed Behced Baytar, Dâru's-Sadr, Beyrut 1993, I, 172; Abdülhalim Mahmud, *Ebü'l-Berekât Seyyid Ahmed ed-Derdîr*, Dâru'l-Kütübi'l-Hadise, Kahire 1974.

²⁰⁶ Kaynaklar Derdîr'e ait on eser bahseder. Bkz. Ceylend, s. 169.

²⁰⁷ Mâlîkî mezhebinin fıkına dair bir eser olup 1193/1779 yılında te'lif edilmiştir.

²⁰⁸ Ahmed ed-Derdîr, bu eseri "Bâbü'l-Cinâye", faslına kadar te'lif etmiş, eserin kalan kısmını talebesi Şeyh Mustafa el-Ukbâvî tamamlamıştır. Başlıca baskıları, Bulak, 1281; Kahire 1972. Ayrıca bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hüsnü Paşa, Nu: 1282.

²⁰⁹ Mâlîkî fıkıyla ilgili olan bu eser Muhammed ed-Desûkî'nin hâşiyesiyle birlikte basılmıştır. (Kahire 1303,1310) Ayrıca bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İ. Hakkı, Nu: 6290.

²¹⁰ Akaid ile ilgili yetmiş bir beyitlik manzum bir eserdir. Eserin başlıca baskıları için bkz. Kahire 1279, İskenderiye 1281. Ayrıca bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Tırnovalı, Nu:1846.

²¹¹ Kutbuddîn el-Bekrî'nin *Fevâidü'l-Ferâid* adlı akaide dair eserinin şerhidir. Bulak,1314.

²¹² Eser, Kahire'de basılmıştır.

²¹³ Necmeddin el-Gazzî'nin miraç hadisesiyle ilgili eserinin hâşiyesidir. Gazzî'nin eserinin kenarında birçok defa basılmıştır. Bulak 1284; Kahire 1294-1305. Ayrıca bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Abdülgani Ağa, Nu: 000124.

²¹⁴ Tarikat âdâbıyla ilgili olan bu risâleyi Harîrîzâde Tıbyân'da varak 7b ile 19b arasında iktibas etmiştir. Ayrıca bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, Nu: 3075. Eser, 1332 tarihinde Mısır'da matbu olarak basılmıştır.

10- *Şevâriku'l-Envâr*,²¹⁶

Derdîriyye'nin Kolları

1- Sâviyye

Sâviyye, Ahmed ed-Derdîr'in halifelerinden Şeyh Ahmed b. Muhammed el-Mâlikî es-Sâvî (v. 1241/1825)'ye nisbet edilen Derdîriyye'nin bir koludur. Tarikatın Silsilesi, Ahmed ed-Derdîr, Muhammed Hifnî ve Mustafa Kemâleddin Bekrî vasıtasıyla Karabaş-ı Velî ve oradan Şâbân-ı Velfî'ye ulaşır. Halvetiyye'nin yanı sıra Şâzeliyye ve Kâdiriyye icazetlerine de sahip olmasından dolayı Ahmed es-Sâvî bazı Şâzeliyye ve Kâdiriyye kollarının silsilelerinde de yer almaktadır.²¹⁷

Cebertî'nin belirttiğine göre Şeyh Ahmed es-Sâvî, Mısır'ın Sâve bölgesinde dünyaya geldi. Babası ticaretle uğraşan biriydi. Sâv, Bilbis'in doğusunda yer alan bir beldenin ismidir. Babası buradan Süveys'e göç etti. Burada su satma işiyle meşgul oldu. Daha sonra babasıyla beraber Kahire'ye geldiler. Bir müddet Hüseyiniyye mahallesinde oturdular. Bu arada ilim tahsili için Ezher'e devam etti. Evvela Kıraat ilmiyle başladı ve Kur'an'ı hıfzetti. Bu arada bazı önemli Arapça metinler de okudu. Ezher'deki ulemadan muhtelif ilimleri tahsil etti. Ezher'de şeyh İsa el-Berâvî'nin derslerine devam etti.²¹⁸

Şeyh Sâvî bu arada tasavvufi ilimlerle de meşgul oldu. Daha sonra şeyh Ahmed ed-Derdîre intisab etti ve seyr u sülûkünü tamamladı. Şeyhinin vefatına kadar ondan hiç ayrılmadı. Şeyhinin vefatından sonra Halvetiyye tarikatının Mısır'daki meşihatlığını yürüttü ve halkın irşadı ile meşgul oldu. Harîrîzâde'nin beyanına göre Şeyh Sâvî, hal ve makam sahibi bir zat olup, vehbî ilim ve mükâşefeye mazhar olmuştu. Şeyh Ahmed es-

²¹⁵ İbrahim el-Bâcûrî'nin esere yazdığı haşiye ile birlikte yayımlanmıştır, Kahire 1304. Ayrıca bbkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, Nu: 4393.

²¹⁶ Bazı salâvat metinlerini ihtiva eden bu risâleyi de Harîrîzâde Tibyân'da iktibas etmiştir. Bkz. II, 19b-26a. *Sahabeden Günümüze Allah (c.c) Dostları*, adlı kitapta Ahmed ed-Derdîr'in onbeş eserinden bahsediliyor. Yukarıda saydığımız on eserinin dışında şu beş eserin de kendisine ait olduğu belirtiliyor: 1- *Şerhu Virdi's-Şeyh Kerîmüddîn el-Halvetî*, 2- *Manzûmetu Esmâillâh el-Hüsnâ*, 3- *el-Müsebbebât*, 4- *Fethu'l-Kadîr fî Ehâdisi'l-Beşîri'n-Nezîr*, 5- *Risâle fî Müteşâbihati'l-Kur'an*. Bkz. *Sahabeden Günümüze Allah (c.c) Dostları*, Çev: Sait Aykut, Enver Gönenç, Yahya Atak, Abdülhamid Birişik, Fuat Aydın; Genel yayın yönetmeni A. Ali Ural; Yayın danışmanları Ethem Cebecioğlu, İsmail Hakkı Ünal, Ahmet Nedim Serinsu, Şule Yayınları, İstanbul 1995, VIII, 428, 429.

²¹⁷ Harîrîzâde, II, 219b; Vicdânî, s. 230; Semih Ceyhan, "Sâviyye", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2009, XXXVI, 203.

²¹⁸ Cebertî, II, 521.

Sâvî (v. 1241/1825) tarihinde hac farızası için gittiği Medine’de vefat etmiş ve Cennetü’l-Bâkî kabristanına defnedilmiştir.²¹⁹

Mısır’da Halvetiyye’nin en yaygın kollarından biri olan Sâviyye Ahmed es-Sâvî’nin halifeleri vasıtasıyla Hicaz, Sudan ve Filistin’de yayılmıştır. Şeyh Sâvî’nin en önemli halifesi Muhammed el-Kâdî el-Fer’ûnî’dir. Fer’ûnî’nin vefatından sonra Sâvî’nin damadı ve halifesi Muhammed eş-Şâzelî ve Ahmed Dayf tarikatta önemli bir konum kazandılar. Muhammed eş-Şâzelî’den sonra tarikat Kahire’de halifesi Abdullah el-Mağribî es-Sâvî ve oğlu İsmail el-Mağribî ile Ebû Bekir el-Haddâd tarafından temsil edilmiştir. Sâviyye, Ahmed es-Sâvî’nin halifesi Muhammed es-Semmâsî tarafından Filistin’e taşındı. Tarikat, Ebû Bekir el-Haddâd’ın halifesi Hüseyin el-Fil vasıtasıyla Sudan’a taşınmıştır. Sâviyye tarikatı Yukarı Mısır bölgesinde Muhammed eş-Şâzelî’nin halifesi ve yeğeni Abdalbâkî eş-Şâzelî ve Cuma Ebu’l-Âlâ en-Neccâr’ın faaliyetlerinden sonra yaygınlık kazanmıştır.²²⁰

Sâviyye tarikatı, Dayfiyye, Şevâdifiyye ve Mensafisiyye olmak üzere üç kola ayrılmıştır. Dayfiyye, Ahmed ed-Dayf’ın devam ettirdiği bir koldur. Kahire’de İmam Şafîî mezarlığına defnedilen Dayfiyye şeyhlerinin türbeleri Mısır’da çokça ziyaret edilen mekânlardandır. Şevâdifiyye kolu, Tarikatın Mısır’ın garbiye bölgesinde faaliyet gösteren Ahmed eş-Şerkâvî (v. 1302/1884)’ye nisbet edilir. Şevâdifiyye’nin merkezi Şarkiye bölgesindeki Farsis köyüdür. Tarikat XX. Yüzyılın başlarına kadar varlığını sürdürdü. Mensafisiyye kolu ise Ahmed es-Sâvî’nin halifesi Ahmed Ebû’l-Leysî’den irşad icazeti alan Abdulcevad el-Mensâfisî’ye nisbet edilir. Mensâfisî, Sâviyye tarikatını Yukarı Mısır bölgesinde Mensâfisiyye adıyla yaydı. Mensâfisiyye özellikle Asyût ve Minye civarında yaygınlık kazandı.²²¹

Sâviyye, Ahmed es-Sâvî’nin hayatının son yıllarını geçirdiği Medine ve çevresinde de yaygınlık kazandı. Sâviyye tarikatında Derdîriyye’nin âdâb, erkân ve zikir üsûlü benimsenmiştir. Sâviyye müntesipleri, Sâvî’nin yazdığı *el-Esrârü’r-Rabbâniyye*

²¹⁹ Harîrîzâde, II, 219b.

²²⁰ Ceyhan, “Sâviyye”, s. 203.

²²¹ Ceyhan, “Sâviyye”, s. 204.

ve'l-Füyûzâtî'r-Rahmâniyye ale's-Salavâtî'd-Derdîrîyye adlı salâvat şerhiyle *Şerhu'l-Manzûmeti'd-Derdîrîyye* isimli esmâ-i hüsnâ şerhini çokça okurlar.²²²

2- Sibâiyye

Sibâiyye, Ahmed ed-Derdîr'in halifelerinden Şeyh Salih es-Sibâî (v. 1221/1806)'ye nisbet edilen Derdîriyye'nin bir başka koludur. Tarikatın Silsilesi, Ahmed ed-Derdîr, Muhammed Hifnî ve Mustafa Kemâleddin Bekrî vasıtasıyla Karabaş-ı Velî ve oradan Şâbân-ı Velî'ye ulaşır. Tarikatı, Şeyh Salih es-Sibâî'den oğlu Şeyh Muhammed es-Sibâî, ondan da Şeyh Seyyid Ebu'l-Feyz Hüseyin Feyzüddin el-Ganim el-Mısrî (v. 1309/1891) almıştır. Bu zat aynı zamanda Feyziyye tarikatının da kurucusudur. Şeyh Salih es-Sibâî Mısır'da vefat etmiştir.²²³

3- Vefâiyye

Vefâiyye, Ahmed ed-Derdîr'in halifelerinden Nureddin Ali b. Abdülber el-Hüseynî el-Vefâî (v. 1211/1797)'ye nisbet edilen Derdîriyye'nin diğer bir koludur. Tarikatın Silsilesi, Ahmed ed-Derdîr, Muhammed Hifnî ve Mustafa Kemâleddin Bekrî vasıtasıyla Karabaş-ı Velî ve oradan Şâbân-ı Velî'ye ulaşır. Bu tarikatı Şeyh el-Vefâî'den Şeyh Abdurrahman el-Kezbirî (Dimeşk), ondan oğlu şeyh Ahmed Müslim, ondan Şeyh Abdüllatif en-Neccârî, ondan da Şeyh Muhammed Kemâleddin el-Harirî almıştır. Nureddin el-Vefâî (v. 1211/1797) tarihinde Mısır'da vefat etmiştir.²²⁴

1.4.4.2. Ezheriyye

Ezheriyye, Hifnî'nin talebelerinden Şeyh Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdurrahman el-Kacdûlî ez-Zevvâvî el-Ezherî (v. 1207/1792)'ye nisbet edilen Hifnî'yenin bir koludur. Tarikatın silsilesi, Muhammed Hifnî ve Mustafa Kemâleddin

²²² Cebertî, II, 521; Harirîzâde, II, 219a-222a; Vicdânî, s. 230; Pakalın, II, 132; Ceyhan, Sâviyye, s. 204; Frederick de Jong, *Turuq and Turuq-Linked Institutions in Nineteenth Century Egypt*, E. J. Brill, Leiden 1978, s. 74-55; Jong, *Sûfî Orders in Ottoman and Post-Ottoman Egypt and the Middle East*, s. 110, 111, 245, 246; Ahmed Hanefî Nassâr, "Eş-Şeyhu's-Sâvî", *Mecelletü'l-Ezher*, XLI/5, 1969, s. 365-369. (Bu derginin 1-6 ciltleri Nuru'l-İslam adıyla yayınlanmıştır, Kahire 1349-1354/1930-1935).

²²³ Harirîzâde, II, 6a.

²²⁴ Harirîzâde, II, 6b.

Bekrî vasıtasıyla Karabaş-ı Velî ve oradan Şâbân-ı Velî'ye ulaşır. Bu tarikat daha çok Sudan'da yaygınlık kazanmıştır.²²⁵

1.4.4.3. Rahmâniyye

Rahmâniyye, Hifnî'nin talebelerinden Muhammed b. Abdurrahman el-Gaştûlî el-Curcûrî (v. 1208/1794)'ye nisbet edilen Hifnîyye'nin bir koludur.²²⁶ Tarikatın kurucusu Muhammed b. Abdurrahman el-Gaştûlî, Cezayir şehrinin doğusundaki Berberî Gaştûle kabilesinin Âyt İsmail koluna mensuptur. Soyu, Fas'ta ilk İslam devletini kuran İdrîsîler'e dayanır. Gaştûlî, 1740 yılında Hacc dönüşü Kahire'de kalıp eğitimini Ezher'de sürdürdü. Daha sonraki yıllarda arkadaşı Ahmed ed-Derdîr'in vasıtasıyla Ezher ulemasının reisi Hifnî'ye hem öğrenci, hem de mürid oldu. Şeyhi tarafından tarikat faaliyetleri için Sudan'ın batısındaki Darfur'a, oradan da Hindistan'a gönderildi. Altı yıl sonra geri döndüğünde, Hifnî, onu halife tayin edip memleketi Cezayir'e gönderdi. O da köyüne döndü, Mağrib'de ilk Halvetiyye zaviyesini açtı ve çok sayıda mürid yetiştirdi. 1790'lı yılların başında buradan ayrılıp, Hâmme'ye yerleşti ve faaliyetleri bütün Cezayir üzerinde etkili olmaya başladı. 1794 tarihinde vefat eden Muhammed b. Abdurrahman, biri kendi köyünde, diğeri de Hâmme'de olmak üzere iki kabrinin bulunması dolayısıyla "Ebû kabreyn" lakabıyla anılmıştır. Rivayete göre şeyh köyünde vefat etmiş, ancak Hâmme'ye defnedilmiştir. Tarikat, Muhammed b. Abdurrahman, Muhammed Hifnî ve Mustafa Kemâleddin Bekrî vasıtasıyla Karabaş-ı Velî ve oradan Şâbân-ı Velî'ye ulaşır.²²⁷

Tarikat, daha çok Cezayir, Tunus ve Filistin bölgelerinde faaliyet göstermiştir. Muhammed b. Abdurrahman'dan sonra Âyt İsmail'deki zaviye, Rahmâniyye'nin merkez zaviyesi olarak kabul edilmiş ve onun yerine damadı Ali b. İsa el-Mağribî (v. 1252/1837) geçmiştir. Dolayısıyla, tarikatın, kurucusundan sonraki en önemli ismi, Ali b. İsa'dır. Onun döneminde ülkenin her tarafına açılan zaviyelerle Rahmâniyye, Cezayir'in en yaygın tarikatı haline gelmiş ve etkisi Tunus eyaletine kadar ulaşmıştır. Bu dönemde Tunus'un Nefta şehrindeki zaviyesinde faaliyet gösteren halifesi Şeyh

²²⁵ Harîrîzâde, I, 72; Pakalın, I, 581.

²²⁶ Abdurrahman b. Muhammed Cilâlî, *Tarihu Cezâiri'l-Âmm*, Dârü's-Sekâfe, Beyrut 1980, IV, 47; Trimmingham, s. 77; Ahmet Kavas, "Rahmâniyye", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2007, XXXV, 418; Muslu, *Mustafa Kemâleddin Bekrî*, s. 83.

²²⁷ Cebertî, IV, 47, 48; Kavas, s. 418.

Mustafa b. Muhammed b. Azzûz ile birlikte tarikatta Azzûziyye diye anılan bir kol meydana gelmiştir. Ali b. İsa'nın vefatından sonra Rahmâniyye silsilesi Seyyid Ebu'l-Kasım el-Hac Ammâr, Seyyid Muhammed el-Cehdî ve Muhammed Amezîyan b. Haddad şeklinde devam etmiştir.²²⁸

Rahmâniyye'nin zikir üsûlü Halvetiyye ile genelde aynı olmakla beraber Muhammed b. Abdurrahman üsûl ile ilgili bazı değişiklikler yapmıştır. Rahmâniyye'de günlük zikir olarak toplu halde cezbeyle gelinceye kadar Kelime-i tevhid getirilir. Daha sonra üçer defa Allah, Hû, Hakk, Hayy, Kayyum ve Kahhar isimleri zikredilir. Büyük zikir denilen haftalık zikir, Hz. Peygamber (s.a.v)'e salâvat getirmekten ibarettir. Bu zikre Perşembe günü öğleden sonra başlanıp, Cuma günü ikindi vaktine kadar devam edilir. Müridlerin virdleri, istiâze, istiğfar, kelime-i şehadet, fatiha suresi ve bazı dualardan ibarettir.²²⁹

1.4.4.4. Ticâniyye

Ticâniyye, Hifnî'nin talebelerinden Mahmud el-Kürdî'nin halifesi Şeyh Şihâbuddîn Ahmed et-Ticânî et-Tunûsî (v. 1230/1814)'ye nisbet edilen bir koldur. Tarikatın Silsilesi, Mahmud el-Kürdî, Muhammed Hifnî ve Mustafa Kemâleddin Bekrî vasıtasıyla Karabaş-ı Velî ve oradan Şâbân-ı Velî'ye ulaşır.²³⁰

Tarikat, ismini, kendilerine Ticân ya da Ticâna adı verilen bir kabileden almaktadır. Bu kabile, Tilemsan yakınlarında meskûn Cezayirli berberî bir kabiledir. Burası Cezayir'in güneyinde yer almaktadır. Ahmed et-Ticânî'nin dedesi bu kabileden bir kız ile evlenmişti. Ticân ismi, bu evlilik sonucunda kullanılmaya başlanmıştır.²³¹

²²⁸ Kavas, s. 418.

²²⁹ Kavas, s. 418. Rahmâniyye tarikatının kurucusu, tarikatın gelişim süreci ve yayılma alanları, Fransızlara direnişi, zikir üsûl ve adabları gibi hususlar hakkında daha geniş bilgi için bkz. Louis Rinn, *Marabouts et Khouan Etude Sur l'Islam en Algerie*, Adolphe Jourdan, Alger, 1884, s. 452–480.

²³⁰ Haririzâde, I, 210b; Vicdânî, s. 227; Muslu, *Mustafa Kemâleddin Bekrî*, s. 84; Şeyh Ahmed et-Ticânî ve tarikatı hakkında daha geniş bilgi için bkz. Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin*, I, 183; Kehhâle, II, 143; Nebhânî, I, 349; Ziriklî, I, 248; B.G. Martin, "Ticânîler ve Muhalifleri Gana ve Togo'daki İslam ile ilgili yeni gelişmeler", *İslam Dünyasında Tarikatlar Gelişmeleri ve Aktüel Durumları*, Yayınlayanlar: A. Popovic, G. Veinstein, Çev: Osman Türer, Suf Yayınları, Ankara 2004, s. 52.

²³¹ Ahmed Ezmî, *et-Tarikatü't-Ticânîyye fi'l-Magrib ve's-Sudani'l-Garbi Hilâli'l-Karni't-Tasi' Aşer el-Miladî*, Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye, Rabat 2000, I, 45, 46; Cemil M. Ebu'n-Nasr, *Son Dönem Tasavvuf Akımlarından Ticâniyye ve Tekrûr Hareketi*, Çev: Kadir Özköse, TDV Yayınevi, Ankara 2000, s. 15, 16.

Tarikatın kurucusu Ahmed et-Ticânî (1150/1737) tarihinde Cezayir'in güneyinde bulunan Ain Madi kasabasında dünyaya geldi. Ticânî, küçük yaşta ilim tahsiline başladı. Yedi yaşında Kur'ân-ı Kerim'i ezberledi. Maliki mezhebine ait *el-Muhtasaru's-Şeyhi'l-Halil* adlı fıkıh kitabını hıfzetti. Bu eser, Maliki mezhebi fıkının özeti niteliğindedir. Ardından tasavvuf eğitimi almaya başladı. Bu vesileyle 1757 tarihinde seyahate çıktı. Değişik tarikat şeyhleriyle tanıştı. Pek çok müridin hizmetinde bulundu. Daha sonra Fez şehrine geçti. Burada hadis ilmi üzerine çalıştı. Buradan Sahra'ya geçti. Burada el-Abid köyüne yerleşti. Zaviye mukaddimi Abdülkadir b. Muhammed'in hizmetinde bulundu. Bu zattan beş yıl ders aldı ve bir süre burada inzivaya çekildi.²³²

Ahmed et-Ticânî daha sonra Tunus'a geçti burada bir yıl kaldı. Bu süre içerisinde İbn Ataullah İskenderânî'nin *Hikem*'ini okuttu. Dersleri zevkle dinlenmekteydi. Tunus valisi Ali Bey'in teveccühünü kazandı. Vali, kendisine burada kalıp Zeytunîye Üniversitesinde ders vermesini istedi. Bunun karşılığında kendisine yüksek ücret teklif etti. Ancak Ahmed et-Ticânî bu teklifi kabul etmedi ve seyahatine devam etti.²³³

Tunus'tan ayrılan Ahmed et-Ticânî buradan Mısır'a geçti. Mısır'da Hifnî'nin halifesi Mahmud el-Kürdî'ye intisab ederek Halvetiyye tarikatının âdâb ve usulünü öğrendi. Hocası kendisine insanları irşad izni verdi ve Halvetiyye tarikatının Kuzey Afrika halifesi oldu.²³⁴

Ahmed et-Ticânî, 1778 yılında Fas'a geçti buradan da Tilemsan'a geçti. Burada bir süre kaldıktan sonra Tilemsan'dan da ayrıldı ve Shalla'ya geçti ve Sîdî Ebî Samghun'a yerleşti. Burada uzun süre kaldı. Bu arada Taza'da bulunan Muhammed el-Arabî ed-Darkâvî'yi ziyaret etti. Ebû Samghun'daki ilk günlerinde bir rüya gördü. Rüyasında Hz. Peygamber (s.a.v) ile konuştu. Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından kendisine tarikatın vird ve zikirleri verildi. Tarikatını kurup halkı irşada koyulması emredildi. Bu olay üzerine rüyanın gerçekleştiği 1782 tarihi Ticânîyye tarikatının kuruluş tarihi kabul edilir.²³⁵

²³² Ezmî I, 55–56; Cemil Ebu'n-Nasr, *Ticânîyye ve Tekrur Hareketi*, s. 18; Seyyid Hac Ahmed b. Hac Ayyaşî, *Keşfü'l-Hicâb an-Men Telaka fî Maa's-Şeyh et-Ticânî mine'l-Eshab*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1999, s. 13; Ahmed Ticânî'nin bu dönemde yaptığı seyahatler, uğradığı yerler ve görüştüğü kişiler hakkında daha geniş bilgi için bkz. Ezmî, I, 55–62.

²³³ Cemil Ebu'n-Nasr, *Ticânîyye ve Tekrur Hareketi*, s. 18; Vassâf, IV, 208.

²³⁴ Ezmî, I, 63; Vassâf, IV, 209.

²³⁵ Ayyaşî, s. 13; Ezmî, I, 63–70; Cemil Ebu'n-Nasr, *Ticânîyye ve Tekrur Hareketi*, s. 19.

Ahmed et-Ticânî, 1798 senesinde memleketi olan Fas'a gitti. Fas Sultanı kendisini iyi bir şekilde karşıladı ve hizmetlerini rahat yapabilmesi için kendisine bir ev tahsis etti. Şeyh Ticânî, 1813 yılında Ain Madi'yi ziyaret etti daha sonra vefatına kadar Fas'ta kaldı. 1814 tarihinde 80 yaşındayken Fas'ta vefat etti. Cenazesinde Fas âlimleri ve devlet ileri gelenleri hazır bulundu. Cenaze namazını Müftü Muhammed b. İbrahim kıldırdı. Şeyh Ticânî'nin nesli, çocukları Muhammed Kebir ve Muhammed Habib ile devam etti. Kabri Fas'tadır.²³⁶

Ticâniyye tarikatı, hem amelî pratikler hem de siyasî yaklaşım açısından kendisine ait özellikleri bulunan, bu açıdan diğer tarikatlardan ayrılan bir kısım hususiyetlere sahiptir. Fransız işgali karşısında diğer tarikatların yaptığı gibi doğrudan çatışma alanına girmemiş, Fransızlarla işbirliği yaparak kendi taraftarlarının hayatını korumaya almıştır. Bununla beraber Fransız işgalini hazmedemeyen Ticânî gurupları da vardı. Batı işgaline göz yuman ve Fransız işgaline razı olan Ticâniler rahat yaşam sürerken, Fransızlara karşı cihadı sürdüren Ticânîler ise büyük sıkıntılara maruz kaldılar, ağır kayıplar verdiler ve siyasî otorite tarafından dışlandılar.²³⁷

Martin'nin belirttiğine göre Ahmed et-Ticânî, tarikatın teolojisinde, kendisini bağlı olduğu Halvetiyye tarikatından net olarak ayıran köklü değişiklikler gerçekleştirdi. Ticâniyye'de heyecanla tarikata girme ve hissilik çok daha ön plana çıktı ve önemli hale geldi. 1780'li yılların diğer bazı tarikatları gibi Ticâniyye de İbrahimî bir tarikat olup, bu tarikatta Allah (c.c) ile birlikte olmaktan ziyade Peygamber (s.a.v) ile birlikte olma önemseniyordu. Martin'e göre Ticânî'nin bu yaptıkları yeni ve orijinal şeyler değildir. Martin, Cemil Ebû'n-Nasr'a dayanarak şu bilgileri verir: Ticânî'nin sadece benimsemiş olduğu pratik ve kanaatleri değil aynı zamanda yeni tarikatının inanç sistemini de geniş çapta XVII. asrın Fas'lı bir âliminden almıştı. Ticânî'nin bu durumu belli bir süre dikkat çekmediyse de, hayatının sonuna doğru yaptıklarından dolayı tenkit edildi. Ticânilerin bu tutumu neticesinde tarikat, hem selefiler, hem de milliyetçiler tarafından ağır şekilde tenkit edilmiş ve bu yüzden tarikat ağır hücumlara maruz kalmıştır.²³⁸

Ticâniyye, başlangıçta her ne kadar bir tarikat olarak ortaya çıkmışsa da zaman içerisinde bir siyasî güç haline geldi. Bu durum, tarikatın ortaya çıktığı dönem ve

²³⁶ Vicdânî, s. 227.

²³⁷ Cemil Ebu'n-Nasr, *Modern Dünyanın Süfi Tecrübesi Ticâniyye Tarikatı Örneği*, Çev: Kadir Özköse, Ensar Yayıncılık, Konya 2008, s. 32.

²³⁸ Martin, s. 542.

içinden geçtiği süreç ile de alakalıdır. Tarikat, bir taraftan Mağrib’de, Cezayir, Tunus, Fas, gibi yerlerde büyük taraftarlar bulmuş ve siyasî bir güç haline gelmiş, diğer taraftan Batı Afrika’da Nijer ve Senegal gibi ülkelerde, bir yandan da Ortadoğu bölgesinde Mısır, Sudan ve Hicaz’da taraftarlar bulmuştur.²³⁹

Ticâniyye tarikatı, tarihi süreç içerisinde diğer tarikatlarda olmayan bazı uygulamalar da ortaya koymuştur. Cemil M. Ebû’n-Nasr’a göre bu noktada Ticânîliği diğer tarikatlardan ayıran en önemli fark, tarikatın kendisine ait bir silsilesinin bulunmayışındır. Ebû’n-Nasr’a göre onlar, tarikat silsilesini doğrudan Hz. Peygamber (s.a.v) ile irtibatlandırmaktadırlar. Dolayısıyla Ticâniyye viridinin bizzat Hz. Peygamber (s.a.v)’den alındığı kabul edilmektedir.²⁴⁰

Ticâniyye tarikatında, tüm Müslümanların yerine getirmesi gereken dinî yükümlülüklerin yanında, tarikat mensuplarının uyması gereken bazı prensipler de vardır. Bu prensipleri de üç başlık altında toplamışlardır. Birincisi, tarikat viridlerinin okunması, ikincisi, belirli zamanlarda yapmaları gereken vazifeler, üçüncüsü ise Cuma günü huzurda bulunmadır.²⁴¹

Ticâniyye tarikatında evrad ve ezkar ise şu şekildedir. Ticâniyye tarikatında viridler günde iki kez yerine getirilir. Birisi sabahleyin, diğeri de akşamleyin gerçekleştirilir. Tarikat mensupları, günde yüz kez istiğfar, yüz kez salâvat, yüz kez de kelime-i tevhid zikrini icra ederler.²⁴²

²³⁹ Cemil Ebu’n-Nasr, *Ticâniyye Tarikatı*, s. 15–17. Ticâniyye tarikatının, Mağrib, Batı Afrika ve Ortadoğu bölgesinde adı geçen ülkelerdeki konumu ile o bölgelerdeki faaliyetleri hakkında daha geniş bilgi için adı geçen eserin 3. ve 6. bölümlerine bakılabilir.

²⁴⁰ Ticâniyye tarikatında, velayet, hatmü’l-velayet, kutbu’l-aktab, ismet, keşf ve zühd gibi konularla ilgili anlayış ve uygulamalar hakkında daha geniş bilgi için bkz. Cemil Ebu’n-Nasr, *Ticâniyye Tarikatı*, s. 45–69.

²⁴¹ Cemil Ebu’n-Nasr, *Ticâniyye Tarikatı*, s. 45–69.

²⁴² Cemil Ebu’n-Nasr, *Ticâniyye Tarikatı*, s. 69–77; Ezmî, II, 63–90; Mehmed Zeki Can, *Risâle-i Evrad-i Lazıma-i Ticâniyye*, 1332/1913. Bu risâlenin müellifi aynı zamanda İstanbul Eyüp Sultan civarındaki Baba Haydar Mahallesinde bulunan Ticâniyye dergâhı postnişiniymiş. Bu risâle, eshab-ı tarikat-ı ticâniyye’den İzmir’li el-Hâc Muhammed Efendi tarafından neşredilmiştir. Risâle, İSAM Kütüphanesi, Küfrevî bölümü 152132 demirbaş numarası ile kayıtlıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

SEMENNÜDÎ'NİN TARİKAT ÂDÂBI İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Tasavvuf ıstılahında sûfilerin uydukları ve uyguladıkları kurallara “âdâb-ı sûfiyye”, tarikat ehlinin gözettiği ve dikkate aldığı kurallara ise “âdâb-ı tarikat” denir. Tasavvufta zamana, mekâna, muhataba, hâle ve makama göre bir takım edepler vardır. Tasavvufî toplantılarda bulunanların uyması gereken edep ve usule “âdâb-ı sohbet”, “âdâb-ı işret ve sohbet”, şeyhin dikkate alması gereken kaidelere de “âdâb-ı şeyh”, müridin tâbi olması lazım gelen kaidelere de “âdâb-ı mürid” denir. Tasavvufta, önceki sûfiler tarafından tesis edilen kâideler, âdâb ve usûl yani yol ve yöntem büyük önem taşır. Bir müridin gelenekten gelen bu kurallara uymadan hedefine varması mümkün değildir ve usule uymayan vusûlden mahrum kalır, denilir. Tarikatlarda âdâb konusu dokunulmazlığı olan, değiştirilemez kurallardır. Çünkü âdâb, tarikatlarda sapmaları önleyerek geleneğin devamını sağlar. Tasavvufta, sülûkün her aşamasında müridin uyması gereken edepler vardır. Bu yüzden tarikatta terk-i edeb, edepsizlik sayılmış, tarikâtın âdâbına uymak teşvik edilmiştir.²⁴³

Sûfiler, kurucusu oldukları veya bağlı bulundukları tarikatın davranış kuralları ile ilgili ortaya koydukları prensipleri, ya Kur’ân’ı Kerim’de bildirilen veyahut da Hz. Peygamber tarafından uygulanan usul ve esaslardan almışlardır. İşte bu kurallar bütünü aynı zamanda o tarikatın âdâbını da oluşturmuştur. Söz konusu bu esaslara, zaman içerisinde tevhid düşüncesine uygun olarak doğrudan veya sembolik anlamlar da yüklenegelmiştir. Sûfiler de tarikatın toplum içindeki uygulamaları ile ilgili bu hususları “âdâb-ı sûfiyye veyahut mi’yar-ı tarikat” denilen eserlerle kayıt altına almışlardır. *Âdâbu’l-mürîdîn*, *İrşâdü’l-mürîdîn*, *Âdâbu’s-Seniyye*, *Sünen-i Meşâyihî Halvetiyye*, *Behçetü’s-seniyye*, gibi sûfî literatürde örnekleri olan bu tür âdâb kitaplarında yer alan konular geçmişte *Risale-i Kuşeyrî*, *Keşfu’l-Mahcûb*, *el-Lumâ*, *Avârifü’l-Maarîf*, *et-Taarruf* gibi daha ziyade *Istılahât-ı Sûfiyye* veya *Tabakât-ı Sûfiyye* denilen eserlerin bünyesinde de belli başlıklar altında kısmen veya geniş olarak işlenmiştir. Tarikatlarda âdâba dair bu hususlar daha sonraki dönemlerde de ele alınmış, bilhassa Türk sûfilere

²⁴³ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 22.

tarafından mi'yar-ı tarikât, âdâb-ı tarikât, hurde-i tarikât, tarikâtnâme, gibi isimlerle çeşitli manzum veya mensur eserlerde toplanmıştır.²⁴⁴

Semennûdî'nin de tarikat âdâbı ile ilgili görüşlerini ortaya koyduğu *Tuhfetu's-Sâlikîn* ve *Âdâbu's-Seniyye* olmak üzere temel iki eseri vardır. Semennûdî, bu eserlerinde, tarikata girmek isteyen bir mürid için tasavvufî âdâb ile ilgili gerekli olan bilgileri ve müride bu yolda lazım olacak hususlarla uyması gereken kuralları ele almıştır. Tasavvufta insanın ahlakının güzelleşmesi ve ruh terbiyesi olarak da ifade edebileceğimiz bu süreç, müridin bu yola girmesi ile başlar ve sülûkünü tamalayana kadar devam eder.

Biz de çalışmamızın bu bölümünde, Semennûdî'nin tarikat âdâbı ile ilgili görüşlerini şu şekilde ele aldık:

Tarikata giriş süreci içerisinde yer alan tevbe, ahd veya bey'at ile zikir telkini konularını, tarikata giriş olarak ifade ettik. Müridin âdâbı, mürşidin âdâbı ve tekkede hizmetleri yapanların âdâbı gibi konuları, âdâb başlığı altında ele aldık. Nefsin mahiyeti, mertebeleri, riyâzet ve mücâhede konularını, nefis terbiyesi başlığı altında değerlendirdik. Hüzün, havf, recâ, verâ, takva, zühd, sabır, şükür, kanaat ve tevekkül gibi tasavvufî ıstılahları müridi kemâlata ulaştıran hasletler şeklinde düzenledik.

2.1. TARİKATA GİRİŞ

Semennûdî, tarikata girmek isteyen mürid adayına, tarikata girmeden önce şu nasihatlerde bulunur:

1- Şunu bil ki, Allah yolunda tarikata girmek isteyen mürid, evvela kendi zamanında, kendi beldesinde veya bölgesinde yaşayan, kendisine tevbe ve inabe konusunda yardımcı olacak ve kendisini gaflet uykusundan uyandıracak bir mürşid bulması gerekir.

2- Bu mürşid, dinî konularda uzman, söz ve davranışlarında güvenilir, Kitap ve Sünnete göre kendisine sülûk yaptırıp makamları kat ettirecek bir zat olmalıdır.

3- Mürid, bu makama ancak şeyhinin kontrolünde sülûkünü tamamlayıp yine şeyhinin kontrolünde yüce makamlara ulaşip müteselsilen Allah Resulü (s.a.v)'e oradan

²⁴⁴ Mustafa Tatçı, Cemal Kurnaz, *Tasavvufî Gelenekte Miyârlar ve Karabas-ı Velî'nin Miyâr'ı*, Ankara 2001, s. 25-28.

da Allah’a ulaşıncaya kadar bu yolda mesafe kat ettikten sonra ulaşabilir. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: “Ey iman edenler! Allah’ın hukukunu gözetin, onun hukukunu ihlal etmekten sakının, O’na yaklaştırmaya vesile arayın ve O’nun yolunda mücâhede edin ki korktuğunuzdan kurtulup umduğunuza kavuşasınız.”²⁴⁵ Burada vesileden maksat Allah’ı bilen ariflerdir. Zira gerçek müşidler Hakk’a açılan kapı hükmündedirler. Tarikat şeyhi de kendi müridi için Allah’a giden yolda Allah’a ulaştıran bir vesile hükmündedir.²⁴⁶

4- Ey bu yolun sadık yolcusu! Yukarıda özellikleri sayılan ve tarikatın inceliklerini bilen bir şeyh bulursan iki elinle ona sımsıkı sarıl. Çünkü o, senin için emsali bulunmayan ‘kibrit-i ahmer’ gibidir. Nefsini ona teslim et, nefsinin isteklerine muhalefet etmek suretiyle fuhşiyattan uzak dur.

5- Doğruluk, şiarın; Allah (c.c) yolunda salih amel, yoldaşın olsun.

6- Şeyhinin isteklerine tabi ol ki sana bu yolda yardımcı olsun.

7- Dünya ve ona ait şeylerle ağyarı terk etmek sermayen olsun.

8- Şeyhinin önünde gassalin elindeki meyyit gibi ol ki seni istediği tarafa çevirsin ve ilahî feyizlerden akıp gelen kutsî sularla seni nefsinin kirlerinden arındırsın. Şeyhine tabi olup isteklerine uyan ve bu yolun âdâbına göre yaşayan kişi için bu ne büyük bir saadettir. Çünkü arif olan müşidler Allah’a giden yolda tıpkı birer kapı, aynı zamanda Allah (c.c) ile kul arasında da birer vasıta gibidirler.²⁴⁷

Semennûdî’ye göre, tarikata girmek isteyen mürid, yukarıda sayılan hususları göz önünde bulundurarak, evvela kendisini irşad edecek bir şeyh bulur, sonra bu şeyhe intisab eder, tevbe ve istiğfardan sonra bey’at eder ve peşinden müşid tarafından kendisine zikir telkini yapılır. Buna göre inabe, bey’at veya intisab olarak da ifade edebileceğimiz bu süreçte şu hususlar ön plana çıkmaktadır. Birincisi; müridin tevbe etmesi, ikincisi; müşide bey’at etmesi ve ahitleşmesi üçüncü aşama ise müşidin müride zikir telkin etmesi vardır.

²⁴⁵ Maide, 5/35.

²⁴⁶ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 49a.

²⁴⁷ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 49a.

2.1.1. Tevbe

Tevbe, günah işlemeyi en güzel şekilde terk etmektir. Bu özür dilemenin en etkili yoludur. Çünkü özür dilemenin üç şekli vardır. Birincisi, özür dileyenin ben yapmadım demesidir. İkincisi, şundan dolayı yaptım demesidir. Üçüncüsü, yaptım, kötü ettim, artık ondan geri döndüm, vazgeçtim demesidir. İşte bu sonuncusuna tevbe adı verilmektedir.²⁴⁸

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur: “Ey iman edenler! Samimi bir tevbe ile Allah'a dönün. Umulur ki Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter.”²⁴⁹ “Ey müminler! Hep birden Allah'a tevbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz.”²⁵⁰

Allah Resulü (s.a.v) de şöyle buyurdu: “Günahlarından samimi bir şekilde tevbe eden kişi sanki günah işlememiş gibi olur.”²⁵¹

Tevbe, ruhun selameti için günahın zararlı olduğunu idrakten doğmuştur. Zira günah, mümini gayesinden, yani Allah'tan ayırır. Allah (c.c) ile insan arasındaki hicapların kalkmasına vesile olan ilk makam tevbedir. Tevbe, ruhî bir hadisedir. Kulun kusurunu Hakk'a götürmesi, günahlarını itirafla pişmanlığını beyan edip, O'na sığınmasıdır. Tevbe, insanın kötü huy ve İslam'ın ruhuna zıt davranışlardan sıyrılıp, samimiyetle güzel huylara dönmesidir.²⁵²

Bir kimsenin kalbi gûnahtan ve Allah'ın emirlerine muhalefetten dönmezse sadece dil ile tevbe etse bu tür bir tevbe yalancı tevbe denir. Dolayısıyla tevbe kötülüğünden dolayı günahı terk etmek, yaptığına pişman olmak, bir daha dönmeyeceğine kesin karar vermek ve düzeltilebilecek olan hareketlerini, amellerini dönüş yaparak düzeltmektir. Bu dört şart bir araya geldiğinde tevbenin şartları tamamlanmış olur.²⁵³

Tevbede dört önemli şart vardır. Birincisi, günaha pişmanlıktır. Bu da günah sebebiyle kalbinde pişmanlıktan dolayı bir elem ve acı hissetmesidir. İkincisi, şimdiki

²⁴⁸ İsfahânî, s. 278,279; Kaya, s. 104-122.

²⁴⁹ Tahrîm, 66/8.

²⁵⁰ Nur, 24/31.

²⁵¹ İbn Mâce, Züh'd, 30/4252; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, II, 161.

²⁵² Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), İstanbul 1994, s. 156.

²⁵³ İsmail Rasûhî Ankaravî, *Minhacü'l-Fukarâ Mevlevî Âdâb ve Erkânı Tasavvuf Istılâhları*, Yayına Hazırlayan: Safi Arpağuş, Vefa Yayınları, İstanbul 2008, s. 257.

halde içinde bulunduğu durumda günahı terk etmektir. Üçüncüsü, gelecekte artık bir daha asla bu günahı işlememeye sadık bir niyet ve sağlam bir istek ve irade ortaya koymaktır. Dördüncüsü, geçmişte yapmadığı amellerini kaza ve telafi etmektir.²⁵⁴

Semennûdî, eserinde evvela tevbenin tanımını yapar, sonra böyle bir tevbenin şartlarını, hükümlerini, alametini ve tevbe yapan kişinin içinde bulunduğu durumla ilgili bilgiler verir.

Semennûdî'ye göre tevbe, söz, fiil ve hal olmak üzere üç şeyden dönüş ile olur. Sözler, dilden kaynaklanan hususlardır. Fiiller, el, ayak, göz, kulak gibi duyu organlarından kaynaklanan hususlardır. Haller ise kalpten kaynaklanan hususlardır. İstersen buna Allah (c.c) yolundan sapmış olanların sözleri, fiilleri ve halleri de diyebilirsin. Çünkü onların sözleri perdedir, fiilleri doğrunun ortaya çıkmasını engelleyen meşakkat ve sıkıntılardır, halleri ise Allah'tan azabı, zilleti ve nefreti sonuç veren bir uzaklaşma ve gidiştir.²⁵⁵

Tevbenin Şartları

Semennûdî'ye göre tevbenin şartları şunlardır:

1- Mürid, tevbeden önce dilini kötü sözlerden, bedenini kötü fiil ve davranışlardan, kalbini de kötü duygu ve düşüncelerden temizlemek durumundadır. Çünkü dilini, kalbini ve bedenini kötü alışkanlıklardan temizlemeyen kişi konuştuğunda sapıkların konuşması gibi konuşur, herhangi bir davranışta bulunacağı zaman onlar gibi davranır ve kalbi de onların kalbi gibi kötü duygu ve düşüncelerle dolu olur. Zira hidayetten nasibini alamamış sapıkların sözleri Allah'a giden yolda bir perde olur. Davranışları hata ve kusurlarla doludur. Kalpleri de onları devamlı kötülüğe teşvik eden duygularla beslenir. Dolayısıyla bu kişilerin sonu sevimsiz, zelil ve azap dolu bir hayat olur.²⁵⁶

2- Mürid, tevbeye evvela büyük günahlardan başlamalıdır. Sonra küçük günahlar, sonra da mekruh olan işlerden dolayı tevbe eder. Ayrıca bunların zıddı olan emirler ve nehiyler konusunda yani büyük yasakları işlemekten dolayı tevbe ile büyük emirleri yerine getiremediğinden dolayı tevbe gibi hem emir, hem de nehiy konusunda tevbe

²⁵⁴ Abdullah Hasan Zerruk, *Kazâyâ't-Tasavvufi'l-İslami*, Hey'etü'l-A'mali'l-Fikriyye, Hartum 2006, s. 61.

²⁵⁵ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr,13a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 68a.

²⁵⁶ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr,13a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 68b.

eder. Bir de Allah'ın razı olduğu hususların dışında kalbine gelen bütün havâtırdan dolayı tevbe eder. Tevbenin nihayetinde ise göz açıp kapayıncaya kadar dahi Allah'a karşı gafil olduğu için, O'nu hatırlamadan yaşadığı için ve bir de bütün boşa giden zamanları için tevbe eder.²⁵⁷

3- Müellifimiz, bazı âlimlerin kötü insanlarla arkadaş olan kişilerin tevbe ettiklerinde bu kötü arkadaş ve çevre ortamını da terk etmelerini tevbenin şartlarından kabul ettiklerini belirtir. Zira Allah Resulü (s.a.v) şöyle buyurdu: “Kişi dostunun dini üzere haşrolur. Sizden biriniz kiminle arkadaşlık yaptığına dikkat etsin.”²⁵⁸ Bir başka hadiste ise Allah Resulü (s.a.v) şöyle buyurdu: “Salihlerle oturmak misk kokulu bir kişinin yanında bulunmaya benzer. Kendisinden olmasa bile kokusundan istifade edersin. Kötü kişiyle oturmak ise körüğün yanında durmak gibidir. Siyahlığı sana bulaşmasa bile dumanı üzerine siner.”²⁵⁹

Semennûdî, bu konuyla ilgili olarak da Ebu'l-Leys es-Semerkandî'den şu nakilde bulunur:

- 1- Kim değerli kimselerle beraber olursa Allah (c.c) o kişinin değerini arttırır.
- 2- Kim zenginlerle beraber olursa Allah (c.c) ona dünya sevgisi ve rağbeti verir.
- 3- Kim fakirlerle beraber olursa Allah (c.c) o kişiye Allah'a şükretme ve Allah'tan gelen her şeye razı olma duygusunu verir.
- 4- Kim çocuklarla beraber olursa Allah (c.c) ona çocuk gibi oyalanma ve çabuk sinirlenme duygusunu verir.
- 5- Kim kadınlarla beraber bulunursa Allah (c.c) onun şehvetini arttırır.
- 6- Kim hükümdarlarla beraber bulunursa Allah (c.c) onun kibrini ve kalp katılığı arttırır.
- 7- Kim fasık ve günahkârlarla beraber bulunursa Allah (c.c) ona tevbeyi geciktirip hep sonraya bırakma duygusunu verir ve o kişiyi günah işlemede terbiyesiz ve arsız, Allah'a ve kullara karşı da utanmaz yapar.

²⁵⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr,13b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 68b.

²⁵⁸ Ebû Davud, Edeb, 19; Tirmizî, Zühd, 45.

²⁵⁹ Buhârî, Zebâih, 31, Buyû', 38; Müslim, Birr, 146; Ebû Davud, Edeb, 16.

8- Kim âlimlerle beraber bulunursa Allah (c.c) o kişiye de ilim verir ve o ilimle amel etmeyi nasip eder.

9- Kim salihlerle beraber bulunursa Allah (c.c) o kişiye ibadete karşı bir muhabbet ve sevgi duygusu verir. Dolayısıyla salihlerle beraber bulunanlar doğru yola ulaşırlar.²⁶⁰

Semennûdî, az konuşma, az uyuma, az yeme, kalbi günahlardan uzak tutma ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in yolunda onun sünneti üzere yaşamayı ise tevbenin hükümleri olarak kabul eder.²⁶¹

Semennûdî'ye göre tevbenin alameti ise yanında ölü olan şeyi diriltmek, diri olanı ise öldürmektir. Yanında olmayanı bulmak, olanı da terk etmektir. Bunu manası şudur: Kalbi tevhid ile dirilteceksin, nefsi de hevasına karşı çıkarak öldüreceksin. Ehl-i dünyayı terk edecek, ölüm ile meşgul olanları bulacaksın. Her gün ölümü düşüneceksin ve dünyadan yüz çevireceksin. Çünkü dünya sevgisi her türlü kötülüğün başıdır. Kim dünyaya yönelirse tevbesinde samimi değildir.²⁶²

Semennûdî'ye göre tevbeyi yapan kişinin içinde bulunduğu durum da önemlidir. Zira sağlığı sıhhati yerinde ve genç yaşta olan birisinin tevbesi ebedî hayatı istediğinden dolayı malını Allah (c.c) yolunda harcayan kişinin durumu gibidir. Hastalık veya yaşlılıktan dolayı ölüm döşeğine mahkûm olmuş kişinin tevbesi ise, gençliğinde ahireti hatırlamayan, ölüm yatağına düşünce ölümü hatırlayıp her şeyin fani olduğunu anlayan kişinin durumu gibidir. Bu kişi ölüme yaklaşmadıkça tevbe etmemiş, gençliğini, sıhhatini ve malını nefsinin şehveti ve hevesi ile dünya zevki peşinde harcamış, artık dünya zevkleri ve hayat kendisinden yüz çevirince tevbe aklına gelmiştir. Dolayısıyla böyle bir kişinin tevbesi ile sağlığı yerinde, mal ve mülk sahibi olup günah işlemeye de muktedir olduğu halde Allah (c.c) korkusundan dolayı günahı terk edip hayırlı sevaplar elde etme ve günahlara karşılık kulluk yolunu tutan kişinin tevbesi elbette aynı olmayacaktır.²⁶³

Bunun manası şudur: Genç, sağlığı yerinde ve günah işleyebilecek durumda olan birisinin tevbesinin durumu, atına binmiş, kılıcı elinde, kaçmaya, isyana veyahut da savaşmaya gücü yettiği halde bunları yapmayıp, boynu bükük olarak sultanın huzuruna

²⁶⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 14b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 69a.

²⁶¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 14b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 69a.

²⁶² Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 70a.

²⁶³ Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 70b.

gelip aman dileyen ve böylece sultanın sevdiği adamlarının arasına giren kişinin durumu gibidir. Zira ayakları zincire vurulmuş, boynu prangalı olarak sultanın huzuruna getirilen kişinin aman dilemesi ölüm korkusundan dolayıdır. İşte ölüm döşeginde tevbe eden adamın durumu bu kişiye benzer. Hâlbuki bu kişi daha önce gençti, sağlığı yerindeydi ancak tevbe etmemişti. Bununla beraber kişi aman dilerse ölüm döşeginde bile olsa sultan ona karşı kerem sahibi ve merhametlidir.²⁶⁴

Müellifimiz, tevbenin sonucu ile ilgili olarak da şöyle der: Tevbe günahı siler, seveni sevilene yaklaştırır ve kendisinden önce olmuş şeyleri yok eder. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: “Ancak tevbe ve iman edip iyi davranışta bulunanlar başkadır; Allah (c.c) onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah (c.c) çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir.”²⁶⁵

2.1.2. Ahd veya Bey’at

Bu kısımda bir mürşidi kâminden tasavvuf terbiyesi alma olarak da kabul edilen Ahd ve Bey’at kavramları, bunların dini ve tasavvufî anlamları ile tasavvuf ve tarikatlarda nasıl anlaşıp uygulandığı gibi hususlar ele alınacaktır.

Ahd, lügatte; söz verme, söz alma, taahhüt etme, üstlenme ve bakıp gözetmek diye adlandırılmıştır.²⁶⁶ Bir başka tanıma göre ahd, misakta Allah'a verilen sözün korunması, emrolunduğunu kaybetmemek, nehyolunanı işlememektir.²⁶⁷

Dinî anlamda ahd, insanların ezelde Allah'ı Rabb olarak tanıyacaklarını, kendilerinin de Allah'ın kulu olduklarına dair Allah'a verdikleri söz ve yaptıkları muâhededir. Bu husus Kur’ân-ı Kerim’de şu şekilde anlatılır: “Rabbin, insanoğlunun sülbünden soyunu alıp devam ettirmiş, onlara: ‘Ben sizin Rabbiniz değil miyim’ demiş ve buna kendilerini şahit tutmuştu. Onlar da: ‘Evet şahidiz,’ demişlerdi.”²⁶⁸ İşte ilk ve umumî ahit veyahut ilahî ahit budur.

²⁶⁴ Semennûdî, *Âdâbu’s-Senîyye*, vr, 70b.

²⁶⁵ Furkan, 25/70.

²⁶⁶ İsfahânî, s. 1058,1059.

²⁶⁷ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul 2004, s. 36.

²⁶⁸ A’râf, 7/172.

Tasavvufî bir ıstılah olarak ahd; Şeyhin bir talibi müridliğe aldığına, talibin ise onun müridi ve müntesibi olacağına dair söz vermeleri ve ahitleşmeleridir.²⁶⁹ Bu anlamda müridlerin tarikata girerken şeyhlere verdikleri söze de ahit denir. Bu ahitte, Allah'a ve Resul'üne verilen ahde bağlı kalmanın lüzumu üzerinde durulur. Zira müridi yüksek mertebelere ulaştıracak olan bu bağlılıktır. Mürid, şeyhe verdiği ahde, sıkıntılı ve rahatlık zamanlarında aynı derecede sadakatle bağlı kalıp asla ahdi bozmaz, ahdinde sebat gösterir. Müride merasimle giydirilen hırka, onun verdiği ahde vefa göstereceğinin sembolü olarak kabul edilir. Şeyhe verilen ahit, müridin ona karşı samimi ve dürüst davranacağını, hiçbir emir ve tavsiyesine muhalefet etmeyeceğini ve hiçbir sırrını şeyhinden saklamayacağını taahhüt etmesi anlamına gelir.²⁷⁰

Bey'at kelimesi de ahd ile aynı anlama gelir. Arapça'da değeri belirlenmiş bir şeyi verip, karşılığında bir değer almaktır.²⁷¹ Tasavvuftaki anlamı ise mürid adayının şeyhe ve onun vereceği emirlere tam anlamıyla bağlı kalacağına dair verdiği söz manasında kullanılır. Mübâyaa, ahz-ı tarîk, ahid, intisap, intimâ, telkîn-i zikr, inâbe, el almak ve ikrar vermek gibi terimler de aynı anlama gelir.²⁷²

Bey'at, konusu hem Kur'ân-ı Kerim'de hem de Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetinde farklı durumlarla ilgili olarak çeşitli şekillerde ele alınmıştır. Bu anlamda Hz. Peygamber (s.a.v)'e yapılan bey'atları iki şekilde ele almak mümkündür. Birincisi, Hz. Peygamber (s.a.v)'e yapılan ve Kur'ân-ı Kerim'de geçen bey'atlardır. İkincisi ise Hz. Peygamber (s.a.v)'e yapılan ve hadislerde geçen bey'atlardır.

Kur'ân-ı Kerim'de Sahabe efendilerimiz sıkıntılı zamanlarda ve her türlü olumsuz koşullarda Hz. Peygamber (s.a.v)'i yalnız bırakmama ve onunla beraber olma konusunda ona söz verdiklerini görüyoruz. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de Hudeybiyye'de bey'at eden sahabe övülmekte, onların Allah'ın Resulüne yapmış oldukları bey'atleri, Allah'a yapılmış sayılmakta ve bu konuda yaşananlara dikkat çekilmekte ve şöyle buyrulmaktadır: “Sana biat edenler (İslâm uğrunda ölünceye kadar savaşmak üzere sana söz verenler), gerçekte Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli, onların ellerinin üzerindedir. Kim ahdini bozarsa, kendi aleyhine bozmuş olur. Ve kim Allah'a verdiği

²⁶⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 30; Cebecioğlu, s. 36.

²⁷⁰ Uludağ, “Ahid”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1988, I, 533,534; Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000, s. 211.

²⁷¹ İsfahânî, s. 253.

²⁷² Türer, “Biat”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, VI, 124,125; Yıldırım, s. 211.

sözü tutarsa Allah (c.c) ona büyük bir mükâfât verecektir.”²⁷³ “Allah (c.c) şu mü'minlerden râzı olmuştur ki onlar, ağacın altında sana biat ediyorlardı, Allah (c.c) onların gönüllerinden geçeni bildiği için onların üzerine huzûr ve güven indirdi ve onlara yakın bir fetih verdi.”²⁷⁴

Yine Kur'ân-ı Kerim'de imandan sonra yapılacak ameller konusunda Hz. Peygamber (s.a.v)'e yapılan bey'atlarla ilgili şöyle buyrulmaktadır: “Ey peygamber, inanmış kadınlar sana gelip Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamaları, hırsızlık etmemeleri, zinâ etmemeleri, çocuklarını öldürmemeleri, elleriyle ayakları arasında bir iftirâ uydurup getirmemeleri, iyi bir işte sana karşı gelmemeleri hususunda sana bey'at ederlerse onların bey'atlerini kabul et ve onlar için Allah'tan mağfiret dile. Şüphesiz Allah (c.c), çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”²⁷⁵

Bir başka ayette ise müminlerin mallarını ve canlarını Allah (c.c) yolunda vermeleri ile ilgili Allah'a verdikleri söz yani bey'at hatırlatılmakta ve şöyle buyrulmaktadır: “Allah (c.c), mü'minlerden canlarını ve mallarını cennet kendilerinin olmak üzere satın almıştır. Allah (c.c) yolunda savaşır, öldürürler ve öldürülürler. Bu, Allah'ın, Tevrât'ta, İncil'de ve Kur'ân'da üstlendiği gerçek bir sözdür! Kim Allah'tan daha çok sözünde durabilir? O halde O'nunla yaptığınız bu alışverişinizden ötürü sevinin. Gerçekten bu, büyük başarıdır.”²⁷⁶

Hadislerde geçen bey'atlarla ilgili ise Hz. Peygamber (s.a.v) İslam'a girişten ayrı olarak değişik zaman ve mekânlarda pek çok konuda Ashab-ı Kiramla bey'at yapmıştır. Bildiğimiz anlamda ve usulde (erkeklerle el ele tutarak, kadınlarla da sözlü olarak) yapılan ilk bey'at hicretten önce Birinci Akabe denilen yerde yapılmıştır. Daha sonra İkinci Akabe bey'atı, Hudeybiyye'de Rıd'van bey'atı ve Mekke'nin fethinde yine umumî bey'at yapılmıştır.²⁷⁷

Hz. Peygamber (s.a.v)'in yapmış olduğu bey'atlardaki ortak konu olarak da genelde şu hadisin muhtevasındaki hususlar rivayet edilir. Ubade b. Samit'in rivayetine göre bir defasında şöyle buyurdu: “Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık

²⁷³ Fetih, 48/10.

²⁷⁴ Fetih, 48/18.

²⁷⁵ Mümtetine, 60/12.

²⁷⁶ Tevbe, 9/111.

²⁷⁷ Dilaver Selvi, *Kur'ân ve Tasavvuf Tefsirlerinin Tasavvufa Bakışı*, editör: A. Ali Ural, tashih: Tarkan Kaba, Şule Yayınları, İstanbul 1997, s. 263. Bey'atların, tasavvufî intisabdaki sonuçları ile bey'atta konu edilen ameller ve ileri sürülen şartlar hakkında daha geniş bilgi için bkz. Selvi, s. 264-284.

yapmamak, zina işlememek, Allah'ın haram kıldığı bir cana meşru bir sebep olmaksızın kıymamak üzere bana bey'at edin.” buyurdu. Bir başka rivayette ise “Çocuklarınızı öldürmemek, halde ve istikbalde iftirada bulunmamak, meşru dairedaki emirlerde ne bana ne de görevli kimselere isyan etmemek üzere biat edin. Kim vereceği bu sözlere sadık kalır, ahbine vefa gösterirse karşılığını Allah'tan alacaktır. Kim de bu yasaklardan birini işleyecek olursa artık onun işi Allah'a kalmıştır. Dilerse affeder, dilerse azap verir cezalandırır.” buyurdu. Biz de bu şartlarda biat ettik.²⁷⁸

Tasavvufta ise bey'at, talib denilen mürid adayının şeyhe ve onun vereceği emirlere bağlı kalacağına, mal satan insanların el ele tutuşması gibi bir musafaha ile şeyhe söz vermesidir. Aralarında bazı önemsiz farklar bulunmakla beraber bey'atın şekli ve gayesi bütün tarikatlarda hemen hemen aynıdır. Tarikata girmek isteyen mürid üç gün oruç tutar, boy abdesti alır, temizlenir, iki rek'at namaz kılar, istihâre eder, Allah (c.c) rızâsı için sadaka verir. Yatsı namazından sonra şeyhin yanına giderek yüzü kibleye gelecek şekilde huzurunda diz çöker. Şeyh, tâlibe bütün geçmiş günahlarından tevbe ve istiğfar etmesini söyler. Üzerinde kul hakkı varsa bunları ödeyeceğine veya helâl ettireceğine dair ondan söz alır. Sonra şeyh sağ elini uzatıp müridle musafaha eder. Farz olsun nâfile olsun bütün şer'î hükümleri yerine getireceğine, dinine ve ahlâk esaslarına bağlı kalacağına dair ondan söz alarak biat hakkındaki âyetleri okur.²⁷⁹

Tâlibe, şeyhinin dostuna dost, düşmanına düşman olmasını, refahta ve sıkıntıda ona itaat etmesini, hiçbir emrine karşı çıkmamasını tenbih ederek kelime-i tevhidi üç defa okur, peşinden tâlip bunu tekrar eder. Şeyh, “Allah'ı Rabb, İslâm'ı Din, Hz. Muhammed'i Peygamber, Kur'ân'ı rehber, Kâbe'yi kible, Efendimiz falan zatı (meselâ Abdülkâdir-i Geylânî) şeyh, mürebbi ve rehber olarak gönül hoşluğuyla kabul ettim.” der, tâlip de bunu tekrarlar. Sonra ellerini kaldırır, şeyh dua eder, mürid de âmin der. Bu merasimden sonra tâlip mürid olarak ihvan arasına girer, sohbetlere katılır. Biat tam anlamıyla şeyhe bağlılık sözleşmesi olduğundan bey'atı bozmanın mânevî sorumluluğu da ağırdır.²⁸⁰

²⁷⁸Buhârî, İman, 11; Müslim, Hudûd, 41, 42; Tirmizî, Hudûd, 12; Nesâî, Bey'at, 9. Hz. Peygamber'e yapılan bey'at şekilleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. Abdullah Şazeli, *el-İltizamü's-Sufî, Dârü'l-Âfâki'l-Arabiyye*, Kahire 2006, s. 210-212; Selvi, s. 264-272; Yıldırım, s. 217-222.

²⁷⁹Türer, “Biat”, *DİA*, VI, 124.

²⁸⁰Türer, “Biat”, *DİA*, VI, 125; Mehmet Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, Sadeleştiren, Hüseyin Rahmi Yaranlı, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1991, s. 266; Hasan Kâmil Yılmaz, *Tasavvuf Meseleleri*, Erkam Yayınları, İstanbul 1997, s. 86.

Tasavvuf âlimlerine göre, nasıl ki kalbi kirleten ve gönül hayatını körelten duygulardan arınabilmek için zahirî ilimleri öğrenmek vaciptir. Aynen bunun gibi tasavvuf ve tarikat şeyhlerini mürşid olarak tanımak, onların irşat ve işaretlerine göre kendi içi dünyasını temizlemek, davranışlarını düzenlemek ile gönül hastalıklarından kurtulma çarelerini kâmil bir mürşitten öğrenmek de lüzumlu ve vaciptir.²⁸¹

Tasavvuf anlayışında bir insan-ı kâmilden daha iyi istifade etmek için ona biat etmek, onun müntesibi olmak gerekir. Bu şekilde bir insan-ı kâmile bey'at eden toplumla ve fertle daha bilinçli bir ilişki kurmuş olur. Topluma bakan yönüyle insan-ı kâmil dinin ihyasında büyük rol oynar ve o toplumun yegâne irşad edicisidir. Bu fonksiyonu hiçbir dönemde değişmemiştir. Dolayısıyla her asırda rûhî terakkisini elde etmek, manevî kemâlata ulaşmak, imanını kemâle erdirmek isteyen insanlar mürşid-i kâmile intisab etmiş ve kabiliyetleri ölçüsünde kendisinden istifade etmişlerdir. Yine “letâif” denilen insanın manevî dünyasının kötü duygulardan arınması ve Allah (c.c) sevgisiyle dolması için bir insan-ı kâmile bey'at elzemdir.²⁸²

Bey'atın zâhiri, şeyhin elinden alınan istiğfardır, batını ise bey'at ettikten sonra Muhammedî ahlak ile ahlaklanıp şer'i manadaki ibadetlerini yerine getirmektir. Bu anlamda bir kişi bey'atın zahirine uyar ancak manasını bilmez, yanlış huylarını terkedip, iyi huylar ile ahlaklanmaz ve tarikat sahibine uymazsa, bey'atın batınına ve hakikatine ulaşamaz. Dolayısıyla bu kişi bey'at ehli olmaktan çıkar bid'at ehli olur. Zira batın biatın hakikati amelleri yerine getirmek, namaz kılmak, oruç tutmak ve kötü huy ve alışkanlıklarını terk edip Muhammedî ahlak ile ahlaklanmaktır. Yoksa zahiren bey'at edip, bey'atın batınına uymayan kişiler sadece zahiren şeyhin elinden istiğfar etmiş olurlar.²⁸³

Bu tür bey'at şekil ve uygulamalarının özü kalbin teslimiyet göstermesi için sağlam niyet ile yapılmış amellerdir. Yoksa buradaki birtakım şekil ve alametler asıl gaye değildir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in manevî varisi olan mürşid-i kâmiller, tamamen Allah ve Resulüne teslimiyetten ibaret olan tevbe ve intisab ameliyesini, bu sünnet şekillerinden birisiyle icra edebilir. Sünnet ve edeb dairesinde Allah (c.c) için yapılan her amel makbuldür. Dolayısıyla İslam'da, cihad, hicret ve takva adına sahabe

²⁸¹ Ömer Ziyaüddin Dağıstânî, *Tasavvuf ve Tarikatlarla İlgili Fetvalar*, trc. İrfan Gündüz, Yakup Çiçek, Seha Neşriyat, Ankara s. 3.

²⁸² İsa Çelik, *Tasavvufî Düşüncede İnsan-ı Kâmil*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2010, s. 123.

²⁸³ Çelik, *Vuslata Dâvet*, s. 64; Selim Divâne, s. 45, 64.

efendilerimizin Hz. Peygamber (s.a.v) efendimizle yaptıkları bütün bey’at şekilleri daha sonraki devirlerde mürşid ile mürid arasında yapılan manevî akid ve intisab için bir nevi örnek teşkil etmektedir.²⁸⁴

Semennûdî, ahd konusunu ele alırken ahdin lugat manası, şer’i manası, şer’i delilleri ile ahd ve bey’atın yapılışı gibi hususları ele almıştır.

Semennûdî’ye göre ahd, ister hak, ister batıl herhangi bir şeyi gelecek zaman içinde yapma konusunda söz vermek veya kendisini sorumlu ve yükümlü tutmak demektir. Mesela “Falan oğulları şunun özerine taahhüt ettiler.” cümlesindeki taahhüt kavramı, bu anlamda kullanılmıştır. Şer’i manası ise, kişinin Allah’a yaklaştıran dini bir hususta dini bir ameli üstlenmesidir. Mesela Ensar’ın kendi kadınlarını ve çocuklarını korudukları gibi Allah Resulünü de her türlü şeyden koruyacaklarını üstlenmeleri gibi.²⁸⁵

Semennûdî, ahdin şer’î deliline Fetih suresinin yukarıda da zikredilen ayetini örnek verir.²⁸⁶ Semennûdî’ye göre Peygamber Efendimizin Ensar’la ahid yapması ile bu konu Peygamberimizin fiillerinde de sabit olmuştur.²⁸⁷

Ahd’in Şartları

Semennûdî’ye göre tasavvufî anlamda bir ahdin gerçekleşmesi için şu şartlar gereklidir:

- 1- Şeyhin kemâle ermiş kâmil bir mürşid ve bu işin ehli olması.
- 2- Müridin bu hususta şeyhine tam bağlı olması.
- 3- Bu işin içinde aynı zamanda seyr u sülûk işinin de olması.²⁸⁸

Semennûdî’nin seyr u sülûk işinin yapılmasını şart koşması aslında önemli ve üzerinde durulması gereken bir husustur. Zira sülûk insanı Allah’a giden yolda nefis ve şeytanın hilelerine karşı dikkatli ve hazır hale getiren aynı zamanda da müridi ruhen olgunlaştıran bir terbiye metodudur.

²⁸⁴ Tüner, “Biat”, *DİA*, VI, 124, 125; Selvi, s. 275.

²⁸⁵ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 2a; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 19a.

²⁸⁶ Fetih, 48/10

²⁸⁷ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 2a; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 19a.

²⁸⁸ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 2a.

Ahdin Yapılışı

Semennûdî ahdin yapılışını şu şekilde izah eder: Şeyh ve mürid beraber abdest alırlar. Şeyh, sağ elini uzatır, elinin ayasını müridin sağ elinin ayasının üzerine koyar ve başparmağından kavrayarak elini tutar. Sonra kovulmuş olan şeytandan Allah'a sığınır, besmele çekerek Allah'tan istiğfarda bulunur ve müride tevbeyi emreder. Sonra sırasıyla; "Ey inananlar! Yürekten tevbe ederek Allah'a dönün."²⁸⁹ "Şüphesiz sana baş eğerek ellerini verenler (biat edenler), Allah'a baş eğip el vermiş sayılırlar."²⁹⁰ "Ahitleştiğiniz zaman Allah'ın ahdini yerine getirin. Allah'ı kendinize kefil kılarak sağlama bağladığınız yeminleri bozmayın. Allah (c.c) yaptıklarınızı şüphesiz bilir."²⁹¹ ayetlerini okuduktan sonra peşinden şu duayı okur: "Allah'ım ona yardım et, onu koru, tevbesini kabul et, evliyâna ve enbiyana bütün hayır kapılarını açtığın gibi ona da bütün hayır kapılarını aç. Allah'ım bizi kabul et ve bizden kabul et, bize fayda ver ve bizimle faydalandır, bize hidayet ver ve bizimle hidayete ulaştır, bizi irşad et ve bizimle irşad et, bizi ıslah eyle ve bizimle ıslah eyle. Bize hakkı hak olarak göster ve hakka ittiba etmeyi bize ilham eyle. Bize batılı batıl olarak göster ve batıldan sakınmakla bizi rızıklandır. Allah'ım bizi senden alıkoyacak her şeyden bizi alıkoy ancak bizi kendinden alıkoyma. Allah'ım bizi senden başka hiç kimse ile meşgul ettirme." Sonra şeyh Allah (c.c) bizim dediğimiz her şeye vekildir der ve Fatıha okur.²⁹²

Ahitten Sonra Müridin Bilmesi ve Yapması Gereken İşler

Semennûdî, müridin şeyhine bey'at edip tarikat yolunu kabul ettikten sonra bilmesi ve yapması gereken bazı hususlara dikkat çeker ve bu hususları şu şekilde özetler:

1- Allah (c.c) yoluna sülûk edip O'na ulaşmak isteyen kişi evvela tevhid sonra da nübüvvet bilgisine sahip olmalıdır.

2- Kişi kendisine iman ettiği Allah'ı tanımaya çalışmalı, Peygamberlik makamını anlamalı ve Peygamberlerin özellikleri hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Allah (c.c) hakkında bilinmesi vacip olan şeylerle Allah (c.c) hakkında bilinmesi caiz olan şeyler ve Allah (c.c) hakkında bilinmesi muhal olan şeyleri mutlaka bilmelidir.

²⁸⁹ Tahrim, 66/8

²⁹⁰ Fetih, 48/10

²⁹¹ Nahl, 16/91

²⁹² Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 5b, 6a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 23b, 24a.

3- Keza mürid bütün peygamberler hakkında da vacip, caiz ve muhal olan şeyleri bilmelidir.

4- Bundan sonra da mürid hiçbir zaman ayrı kalmayacağı ve kendisini ona vakfedeceği Kur'ân'ı kâfi miktarda öğrenmelidir. Sonra günahlarını görmeli, kalbini kibirden, gururdan, hasetten, kötü düşüncelerden tarikat usullerine uygun şekilde temizlemelidir.²⁹³

Semennûdî'ye göre tarikatın bu hususla ilgili uygulamalarından bazıları şunlardır:

1- Mürid, tam ve kâmil bir şekilde Allah'a teslim olmalı, başına gelecek her şeyden dolayı Allah'a rıza göstermeli, amelini engelleyecek ve geçersiz kılacak derecedeki hastalıklardan dolayı halinden şikâyet etmemelidir.

2- Keza mürid hem kavî hem de amelî olarak sünnete uymalı ve bunu hayatında uygulamalıdır. Tarikat ehlinin sünnete uyma ile ilgili uygun gördüğü hususların bazıları da duhâ namazlarına, akşam ile yatsı arasındaki evvâbîn namazlarına, teheccüd namazlarına, vitir namazlarına ve revâtib sünnetlere ilk başladığı günkü gibi devam etmeli, aşırı bir zaruret olmadıkça bunları bir tek gün bile terk etmemelidir.

3- Mürid, mümkünse günde bir defa yemek yemelidir.

4- Kendisine cünüplük hali vaki olmuşsa hemen gusletmeli bunun süresi bir saati geçmemelidir.

5- Yürdüğü zaman önüne bakmalı, sağa sola bakarak yolda yürümemelidir.

6- İnsanlara eziyet veren şeyleri yoldan kaldırmalıdır.

7- Üstü başı dağınık ve insanların hakir gördüğü kimselere selam vermelidir.

8- Zaruret hali olmadıkça hamamlara girmemelidir.²⁹⁴

9- Farz namazlarını vaktinde ve mutlaka cemaatle kılmalıdır.

10- Gecenin son üçte bir kısmında ve Cuma gecelerini uyanık geçirmeli, bu saatlerde uyumamalı, Kehf suresini okuyarak ve salâtu selam getirerek Peygamberimize hediye göndermelidir.

²⁹³ Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 30a.

²⁹⁴ Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 30b.

11- İnsanlardan gelen eziyetlere katlanmalı fakat kimseye eziyet vermemelidir.

12- Kimseye asla beddua etmemelidir. Namazda başına bağladığı sarığını ayaklarının altına veya yerlere koymamalıdır.

13- Abdest ihtiyacı için def'i hacet yapacaksa bunu insanların görmeyeceği uzak yerlerde yapmalıdır.

14- Mürid kendisine yetecek kadar helal kazancı varsa bununla yetinmeli, dinî vecibelerini ihmal edip başka işlere yönelmemelidir. Çünkü dinin selameti dünya işlerinden önce gelmektedir.

15- Şüpheli ihtimali olan her şeyden uzak durmalıdır.

16- Eğer mürid, Salih bir kişi diye meşhur olur ve insanlar da onu sık sık ziyaret etmeye başlarsa onlardan kaçması ve uzak durması gerekir.²⁹⁵

17- Farzların dışındaki ibadetlerini mümkün mertebe halktan gizli yapmalı ve Allah'tan başka kimsenin kendi halini bilmesine fırsat vermemelidir.

18- Kendisine vacip olmadığı sürece kimsenin davetine icabet etmemelidir.

19- Düğün ve davet yemeklerine kesinlikle icabet etmemelidir.

20- Şüpheli bir şey yediğinde mutlaka onu dışarı çıkarmaya çalışmalıdır.

21- İnsanlar onu ancak ya mescitte, ya bir hasta ziyaretinde veyahut da bir cenazede görmelidirler.

22- Müslümanlar için faydalı olan şeyleri nefsi ihtiyaçlarına tercih etmemelidir.

23- Bu yolun yolcusu gücünü Allah'a olan imanından almalıdır.

24- Aynı zamanda seherlerde uyanık, kalbi kırık, huşû sahibi, gözü yaşlı, doğruluğa âşık, mütevazı ve nefsiyle uğraşan kişi olmalıdır. O bu hal üzere devam ettiği sürece de Allah (c.c) onu hidayete erdirir, yoluna ulaştırır ve razı olacağı işlere onu muvaffak kılar.²⁹⁶

Aslında bahsedilen bu hususların bir kısmı günlük hayatta hemen her Müslümanın uyması ve riayet etmesi gereken düsturlardır. Özellikle de günümüzde günlük hayatta

²⁹⁵ Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 30b.

²⁹⁶ Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 31a.

nefsimize hitap eden ve insanın kendisini korumasının zorlaştığı bir ortamda insanın nefis ve şeytanın şerrinden korunması için hayatını bu çizgide yaşamasının ne kadar önemli olduğunu ortaya koyması açısından fevkalade hayati prensiplerdir.

2.1.3. Zikir Telkini

Telkin, lügatte anlamak, anlatmak, öğrenmek, öğretmek gibi anlamlara gelir. Tasavvufta ise, tarikata yeni giren bir müride şeyhin zikir öğretmesine telkin; müridin bu zikri öğrenmesine ise telakkûn denir.²⁹⁷

Tasavvuf kaynaklarında telkinin yapılışı şöyle anlatılır: “Mürid, şeyhin önüne diz çöker, ellerini dizine koyup gözünü yumar, şeyh, kalbi ile İsmi Celâl’i müridin kalbine telkin tariki üzere üç kere zikreder. Ondan sonra mürid telakkûn tariki üzere kalbi ile üç kere zikreder. Sonra her ikisi ellerini kaldırır şeyh dua eder mürid âmin der ve ellerini yüzlerine sürerler.” Kelime-i Tevhidin telkini de İsm-i Celâl’in telkini gibidir.²⁹⁸

Mutasavvıflar, zikir telkini konusunda bazı deliller öne sürmüşlerdir. Sûfilere göre ilk defa zikir telkini yapan kişi Hz. Peygamber (s.a.v) olup dört halifenin her birine değişik usullerle zikir telkin etmiş, sonradan tarikatlar bunlardan herhangi birini esas alarak zikir tarzlarını geliştirmişlerdir.

Sûfilerin kabul ettiği bu dört çeşit zikir telkin şekli ise şöyle gerçekleşmiştir:

1- Siddîkiyye: Hz. Peygamber (s.a.v), Medine’ye hicret esnasında mağarada gizlenirken, Hz. Ebû Bekir’in kulağına üç defa zikir telkin etmiştir. Bu esnada Hz. Peygamber (s.a.v) uylukları üzerinde, Hz. Ebû Bekir ise murabba yani ayakları önde olacak şekilde oturmuştur. Hâfî, yani gizli zikir bu olaya dayanmaktadır.

2- Kübrevviyye: Hz. Ömer Müslüman olduğu esnada Hz. Peygamber (s.a.v) ile kucaklaşmış, bu sırada Hz. Peygamber (s.a.v) ona Kelime-i Tevhid’i sesli (cehrî) olarak telkin etmiştir. Fakat Hz. Ömer ayakta duramayıp oturduğu için Kübrevîler murabba şeklinde oturarak zikrederler.

3- Nurbahşîyye: Hz. Peygamber (s.a.v), Hz. Osman’a harfsiz ve sessiz olarak kalbî zikir telkin etmiştir.

²⁹⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 523; Cebecioğlu, s. 648.

²⁹⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 523; Nasrullah Efendi, *Risâle-i Bahaiyye*, Yayına Hazırlayan, Gülser Keçeci, Buhara Yayınları, İstanbul 2003, s. 22.

4- Cehrîyye: Hz. Peygamber (s.a.v), Hz Ali'ye ise diz çöktürüp gözlerini yumdurmuş ve üç kere “La İlahe İllallah” demiş, aynı cümleyi ona da üç defa tekrarlatmıştır. Bu yüzden Cehrî zikir yapan tarikatların silsilesi genelde Hz. Ali'ye dayanır.²⁹⁹

Semennûdî, burada tarikat yolunda seyr u sülûk yapmak isteyen müride yapılacak olan zikir telkini ile müridin zikir konusunda bilmesi gereken hususları ele alır. Önce mürşidin müride zikir telkin etmesini, sonra zikirin özellikleri ve zikir âdâbı ile ilgili hususları ele alır. Semennûdî'ye göre zikir telkini olayı, mürşidin müride nasıl zikir yapması gerektiğini öğretmesi, müridin de bunu kabul edip öğrenmesidir.

Zikir Telkininin Delilleri

Semennûdî, şeyhin müridine zikir öğretmesi olayına Peygamber Efendimizin ashabına bazen toplu halde bazen de yalnız oldukları zaman “La İlahe İllallah” kelimesini telkin etmesini örnek verir.³⁰⁰

Peygamberimizin ashabına toplu halde zikir telkin etmesi hususuna şu hadisi delil getirir: Şeddâd b. Evs şöyle buyuruyor: “Bir ara Peygamberimizin yanındayken Allah Resulü (s.a.v) şöyle buyurdu: İçinizde yabancı (yani Ehl-i Kitaptan) kimse var mı? Bizler, hayır ey Allah'ın Resulü yok dedik. Bunun üzerine Allah'ın Resulü kapının kapanmasını emretti ve şöyle buyurdu: Ellerinizi kaldırınız ve ‘La ilahe illallah’ deyiniz. Biz de ellerimizi kaldırdık ve ‘La ilahe illallah’ dedik. Daha sonra Allah'ın Resulü şöyle buyurdu: Müjdeler olsun size, şüphesiz Allah (c.c) günahlarınızı bağışladı.”³⁰¹

Semennûdî'ye göre Peygamberimizin kapının kapatılmasını emretmesi, tarikat ehlinin yolunun gizlilik ve zamanın uygunluğu üzerine kurulu olduğuna işarettir. Çünkü onlardan olmayan ve onlar gibi inanmayanların yanında onların sözlerini zikretmek doğru değildir.³⁰²

Peygamberimizin sahabelerine fert olarak teker teker zikir telkin etmesine de şu olayı delil getirir:

²⁹⁹ Hulvî, s. 31-66. Aynî, s. 241-243; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 523; Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Seha Neşriyat, İstanbul 1995, s. 121,122; Yıldırım, s. 331-334.

³⁰⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 2a; Semennûdî, *Âdâbu's-Senîyye*, vr, 19a.

³⁰¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 124; Taberânî, *el-Mu'cem'ül-Kebir*, VII, 289, 290; Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 2a; Semennûdî, *Âdâbu's-Senîyye*, vr, 19a.

³⁰² Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 3a.

Hız. Ali Şöyle buyurur: Allah Resulü (s.a.v)'e dedim ki Ey Allah'ın Resulü, yollar arasında Allah'a en yakın olan, ibadet olarak bana en kolay gelecek ve Allah Te  l  katında da en faziletli olan yolu bana   ret.

Allah Resulü Şöyle buyurdu: Ey Ali, açıkça ve gizlice Allah'ı zikretmeyi sürdürmeye devam et. Bunun  zerine Hız. Ali Şöyle dedi: Ey Allah'ın Resulü bütün insanlar Allah'ı zikrediyorlar, ben sadece bana mahsus olacak bir Ő yi emretmenizi istiyorum.

Allah Resulü Şöyle buyurdu: Ya Ali! Benim ve benden önceki peygamberlerin söylediklerinin en faziletlisi 'La ilahe illallah' kelimesidir. Yeryüzünün yedi tabakasıyla gökyüzünün yedi tabakası terazinin bir kefesinde olsa, 'La ilahe illallah' da diğer kefesinde olsa 'La ilahe illallah' ağır gelir dedi. Allah Resulü Şöyle devam etti: Ya Ali Yeryüzünde Allah, Allah diyen olduğu sürece kıyamet kopmayacaktır. Bu defa Hız. Ali, o halde nasıl zikir yapayım Ey Allah'ın Resulü diye sordu.

Allah Resulü Şöyle buyurdu: " ki gözünü kapat ve üç defa benden 'La ilahe illallah' kelimesini dinle sonra sen üç defa söyle ben dinleyeyim dedi. Sonra ba ını kaldırdı, sesini yükseltip gözleri kapalı olarak üç defa 'La ilahe illallah' dedi Hız. Ali de dinledi. Sonra Hız. Ali ba ını kaldırdı, sesini yükseltip gözleri kapalı olarak üç defa 'La ilahe illallah' dedi Hız. Peygamber (s.a.v) de onu dinledi."³⁰³

Zikir Telkininin     b 

Semenn   'ye göre Ő yh, zikir telkininden önce müride güzel görülen bazı hasletleri   retir. Mürid de bunları yerine getirir daha sonra zikir telkinine geçilir. Buna göre mürid üç gece pe  pe e abdestli olarak geceler ve her gece altı rekât namaz kılar. Kıldı ı ilk iki rek tlı namazın birinci rekâtında Fatih 'yı bir defa, Kadir süresini altı defa, ikinci rekâtta Fatih  ve Kadir süresini ikişer defa okur ve selam verir. Bundan hâsıl olacak sevabı Peygamberimizin ruhuna hediye eder. Yaptığı ibadetlerin Allah katında makbul olması, manevî fetihlerin gerçekleşmesi ve Allah'ın, kendisine yardım etmesi için Peygamberimizden yardım ister.³⁰⁴

³⁰³ Muslim,  man, 234; Tirmizî, Fiten, 35; Semenn   , *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 2b; Semenn   , *   bu's-Seniy e*, vr, 19b.

³⁰⁴ Semenn   , *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 3a.

Daha sonra ikinci iki rekât namazı kılar, birinci rekâtında dört defa Fatiha ve İhlâs süresini, ikinci rekâtta üç defa Fatiha ve Kâfirun süresini okur. Bundan hâsıl olacak sevabı enbiya ve evliyânın ruhlarına hediye eder ve onlardan da Peygamberimizden kendisine yardımcı olması için yukarıda istediği hususları ister.

Daha sonra üçüncü iki rekât namazı kılar, birinci rekâtında dörder defa Fatiha ve İhlâs süresini, ikinci rekâtta ikişer defa Fatiha ve İhlâs süresini okur. Bundan hâsıl olan sevabı mürşidine ve mürşidinin şeyhlerine hediye eder ve onlardan da kendisini kabul etmelerini ve manevî fetihlerde kendisine yardımcı olmalarını ister. Daha sonra Peygamber Efendimize on defa salâvat getirir. Son salâvatında şunu ekler: Bütün nebi ve resullerle onların aile ve ashabına mahlûkatın adedi sayısınca salât ve selam olsun diye ekler.

Şayet namazı bu sûrelerle güzel kılabiliyorsa böyle kılar. Bu şekilde kılamıyorsa, bütün rekâtlarda ihlâs süresini okur bunu da beceremiyorsa sadece Fatiha süresini okur. Daha sonra bağdaş kurarak oturur ve şöyle der: “Allah’ım seyidimiz ve nebimiz Hz. Muhammed (s.a.v)’i bizden hoşnut kıl”. Bunu her gece uyumadan önce bin defa söyler. Bu dua, onun her gece sanki Hz. Peygamber (s.a.v)’in huzurundaymış ve Hz. Peygamber (s.a.v) onu görüyormuş gibi edepli bir halde yatağına uzanmış, artık uykusu gelsin diye zikir ettiği esnada yapacağı son ameli olmalıdır.³⁰⁵

Mürid, üstün kabiliyetli biri ise kendisine Allah’ın isminin zikri öğretilmeden önce durumu ve kabiliyeti belli olsun diye kendisinde güzel hadiseler ve manevî destekler meydana gelir. Şeyh, bin defa dua etmesinin dışında fazla veya az bir sayıyla da dua etmesini istemesi, şeyhin mürid hakkındaki kanaatine göre değişir. Bu zikrin yerine başka bir zikri de kendisine emredebilir. Mesela bin defa veya uygun gördüğünden daha fazla veya daha az miktarda ‘Ey Muhammed’in Rabbi Muhammed’e ve ailesine salât olsun ve Muhammed’i benden hoşnut eyle’ veya ‘Allah’ı hamd ve tesbih ederim O’nun şanı yücedir estağfurullah’ der.³⁰⁶

Bütün bu uygulamalardan sonra mürid, orada ikamet ediyorsa üçüncü günün sabahı, şeyh, kendisine zikir telkinini yapar. Orada ikamet etmiyorsa, üçüncü günün gecesinde kendisine zikir telkininde bulunur.

³⁰⁵ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 3b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 21a.

³⁰⁶ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 3b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 21b.

Müridin vakti dar olsa yukarıdaki uzun uygulamalara yetişemiyorsa, şeyh, abdest almasını, Allah (c.c) için iki rekât namaz kılmasını emreder. Mürid, bundan hâsıl olacak sevabı bütün silsilenin ehline hediye eder. Onlardan yapmış olduğu amellerin Allah (c.c) katında makbul olması ve manevî fetih için yardım ister.

Müridin dünyevî bir meşguliyeti yoksa şeyh, müridin haline uygun bir şekilde tavsiyelerde bulunur. Eğer mürid, dünyevî meşguliyeti olan biri ise şeyh, durumuna uygun gördüğü şekilde telkin eder. Mürid, orada ikamet etmiyorsa, şeyh, ona Allah'ın celil isminin zikrinden uygun gördüğü miktarda bir sayı ile ve asla terk etmeyeceği bu zikre devam etmesini tavsiye eder. Çünkü şeyh, müridin hem doktoru, hem rehberi hem de tarikat yolunda kendisini aydınlatan kişidir. Dolayısıyla, ancak şeyhi sayesinde müridin tarikata intisabı sahih olur, kendisi tarikat ehli olur ve tarikatta şeyhine varis olur.³⁰⁷

Mürid, tarikata intisabından sonra yeni ve manevî bir nesebe ulaştığından dolayı bundan sonraki hayatı, Allah (c.c) yolunda gayret ve çalışmadır. Artık bu gayret ve çalışmadan sonra kabiliyetine göre kendisine manevî destekler gerçekleşir.³⁰⁸

Şeyh, müridine tarikat telkinini verirken, eğer mürid tarikatın senedini ve girdiği tarikatın şeyhlerinin silsilesini bilmiyorsa, şeyhi, müridin bu konuda cahil kalmaması için kendisine tarikatın senedini yani şeyhlerin silsilesini de öğretmesi gerekir. Çünkü tarikat yolunda nesebini bilmeyen, bu yolda buluntu yani babası belli olmayan kişi sayılır. Burada babasının bilinmesinden maksat şer'i ahlakta kendisine uyulan kişi demektir. Eğer mürid olan kişinin nesebi Hz. Peygamber (s.a.v)'e dayanıyorsa soyunun intisabı konusunda asla konuşmamalıdır. Aksi takdirde Allah'a olan yakınlığı kaybolur, ameli ve sevabı da zayı olmuş olur.³⁰⁹ Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Amelinin kendisini geri bıraktığı kimseyi, nesebi öne geçirmez."³¹⁰

Semennûdî, tarikatta manevî neseb ve silsile ile ilgili olarak sözlerine şöyle devam eder: Hz. Nuh, Rabbine şöyle niyazda bulunmuştu: "Rabbim! Oğlum benim ailemdendi. Doğrusu Senin va'din haktır. Sen hükmedenlerin en iyi hükmedenisin." dedi. Allah (c.c) ona şöyle cevap verdi: "Ey Nuh! O senin ailenden sayılmaz; çünkü o, kötü bir iş

³⁰⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 4a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 22a.

³⁰⁸ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 4a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 22b.

³⁰⁹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 4b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 22b.

³¹⁰ Müslim, Zikir, 38; İbni Mâce, Mukaddime, 17.

işlemiştir, öyleyse bilmediğin şeyi benden isteme. İşte sana öğüt, bilgisizlerden olma.” dedi.³¹¹

Mademki yaptığı ameller salih değildir öyleyse Hz. Nuh’tan nesebi de kesilmiş, dolayısıyla boğulanlardan olmuştur. Her kim de Hz. Nuh’a iman etmiş onunla beraber olmuş ve gemisine binmişse onlar da Hz. Nuh’a mensupturlar ve onlar kurtulanlardan olmuşlardır. Allah Teâlâ Hz. İbrahim için de şöyle buyurmuştur; “Seni insanlara önder kılacağım.” Hz. İbrahim, “Soyumdan da,” deyince, Allah Teâlâ “Zalimler benim ahdime erişemez.” buyurmuştu.³¹² Hz. Nuh da Hz. İbrahim de hem Enbiya hem Resul hem de Ulu’l-azm peygamberlerdendiler. Ancak onların bu hususiyetleri evlatlarına fayda vermedi. Çünkü evlatları Allah’a kulluk ve itaatte bu peygamberlere tabi olmamışlardı.³¹³

Diğer taraftan Selman-ı Farisî Hz. Peygamber (s.a.v)’e tabi olup onun yoluna uyunca Hz. Peygamber (s.a.v) onu ehl-i beytinden kabul etti. Hz. Selman, bu mertebeye ibadet, zikir ve hayırlı iş ve amellerle uğraşma sonucunda ulaşmıştı. O, bu husustaki cehd ve gayretini arttırdıkça Allah (c.c) da bu husustaki kabiliyeti ölçüsünde onu hayırlı şeylere ulaştırıyordu.³¹⁴

Görüldüğü gibi tasavvuf ehli, bu yol ile ilgili kuralları, uyulması gereken hususiyetleri ve delillerini ya bizzat Kur’ân-ı Kerim’den veyahut da Hz. Peygamber (s.a.v)’in uygulamalarından almışlardır.

Zikir Telkininin Yapılışı

Semennûdî, tarikata intisab eden bir müride telkin yapılış keyfiyetini şu şekilde izah eder: Mürid, gusûl ve abdest alır, iki rekât namaz kılar ve tevbe ettikten sonra kibleye döner, diz üstü çökmüş bir vaziyette mürşidinin huzurunda oturur. Mürşid başını önüne eğip, iki elini dizlerinin üzerine koymuş bir vaziyette bu yolda başarılı olması için sessizce müride dua eder. Mürit de aynı şekilde oturmuş vaziyette bekler. Her ikisi de gözleri kapalı vaziyette dururlar. Şeyh, müride şöyle der: Benden üç defa ‘La İlahe İllallah’ zikrini dinle sonra üç defa sen tekrarla, ben de senden dinleyeyim. Sonra şeyh tarikat ehlinden himmet ister ve kendi manevî silsilesinin bağlı olduğu

³¹¹ Hûd, 11/45,46.

³¹² Bakara, 2/124.

³¹³ Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 23a.

³¹⁴ Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 23b.

şeyhlerden medet talep ederek şöyle der: Destur Ya Resulallah, destur ey bu işin ehli olan büyük zatlar, destur ey zamanın kutbu, der ve müride telkinde bulunur. Eğer ahd ve telkin beraber olacaksa şeyh ahdi öne alır ve bundan sonra müride dua eder.³¹⁵

Mürid, şeyhin huzurundan ayrılmadan şeyhi ona şu hususlarda tavsiyelerde bulunur ve şöyle der:

1- Nefsini, Allah'a vermiş olduğun söz ve anlaşmaya bağlı kalmaya yükümlü tuttuğun gibi sana olan vasiyetimi dinle ve onunla amel et.

2- Şu andan itibaren bütün amellerinde ihlaslı olmaya ve bütün davranışlarında Allah'tan korkmaya söz vermiş bulunmaktasın. Çünkü Allah Teâlâ senin bütün tavır ve davranışlarından haberdar ve seni her an görüp gözetendir.

3- Halkın sana olan bakışına iltifat etme. Aksine Allah'ın, ilim ve kudretiyle seni görmekte ve gizli açık bütün hallerine vakıf olduğunu düşünerek halktan uzak dur.

4- Kitap ve sünnete sımsıkı sarılman gerekir. Çünkü bu ikisi insanı Allah'a ulaştıran iki yoldur.

5- Hem dünya, hem de ahiret adına nefsinin bütün hazlarından kendini soyutlamış olarak Allah'a kulluk yap.

6- Kerâmet sahibi olmak, cehennem azabından korkmak veya sevap elde etmek için değil aksine sadece Allah'ın rızasını elde etmek ve muhabbetine nail olmak için amel et. Sen ibadet hukukuna riayet ederek amel edersen sevap kendiliğinden olur. Ama Allah'ın rızasını bırakıp sevap peşinden koşarsan abesle iştigal etmiş olursun.

7- Allah'ın kullarına iyilik yapman, O'nun rızası için büyüklere hürmet küçüklere şefkat göstermen gerekir.³¹⁶

8- Başını sokacağın bir yuvan, açlığını giderecek bir rızkın ve avret mahallini örtecek bir elbisen dışında dünyaya karşı zahit ol.

9- Sakın ha, gurur ve kibirden uzak dur.

10- İçinde şüphe ve haram endişesi olan her şeyden uzak durman gerekir.

11- Eziyet görsen bile hiçbir mahlûkata eziyet verme.

³¹⁵ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 6a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 24b.

³¹⁶ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 6b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 25a.

- 12- Sabırlı olman gerekir. Çünkü sabır ibadetin başıdır.
- 13- Allah'tan sana gelen her şeye karşı rıza göstermelisin.
- 14- Söz ve davranışlarında seni Allah'a gidecek yola teşvik edecek kimselerle arkadaşlık etmelisin.
- 15- Dilini malayani ve boş şeylerden uzak tutmalı, olur olmaz her şeyi konuşmamalısın.
- 16- Şartlar ne olursa olsun her halükârda Allah'a güvenmeli, O'na tevekkül etmeli ve sahip olduğun her şeyden dolayı O'na şükretmelisin.
- 17- Ölümü çokça hatırlamalısın. Çünkü ölüm zühdün esasıdır.
- 18- Haklı dahi olsan cebelleşmekten ve düşmanlıktan uzak dur.
- 19- Keza haddini aşmaktan, şöhret sevgisinden ve övülmekten uzak dur.
- 20- Bütün mahlûkata karşı edepli olmalısın.³¹⁷
- 21- En sıkıntılı zamanlarında bile Allah'ın sana bir kolaylık kapısı açacağından emin ol ve O'nun rahmetinden ümit kesme. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Muhakkak zorluk ile beraber kolaylık vardır."³¹⁸ Ve zorluk hiçbir zaman kolaylığa galip gelmemiştir.
- 22- Allah'ın senin için takdir ettiği hususlardan dolayı Allah (c.c) hakkında hiç kimseye şekvada bulunma. Sağlık da, hastalık da, sıkıntı da, rahatlık da, fayda da, zarar da hepsi O'nun hikmetli işlerindendir.
- 23- Dünyada bir garip yahut yoldan geçen bir yolcu gibi yaşamaya çalış.
- 24- Varsa elinde haram kazanç onu yok et ve helal kazanç için çalış.
- 25- Seni Allah'a ibadet etmekten alıkoyan her şeyi terk et.
- 26- Kalbini tefekkürle alıştır, kalbin daima Allah'ı tefekkürle meşgul olsun.
- 27- Nefsini az uyumaya alıştır.
- 28- Zikir dostun, hüznün yoldaşın olsun.
- 29- Zühd, prensibin, verâ, rehberin, az konuşma, arkadaşın olsun.

³¹⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 6b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 25a.

³¹⁸ İnşirah, 94/4.

30- Gündüzü açlık ve susuzluk ile geçir. Geceyi uyanıklık, ağlama ve seni meşgul eden günahlardan nasıl kurtulacağını düşünerek muhasebe ile geçir.

31- Cenneti sağında, cehennemi solunda, sırat köprüsünü ayağının altında, amel terazisi olan mizanı önünde ve Yüce Rabbini de her haline muttali ve sana “Oku kitabını! Muhasebeci olarak bu gün üzerinde nefsin yeter.”³¹⁹ diyen olarak düşün.

32- Sana faydalı olan amelleri işle, bunlar da Allah’a itaat ve kulluktur. Sana zarar verecek işleri de terk et, bunlar da günahlardır. Şunu bil ki Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur, “Kim zerre kadar iyilik yapmışsa onu görür, kim de zerre kadar kötülük yapmışsa onu görür.”³²⁰

33- Unutma, günahları terk etmen, senin için günahlara tevbe etmenden daha evladır.³²¹

Telkinin Zikir İçin Önemi ve Faydaları

Semennûdî’ye göre telkin, zikir için bir tohum gibidir. Kökü sabit olduktan sonra dalları o kalpte meyve versin diye evvela müridin kalbine telkin tohumu ekilir. Mürid, himmeti nisbetinde o tohumdan sevgi ve muhabbetle yardım talebinde bulunur ve peşinden de kendisine sırlar gelmeye başlar.³²²

Semennûdî, telkinin, tarikat yolunda mücâhede etmek isteyen mürid için faydaları ile ilgili olarak da şunları söyler:

Telkin, evvela kalplerin Hz. Peygamber (s.a.v) ile oradan da Allah (c.c) ile irtibata geçmesidir. Müridin telkin neticesinde sûfîlerin silsilesine girmesi ile ilgili önemli bir husus da mürid, herhangi bir musibet ile karşılaştığında, imdat istemesi neticesinde kendi şeyhinden Hz. Peygamber (s.a.v)’e kadar bütün evliyânın ruhları Allah’ın izniyle kendisine icabet eder ve isteğine cevap veririler. Bu husus, sûfîlerin tarikatına girenler için geçerlidir. Bir kimse telkin yolu ile onların tarikatına girmemişse o kişi onlardan sayılmaz ve isteklerine de kimse cevap vermez. Telkin ile ilgili bir diğer husus da

³¹⁹ İsra, 17/14.

³²⁰ Zilzal, 97/7-8.

³²¹ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 7a; Semennûdî, *Âdâbu’s-Senîyye*, vr, 25b.

³²² Semennûdî, *Âdâbu’s-Senîyye*, vr, 20a

telkinin silsile yolu ile ağızdan ağıza ta Hz. Peygamber (s.a.v)'e kadar bütün kâmil mürşidlerden, onlar bizzat hayatta iken canlı olarak alınmasıdır.³²³

Buraya kadar olan kısımda, Semennûdî, mürşidin, müride zikir telkini, zikir telkininin delilleri, zikir telkininin âdâbı, zikir telkininin yapılışı ile telkinin zikir için önemi gibi konuları izah etti. Bundan sonra ise zikir telkini alan müridin, zikrin özellikleri, şartları, çeşitleri ve zikir âdâbı ile ilgili bilmesi ve riayet etmesi gereken hususları ele alır.

Semennûdî'ye göre zikir, mezkûrun ismini hem kalp hem de dil ile sık sık tekrarlamaktır. Ona göre mürid için Allah'a vasıl olmada zikirden daha kısa bir yol yoktur. Zira zikir, bu iş ile meşgul olan müridin velâyetinin varlığına delildir. Dolayısıyla kim zikre muvaffak olursa, kendisine velâyet nişanesi verilir. Kim de zikirden yüz çevirirse velâyet payesinden azledilir.³²⁴

Zikrin Özellikleri

Semennûdî, tarikat yolunda zikir ile nefsini terbiye edip ilerlemek isteyen müride zikrin bazı özelliklerinin olduğunu hatırlatır ve bu özellikleri maddeler halinde şöyle sıralar:

1- Semennûdî'ye göre diğer ibadetlerde belirlenmiş belli başlı vakitler olduğu halde zikir için belirlenmiş herhangi bir vakit yoktur. Diğer ibadetlerin hilafına olarak mürid ne zaman isterse Rabbini zikreder. Bu ister vacip olsun ister mendup fark etmez. Yani zikrin vakti yoktur. Hâlbuki diğer ibadetler belli vakitlerde yapılırlar.³²⁵

2- Semennûdî'ye göre müridin içinde bulunduğu gaflet halinden dolayı zikri terk etmemesi gerekir. Çünkü insan bu durumda zikri terk ederse gafleti daha çok artar. Dolayısıyla mürid, gaflet halinde bulunsa dahi zikri terk etmemelidir. Zira umulur ki yaptığı zikir onu gaflet halinden kurtarır, şuurlu ve uyanık hale getirir.

3- Semennûdî'ye göre, müridin zikir neticesinde ulaşacağı ilk mertebe akıl sahibi normal kişilerin mertebesidir. Bazen de zikir, müridi akıl sahibi normal insan mertebesinden huzur mertebesine ulaştırır. Zikir neticesinde ulaşılan huzur mertebesi ise ulemanın ulaştığı mertebedir. Bazen de zikir, müridi huzur halinden Allah'tan başka

³²³ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 3a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 20b.

³²⁴ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 7b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 15a.

³²⁵ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 8b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 90a.

hiçbir varlığın kalmadığı gaybet haline ulaştırır. Bu da evliyâdan muhakkik olan ariflerin mertebesidir.³²⁶

3- Semennûdî, bu yola giren müride şöyle seslenir: Ey seyr u sülûk ile Allah’a ulaşmaya çalışan kişi, Allah’ın sana gizli ilimleri ve sırları vermesini, rızkını kolaylaştırmasını, ahlakını güzel yapmasını, seni izzetli ve yüce kılmasını, bununla beraber hem Allah (c.c) katında, hem de insanlar nazarında değerli olmayı, keder, korku ve endişelerden de kurtulmayı istiyorsan Allah’ı zikre devam et. Çünkü kim Allah’ı zikrederse umduğu her şey kendisine verilir, takvası artar ve Allah’a iyi bir kul olur.³²⁷

4- Semennûdî, bu yola giren müride, zikirle ilgili şu bilgileri de verir: Ey bu yolun yolcusu: Unutma ki zikrin başlangıcı, ortası, sonu, aslı (özü), kısımları, şartları ve neticesi gibi birtakım hususiyetleri de vardır. Zikrin başlangıcı, büyük gayrettir. Ortası, salih kulların kalplerine ilahî nurların inmesidir. Çünkü Sâlih kulların kalpleri zikir için bir zemindir. Bu sayede Salih kullar Allah’tan başka her şeyden bakışlarını çevirir ve Cenab-ı Hakkı müşâhede etmeye başlarlar. Zikrin sonu ise harikulade güzellikler ve arzu edilen gayelere ulaşmış olmadır. Zikrin aslı yani özü ise ‘safa’ yani sevinç ve mutluluktur. Zikrin kısımları ise ‘vefa’ yani sadakattir. Zikrin şartı ise ‘huzur hali’ ve zikredilenle beraber olmadır. Zikrin semeresi ise ilahî ilimler, temiz ve yüce sırlardır.³²⁸

Zikrin Şartları

Semennûdî, müride zikrin bir ibadet olması hasebiyle kendisine göre bazı şartlarının olduğunu hatırlatır ve şöyle der: Ey bu yolun yolcusu: Bil ki zikrin de kendisine göre şartları vardır. Zikrin en büyük şartı, riya ve kibir olmaksızın zikir yapmaktır. Zikrin kemâl şartı ise zikrin her bir çeşidinde onun manasını düşünmektir. Şunu bil ki zikir müridin kılıcıdır. Zâkir bu kılıç ile şüphe etmeksizin cinnî ve insî düşmanlarıyla mücâdele eder. Dolayısıyla zâkir, zikre devam ettiği sürece musibetler kendisinden uzaklaştırılır ve derecesi yükseltilir.³²⁹

Semennûdî’ye göre zikir, evvela dil ile olur, sonra kalp ile olur, sonra da kişi bütün uzuvlarıyla kendisini Allah’ın zikrine verir. Harflerle yapılan zikir, huzur makamında olmayan bir zikirdir. Lisan ve harflerle yapılan zikirlerin yeri kalptir. Buna

³²⁶ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikin*, vr, 9a; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 90a.

³²⁷ Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 89a.

³²⁸ Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 16a.

³²⁹ Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 89b.

kalbî zikir denir. Huzur makamından geçmiş gaybet makamında yapılan bir zikir ise bizzat mezkûr ile yapılan zikirdir ki bu da sırrın zikridir.³³⁰

Semennûdî, bu yolda zikre mani olan bazı engellerden bahsederek müridi uyarır ve şöyle der: Şunu bil ki şu altı engeli aşmadıkça Rabbine ulaşamazsın.

- 1- Bütün uzuvlarını İslam dinine muhalefetten alıkoyarak arındırmak.
- 2- Nefsini, alıştığı bütün alışkanlıklarından alıkoymak.
- 3- Kalbini, bütün beşerî arzulardan arındırmak.
- 4- Kalbî sırlarını, beşerî kirlerden arındırmak.
- 5- Ruhunu, nefsanî arzu ve isteklerden arındırmak.
- 6- Aklını, vehmî hayal ve kuruntulardan arındırmak.³³¹

Semennûdî'ye göre, mürid bunları gerçekleştirdiğinde ise sırasıyla şu sonuçlara ulaşır:

- 1- Evvela kalbine hükmedecek konuma ulaşır.
- 2- Dini ilimlerin sırlarına vakıf olur.
- 3- Melekutî duaların bilgisine vakıf olur.
- 4- Kurbiyet menzillerinin nurlarına ulaşır.
- 5- Gaybî müşâhedelerin parlaklığına vakıf olur.

6- Cenâb-ı Hakk'ın kudsî bahçelerine girer ve gaybî sırlarla ödüllendirilir. Burada müşâhede ettiği Rabbanî latifelere gark olur, kendisine muhabbet kâsesiyle kudsî şerbetler ikram edilir. Bundan içtikçe susuzluğu artar, ruhanî zevkten şevki artar. Kurbiyeti arttıkça daha çok ister. Kendisinde bu sükûn hali yerleşince hayretten dolayı dehşete düşer. Artık kişi burada kadir olan Rabbine mürid olmuştur. Kişi bu durumda mürid iken murad, zakir iken mezkûr, seven iken sevilen olur.³³²

Semennûdî'ye göre bu seviyeye ulaşan mürid, ruhanîleşmesi neticesinde bütün nefsî sıfatlardan arınır. Bu durumda müridin bekâsı nefsinde fânî olmasındadır. Bütün beşerî sıfatlardan arınmış olarak Allah (c.c) ile işitmeye, O'nunla görmeye ve O'nunla

³³⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 9b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 91a.

³³¹ Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 91a.

³³² Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 91b.

yürümeye başlar. Artık Allah (c.c), o kişinin Mevlası olmuştur. Konuşması Allah'ın kelamıyla, görmesi Allah'ın nuruyla, bir işi yapması Allah'ın kudretiyle, tutması Allah'ın iktidarı ile olur. Bu durumda ikilik ortadan kalkar ve kişinin bünyesi vahdete yani tekliğe dönüşür.³³³

Müellifimize göre, bu durumda bulunan bir mürid, ya ayakları yere sağlam basar yani şuur haline döner, ya da kendisine sekr hali galip gelir. Eğer şuuru yerinde ve ayakları yere sağlam basarsa bu durumda mütemekkin olur. Yok, eğer sekr hali galip gelirse bu durumda da mütelevvin olur. Böyle bir durumda olan mürid hakkında insanların bir kısmı zındık oldu ve öldürülmesi gerekir derler. Diğer bir kısmı sıddık oldu ancak sözlerinin te'vil edilmesi gerekir derler. Bir kısmı da kendisine sekr hali galip gelmiştir dolayısıyla şuur haline gelinceye kadar kendisine mühlet verilmesi lazımdır derler.³³⁴

Semennûdî, burada fıkıh kurallarını da ilgilendiren önemli bir noktaya dikkat çeker ve şöyle der: Ancak sekr halinde kendisinden şeriata muhalif bir şey sudur eder de kendisinin öldürülmesi gerektiğine hükmedilirse bu durumda hakkında bu hükmü veren kişi hükmünde isabet etmiş olur. Çünkü şeriatın kendisine göre kuralları vardır. Kim bu kuralları çiğnerse kendisine şer'i hükümler uygulanır. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: “Bu söylenenler Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın onları aşmayın. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa işte onlar zalimlerdir.”³³⁵ Şeriatın hudutları olduğu gibi hakikatin de Şuhud dediğimiz ancak erbabınca bilinen delilleri vardır. Kim de hakikatin bu delillerini çiğnerse bu vâridâtan mahrum kalır.³³⁶

Görüldüğü gibi Semennûdî, burada şeriatın kurallarının tarikatın kurallarından daha önemli olduğu hususuna dikkat çekmektedir. Şer'i kurallara uymayanların cezaya müstahak olacağını beyan etmesi, hakikatin kurallarına uymayanların ise sadece kendisine gelecek olan ilahî vâridâtan mahrum kalacağını belirtmesi de önemli bir tespittir.

³³³ Semennûdî, *Âdâbu's-Senîyye*, vr, 92a.

³³⁴ Semennûdî, *Âdâbu's-Senîyye*, vr, 92a.

³³⁵ Bakara, 2/229.

³³⁶ Semennûdî, *Âdâbu's-Senîyye*, vr, 92b.

Zikrin Çeşitleri

Semennûdî, zikrin çeşitli şekillerinin olduğunu, dolayısıyla bu yola giren müridin bunları bilmesi gerektiğini belirterek şöyle der: Unutma ki zikir, dil, kalp, ruh ve sır şeklinde belli kısımlara ayrılır. Buna göre zikir evvela dil ile sonra kalp ile sonra nefes ile sonra ruh ile sonra akıl ile sonra da sır ile olur. İnsanın zahiri, cisminin hareketleri ile beslenir. İnsanın batını ise kalbinin hareketleriyle beslenir. İnsanın sırları ise sükûn hali ile beslenir. Akıl ise sükûn halinden fani olmakla beslenir ta ki kul Allah (c.c) ile beraber olur ve yine Allah'ta sükûn bulur. Zahirî yiyeceklerde ruh için herhangi bir gıda yoktur. Zahirî yiyecekler ancak aç olanlar için bir gıda olur. Hâlbuki ruhun ve kalbin gıdası ancak gaybı bilen Allah'ın zikri ile mümkün olur.³³⁷ Allah Teâlâ şöyle buyurdu: “Kalpler ancak Allah'ı anmakla tatmin olur.”³³⁸

Semennûdî, müridin Allah'ı dili, kalbi, ruhu ve sırrıyla zikretmesi sonucunda sırasıyla şu tecellilerin meydana geleceğini belirtir:

- 1- Eğer sen Allah'ı dilin ile zikredersen bütün cansız varlıklar seninle beraber zikrederler.
- 2- Eğer sen Allah'ı kalbin ile zikredersen bütün mevcudat ilahî âlemlerle birlikte seninle beraber zikreder.
- 3- Eğer sen Allah'ı ruhun ile zikredersen hamele-i arş yani arşın taşıyıcıları, arşın etrafında tavaf eden mukarrabîn ruhları ve melekler seninle beraber zikreder.
- 4- Eğer sen Allah'ı sırrın ile zikredersen bu defa da arşın üzerindeki âlemlerden ta zikrin ulaştığı Allah'ın münezze olan yüce katına kadar her şey seninle beraber zikreder.³³⁹

Semennûdî, müridin yaptığı zikrin zahirî duyu organları ile batinî duygularına hükmedeceği ile ilgili olarak da şu hususlara dikkat çeker:

- 1- Eğer mürid, dili ile zikreder ve kalbi ile de Allah'a bakar ve bu hal üzere devam ederse uzuvlarında ve eklemlerinde bir çeşit ağrı ve sızı meydana gelir. Kalbinde de az olmakla beraber bir acı meydana gelir. Bu acıların sebebine gelince şüphesiz zikir, gaflet zamanlarında insanın azalarında eklemlerinde ve kalbinde yer tutmuş olan

³³⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 10a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 93a.

³³⁸ Ra'd 13/28.

³³⁹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 10a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 93a.

zevkleri ve lezzetleri keser. Dolayısıyla bu acılar zikrin kalbe etki ettiğinin başlangıcıdır.³⁴⁰

2- Mürid, zikir yapmaya devam edip bunu arttırdıkça etkisi bu defa da müridin ruhuna ulaşır. Bu defa ruh, kalpteki hilafet makamına oturur, zikir yapmaya başlar ve insanın zahirî duyu organlarına ve batınî duygularına hükmeder. Bu durumda artık nefsin etkisi ortadan kalkar ve nefis ruha tabi olur. Daha sonra zikrin etkisi sırra ulaşır.³⁴¹

3- Zikrin mürid üzerindeki etkilerinden bir tanesi de kalbî olarak yapılan veyahut da huzur halinde yapılan zikir neticesinde, müridde, bazı olağanüstü haller meydana gelir. Mürid, kendisini büyük görmeye başlar. Hatta neredeyse kendisini her şeyden daha büyük görmeye başlar. Ancak daha sonra Hakk Teâla'dan üzerine kendisine galebe çalan korkudan bir kahır gelir ve ilk haline geri döner. Çünkü nefis ve şeytanın kendisini aldatmasından korkulur. Böyle bir durumda, mürid, zikri tedricen azaltır ve bozguna uğramış bir şekilde zikirden evvelki eski haline geri döner. Bu durumda da nasıl ki kalbi zikir neticesinde açılmaya başlamıştı burada da kalbi tedrici olarak kapanmaya başlar ve tamamen kapanır.³⁴²

4- Mürid, zikir neticesinde beşerî hislerinden ve nefsinin isteklerinden fani olup kalbinde Allah'tan başka hiçbir şey kalmadığında kalbi artık Allah'ın evi olur. Dolayısıyla artık zikre niyet etmese ve bunu düşünmese bile kalbi kendiliğinden zikir ile meşgul olur. Bu durumda Hakk Teâla onun konuşan dili, tutan eli, yürüyen ayağı ve işiten kulağı olur. Cömert ve Yüce olan Allah Teâlâ gönlünü kuşatır ve oraya malik olur. Bütün beşerî sıfatlarına malik olur ve rızasına uygun olarak istediği yöne çevirir. Bu yüzden zikir kulun kalbinde hiçbir zorlama olmadan gayri ihtiyari çıkar ve ameller de zevk ve şevk ile itaat ederek bunu takip eder.³⁴³

5- Mürid, zikre devam ettiğinde “zikr-i ünsî”yi “zikr-i kutsî” ile değiştirirse bu durumda “Beni zikrediniz”³⁴⁴ darlığından “Sizi zikredeyim”³⁴⁵ semasına ulaşır. Bu makamda zikrin lezzetinden içtikçe manevî sarhoşluğu artar. Allah'a yaklaştıkça da

³⁴⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 10b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 93b.

³⁴¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 10b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 93b.

³⁴² Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 10b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 94a.

³⁴³ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 11b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 94b.

³⁴⁴ Bakara, 2/152.

³⁴⁵ Bakara, 2/152.

kurbîyet iştîyakı artar ve yaklaşmak ister. Mürid, himmetini âli tutup, vâridât ve kerâmetlere iltifat etmeyip zikre devam ettikçe kendisine öyle ilimler ihsan edilir ki kendisine önceden gelmiş olanlarla sonradan gelecek olanların ilimleri bahşedildi zanneder. Ancak mürid her şeye rağmen edebi elden bırakmamalıdır. Zira mürid zikir âdâbı ile ahlaklanmadıkça kendisine bu yolda fetih nasip olmaz. Çünkü edepten arındırılmış bir ibadetin faydası çok az olur.³⁴⁶

Semennûdî'ye göre, tasavvuf ehli, müridin ibadetleri neticesinde sevaba nail olup cennete girebileceğini, ancak yaptığı ibadetlerde edep sahibi olmadıkça Rabbinin huzuruna giremeyeceği hususunda icma etmişlerdir. Tasavvuf büyüklerinin Rabbin huzuruna kurbîyetten kasıtları ise, müridin arada hiçbir engel ve perde olmadan Rabbinin huzurunda bulunmasıdır. Bu hal müridde devam ettiği sürece mürid, Allah'ın dostudur. Bu hal ortadan kalktığı zaman mürid, Allah'ın huzurundan çıkmış olur. Şunu da bil ki Allah'ın huzurundan maksat zannedildiği gibi yerde veya gökte hususi bir mekân değildir. Çünkü hiçbir mekân Allah'ı ihata edemez, şanı yüce Allah (c.c) bundan münezzehtir.³⁴⁷

Zikir Âdâbı

Semennûdî'ye göre sûfiler zikir âdâbı ile alakalı sayıyı bine kadar çıkarmaktadırlar. Ancak bunlardan yirmi tanesi üzerinde icma etmişlerdir. Kim bu âdâbı yerine getirmese kendisine kapılar kapatılır ve hedefine ulaşamaz. Bu yirmi âdâbtan beş tanesi zikirden önce, on iki tanesi zikir esnasında üç tanesi de zikirden sonraki durumlarla ilgilidir.³⁴⁸

Zikirden Önceki Beş Âdâb

Semennûdî'ye göre müridin zikirden önce uyması gereken beş âdâbı şunlardır:

Birincisi tevbedir. Mürid, zikirden önce tevbe ve istiğfarını yapmalı ve zikre öyle başlamalıdır.

İkincisi, mürid, her ne zaman zikir yapmak isterse gusül ve abdest alarak tam ve kâmil bir temizlik yapması gerekir.

³⁴⁶ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 12a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 95a.

³⁴⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 12b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 96a.

³⁴⁸ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 13a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 96b.

Üçüncüsü, zikrinde ihlâslı olmalı, kalbi, Allah (cc) ile meşgul olmalı, Allah kelimesini lâfzen değil fıkren ve kalben söylemeli ve Allah'tan başka kalbinde ve kafasında hiçbir şey kalmamalıdır. Dilinin kalbine tabi olması için de sakin bir ortamda sessiz bir halde bulunmalıdır.

Dördüncüsü, yapacağı manevî seyahatte kendisine yoldaşlık yapması için zikre başlarken şeyhinin himmetine dayanacak ve onu gözünün önünde canlandıracaktır.

Beşincisi, şeyhinden istemiş olduğu yardımı hakikatte Allah Resulü (s.a.v)'den istediğini bilecektir. Çünkü şeyh, onunla Allah Resulü arasında bir vasıtaadır.³⁴⁹

Zikir Esnasındaki On İki Âdâb

Semennûdî, müridin zikir esnasında uyması gereken on iki âdâb olduğunu belirterek bunları da şu şekilde sıralar:

1- Mürid, namaz kılmak için nasıl ki temiz bir mekân seçiyorsa zikir için de temiz bir mekân seçmeli ve oraya oturmalıdır.

2- Zikir esnasında ellerini dizlerinin üzerine koyması gerekir. Eğer tek başına oturuyorsa kibleye dönük olarak oturması müstehaptır. Eğer cemaat halinde zikrediyorlarsa halka oluştururlar.

3- Zikir yaptığı meclis temiz olmalıdır. Zikir esnasında giymiş olduğu elbiselere temiz kokular sürmelidir.³⁵⁰

4- Zikir yapan müridin yedikleri ve kazandıkları helal rızıktan olmalı. Çünkü zikir ateş gibi haramdan meydana gelen her şeyi yakar. Dolayısıyla zikir yapan mürit de ancak içini haram olan şeylerden temizlemiş ise zikirden faydalanır. Çünkü zikir ancak helal rızık yiyen bir kişi için nurlandırıcı olur. Eğer midesini helal rızık ile doldurmuşsa o zaman zikir kendisi için nur üstüne nur olur. Ancak midesi haram ile dolmuşsa zikir haram ile karşılaştığında temizleyici olan nur kaybolur.³⁵¹

5- Eğer imkânı varsa boş bir yer veya mahzen gibi biraz daha karanlık bir mekânı tercih etmelidir.

³⁴⁹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 13a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 96b.

³⁵⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 13b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 97a.

³⁵¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 13b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 97a.

6- Dış âlemi algılayan zahirî duyu organlarının etkisinde kalmamak için gözlerini yumması gerekir. Çünkü ancak zahirî duyuların kapanmasıyla kalbin duyuları açılır.

7- Zikir ettiği müddetçe şeyhinin şahsiyetini gözünde canlandırması gerekir. Sûfilere göre bu hal tasavvufun en önemli edeplerindenidir. Çünkü mürid ancak bu şekilde Allah (c.c) ile beraber iken edepli olmayı ve Allah (c.c) kendisini görüyormuş gibi düşünerek kendisini kontrol altına almayı öğrenir.³⁵²

8- Yanında gizli ve açık olan şeylerin hepsi aynı seviyede kalacak kadar zikrinde sadık olmalıdır.

9- Zikrinde ihlâslı olmalıdır. Çünkü ihlâs ameli arttırır. Dolayısıyla mürid, amelini riya ve şaibelerden ancak ihlâs ile temizleyip sâf hale getirir. Bunu yapan mürid, böylece sıdk makamına ulaşır.

10- Zikir için “La İlahe İllallah” sigasını tercih edip bununla zikir yapmalıdır. Çünkü sûfilere göre bu kelimenin diğer zikirlerin hiç birinde olmayan çok büyük etkileri vardır. Mürid, ne zaman nefsanî ve şehvânî arzu ve isteklerinden kurtulursa işte o zaman Allah’ı lafz-ı celal olan “Allah” ismiyle içinde “nefiy” yani “La” olmayan kelimeyle zikretmesi uygun olur.³⁵³

11- Her ne kadar zikredenlere göre müşâhede dereceleri farklılaşsa bile mürid, kalbinde devamlı zikrin manasını tahayyül etmelidir. Şeyhinin, içinde bulunduğu halin ve makamın edebini öğretmesi için de zikir neticesinde kendisinde meydana gelen bütün manevî halleri şeyhine bildirmelidir.

12- Zikir esnasında “La İlahe İllallah” sözü ile kalbinde Allah’tan başka mevcudatta bulunan bütün mahlûkatın varlığını nefyedecektir. Keza evrendeki bütün mevcudiyetin varlığının da kalpten nefyedilmesi gerekir ki “La İlahe İllallah”ın varlığının etkisi kalpte tam olarak yerleşsin ve bu mananın etkisi oradan da bütün vücuda ulaşsın.³⁵⁴

Semennûdî, zikir esnasında müride gelen ilahî sırlarla ilgili olarak sûfilerden şu nakillerde bulunur: Zikrin âdâbıyla ilgili olarak söylemiş oldukları şeyler, müridin o anda içinde bulunduğu ruh haline göre değişir. Bununla birlikte bu konuda tercih edilen

³⁵² Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikin*, vr, 14a; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 97b.

³⁵³ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikin*, vr, 14a; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 97b.

³⁵⁴ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikin*, vr, 14b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 98a.

husus o anda müride vâridât olarak gelen ilahî sırlarla ilgilidir. Bazen müridin diline “Allah, Allah” lafzı, bazen “Hu, Hu” lafzı, bazen “La, La” lafzı, bazen “ah, ah” lafzı, bazen “a, a” lafzı, bazen de “He, He” gibi lafızlar gelebilir. Bazen de harfsiz bir ses gelebilir. Bazen de mürid, zikir esnasında delilik veya çılgınlık veya ağlama gibi haller de yaşayabilir. Böyle durumlarda müridin takınması gereken zikir âdâbı kendisine gelen vâridât bitene kadar teslimiyet göstermektir. Kendisine gelen vâridât bittiğinde ise müridin âdâbı, karşılaşmış olduğu vâridâttan dolayı hiçbir harekette bulunmadan sükûn hali içerisinde sükût etmektir. Âdâbın bu çeşidi, bir tek mecliste zikreden arkadaş gurubu için ve aynı zamanda dil ile yapılan zikir için geçerli olan âdâb kısmına girer. Kalp ile zikreden kişiye gelince bu edepler onun için bağlayıcı değildir.³⁵⁵

Semennûdî, zikrin münferid veya toplu yapılması ile sesli veyahut sessiz yapılması hususunda da şunları söyler:

Eğer denilse ki zikir münferit olarak mı yoksa toplu olarak ve cemaat halinde mi yapılsa daha iyidir. Biz de deriz ki şüphesiz zikir, halvette olan için münferit olarak yapılsa daha faydalıdır. Ancak halvette olmayan için cemaat halinde yapılması daha faydalıdır.

Eğer denilse ki zikri sesli olarak mı yoksa sessiz olarak mı yapmak daha faydalıdır. Biz de deriz ki bu işe yeni başlamış ve kalbi kasvet bağlamış kimseler için sesli olarak zikir yapmak daha faydalıdır. Ancak sülûk ehli olan ve “cem’iyyet” makamına ulaşmış kimseler için sessiz zikir yapmak daha faydalıdır.³⁵⁶

Semennûdî, sûfîlerin “La İlahe İllallah” zikri ile ilgili olarak da önemli bazı hususlara dikkat çektiklerini belirtir. Müride faydalı olması açısından bunları maddeler halinde şu şekilde sıralar:

1- Mürid, “La İlahe İllallah” zikrini söylerken dil bilgisi, gramer ve irâb hatasına düşmemesi gerekir. Çünkü bu kelime Kur’ân’da geçiyor. “La” meddi tabii olduğu için bir miktar uzatılmalıdır. “İlahe”nin başındaki “kesralı hemze”yi meksur okumalı ve asla uzatmamalıdır. “İlahe”deki “lam”ı hafif fetha ile okumalı “İlahe”nin “ha”sı ile “İllallah”ın arasına asla fasıla koymamalıdır. “İlahe”nin başındaki “Hemze”yi okurken mutlaka kesralı okumalı ve hakkını vermelidir. Çünkü oradaki hemzeyi meksur okuyup

³⁵⁵ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikin*, vr, 14b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Senîyye*, vr, 98a.

³⁵⁶ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikin*, vr, 15a; Semennûdî, *Âdâbu’s-Senîyye*, vr, 98b.

hakkını vermediği takdirde “hemze” “ya” harfine döner. Keza “İllallah” derken de başındaki hemzeyi meksur okumalı ve hakkını vermelidir. “İllallah”daki “Allah (c.c)” lafzını okurken de sonunu sükûn üzere okumalıdır. Sondaki “ha” harfine herhangi bir hareke vermemelidir.³⁵⁷

2- “La İlahe İllallah” kelimesini midesi ile göğüs kemiği arasında bulunan ve bir et parçası olan kalbiyle söylemelidir. Kendisini manen kalp huzuru ile Allah’ın huzurunda hissediyormuş gibi durmalı, başını sola doğru bükmeli ve zikir yaparken her defasında zikrin manasını kalbinde düşünmelidir.

3- Eğer beşerî alametler ve şeytanî vesveseler kendisine galip gelirse kalbinin safiyeti için dili ile “La İlahe İllallah”, kalbiyle de “La Ma’bude İllallah” demelidir.

4- Eğer marifetten, şevkten ve manevî zevklerden bir şey istiyorsa dil ile “La İlahe İllallah”, kalbiyle de “La Matlube İllallah” demelidir.

5- Eğer kalbine gelen bütün havâtırı nefyedip onlardan kurtulmak istiyorsa dili ile “La İlahe İllallah”, kalbiyle de “La Mevcude İllallah” demelidir.³⁵⁸

6- Eğer denilse ki “La İlahe İllallah”ı yalnız söylemek mi yoksa “Muhammedün Resulullah “ile söylemek mi daha faziletlidir. Biz de deriz ki kalpleri ile Allah’la beraber olup “Cem’iyyet” makamına ulaşınca kadar sâlikler için sadece “La İlahe İllallah” zikrini söylemeleri daha faziletlidir. Sâlik kalbi ile Allah’la beraber olur ve bu makama ulaşırsa artık “Muhammedun Resulullah” kelimesini de “La İlahe İllallah” ile beraber söylemeye başlar. Bunun izahı da şudur ki “Muhammedun Resulullah” bir tasdiktir. Kişi bunu ömründe bir tek defa bile söylerse bu iman tasdiki için yeterlidir. Hâlbuki Kelime-i Tevhidin çokça tekrarından amaç ise kalbin temizlenmesi içindir.³⁵⁹

Zikirden Sonraki Üç Âdâb

Semennûdî, müridin zikirden sonra uyması gereken üç âdâbı da şu şekilde sıralar:

1- Mürid, zikir bittiğinde kalp huzuru içinde başını önüne eğmiş olarak kendisine zikirden sonra gelecek olan vâridâtı bekler. Çünkü bazen zikirden sonra insana bir anda öyle vâridât gelir ki mürid, otuz sene riyâzet ve mücâhede etse bu vâridâta ulaşamaz. Eğer kendisine gelen vâridât zühd ile ilgili ise bu vâridât müridin kalbinde iyice yerleşip

³⁵⁷ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikin*, vr, 15a; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 98b.

³⁵⁸ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikin*, vr, 15b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 99a.

³⁵⁹ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikin*, vr, 15b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 99a.

pekişinceye kadar gâyet yavaş ve dikkatli olması gerekir. Eğer o esnada vâridâtına dünyevî bir şey karıştırır da huşu ve huzur hali bozulursa daha önce hiç yaşamadığı bir şekilde ruh hali bozulur ve çekilmez hale gelir. Eğer kendisine gelen vâridât ezalara tahammül kabilinden bir şey ise, yine bu vâridât da kalbine iyice yerleşip pekişinceye kadar yavaş ve dikkatli hareket eder. Bu vâridâtla beraber bütün vücudunu bir acı ve sızı kaplar. Bu acı ve sızidan dolayı vücudunun bir tek kılı bile hareket edemez, tıpkı İsrâfil (a.s)'ın sura üflemesinden dolayı dağların hareketsiz hale gelmesi gibi hareketsiz hale gelir.³⁶⁰

2- Mürid, üç defada bir, yedi defada bir veya gücü yettiğinde daha çok sayıda nefesini tutmalı ta ki zikirden sonra kendisine gelecek olan vâridât bütün uzuvlarına ulaşsın da bunun neticesinde basireti nurlansın, şeytan ve nefisten gelen havâtır kesilsin ve böylece Allah (c.c) ile kul arasındaki perdeler açılsın.

3- Müridin, zikrin hemen peşinden su içmemesi gerekir. Çünkü zikir matlubu hakiki olan Allah'a karşı insanda bir heyecan ve yanma meydana getirir. Dolayısıyla su içmek bu harareti söndürür. İşte mürid, zikirden sonraki bu üç âdâba da sınıksız sarılmalıdır. Çünkü zikirden beklenen gaye ancak bu üç âdâba uymakla elde edilir.³⁶¹

Cemaatle Yapılan Zikrin Âdâbı

1- Zikir esnasında kendisini ilahî huzurda bulunuyormuş gibi hissetmesine engel olacak bütün dünyevî iş ve meşgalelerini bitirmelidir.

2 - En güzel elbiselerini giymelidir. Elbisenin beyaz olması daha faziletlidir.

3- Huzura girmeden önce güzel kokular sürünmeli ve misvakını yanına almalıdır.

4- Tam ve kâmil bir taharet almalıdır.

5- Oruçlu değilse ağız kokusunu gidermesi için ağzına güzel kokulu baharatlardan almalıdır.³⁶²

6- Eğer zikir yapacağı yer mescit hükmünde bir yer ise içeri girdiğinde iki rekât tahiyyatü'l-mescit namazı kılmalıdır.

³⁶⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 16a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 99b.

³⁶¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 16a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 99b.

³⁶² Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 16b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 100a.

7- Zikir meclisine girdiğinde zikir henüz başlamamışsa şeyhinin elini öper, ihvanlarına selam verir, sonra da edepli bir şekilde başını önüne eğmiş olarak sessizce oturup zikrin başlamasını bekler veya sessizce zikir yapar. Sessizce zikir yapması oturup beklemesinden daha faydalıdır.

8- Şâyet mürid zikir meclisine girdiğinde zikir başlamışsa içinden sessizce “destûr” der ve zikir halkasına katılır.³⁶³

9- Müridler, zikir meclisinde zikir yapmak istedikleri zaman kalben ehli tarikattan ve bu yolun öncülerinden izin isterler. Sonra da sakin bir şekilde vakar ve huşû içerisinde zikre başlarlar. Zikir esnasında seslerini yükseltme ve alçaltmada aralarındaki ses uyumuna uymalı ve buna dikkat etmelidirler.

10- Keza okudukları virdlerde de ses uyumuna ve duraklara dikkat edip virdlerini belli bir ses düzeni ve ahenk içerisinde okumalıdır. Çünkü zikir esnasında sesin bu uyum ve ahenginde nefis için bir canlılık şevk ve harekete geçirme, ruh için manevî bir haz, insanın duyguları ve iç âlemi için de bir rahatlama vardır.

11- Zikir esnasında içlerinden hiç biri sağa, sola bakmamalı veya sakalıyla veya eliyle veya elbisesinin herhangi bir yeriyle uğraşmamalıdır. Çünkü bu meclis Allah (c.c) için bir araya gelinmiş olan bir meclistir.

12- Zikir esnasında birbirlerine bakmamalıdır. Çünkü bu hal insanın kendisini ilahî huzurda hissetmesine mani olan bir durumdur. Bu yüzden zikir meclisinde gözlerini kapatmalıdırlar.

13- Eğer “La İlahe İllallah” zikrini yapıyorlarsa herkes sağında ve solunda bulunanları zikre teşvik edip onu mahmuzlayarak harekete geçirebilir bunda bir beis yoktur.³⁶⁴

14- Eğer lafzı celal olan “Allah (c.c)” lafzı ile zikrediyorlarsa, mürid, başını yukarı-aşağı hareket ettirmek suretiyle zikreder. Başını önce yukarı kaldırır sonra aşağı indirip göğsüne vurmaya çalışır.

³⁶³ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 16b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 100a.

³⁶⁴ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 17a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 100b.

15- Zikir esnasında tükürüğünü veya burnunu veya terini silmek ve bu tür mazeretlerden dolayı da zikir meclisini terk etmemek için yanında bir bez veya mendil bulundurulmalıdır.

16- Ancak küçük abdest, büyük abdest veya karnındaki gazdan dolayı yellenme ihtiyacı olursa, bu durumda zikir meclisini terk edip dışarı çıkabilir.

17- Zikir meclisini idare eden kişi, zikir halkasını idare etmek veya zikri başlatmak veya zikir meclisinin ilerleyen safhalarında müritleri sakinleştirmek ve susturmak veya zikir esnasında müritlerin seslerini yükseltmek ve alçaltmak istediği durumlarda kalben destûr Ya Allah der.³⁶⁵

18- Keza zikir meclisini idare eden kişi çok yavaş hareket etmekten de çok aceleci davranmaktan da sakınmalıdır. Çünkü her iki durumda da zikrin ahengini bozar. Bu durumda evlâ olan zikir için belirlenmiş olan şer'i ölçülerin dışına çıkmamaktır. Bununla beraber zikir meclisini kısa tutmak uzun tutmaktan daha iyidir. Çünkü zikir meclisi uzadıkça orada şeytan için de bir fırsat doğmuş olur. Dolayısıyla zikir meclisini idare eden kişi meclis uzadıkça huşû hâsıl olmuyor, manevî feyiz elde edilmiyor ve müridlerde de bir huzursuzluk hali hissediyorsa kalben tarikat büyüklerinden ve bu işin öncülerinden izin ister ve zikir meclisini sona erdirir. Daha sonra da şöyle der: Allah'ım şüphesiz ki seni anmak hiçbir zaman usanma ve bıkmaya vermez. Lakin şu zikir meclisinde zayıf ve ihtiyaç sahibi kulların vardır.³⁶⁶

19- Zikir meclisinde içlerinden birisi veya meclisi idare eden kişi sûfilere ait bir şeyler anlatsa, orada bulunanlar zikir neticesinde kendilerinde meydana gelen heyecanlarını sakinleştirir ve başlarını önlerine eğmiş bir vaziyette bütün dikkatleriyle anlatılanlara kulak verip anlatılan şeylere göre kendi durumlarının bir muhasebesini yaparlar. Muhasebe neticesinde halleri anlatılan hususlara uygun ise kalben Allah'a hamd ederler. Yok, eğer içinde bulundukları hal ve durum anlatılanlara uygun değilse hemen istiğfarda bulunur ve Allah'a tevbe ederler.

20- Mürid, zikir meclisinde Allah (c.c) hakkında (yani O'nun isim, fiil ve sıfatları veya tasarrufları gibi kelamî konularda) hiçbir şey konuşmamalı ve bu konuda herhangi bir çaba ve gayret içinde de olmamalıdır. Özellikle de zikir meclisinde şeyhin

³⁶⁵ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 17a; Semennûdî, *Âdâbu's-Senîyye*, vr, 100b.

³⁶⁶ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 17b; Semennûdî, *Âdâbu's-Senîyye*, vr, 101a.

huzurunda böyle şeyler konuşmak su-i edeptir. Eğer şeyh bu hususlarla (Allah (c.c) hakkında O'nun isim, fiil ve sıfatları veyahut tasarrufları gibi kelimâ konularda) ilgili herhangi bir şey konuşursa şüphesiz bu durum o hususla alakalı herhangi bir maslahattan dolaydır.³⁶⁷

21- Şeyh, zikir esnasında müridleri yüksek sesle bağırmaya teşvik etmemeli, aksine onları bundan alıkoymalıdır. Ancak müridlerin zikir esnasında bağırması onların elinde olmadan içinde bulundukları manevî halden kaynaklanıyorsa ve bu durum zikri ahenkli bir biçimde tek bir düzen halinde devam etmesini sağlıyor, zikir esnasında ses karışıklığına ve zikrin düzen ve ahenginin bozulmasına da sebebiyet vermiyorsa bu şekilde bir uygulamaya müsaade edilebilir.

22- Zikir başlarken, zikir esnasında veya zikrin sonunda hiçbir mürid zikrin ahengini bozacak bir şekilde zikri hızlandırma veya yavaşlatma gibi bir duruma düşmemelidir. Hatta şeyh veya zikir meclisini idare eden kişi bu konuda bir işaret verse bile bu yapılmamalıdır.³⁶⁸

2.2. TARİKAT ÂDÂBI

Semennûdî'ye göre müridin mürşide intisab etmesinden sonra tarikat yolunda mesafe kat etmesi için uyması gereken edepler vardır. Bu edeplerin bir kısmı, mürşidine karşı, bir kısmı tarikattaki ihvanına karşı, bir kısmı bizzat kendi nefesine karşı, diğer bir kısmı ise zikir ile ilgili olan sorumluluklardır. Mürid, bu yola intisab ettikten sonra bu edepleri öğrenmelidir ki bu yolda ilerleyebilsin.

Mürid, tarikat yolunda bilmesi ve uyması gereken bu edepleri öğrenirken, aynı zamanda mürşidine, ihvanına ve tarikat ortamına muhalif olan bir kısım tavır ve davranışlardan da uzak durması gerekir. Zira nasıl ki tarikat yolunda uyması gereken edepler varsa, aynen bunun gibi bu yolda uzak durması gereken hususlar da vardır. Mürid, tarikatın edeplerine uyduğu zaman mesafe kat ettiği gibi, sakınması gereken bu hususlardan uzak durmadığı zaman da tarikattan uzaklaştırılır.

³⁶⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 17b; Semennûdî, *Âdâbu's-Senîyye*, vr, 101a.

³⁶⁸ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikin*, vr, 17b; Semennûdî, *Âdâbu's-Senîyye*, vr, 101b.

2.2.1. Müridin Âdâbı

Mürid, lügatte, dileyen, isteyen ve irade sahibi kimse anlamında kullanılmaktadır. Tasavvuf ıstılahında ise, bir şeyhe bağlı olan, kendi şahsi iradesine göre değil, Hakk'ın ve mürşidinin iradesine göre hareket eden, şeyhine, yıkayıcı elindeki ölü teslimiyeti içinde teslim olan ve mürşidi tarafından kendisine telkin edilen şekil ve istikameti hiç bozmadan muhafaza eden derviş, müntesip ve mensup anlamlarına gelir. Allah'a vuslatı arzu eden ve bu olgunluğun eğitimini verecek bir şeyhe bağlanan kişiye de mürid denir.³⁶⁹

Tasavvuf ehli müridleri üç sınıfta mütalaa etmişlerdir:

1- Talib, mürid veya mübtedî: Zahirden batına varmak için bir mürşidin rehberliğinde muayyen kaidelere uymak suretiyle, manevî bir yolculuğa ve bunun her türlü çile ve güçlüklerine talib olan kişiye denir.

2- Mutavassıt: Maneviyat yolculuğunda kabiliyet, seyr ve terakkisi vasat derecede olan Hakk yolcusudur.

3- Müntehî: Vuslat ve müşâhede makamına ulaşan ve tecelliyatı ilahîye ile müşerref olan sâlik, talib ve müride verilen isimdir.³⁷⁰

Müridin sahip olması gereken nitelikler ve görevleri konusunda tasavvuf kitaplarında ayrıntılı bilgiler verilmiş ve bu alanda *Âdâbü'l-Mürîdîn* gibi müstakil eserler yazılmıştır. Büyük mutasavvıflar bir yandan müridleri kâmil insan olmaya teşvik edip bu hususta yapmaları gerekenleri söylerken bir yandan da karşılaştıkları tehlikeler hususunda onları uyarmış, bu yolun zor ve tehlikeli olduğunu, bunun için dikkat ve sabır gerektiğini ısrarla belirtmişlerdir.³⁷¹

Bu tür çalışmalarda daha çok her tarikat kendi müridleri ile ilgili uyması gereken edepleri ele almıştır. Bunun yanında genel manada müridlerin uyması gereken âdâbla ilgili olarak yazılmış müstakil çalışmalar da olmuştur. Buna örnek olarak *el-Âdâbü'l-Marziyye li-Sâliki Tariki's-Sufiyye* adlı eseri gösterebiliriz. Bu eser toplam 350 sayfa

³⁶⁹ Cebecioğlu, s. 454; Eraydın, s. 114; İrfan Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyâüddin Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı ve Halidiyye Tarikatı*, Seha Neşriyat, İstanbul 1984, s. 247.

³⁷⁰ Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyâüddin*, s. 248.

³⁷¹ Süleyman Uludağ, "Mürid", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, s. 47-49.

olup müstakil bir mürid âdâbı kitabıdır. Kitapta toplamda 65 mürid âdâbı etraflı bir şekilde sebep, sonuç ve bağlantıları ile ele alınmıştır.³⁷²

Müridin şeyhi ile olan âdâbının bir kısmı şeyhi ile beraber, diğer bir kısmı da şeyhin huzurunda ve meclisinde bulunduğu durumlarla ilgili olduğu için tasavvuf ehli, şeyh meclisleri ve burada uyulması gereken âdâba ayrı bir önem vermişlerdir.

Mutasavvıflara göre şeyh meclisi, sûfî tilmizlerin, irfan sahibi üstatlardan ilim ve irfan tahsil ettiği bir eğitim platformundan çok daha fazlasını ifade eder. Bu meclis ne bir takım fikirlerin ezberlendiği, ne de tedris edildiği bir yerdir. Aksine şeyh meclisi, şeyh ile Allah (c.c) arasındaki münasebetler ve mutlak hakikat olan tecrübeler vasıtası ile kazanılan irfan makamıdır. Sûfî tilmizlerin bu bilgiyi kavrayıp takdir etmeleri için onların bu irfanla ilişkili daha başka değerler dizisini öğrenmeleri gerekir. İşte şeyh meclisinde hazır bulunmak demek burada öğretilen öğretileri, tasavvufî bilgiler olarak görmek demektir. Dolayısıyla şeyh meclisi sûfîler için ilk olarak zihinsel anlamda tasavvufu kavrayacakları, sonra da bu rûhî kazanımları elde edecekleri bir sınıf ortamına benzer.³⁷³

2.3.1.1. Müridin, Şeyhi İle Âdâbı

Semennûdî, müridin şeyhine karşı olan âdâbı ile ilgili olarak da şöyle der: Şunu bil ki tasavvuf ehli sahip oldukları yüce mertebelere ancak mürşidleriyle beraber olmak, onlardan ilim ve irfan öğrenmek, sohbetlerinden istifade edip onlara karşı edepli ve saygılı olmak ve bir de onların hizmetinde bulunmak neticesinde ulaşmışlardır. Bu yüzden kim tarikat yoluna girdiği halde tarikatın âdâbına uymazsa bu yolun faydalarından ve mürşitten istifadeden mahrum kalır.³⁷⁴

Semennûdî'ye göre müridin şeyhine karşı birçok âdâbı vardır. Bunları belli başlıklar altında şu şekilde ele alabiliriz:

³⁷² Muhammed b. Ahmed Buzeydî, *el-Âdâbü'l-Marziyye li-Sâliki Tariki's-Sufiyye*, Tahkik, Bessam Muhammed Barud, Dârü'l-Feth, Amman 2001, s. 5-350.

³⁷³ Kameru'l-Huda, *Şihabuddin Ömer Sühreverdî Hayatı Eserleri Tarikatı*, İnsan Yayınları, İstanbul 2004, s. 98.

³⁷⁴ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 50a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 105b-106b.

Müridin, Şeyhin Huzurunda veya Meclisinde Bulunduğu Durumla İlgili Âdâbı

Semennûdî'ye göre mürid, şeyhin huzurunda veya meclisinde bulunduğu durumlarda şu âdâba riayet etmelidir:

- 1- Mürid, şeyhinin huzuruna abdestsiz olarak girmemelidir.
- 2- Şeyhi, halvet odasındaiken izin almadan kapısını çalıp içeri girmemelidir. Ancak kapının dışında sesli olarak zikir yapar şeyhi de sesini duyar ve zikir meclisinin toplanmasını ister, müride de içeri girmesini emrederse o zaman içeri girer. Eğer şeyhi sesini duyduğu halde içeri girmesini emretmezse geri döner.
- 3- Zikir meclisinde otururken şeyhine çok yakın bir yere oturmamalı, bunun yerine şeyhinin kendisini görebileceği ve kendisini çağırdığında sesini duyabileceği bir yere oturmalıdır.
- 4- Eğer şeyhinin yakınına oturacaksa başını önüne eğerek sessizce oturmalıdır.
- 5- Şeyhinin kendisine sorduğu herhangi bir suale cevap teşkil etme dışında şeyhinin huzurunda konuşmamalı, konuşacağı zaman da sesini alçaltarak konuşmalıdır.³⁷⁵
- 6- Gece karanlığı hariç şeyhinin önünden yürümemelidir.
- 7- Şeyhinin huzurundayken ondan izin almadan çekip gitmemelidir.
- 8- Şeyhi içeri girdiğinde onu karşılamalı, kalkıp gittiğinde onu yolcu etmelidir.
- 9- Şeyhinin huzurunda uyumamalı, esnememeli, herhangi bir şeye yaslanarak oturmamalı, şeyhi izin vermeden bağdaş kurarak oturmamalıdır.
- 10- Şeyhinin huzurunda otururken bir kölenin efendisinin huzurundaki hali gibi gayet vakur ve edepli durmalıdır.³⁷⁶
- 11- Şeyhi ile çok aşırı derecede oturmaktan kesinlikle sakınmalıdır. Çünkü şeyh ile çok fazla oturmak, şeyhin mürid üzerindeki ağırlığını kaybettirir, müridin kalbinde şeyhe olan saygı yok olur. Bu durumda da mürid, şeyhe hizmet eden hizmetkârların durumuna düşer, şeyhin bereketinden mahrum kalır ve ondan istifade edemez.

³⁷⁵ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 50b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 105b-109b.

³⁷⁶ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 51a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 105b-109b.

12- Şeyhinin huzurundan ayrılırken sırtını ona dönerek ayrılmamalı, huzurdan ayrılanı kadar yüzü şeyhe dönük olarak gitmelidir. Çünkü mürid, şeyhine hürmet etmedikçe tarikat yolunda mertebe elde edemez. Mürid, şeyhine saygı gösterip onun edebiyi edeplendiği zaman ancak devamlı murakabe halinde yaşayan Allah (c.c) dostu ariflerin mertebesine yükselir. Mürid, devamlı murakabe halinde yaşayan Allah (c.c) dostu ariflerin edebiyi edeplendiği zaman da Allah'ın edebiyi edepleneceği mertebeye yükselir. Kim de şeyhinin edebiyi edeplenmezse hayvan mertebesine düşer.³⁷⁷

13- Devamlı şeyhinin yüzüne dönüp, gözlerini şeyhinin gözlerine dikerek şeyhinin gözünün içine bakmamalıdır. Çünkü devamlı şeyhinin gözlerinin içine bakmak müridin gözünde şeyhinin heybetinin kaybolmasına sebep olur. Dolayısıyla mürid, şeyhinin bereketinden mahrum kalır. Müridin şeyhine bakmasına gayrı ihtiyari zaruri durumlar ile ansızın elde olmayan durumlarda müsamaha gösterilir. Dolayısıyla mürid, gereksiz bakışlarından dolayı Allah'a istiğfarda bulunmalıdır.

14- Şeyhinin huzuruna gitmek istediği zaman en güzel elbiselerini giymelidir.

15- Şeyhinin huzuruna girmek istediği zaman tam ve kâmil bir taharet ile girmek için eski ve yeni bütün günahlarından dolayı tevbe etmelidir.³⁷⁸

16- Eğer oturduğu yer şeyhine uzak ise bu tür durumlarda sadece ziyaret amacıyla şeyhi ile bir araya gelir ve onu ziyaret eder. Hâsılı kelam müridin şeyhine karşı göstermesi gereken saygının en küçüğü dünya saltanatına sahip hükümdarlara gösterdiği saygının en büyüğünden daha büyük olmalıdır. Bir kimse dünya saltanatına sahip hükümdarlara karşı saygıyı bilmiyorsa kendi şeyhine karşı olan âdâbı hiç bilmez. Tarikat şeyhleri müridler için Allah'ın huzuruna açılan birer kapı gibidirler. Çünkü müridin Allah'a giden yoldaki bütün ihtiyaçları onun eliyle olmaktadır.

17- Herhangi bir sefer dönüşü şeyhini karşılariken veyahut kendisini ziyarete giderken yahut herhangi bir kişinin ölümünden dolayı cenaze namazı veya taziye şeyhi ile karşılaşırken şeyhini kendisine selam vermekle mükellef tutup zor durumda bırakmamalıdır. Aksine şeyhini gördüğü zaman şeyhinin yanına gitmeli, kendisine selam vermeli ve saygı göstermelidir. Zira bu tür durumlarda şeyhinin kendisine gelmesini beklediği halde şeyhi gelmediği zaman kalbinde şeyhine karşı bir değişiklik

³⁷⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 57b-58a.

³⁷⁸ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 52b,53a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 110a-114a.

meydana gelir. Şüphesiz bu durumda şeyhine karşı saygıda kusur işlemiş ve günaha girmiş olur. Böyle bir durumda şeyhi ile olan ahdini yenilemesi gerekir.³⁷⁹

18- Şeyhinin huzurunda otururken şeyhinden konuşabileceğine dair herhangi bir alamet ve işaret almadıkça asla konuşmamalıdır.

19- Şeyhi ile beraber olduğu süre içerisinde şeyhine karşı saygısının en az mertebesi şudur: Kendi nefsi, hanımı ve çocuklarının ihtiyacı olduğu halde -velev ki ağlayıp bu ihtiyaçların karşılanmasını isteseler bile- mürid, şeyhinin hatırını kendi nefsi, hanımı ve çocuklarının hatırının önünde tutmalıdır.³⁸⁰

Müridin, Zikir ve İbadetlerle İlgili Âdâbı

1- Mürid, kendisine gelen iyi ve kötü her havâtırını şeyhine anlatmalı, hiçbir şeyi şeyhinden gizlememelidir. Ancak havâtır devam ederken veya tekrar ederken bir şey dememeli, havâtır bittikten sonra söylemelidir.

2- Kendisine gelen havâtır insanların yanında değil, şeyhi ile baş başa kalırken anlatmalıdır.

3- Şeyhinin kendisine söylediği her şeyi tam bir teslimiyet ile kabul etmeli, şeyhinin dediği hiçbir şeye kalben dahi olsa itiraz etmemelidir. Çünkü bazen şeyh, müridin herhangi bir su-i edepte bulunup bulunmayacağını anlamak ve şeyhine bağlılığını denemek için gerçekten olmamış bir şeyi sırf imtihan için ona emredebilir.³⁸¹

4- Zaruret hali olmadıkça şeyhinin zikir meclisini, dersini, vaazını ve verdiği eğitimi terk etmemelidir.

5- Kendisinde meydana gelen hiçbir halini şeyhinden gizlememelidir.

6- Gördüğü bir rüya veya başına gelen bir hadise hakkında şeyhinden cevap istememelidir. Bu tür durumlarda şeyhinin yanına girmeli, ihtiyacını arz etmeli ve sükût etmelidir. Eğer şeyhi kendisine cevap verirse cevabını öğrenmeli yok eğer cevap vermezse şeyhinin elini öpmeli, huzurundan ayrılmalı ve cevabı kalbinde bulmaya çalışmalıdır. Belki de şeyhi sualin cevabını kendi kalbinde aramasına hükmetmiştir. Eğer mürid ben şu sözü anlamadım derse şeyhi ona kalbinin aynasını temizle ki

³⁷⁹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 58a-59a.

³⁸⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 60a-61a.

³⁸¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 50b; Semennûdî, *Âdâbu's-Senîyye*, vr, 105b-109b.

anlayasın, öyleyse kalbinin aynasını parlatacak amellerle uğraş başka şeylerle değil, der.³⁸²

Sûfilerin tarikattaki bu metodları fakihlerin fıkihtaki metodlarından farklıdır. Çünkü fakihlerin metodunda sorulan her suale söz ile cevap vermek vardır. Hâlbuki sûfilerin tarikatında bazı suallerin cevapları kişinin kalbinde mevcuttur. Mesela fakihlerden biri hocasına bu iş nedir veya neden böyledir derse kurtulur. Hâlbuki sûfilerin tarikatında bir mürid herhangi bir hususta kendi şeyhine soru edatı olan ‘niçin’ veya ‘neden’ istifhamını kullanırsa asla iflah olmaz. Dolayısıyla bu hususta sûfilerle fakihlerin kendilerine ait farklı metodları vardır.³⁸³

7- Şer’i bir konunun izahı, gördüğü bir rüya veya yaşamış olduğu önemli bir olay gibi zaruri bir durum olmadığı sürece sebepsiz olarak şeyhine herhangi bir şey sormamalıdır.

Bunun sebebi de şu şekilde izah edilmiştir: Mürid, zaruri hiçbir gerekçesi olmadan durduğu yerde şeyhine bir şey sorduğu zaman, şeyhin bu soruya cevap vermesi gerekir. Şeyhin, müridin bu şekilde bir sorusuna cevap vermesi de müridi diğer ihvanlarına karşı bir övünme, büyüklenme, kibir ve gurura sevk eder. Dolayısıyla mürid de bu durumun neticesinde kendisini şeyhin yanında çok yüce ve üst bir makamda zanneder.³⁸⁴

Allah (c.c) yoluna çağıran kimselerin irşad metodlarından bir tanesi de tatlı dil, iyilikte bulunma, dini emirleri sevdirmeye ile dini konuları zorlaştırmadan irşad etmektir. Ancak bir kimse tarikata girdikten ve sağlam bir şekilde yol almaya başladıktan sonra artık girmiş olduğu tarikatın şeyhi o kişi üzerinde dilediği gibi tasarruf eder, onları acı verici sözlerle azarlar, onları güzel yemekler yemekten ve fazla uyumaktan alıkoyar.³⁸⁵

8- Mürid, sabah ve akşam virdlerine devam etmelidir. Zira müridler için su-i edep sayılan hususların en büyüklerinden bir tanesi de müridin sabah ve akşam zikirlerini terketmesidir. Şüphesiz her şeyhin himmeti ve yardımı onun virdinde gizlidir. Dolayısıyla kim şeyhinin virdini terk ederse şeyhinin himmet ve yardımından mahrum kalır.³⁸⁶

³⁸² Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 51b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 105b-109b.

³⁸³ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 54b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 118a.

³⁸⁴ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 55a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 118b.

³⁸⁵ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 56a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 119a.

³⁸⁶ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 56b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 119a.

Eğer müridin sabah ve akşam zikirlerine katılmamasının geçerli ve haklı bir sebebi ve özrü varsa mürid bunu şeyhine söyler. Şeyhi kendisini haklı bulursa özrünü kabul eder, haklı bulmazsa kendisini ikaz eder ve özründe haklı ve doğru olmadığını beyan edip tevbe etmesini söyler. Müridin burada yapacağı tevbedeki samimiyetinin alameti ise, eğer mürid geçerli ve haklı bir mazeret olmaksızın zikir meclisini terk ederse bu husus müride çok ağır gelir. Hatta bu üzüntü öyle şiddetli olur ki bütün genişliğine rağmen yeryüzü kendisine dar gelmeye başlar, yeme ve içmekten kesilir, sanki çok sevdiği evladı ölmüş gibi üzülmeye başlar. Şeyhi kendisinden razı oluncaya kadar da bu üzüntülü hali böyle devam eder.

İnsanlar için en kerih ve hoş görülme-yen husus ise zikir meclisinde zikir yapıldığını bildiği halde o ortamda bulunmayıp evlerinde zikretmeleridir. Böyle kimseler nefislerini kınamalı, zikir meclisine giden ihvanlarını övmeli ve ne mutlu sizlere zikir meclisine gittiniz ve Allah'ın huzurunda toplandınız. Ve yazıklar olsun bana ki ben bu fazileten mahrum kaldım. Çünkü hiçbir şey Allah'ın huzurunda bulunup O'nu zikretmeye denk olamaz, demelidir.³⁸⁷

9- Şeyhinin huzurundayken herhangi bir kusur işlese şeyhi bunu hoş görüp görmezden gelse bile hemen tevbe edip hatasından dönmelidir. Tarikat şeyhlerinin irşad düsturlarından bir tanesi de müridlerden sudur eden bazı hata ve kusurları -özellikle de eğer mürid tarikata yeni girmiş biri ise- görmezden gelip affetmektir. Zira şeyh bu şekilde hareket etmekle müridin kalbini yumuşatmak ister.³⁸⁸

10- Kendi durumu ile şeyhinin durumu arasında bir benzerlik kurup ben de onun gibiyim, dolayısıyla ben de onun yaptığı şeyleri yapabilirim gibi bir yanılaşa girmemelidir. Aksi takdirde şeyhi ile arasındaki bütün ilişkileri koparır ve şeyhine ihanet etmiş olur. Eğer şeyhin durumu ile senin durumun aynı olsaydı zaten o zaman o şeyh, sen de mürid olmazdın.

Bu hususu iyi anla, kendi şeyhine ve onun cemaatine sınıksız bağlı ol. Seni kovsalar bile o kapıdan ayrılma ve ısrarla devam et. Şayet yine kovsalar az bir şey uzaklaş fakat yine ayrılma. Çünkü sen o şeyhten başka hiç kimsenin eliyle iflah olamazsın. Zira bu husus daha önce de tecrübe edilmiştir. Eğer seni o kapıdan kovsalar

³⁸⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 57a.

³⁸⁸ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 58a.

Allah (c.c) da senin için hayır murat etmişse Allah (c.c) seni şeyhin sevdiği biri ile buluşturur, o kişi şeyhin yeniden seni sevmesine ve senden hoşnut olmasına vesile olur. Bu da senin tekrar ona dönmen için azmini arttır.³⁸⁹

11- Müridin bu husustaki âdâbından bir tanesi de aceleci olmamalıdır. Mesela namazın şartları, fiil ve rükünleriyle ilgili keyfiyeti bilmeden nasıl ki namaza duramaz. Aynen bunun gibi mürid, sıhhat şartlarını tam olarak öğrenmeden emrolunduğu ibadetler hususunda aceleci davranmaz. Dolayısıyla hangi ibadet olursa olsun mürid o ibadetle ilgili rükünleri ve şartları öğrenmeden o ibadetle amel etme hususunda aceleci davranmamalıdır.³⁹⁰

Müridin, Şeyhe İtaat ve Muhabbet İle İlgili Âdâbı

Semennûdî'ye göre mürid, şeyhinin emirlerine itaat ve şeyhine olan muhabbet ile ilgili şu edeplere riayet etmelidir:

1- Mürid, şeyhinin bilgisi dışında hiçbir iş yapmamalıdır.

2- Herhangi bir yere gideceği zaman şeyhi ile istişare etmelidir.

3- Şeyhinin kendisine emrettiği şeyleri yapmalı, kendisine emir veya nehiy cinsinden söylediği şeyleri te'vil etmemelidir. Veleve ki söylediği şeyler şeriata muhalif olsa bile bunu zahirî manaya hamledip şeyhinin emrini yerine getirmeye çalışmalıdır. Zira şeyhi dini konulara ondan daha çok vakıftır. Çünkü şeyh bütün müslümanlara nasihat ile mükelleftir. Faraza şeyh yanlış bir şey söylese bile müridin şeyhin yanlış olan bu içtihadına uyması nefsinin hevasına uyarak hareket etmesinden daha iyidir.³⁹¹

Bu hususla alakalı olarak Hz. Musa ile Hz. Hızır arasında geçen olay ibret almak için yeterince manidardır. Hz. Musa, Hz. Hızır ile arkadaşlık yapmak istediği zaman evvela edebin şartlarını ezberledi sonra da sohbet etmek için izin istedi. Hz. Hızır'ın arkadaşlık için şartı, verdiği hükümlere Hz. Musa itiraz etmeyecekti. Zira Hz. Musa talim makamındaydı, Hz. Hızır ise Allah Teâlâ'nın kendisine gayb âlemini göstermesi ve ona yetki vermesinden dolayı batın ilmi konusunda Hz. Musa'dan daha bilgiliydi.³⁹²

³⁸⁹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 59a.

³⁹⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 60a.

³⁹¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 50b-51b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 105b-109b.

³⁹² Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 51b.

4- Şeyhi herhangi bir konuda kendisiyle istişare ettiğinde, siz daha iyi bilirsiniz demelidir. Eğer şeyhi ısrar ederse o zaman da bu iş şöyle şöyle de olabilir ancak sizin görüşünüz daha isabetli ve doğrudur demelidir.

5- Yaşadığı devirde hiç kimse ile kıyaslanmayacak kadar şeyhine karşı sevgi ve güven beslemelidir ki onun şefaatine nail olsun. Şunu bil ki şeyhe karşı edebin ölçüsü, ona olan sevgi ve muhabbetir. Kim şeyhinin muhabbetini bütün istek ve arzularına tercih etmezse tarikat yolunda iflah olmaz. Tasavvuf ehli, müridin şeyhine karşı olan muhabbetinin bir şartının da şeyhi hakkında kim ne derse desin, bu söylenenlere kulağını kapatıp söylenen hiçbir şeyi duymamalıdır, şeklinde icma etmişlerdir.³⁹³

6- Şeyhini eleştirip tenkit edenlerin eleştiri ve tenkitlerini kabul etmemeli, hatta bir beldenin bütün halkı şeyhinin aleyhinde ittifak etse bile onların bu hali müridi şeyhinden uzaklaştırmamalıdır. Müridin bu noktada şeyhine olan muhabbeti o kadar fazla olmalıdır ki şeyhini hayalinde canlandırdığı zaman, bu duygu ona yeme ve içme ihtiyacını bile unutturmalıdır.³⁹⁴

Müridin şeyhine olan muhabbetinin en zor kısmı, mürid şeyhine olan bütün muhabbetine rağmen şeyhi kendisinden başka bir yere hicret etmesini istiyorsa, müridin sırf şeyhinin bu isteğinden dolayı hicreti sevmesi yani şeyhinden ayrı kalması ve bundan zevk almasıdır. Çünkü nefsin isteklerini yerine getirmek şeyhin isteklerini yerine getirmekten daha zordur. Dolayısıyla mürid, başka bir sebepten değil sadece şeyhi hicret etmesini istediği için hicret etmeyi sever. Çünkü Allah'a ulaşmanın asıl kaynağı burada bahse konu hicret değil emre itaat ve şeyhe olan muhabbetir.³⁹⁵

7- Şeyhinin telif etmiş olduğu eserleri okumalı, şeyhinin eserlerini yazılmış olan diğer eserlerden üstün tutmalı, mecbur kalmadıkça da başkasına ait hiçbir eseri şeyhinin eserine denk tutmamalıdır. Fakat kendisine gelen herhangi bir sual karşısında şeyhinin kitabından daha hacimli ve geniş bir esere bakabilir veya şeyhinin telif etmesi mümkün olmayan bir eseri okuyabilir. Ancak bunu da yine şeyhinin iznine bağlı olarak okumalı şeyhi emrettiği zaman da bunu hemen bırakmalıdır.³⁹⁶

³⁹³ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 53a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 114b.

³⁹⁴ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 53b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 115a.

³⁹⁵ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 54a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 116a.

³⁹⁶ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 54b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 117a.

8- Şeyhinin bildiği hiçbir ilmi başkasından istememelidir. Eğer şeyhi, müridin öğrenmek istediği ilmi bilmiyor veya o ilimle ilgili eğitimini tamamlamamışsa o zaman da kimden ders alması gerektiği konusunda şeyhi ile istişarede bulunmalıdır. Eğer şeyhi bir âlimi işaret ederse mutlaka ona gidip o ilmi ondan öğrenmelidir. Eğer istediğin kişiye git derse o zaman mürid de kendisine, âlim, ilmiyle amel eden, mütevazı ve tarikat yolunun gerekliliğine inanan birini bulur.³⁹⁷

9- Şeyhine herhangi bir mesele hakkında bir şey sorar ve şeyhi de ona cevap vermezse sorusunu o anda tekrar etmemeli, daha sonraki bir vakitte sormak üzere sükût etmelidir.³⁹⁸

10- Şeyhi, arkadaşlarından veya dışarıdan herhangi birisi için falancadan uzak dur dediği zaman müridin o kişiden uzak durması gerekir. Ancak bu tür durumlarda şeyhler müridlerine uzak durun dedikleri kişilere zahirî sevgi gösterebilirler. Müridler, şeyhlerin o tür insanlara gösterdikleri zahirî sevgiye aldanmamaları lazımdır. Çünkü tasavvufta şeyhlik, Muhammedî Ahlak üzere yaşama ve bu yolu takip etme gibi geniş bir anlama geldiğinden, şeyhler, cahil mücrimler hariç herkes ile diyalog kurup yaklaşmalıdır.³⁹⁹

11- Şeyhi kendisine zikir meclisinde oturmanın dışında diğer müridlere hizmet etmesi için ister ikamet ettiği yerde kalmayı, isterse de yolculuk yapmayı gerektirecek bir görev verdiği zaman bundan dolayı üzülmemelidir. Şüphesiz şeyhi bu durumda kendisi için birçok açıdan hayır gördüğü bir hususta ona hizmet vermiştir. Eğer mürid, bu hizmet karşısında üzülmür veya başka işler yapmanın şeyhinin kendisine verdiği hizmetten daha faydalı olduğuna inanırsa bu durumda şeyhi ile yapmış olduğu ahdi bozmuş olur. Şüphesiz nasıl ki Allah Resulü (s.a.v) ümmeti için “Emin” idi şeyh de müridleri için emin ve güvenilir kişidir. Dolayısıyla şeyh, müridlerine faydalı olan ve onlara manevî mertebeleri kat ettirecek hususları yaptırır, kendilerini manen geri bırakacak hususlardan da onları alıkoyar. Çünkü bazen müridlerin istediği hususlar insanlar arasında ucub, riya, şöhret ve insanlar tarafından methedilmek gibi insanı hüsrana uğratacak hususlar olabilir.⁴⁰⁰

³⁹⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 54b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 118a.

³⁹⁸ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 54b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 117b.

³⁹⁹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 54b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 118a.

⁴⁰⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 55a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 118a.

12- Kendisine detaylı bir açıklama gereği duymadan şeyhinin kendisine emrettiği veya yasakladığı her şeyi anlayacak kadar zeki olmalıdır. Özellikle de dışarıdan gelen ve tarikat ehli olmayan kimselerin şeyhin huzurunda bulunduğu durumlarda şeyhinin işaret ve rumuzlarından anlaması hususunda bu daha da önem arz etmektedir.⁴⁰¹

13- Şeyhinin kendisine söylediği şeyler hakkında işin zahirî boyutuna bakıp kendisini ikna etmeye kalkışmamalı; aksine şeyhinin kendisine emir ve yasakları konusunda müsamahalı ve hoş görülü davranmalı, şeyhimin herhangi bir husustaki tavrı ve bakış açısı benim için yeterlidir demelidir. Zira böyle demeyip, işin zahirî boyutuna bakıp hareket etmek tarikat yolunda cehalet kabul edilmiştir.

14- Şeyhinin hicretini ve ondan ayrı kalmayı asla önemsiz görmemelidir. Zira sûfiler, şeyhinin hicretinden dolayı üzülmeyen, şeyhinden ayrıldığından dolayı ona karşı özlem duymayan ve şeyhi ile yaşadığı hatıraları aklına getirmeyen bir müritten Allah'ın da hoşlanmayacağı ve o müridi kapısından kovacağı yönünde fikir beyan etmişlerdir.⁴⁰²

15- Allah'tan kendisine gelen her hayırlı işi şeyhinin bereketinden bilmelidir. Çünkü her müridin sahip olduğu nur, kendi şeyhinin nurudur. Dolayısıyla ey mürid sana gelen bütün manevî yardım ve destekler şeyhinin feyzinden kaynaklanmaktadır. Sende mevcut bulunan bütün eksik, noksanlık ve kötülükler de senin vafındır. Şimdi sen şeyhini 'zındık' olarak görürsen şüphesiz bu durumda 'zındık' sensin demektir. Eğer onu 'sıddık' olarak görürsen şüphesiz Allah'ın ilminde 'sıddık' olan sensin demektir.⁴⁰³

16- Şeyhinin kendisini ikaz edip uyarmasına ve isteklerine karşı koymasına sabretmesi gerekir. Çünkü bu durum şeyhin, müriden sıdk ve doğruluk ile ilgili kokular aldığının delilidir. Zira eğer şeyh kendisinden bu kokuları almasaydı, kendisine dostluk, yakınlık ve ülfetin bir neticesi olan bu tür ikazlar yapmaz, müridin isteklerine karşı koyma gibi konulara girmez ve kendisine bir yabancı gibi gayet resmi ve soğuk davranırdı. Hatta bazı durumlarda şeyhin, müride ikaz ve isteklerine karşı koyması, müridin tarikat yolunda daha sağlam bir şekilde yol almasını sağlar. Çünkü nefis, bu şekilde binlerce defa yerden yere vurulup öldürülmedikçe mürid Allah (c.c) yolunda mesafe kat edemez. Nefsin her isteğine ve hevasına karşı çıkıp muhalefet etmek nefis

⁴⁰¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 55a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 118b.

⁴⁰² Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 55a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 118b.

⁴⁰³ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 56b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 118b.

için bir ölümdür. Nefsin istekleri de saymakla bitmeyecek kadar çoktur. Dolayısıyla müridin bu duruma sabretmesi gerekir.⁴⁰⁴

17- Mürid, şeyhinin diğer bazı müridlerle beraber yolculuğa çıkmak istemesi, şeyhin de kendisini onlarla gitmekten alıkoyması veyahut herhangi bir yere veya eve gitmek isteyip de şeyhin kendisini onlarla gitmekten menetmesi gibi durumlardan dolayı üzülmemelidir. Aksine şeyhi diğer ihvanına karşı kendisine itina gösterip kendisini ayırdığından dolayı bu duruma sevinmelidir. Zira bu durum şeyhinin kendisinin terbiyesine karşı kayıtsız olmadığına bir delilidir. Keza şeyhi ile beraber yolculuğa çıktığı zamanlarda da şeyhi yol boyunca başkasının bineğine binse bu durumda da üzülmemeli, belki bunda da bir hikmet olduğunu düşünerek zevkle şeyhinin hizmetine devam etmelidir. Bütün bu anlatılan hususlarla mürid sevindiği zaman da bu onun manen incelmesi ve kemâlat yolunda terakki etmesine yardımcı olur.⁴⁰⁵

18- Şeyhinden izin almadan hiçbir yolculuğa çıkmamalıdır. Hatta bu hac yolculuğu bile olsa izin almalıdır.

19- Şeyhi kendisinden herhangi bir kimseye hizmet etmesini istediği zaman kendisi yaş itibarıyla o kişiden büyük bile olsa o kişiye hizmet etmeli ve elini öpmelidir.⁴⁰⁶

20- Şeyhi kendisini mubah olan herhangi bir işten menettiği zaman bu konuda şeyhine itaat edip sözüne uymalıdır. Çünkü şeyhin amacı müridine terakki ettirmektir. Mubahlarda ne sevap ne günah ne de terakki vardır. Şeyhler, Hz. Peygamber (s.a.v)’e varis olmaları hasebiyle mubahlarla amel ederler. Ancak müridlerin terakki etmesi gerektiğinden dolayı mubahlarla uğraşmanın kendilerine bir faydası yoktur. Tarikat şeyhleri de şayet müridlerden amel etmek isteyen olursa amel etsin diye mubahlara müsaade etmişlerdir. Çünkü mubah ile amel etme şer’i mükellefiyetlerin ağırlığı karşısında insanın bir nevi rahat nefes almasıdır. Sadık mürid, nadiren mesela ayda bir defa gibi ancak mubah amellere temayül eder. Hâlbuki sadık olmayan yalancı mürid ise vaktinin çoğunu mubah amellerle geçirir.⁴⁰⁷

⁴⁰⁴ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 57a.

⁴⁰⁵ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 58a.

⁴⁰⁶ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 58a.

⁴⁰⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 59a.

21- Müridin kalbine gelen vesveselerden bir tanesi de şeyhinin söylemiş olduğu herhangi bir söz karşısında şeyhinden delil istemesidir. Şüphesiz böyle bir davranış müridin şeyhi ile yapmış olduğu ahdi bozar. Hâlbuki mürid şeyhinin söylediği her söze tereddütsüz uyup onunla amel edendir. Eğer şeyhi kendisine delil beyan ederse bu durumda mürid şeyhinin sözüyle değil, delil ile amel etmiş olacak.⁴⁰⁸

İmam Gazzâlî bu hususla ilgili olarak şöyle der: Bir mürid bir şeyhin yanında sülûk yapmak ister ancak şeyhinin bilgisiyle iktifa etmezse şeyh de müridin devamlı şeyh ile tartışması ve her sözüne delil istediğini görürse bu durumda uygun bir üslup ile o müridi yanından uzaklaştırmalıdır. Mesela kendisine şöyle diyebilir: Ey kardeşim elhamdülillah sen artık ilim ehlinde oldun. Sen şimdi benden daha bilgili birisinin yanına git şüphesiz o sana benden daha faydalı olacaktır. Eğer şeyh onu yanında barındırmaya devam ederse o kişi diğer müridleri de ifsat eder. Şeyh onu yanından uzaklaştırdıktan sonra eğer hayırlı biri ise tevbe ve istiğfar eder ve geri döner. Yok, eğer böyle yapmazsa o zaman da şeyhin yanındaki diğer müridler ondan kurtulmuş olurlar.⁴⁰⁹

22- İster vefat etmiş olsun isterse de hayatta olanlardan olsun kendi şeyhinin arkadaşı bile olsa kendi şeyhinden izin almadan diğer şeyhlerden hiç birisini ziyaret etmemelidir. Keza şeyhinin izni olmadan diğer tarikatlara mensup olan hiç kimseyi de ziyaret etmemelidir. Onlarla karşılaştığında sadece “selamün aleyküm” demeli, daha fazla konuşmamalıdır. Bu durum tarikata yeni girmiş olanlar için geçerlidir. Zira tarikata yeni girmiş ve bu yolun usul ve erkânını bilmeyen bir mürid şeyhinin tarikatından başka bir tarikat bilmez. Tarikata yeni girmiş ve bu konularda zayıf ve yetersiz olan bir mürid de sadece kendi şeyhi ve tarikatını över, diğer tarikatları da hep eksik görür. Bazen de tarikata yeni girmiş müridler birbirleriyle konuştukları zaman birbirleriyle tartışır ve aralarına kin ve nefret girer.⁴¹⁰

Dolayısıyla bu tür müridler tam manasıyla yetişip tarikatta kemal bir mertebeye gelmeyinceye kadar şeyhlerinin onları bu tür ziyaretlerden alıkoymaları gerekir. Mürid, ne zaman tarikat yolunda terakki eder, belli bir mertebeye ulaşır, bütün tarikatların ortaya çıktığı ana kaynağı tam anlamıyla bilir, bütün tarikatların bir tek denizde birleşen

⁴⁰⁸ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 59a.

⁴⁰⁹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 59a.

⁴¹⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 59a.

farklı nehirler olduğunu dolayısıyla kaynaklarının bir olduğunu anlarsa işte o zaman o müridin diğer insanlar ve tarikat mensuplarını ziyaret etmesi kendisine mubah olur.⁴¹¹

Şeyhinin seni başkasını ziyaretten alıkoymasını tarikat hakkında bilgisi olmayan bazı zayıf müridlerin zannettiği gibi kendi akranlarına karşı müridlerinin çokluğu ile övünmekten kaynaklanan bir liderlik sevdası veyahut da bir kıskançlık olarak zannetme. Şüphesiz böyle bir şey şeyhe karşı su-i zan demektir. Bu da mürid ile şeyh arasındaki anlaşmayı bozar.⁴¹²

23- Şeyhi kendisini sohbetinden uzaklaştırmak suretiyle cezalandırabilir. Bunun sonucu olarak kalbinde şeyhine karşı saygı ve hürmet azalır veyahut işlemiş olduğu günahlardan dolayı kalbinde perdeler oluşursa, bunların ortadan kaldırılması ve kendisini bu büyük hastalıktan kurtarıp tedavi etmesi için bu durumu mutlaka şeyhine haber vermelidir.⁴¹³

Bu tür hadiselerin meydana gelmemesi için de sûfiler şöyle demişlerdir: Şeyh için üç türlü meclis vardır. Birincisi, şeyhin halktan avam olan kimselerle bir araya geldiği meclistir. İkincisi, şeyhin havas ile bir araya geldiği meclistir. Üçüncüsü ise şeyhin her bir mürid ile ayrı ayrı bir araya geldiği ve o müride ayıp ve kusurlarını, eksik ve yanlışlarını söylediği meclistir. Sonra bu her üç meclis de müridlerin maslahatı ve bir de o mecliste konuşulan şeylerin gizliliğinin ve öneminin korunması ve muhafazası için aynı anda bir araya gelmezler. Değişik zamanlarda veya birer gün arayla bir araya gelir ve toplanırlar.

Avam meclisinin şartı, şeyh müridlerinden hiçbirisine bu mecliste hazır bulunmalarına izin vermeyecektir. Eğer şeyh bu konuda onlara müsamaha ederse onları aldatmış ve değerlerini düşürmüş olur. Avam meclisinde genelde namaz, oruç, zekât ve bunları yapma neticesinde elde edilecek sevap ile ilgili hususlar konuşulur ve bunlar teşvik edilir. Avam meclisinde tasavvuf ile ilgili haller, kerâmetler ve tasavvuf büyüklerinin yapmış oldukları ameller ve sahip oldukları haller ve makamlardan bahsedilmez. Çünkü avam meclisinde bulunanlar tasavvuf büyüklerinin yürüdüğü yolda yürümeye güç yetiremezler. Havas meclisinin şartı ise, orada sadece zikir, halvet ve

⁴¹¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 59b.

⁴¹² Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 59b.

⁴¹³ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 59b.

riyâzet ile bunların neticesi ve insanı bunlarda muvaffak kılacak olan yollar ve metodların izahı ile ilgili hususlar konuşulur ve bunun dışına çıkılmaz.

Şeyhin müridleriyle teker teker görüştüğü meclisin şartı ise şeyh burada yerine göre müridi azarlar, ayıplar, kınar, müride yapmış olduğu amellerin az ve yetersiz olduğu hususunda müridi uyarır.⁴¹⁴

24- Şeyhi kendisini uzak bir yere herhangi bir ihtiyaç için gönderdiği zaman eğer yürümekten aciz değilse şeyhinden herhangi bir binek talebinde bulunmamalıdır. Keza şeyhi herhangi bir yük taşımak için kendisini bir yere gönderirse, eğer o yükü taşımaktan aciz değilse o yükü taşımak için de bir binek talebinde bulunmamalıdır.⁴¹⁵

Müridin, Şeyhinin Huzurunda Olmadığı Zamanlarda Uyması Gereken Âdâbı

Semenûdî'ye göre müridin tarikat yolunda mesafe alması için sadece şeyhin huzurunda veya zikir meclislerinde değil, şeyhin gıyabında ve zikir meclislerinin dışında da uyması gereken kurallar vardır. Çünkü tarikat âdâbına uymaktan maksat, hayatın her alanında müridi olgun ve kâmil bir mümin haline getirmektir. Buna göre müridin, şeyhinin huzurunda olmadığı durumlarda uyması gereken edepleri şunlardır:

1- Mürid, şeyhinin mekânına girdiğinde onu yerinde bulamazsa sanki şeyhi içerideymiş ve kendisi de huzurunda oturuyormuş gibi edepli bir şekilde oturur. Şeyhi, herhangi bir yolculuğa çıksa bile şeyhinin mekânına her vardığında sanki şeyhi ordaymış gibi ve yolculuğa çıkmamış gibi şeyhinin mekânına selam vermelidir.

2- Şeyhinin gıyabında sevenlerinin kendisine gönderdiği selamlar ile şeyhin kabul edip reddetmeyeceği övgüleri şeyhine ulaştırıp onu memnun etmelidir.

3- Eğer yanında herhangi birisi şeyhi hakkında şeyhinin hoşuna gitmeyecek şeyler söylerse bunu şeyhine anlatmamalı, güç yetirebildiği kadarıyla delillere dayanarak bu iddialara cevap vermeli, eğer bu münkir fikrinden vazgeçmiyorsa ondan uzaklaşmalı ve bir daha yanına oturmamalıdır.

4- Şeyhinin huzurunda gösterdiği saygı ve edebin aynısını gıyabında da göstermesi gerekir. Şeyhinin yüzüne söylemekten hayâ ettiği hiçbir şeyi tek bir kelime

⁴¹⁴ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 60a.

⁴¹⁵ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 60a.

dahi olsa gıyabında konuşmamalıdır. Çünkü böyle bir şey mürid için şeyhine karşı yapmış olduğu en büyük ihanet sayılır. Mesela mürid, şeyhinin de tarikata girmeden önce günah işlediği veyahut şeyhinin her gece hanımı ile beraber olduğu gibi şeyleri asla söylememesi gerekir. Zira bunlar abes ve gereksiz konuşmalardır. Aksine mürid, şeyhinin amelinin her bir zerresinin kendisinin bin yıllık ibadetinden daha faziletli olduğuna inanmalıdır.

5- Şeyhinin huzurundayken kendisine göstermiş olduğu saygıyı gıyabında da göstermezse bu durum müridin tarikat yolunda gayretinin eksik olması anlamına gelir. Şüphesiz müridin şeyhinin gıyabında onu murakabe etmesi Allah'ı murakabe etmek için bir merdiven ve basamak hükmündedir.⁴¹⁶

Müridin, Şeyhinin Giyim-Kuşamı İle İlgili Uyması Gereken Âdâbı

1- Mürid, şeyhine ait elbiseleri giymemeli, yastığında uyumamalı, gerek yanında gerekse de gıyabında seccadesinde zikir yapmamalı ve tespih çekmemelidir.⁴¹⁷

2- Şeyhi, kendisine gömlek, ayakkabı veya elbise gibi bir şeyi hediye ettiğinde şeyhinin verdiği hediyeye saygılı olmalı ve değer vermeli bunları rast gele ve ulu orta kullanmamalıdır. Özellikle de şeyhinin kendisine vermiş olduğu şeyleri giyerken gerek dini konularda gerekse de zahirî ve batınî temizlik gibi durumlarda şeyhinin ahlakı üzere yaşamaya gayret etmeli ki şeyhinin giymiş olduğu şeylerle günah işleyip edep dairesinin dışına çıkmasın. Şeyhlerden biri müridine bir rida (üst elbise) hediye etmiş fakat müridin bu hediyeyi ayaklarının altına serdiğini görmüştü. Bunun üzerine şeyhi ona şöyle dedi: Ey evladım! Sûfilere ait bir şeye karşı edepli ol ve o şeye saygı göster.⁴¹⁸

3- Şeyhinin giymesi için kendisine hediye olarak verdiği şeyleri, karşılığında ne verilerse versinler asla kimseye vermemelidir. Belki de şeyhi kendisini Allah'a yaklaştıracak, dünya ve ahirette kendisine faydalı olacak sûfilerin sırlarından manevî bir sırrı hediye ettiği şeylerin içine saklamış olabilir. Veya hediye ettiği şeylerin içine sûfilerin ahlakı ile ilgili hususları cemetmiş olabilir. Zira Allah Resulü Efendimiz de Ebû Hureyre'ye böyle bir elbise hediye etmiş ve ona giydirmişti. Bunun üzerine Ebû

⁴¹⁶ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 61a.

⁴¹⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 51a.

⁴¹⁸ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 51b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 109b.

Hureyre'nin unutkanlığı gitmiş ve artık hiç bir şeyi unutmamıştı. Şeyhlerin işlerinde de beyhudelik ve abesle iştigal olmaz.⁴¹⁹

4- Şeyhinin kendisine hediye edeceği ayakkabı ile sadece temiz mekânlara girmeli, tuvalet ve benzeri yerlere bu ayakkabılarla girmemelidir. Şeyhlerden biri şöyle dedi: Bir gün ridamı ayaklarımın altına koymuştum şeyhim bu halimi gördü ve bana şöyle dedi: Ey evladım! Zikir yapanlar ya da tefekkür edenlerle beraber bulunurken edepli ol. Allah Teâlâ bu ridayı ayaklarının altına alasın diye değil, omuzlarına atmak için sana vermiştir.⁴²⁰

Müridin, Yeme-İçme İle İlgili Uyması Gereken Âdâbı

1- Mürid, şeyhi davet etmedikçe sofrasına oturup yemek yememelidir.

2- Şeyhi kendisine bakarken herhangi bir şey yememelidir.⁴²¹

3- Şeyhinin davet edildiği her yemeğe gitmemeli bundan uzak durmalıdır. Yemek yerken aç kalmış aslanlar gibi sofraya saldırmamalı, sofra âdâbına uygun olarak yemek yemelidir. Çünkü sofra âdâbına uymanın ve az yemenin kendisine birçok açıdan faydaları vardır. Mesela az yiyip içtiği zaman büyük ve küçük abdest konusunda fazla rahatsız olmaz. Özellikle de yolculuğunu binek üzerinde yapıyorsa ve yol güzergâhı da suyun az olduğu bir yer ise bu husus daha da önem arz etmektedir. Az yiyip içmenin müride bir diğer faydası ise ihvanları gece uyuduğu zaman kendisi uyumaz ve onlar için gece nöbeti tutar. Ancak eğer gece nöbetini sıraya koyarlarsa bunda bir beis yoktur.⁴²²

Müridin, Kişisel Kusurları İle İlgili Uyması Gereken Âdâbı

1- Mürid, herhangi bir kimseye karşı bir suç işlediği zaman bunu derhal şeyhine bildirip suçunu itiraf etmeli ve bu suçtan dolayı şeyhinin kendisine vereceği sürgün, açlık ve ağır bir hizmet gibi herhangi ibr cezaya razı olmalıdır. Ancak tasavvuf büyükleri, müridlerin bu tür zelle dediğimiz hatalarına karşı şeyhlerin verecekleri ceza konusunda haddi aşmamaları gerektiğine icma etmişlerdir. Çünkü bu tür durumlarda haddi aşmak Allah'ın hukukunu ihmal etmek olur.⁴²³

⁴¹⁹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 52a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 110a.

⁴²⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 52a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 109b-110a.

⁴²¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 50b-51b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 105b-109b.

⁴²² Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 56b-57a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 118b-121a.

⁴²³ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 53a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 114b-116a.

2- Şeyhi ile beraberken şeyhinin kalbinde kendisi hakkında hoşnutsuzluk meydana getirecek hiçbir davranışta bulunmamalıdır. Nasıl ki insanın kendi öz babasına karşı yapmış olduğu hoşnutsuzluk Allah (c.c) nezdinde hoş görülüyorsa, tıpkı bunun gibi hatta bundan daha önemli olarak Allah Teâlâ da şeyhin hoş görmediğini hoş görmez, razı olacağı şeylerden de razı olur. Çünkü şeyh, müride ancak Allah'ın emrettiği şeyleri emreder.⁴²⁴

Müridin, Şeyhinin Yakınlarına Karşı Olan Âdâbı

1- Mürid, gerek şeyhinin hayatında gerekse de vefatından sonra onun çocuklarına, arkadaşlarına ve yakın akrabalarına saygı ve hürmette kusur etmemeli, imkânları ölçüsünde onlara iyiliklerde bulunmalıdır.⁴²⁵

2- Şeyhinin yokluğunda ailesinin durumunu sormalı, varsa bir ihtiyaçları yerine getirmeye çalışmalı, onlara iyilik yapıp hizmetlerinde bulunmalıdır. Şüphesiz müridin şeyhinin ailesine karşı bu davranışı, şeyhi döndüğü zaman kalbinde müride karşı sevgi ve şefkat meydana getirir.

3- Şeyhinin boşadığı bir kadınla veya şeyhi vefat ettiğinde onun hanımıyla evlenmemelidir.⁴²⁶

Müridin, Şeyhinin Özel Hayatı İle İlgili Uyması Gereken Âdâbı

1- Mürid, tellallar tarafından her yerde ilan edilse bile şeyhinin sırrını ifşa etmemelidir.

2- Şeyhinin ne kadar uyuduğunu, günde kaç öğün yediğini, bir gün ve gecede kaç defa abdest tazelediğini veya hanımının yanına ne kadar gittiğini araştırması veya merak edip öğrenmesi caiz değildir. Çünkü bu tür durumlar insanın anne ve babasına karşı uymakla mükellef olduğu ve asla itaatsizlik yapmaması gereken haklardan sayılmıştır. Dolayısıyla bu tür durumlarda itaatsizlik edip bu hususları araştırmak onların edep ve mahremiyetlerini ortaya çıkarmak anlamına gelir. Ebeveynine karşı itaatsizlik edip mahremiyetlerini ortaya çıkarmaya çalışan kimsenin de hiçbir ameli semaya ulaşmaz. Bunun bir diğer mahzuru da bazen mürid, şeyhinin bu hallerine muttali olduğu zaman

⁴²⁴ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 53b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 116a-117b.

⁴²⁵ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 53a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 110a-114a.

⁴²⁶ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 57b.

yine müridin cehaleti neticesinde şeyhinin makamını kalbinde küçük görür ve helâk olur.⁴²⁷

2.3.1.2. Müridin İhvanı İle Âdâbı

1- Mürid, büyük, küçük bütün ihvanını sırf Allah (c.c) rızası için sevmelidir.

2- İhvanının gayri ihtiyari açığa çıkmış olan avret mahallerine bakmamalıdır. Zelle dediğimiz ayak kayması olarak tabir edilen, kendilerinden gayri ihtiyari sudur eden günahlarına da bakmamalıdır. Çünkü her iki duruma insanın düşmemesi noktasında bir garantisi yoktur. İnsan, zaman zaman bu tür durumlara düşebilir. Eğer müridin kendisine böyle bir durum vaki olursa, mürid, ihvanlarının kendisini affetmesini, onu mazur görmelerini, şeytanın yine Allah'ın irade ve dilemesiyle müridi böyle bir duruma düşürdüğünü söylemelerini ister. Şüphesiz insan, bazen bunlardan daha büyük ve kötü durumlara da düşebilir. Dolayısıyla ihvanlarının başına bu tür durumlar geldiği zaman mürid de ihvanlarını mazur görmelidir.

Ehli tasavvuf, bir mürid velev keşif neticesinde bile olsa insanların kusurlarından herhangi bir şeye muttali olursa o mürid ne Allah'ın ne de Allah'ın meleklerinin huzurunda değil, doğrudan şeytanın huzurunda olduğu hususunda icma etmişlerdir. Sahibini insanların ayıplarına muttali kılan her keşif şeytanî keşiftir. Müridin böyle bir şeyle karşılaşması durumunda hemen tevbe etmesi vaciptir. Bu tür hususlarla ilgili olarak müridin yapması gereken şey nazarını başkalarının ayıp ve kusurlarına değil, kendi nefsinin ayıplarına ve kusurlarına yöneltip kendi nefsinin ayıp ve kusurlarıyla uğraşmalıdır.⁴²⁸

3- Başkasının gayri ihtiyari olarak açılmış olan avret mahalline gelince, eğer gücü yetiyorsa onu örter, yok eğer gücü yetmiyorsa nazarını o tarafa çevirmez ve ona bakmaz. Zira müslümanların avretlerine ancak şeytan muttali olmak ister. Dolayısıyla kim müslümanların avret yerlerine ve mahrem şeylerine muttali olmaya çalışırsa şüphesiz bunu kendi şeyhine yapmış olur. Çünkü kendi şeyhi de tarikata girmeden önce bir çocukluk ve gençlik dönemi yaşamıştır. Böyle bir durum tarikat şeyhlerinin çoğunun hayatında mevcuttur. Kim ihvanına ait görmüş olduğu hata ve kusurları örtmezse

⁴²⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 58a.

⁴²⁸ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 61b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 128a-130a.

şüphesiz onların hata ve kusurlarından yaymış olduğu miktar kadar kendi hata ve kusurunu ortaya çıkarmış olur.⁴²⁹

4- Herhangi bir kimse, ihvanlarına ait bir şeyi naklettiği zaman, müridin hemen o sözü söyleyen kişiyi yalanlaması lazımdır. Eğer söyleyen kişi suçunu kabul etmiyorsa o kişiyi hemen ilgili mercilere bildirir ve o kişiye söylemiş olduğu yalanından dolayı Allah'ın koymuş olduğu ceza uygulanır. Sonra da o yalancı kişi tekrar bu tür iftiralar uydurmasın diye derhal tarikattan ihraç edilir ve müridlerin arasından kovulur. Bu tür durumlarda müridlerin yapması gereken şey kötü zandan ve şüpheli şeylerden uzak durmaktır. Kim, zanna dayalı ve şüpheli işlerin peşine düşerse ancak nefsini levmeder ve sonu pişmanlık olan işlerin peşine düşmüş olur. Her kim ki hakkında kötü zan besleniliyorsa o kişinin de ister kadın olsun ister erkek fark etmez mümkün olduğu kadar herkesten uzak durması gerekir.⁴³⁰

5- Bir turp veya bir salata ile dahi olsa Allah'ın kendisine helal olarak vermiş olduğu şeylerle nefsini hususileştirip ön plana çıkarmamalıdır. Şüphesiz her kim nefsin istekleri noktasında nefsini kardeşlerine tercih edip ön plana çıkarırsa o kişi ebediyen iflah olmaz. Unutma ki insanları tarikat yolunda büyük yapan hususlar, ellerinde bulunanı başkalarına ikram etmeleri, ihvanlarını kendi nefislerine tercih etmeleri ile kalplerini kin, nefret ve kıskançlıktan uzak tutmalarıyla mümkün olmuştur.

Müridin, ihvanlarından birisinin o an için muhtaç olduğu bir şeyi onlara vermeyip, kendisinin gelecekte olası bir ihtiyacı için saklaması onu müridlik mertebesinde düşürür. Bu ifade edilen husus helal olan şeylerle ilgilidir. İçinde şüphe olan şeylere gelince mürid, zaten böyle bir şeyi hiçbir zaman elinde bulundurmamalıdır. Mürid, ne zaman elinde olan şeyleri biriktirme adına kendi kendine ruhsat verse işte o zaman dünya malına karşı hırsı artar ve cimri olmaya başlar. Böyle bir durumda da müridin şiddetli bir tedaviye ihtiyacı vardır. Kimin bu anlattığımızdan şüphesi varsa bunu deneyebilir. Allah Teâlâ hiçbir zaman kendisine cimri dostlar edinmez.⁴³¹

6- Dinî konularda ihvanına karşı şefkatli olmalı, kendi nefsi için istediği her türlü iyiliği onlar için de istemelidir. Namaz vakti girmeden önce abdest için hazırlık yapma hususunda ihvanlarını uyumamaları ve uyanık kalmaları için uyarmalıdır ki ihvanları

⁴²⁹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 61b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 128a.

⁴³⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 62a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 130a.

⁴³¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 62b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 130b.

abdestlerini erken alsınlar ve farz namazlardan önce kılınan revatib sünnetleri kılsınlar. Veya imam ile beraber iftitah tekbiri alsınlar da nasıl olsa namaz vakti geniştir, vaktin çıkmasına daha çok var deyip cemaatle namaz kılmayan vesveseciler gibi olmasınlar. Zira Selef-i Salihin, her ne kadar Cumhur-u Ulema menetmiş olsa bile cemaatle namazı kaçırdıkları zaman nefisleriyle mücâhede etmek için kaçırdıkları namazı yirmi yedi defa iade ederlerdi. Mesela seleften İmamı Şafî'nin de arkadaşı olan İmamı Müzenî nefsi ile mücâhede etmek için cemaatle kaçırdığı her namazı yirmi beş defa iade ederdi.⁴³²

7- İhvanlarını sabah namazına uyandırmalıdır. Ancak bunu yaparken onlara karşı son derece şefkatli davranmalı, nefsinin kendisini aldatmaması için de onların uykusunu kendi ibadetinden daha hayırlı görmelidir. Kim nefsinin arkadaşının nefsine müsavi görürse kendisine gelecek olan ilahî yardım ve destek kesilir. Kim de nefsinin arkadaşının nefsinden üstün görse bu durumda kendisine gelecek ilahî yardımların bir tek zerresi bile kendisine ulaşmaz. Dolayısıyla mürid, içinde bulunduğu hal kendisini aldatmamalı, vaktinden önce riyaset yani liderlik istememeli, bu tür işleri kendisi için en sona bırakılması gereken işler olarak görmelidir. Çünkü her kim nefsinin kendi arkadaşının nefsinden daha üstün görürse tasavvuf ehline göre fasık olur ve İblisin “Ben ondan daha hayırlıyım.”⁴³³ sözünden ötürü lanetlendiği gibi o kişi de lanetlenir.⁴³⁴

Sûfilerden biri şöyle dedi: Tarikata giren bir kişi nefsinin bütün müslümanların nefsinden daha aşağı görmedikçe gerçek manada mürid olmaz. Mürid bu mertebeye ulaştığında bütün mevcudat kendisine yardımcı olur. Ancak eğer nefsinin beraber olduğu Müslümanlardan daha hayırlı görse bu defa da bütün mevcudat ona lanet eder.⁴³⁵

Ahmed Rufai yaşlılık halinden dolayı artık ölüm yatağındaiken arkadaşlarına şöyle tavsiyede bulundu: İhvanlarınıza öğrenci ve çırak olmaya çalışın. Size öpmek için elini uzatsa siz onun ayağını öpün. Kendinizi hep günahkâr ve mücrim olarak görün. Hiçbir zaman baş olmaya heveslenmeyin. Çünkü insan ilk darbesini her zaman başından alır.

Yakup el-Hâdim, Ahmed Rufai'ye, efendim bana tavsiyede bulunur musunuz dedi, Ahmet Rufai ona şöyle dedi: İhvanlarına hizmetçi olmaya çalış, onları her zaman

⁴³² Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 62a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 130a.

⁴³³ A'râf, 7/12.

⁴³⁴ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 62b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 130b-131a.

⁴³⁵ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 62b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 130b-131a.

nefsine tercih et, onlardan sana gelecek eza ve cefalara her zaman katlan. Nefsini onlardan daha üstün görmekten sakın, yoksa günah çukuruna düşersin ve onlardan hiç biri de sana yardım etmez. Ahmet Rufaî sözüne şöyle devam etti; Ey Yakup, hurma ağacına iyi bak yukarı doğru uzamış ve boyu diğer ağaçlardan daha yüksektir. Ancak Allah (c.c), yükünü başının üzerine koymuş. Başındaki yük ne kadar çok olursa olsun hiç kimse ona yardım etmiyor. Bir de kabak fidesine bak yüzünü toprağa koyup mütevazı davrandığından, Allah (c.c), onun da yükünü başkasının (yani toprağın) üzerine koymuş. Dolayısıyla yükü ne kadar ağır olursa olsun kabak fidesi bu ağırlığı hissetmiyor.⁴³⁶

8- Lider veya önder olmak için ihvanlarıyla rekabete ve yarışa girmemelidir. Zira önder olmak demek Müslümanların hata, kusur ve yanlışlarına katlanmak demektir. Dolayısıyla kendi halinin zayıflığına, bırak zayıflığı, kendi nefsinin yanlışlarına ve Allah'tan gafil olmasına tahammül edemeyen birisi diğer Müslümanların dikkatsiz davranışlarına ve gafletten kaynaklanan bazı kusurlarına nasıl tahammül edebilir. Bununla beraber önder veya lider olmak için ihvanıyla rekabete girme duygusu onda riyaset sevgisine sebep olur. Riyasetten azledildiği zaman da bu durum üzülmeye sebep olur. Böyle bir azledilme durumundaki müridin ihlâsının ölçüsü riyaset makamından azledildiği zaman üzülmemesi, aksine bu yüzden kalbinde bir inşirah hâsıl olmasıdır.⁴³⁷

9- Şeyhi ile beraber olduğu zamanlarda su-i edep sayılan hususlarda ihvanına kötü örnek olmamalıdır. Mesela şeyhinin kendisine vermiş olduğu bir vazife veya matbuat sayılan eser çoğaltma gibi işler karşılığında herhangi bir dünyalık istememelidir. Veyahut da şeyhinden izin almadan evlenmemelidir. Veyahut nefesine karşı müsamahalı olup canının istediği her şeyi yiyip ihvanını bundan men etme gibi bir duruma düşmemelidir. Hatta şeyhi sahip olduğu malın yarısını ihvanına infak et dediği zaman derhal itaat etmeli ve cevap vermemelidir. Çünkü böyle bir durumda cevap vermek hem şeyhine hem de ihvanına karşı su-i edep sayılır. Zira yukarda sayılan bütün bu hususlarda müridin şeyhinin izninin dışında hareket etmesi diğer ihvanı için bir emsal teşkil eder ve diğer müridler için de bir delil olur. Dolayısıyla müridin bu tür durumlardaki tasarrufunun diğer ihvanı hakkında bir delil olmaması ve emsal teşkil

⁴³⁶ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 63a; Semennûdî, *Âdâbu's-Senîyye*, vr, 130b.

⁴³⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 63a; Semennûdî, *Âdâbu's-Senîyye*, vr, 131a.

etmemesi için şeyhinin bilgisinin dışında bu tür işleri yapması şeyhine ve ihvanına karşı su-i edep sayılmıştır.⁴³⁸

10- Söz, fiil ve su-i zan gibi hususlarda ihvanından görmüş olduğu bütün eziyet ve sıkıntılara rağmen onları affedip onlara karşı müsamahalı olması gerekir. İhvanına hizmet ettiği zaman onlara layıkıyla hizmet etmediğinden dolayı onlardan özür dileyip mahcubiyetini ifade etmelidir. İhvanına hizmet etmeyi kendisi için büyük bir şeref ve paye olarak görmelidir. İhvanına karşı devamlı iyilikle muamele etmeli, onların hakkını her zaman kendi hakkına tercih etmelidir. Mürid, dünyaya iltifat etmemeli ihtiyacı olmadığı sürece yöneticilik, idarecilik, müdürlük, müfettişlik veyahut da vergi tahsildarlığı gibi görevlere talip olmamalıdır.⁴³⁹

11- Dedikoducu birisi, ihvanlarının kendisini sevmediğini ve kendisi hakkında şöyle şöyle sözler dediğini söylese bile, müridin, o dedikoducuya inanmaması ve ona şöyle demesi gerekir: Ey falanca! Ben ihvanımın beni, benim de onları sevdiğim hususunda kesin bir bilgiye sahibim. Senin bu sözün ise sadece bir zandır. Hâlbuki ben kesin olan bir şeyi zan olan bir şey ile değiştirmem.⁴⁴⁰

12- Mürid, toplu yapılan zikir meclisine gitmede tembellik yapmak veya meclisin hemen başında erken gidip zikir meclisinde yerini almada geç davranmak veya cemaatle namaza geç kalmak veya ilim ve edep meclislerinde bulunmamak gibi hususlarda ihvanına kötü örnek olmamalıdır. Kim bu konularda kötü örnek olursa o, ihvanına karşı olan görevleri hususunda su-i edepte bulunmuş olur. Dolayısıyla bu hususlarda eğer mürid kötü örnek olursa hem kendisi günaha girmiş olur hem de ihvanlarından her kim bu hususta onu örnek alırsa onun günahı da o müridin boynuna geçmiş olur. Bu yüzden mürid, şayet zikir meclisine geç kalır ve zikir esnasında meclise yetişirse velev ki zikrin son kısmı olan dua faslında bile yetişse ihvanının bulunduğu zikir meclisine girmeli ve meclisin sonunda da geç kaldığından dolayı özür dilemeli bu konuda asla utangaçlık göstermemelidir.⁴⁴¹

Bu şuna benzer: Bir kimse son teşehhütte namaza yetişse cemaatle namaz kılmanın sevabını elde etmek için namaza durması nasıl ki müstehaptır. Bunun hükmü

⁴³⁸ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 63a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 132a.

⁴³⁹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 63a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 133a.

⁴⁴⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 63a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 133b.

⁴⁴¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 63b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 134a.

de ona benzer. İhvanı geç kaldı diye müridi azarlamaya kalkışsa, bu hususta ihvanına karşı kendisini savunup mazeret bildirmemeli, aksine geç kaldı diye tevbe ve istiğfara devam etmeli ve ihvanına şöyle demelidir: Allah (c.c), bu hareketimden dolayı sizi mükâfatlandırsın sizlerin beni bu şekilde azarlamanız sizin bana karşı olan aşırı sevginizden dolayıdır.⁴⁴²

13- Zikir meclisinden ayrılırken özellikle zikrin şiddetinden dolayı zikir meclisinin yoğun ve kalabalık olduğu zamanlarda ihvanından önce çıkmak için onların önüne geçmemelidir. Çünkü bu durum zikredenlerin kalplerini zayıflatır. Bu tür durumlarda zikir meclisinden erken çıkmaması için de zikir meclisine giderken az yemeli ve az içmelidir ki abdest tazelemek için meclisi terk etmek durumunda kalmasın. Özellikle Cuma günleri Cuma namazından ikindi namazı vaktine kadar olan zikir meclisi için bu hususa daha çok riayet etmelidir.⁴⁴³

Zikir meclisini terk edip ayrılmak isteyen kişi eğer şeyhin arkadaşlarından ve rütbe olarak da diğerlerinden daha önde olan birisi ise bunu asla yapmamalıdır. Tarikatta kesin bir istişare kararı ile belirlenmiştir ki şeyhe yakın olan ve mertebe olarak da diğerlerinden önde olan kişi zikir halkasını zayıflatmamak ve başkasına kötü örnek olmamak için şeyhinin izni olmadan asla zikir meclisini terk etmemelidir. Çünkü zikir meclisleri insanları manen birbirlerine bağlamak ve aralarındaki bağları kuvvetlendirmek için oluşturulmuştur. Eğer bir kişi tembellik yapsa komşusu da çalışkan olsa bazen o çalışkan komşu o tembel adamı uyarabilir.⁴⁴⁴ Hâlbuki bunun hilafına olarak burada gidilen yer sûfîlerin bir araya gelmesi ile şereflenmiş zikir meclisidir. Oraya gelenler orada bulunmayı ve bir araya gelmeyi seviyorlar ve oraya özen gösteriyorlar. Dolayısıyla kimsenin burada tembellik yapmaya veya başkasına kötü örnek olmaya hakkı yoktur.

Zaruri herhangi bir ihtiyaçtan dolayı zikir meclisinden ayrılmak isteyenler, şeyh kendilerine izin verdikten sonra hepsi bir anda beraberce kalkıp gitmemelidirler. Çünkü bu davranış geride kalanların kalplerini zayıflatır. Aksine belli aralıklarla ve birer birer kalkıp gitmelidirler. Zikir meclisinde bulunanlar zikir bittikten sonra oturmaya devam etmek istiyorlarsa her mürid, kendisine ait olan mekâna dönmelidir. Mürid, ihvanlarını

⁴⁴² Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 63b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 134b.

⁴⁴³ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 63b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 134a.

⁴⁴⁴ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 64a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 134b.

kemâlat mertebesine ulaştıran yollara yaklaştırmalı ve onlara bu yolu göstermelidir. Bu da devamlı zikir ile meşgul olmaya bağlıdır. şüphesiz Allah Teâlâ her bir mürid için besleneceği pınarlar ve kaynaklar ile kat etmesi gereken mesafeler koymuştur. Mürid, o mertebelerin hepsini kat etmeden kemâlat makamlarına ulaşamaz.⁴⁴⁵

14- İhvanlarının zikirden gafil oldukları zamanı gözetmeli, onların zikirden gafil oldukları zamanlarda kendisi Allah'ı zikretmeli ki ihvanlarının üzerine rahmet insin, bu şekilde onlara iyilik yapmış olsun ve kendisine de büyük bir sevap yazılsın. Bazen ihvanlarının zikirden gafil oldukları anlarda bir tek kişinin zikri mükâfat ve sevap ačíısından zikirden gafil olanların sayısı kadar olur. Çünkü Allah (c.c), kulları içerisinde kendisini zikredenleri sever. Mürid, ihvanlarını sûfilerle beraber sabah akşam zikir yapmaya teşvik etmelidir. Onların vakitlerini boş sözlerle ve gaflet içerisinde gečíirmelerine izin vermemelidir. İhvanına karşı merhametli olmalıdır. Mürid, Allah'a olan muhabbetinin bir gereği olarak zikirde ihvanının sayısının çok olmasını istemelidir. Çünkü eęer yapılan zikir uzun süreceyse bu durumda müridlerin sayısının çokluğu zikir meclisindeki huzuru artırır.⁴⁴⁶

15- Nefsini onlardan üstün görmemek şartıyla ihvanına şer'î ve örfî âdâbı öğretmelidir. Çünkü bazen içlerinden birisi Allah'a karşı ondan daha ihlaslı ve amellerinde ondan daha iyi olabilir. Bazı konularda müridlere bilgi vermesi onun Allah (c.c) katında diğerlerinden daha faziletli olduğu anlamına gelmez. Bu da insanlardan çoğunun gafil olduğu bir durumdur.

16- Odun taşıma veya geceleri sabahlara kadar uykusuz kalıp geceyi ibadetle gečíirme gibi dünya ve ahiretle ilgili zor ve meşakkatli işlerde ihvanına örnek olmalıdır. Dolayısıyla her kim ki şeyhine yakın olmak, gaybî haberlere yakın olmak ve töhmetlerden de uzak kalmak istiyorsa kendisi uyuduğu halde, ihvanına gece ibadetini emretmesin. Kendisi dünya malını biriktirdiği halde, onları dünyaya karşı zahit olmaya çağırmasın. Kendisi yemek yediği halde, onları oruç tutmaya davet etmesin.⁴⁴⁷

17- İhvanına haksızlık ve zulüm yapanlara karşı, onları haksızlık ve zulüm yapmamaları gerektiği hususunda irşad etmelidir. Onlara haksızlık yapanlara mukabelede bulunmayı kesinlikle emretmemelidir.

⁴⁴⁵ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 64a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 134b.

⁴⁴⁶ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 64a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 134a.

⁴⁴⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 64b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 135a.

18- Hasta olan ihvanına hizmeti ihmal etmemelidir. Özellikle de eşi, çocukları ve akrabaları olmayıp geceleri yalnız kalan hasta bir ihvanına karşı yapacağı hizmet, kendisi için yapması gereken zorunlu bir görev hükmündedir. Çünkü kul, kıyamet günü bütün ihvanının ve arkadaşlarının hukukundan hesaba çekilir. Eğer hasta olan mürid fakir olduğundan dolayı tedavi olamıyorsa ihvanlarının kendi mallarından ona infak etmeleri veya ona borç vermeleri gerekir. Kul, kardeşine yardım ettiği sürece Allah da kula yardım eder.⁴⁴⁸

19- Şeyhi, kendisini, herhangi bir ihtiyaç için yönetici ve benzeri konumda olup dünya işleriyle uğraşan, şeyhe karşı da güvenleri olmayan ve şeyhi kabul edip sevmeyen kimselere gönderirse, o kimseler de şeyhe küfredip o ihtiyacı yerine getirmezlerse, bu durumda mürid o kimselerin sözlerini sanki hiç söylememişler gibi siyaseten tersine çevirmeli, bu kaba ve yersiz sözlerle şeyhinin ve ihvanlarının huzuruna gelip onların üzülmeye sebep olacak şekilde bu sözleri onlara anlatmamalıdır. Aksine güzel sözler söylemeli, şeyhine sadece hayırlı olan şeyleri ulaştırmalıdır. Eğer bu kabalığı yapan kişi şeyhin şefaati ettiği kimselerden ise günahının çirkinliğinden dolayı şeyhin şefaatine nail olmaz. Şeyh de, o kişi, hak ettiği cezayı bulana kadar sabreder. Sonra mürid, şeyhe küfreden o adamla karşılaşır şeyhin kendisine selamlarını iletir ve o adamın daha önce şeyh hakkında söylediği sözlerinden dolayı o adamı azarlayıp kusurunu yüzüne vurmaz. Şüphesiz müridin bu şekilde hareket etmesi o kişilerin şeyhe karşı kalplerinin yumuşamasına ve düşmanlıklarının azalmasına sebep olur.⁴⁴⁹

20- Secdede, kıyamda, gece gündüz Rabbiyle baş başa kaldığı bütün vakitlerinde ihvanları için Cenab-ı Hakk'tan af, mağfiret ve rahmet dileğinde bulunmalı, vakit buldukça onlara dua etmeli, onları asla duadan unutmamalıdır. Bunun faydası, ihvanının hukukuna olan vefa ve bağlılığı ile bir de müvekkel meleğin kişinin yaptığı her dua için “Bunun bir misli de sana olsun” diye dua eden kişiye dua etmesidir. Zira meleğin duası geri çevrilmez.⁴⁵⁰

21- İhvanlarından kendisine hediye olarak gelen yeme ve içme kabilinden her şeyi, diğer ihvanlarına da ikram etmeli, gücü yettiğinde hiçbir şeyi tek başına yememelidir. İhvanını, geçmişte kendisine karşı kızgın ve öfkeli olduğu günlerdeki

⁴⁴⁸ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 64b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 135a.

⁴⁴⁹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 65a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 136a.

⁴⁵⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 65b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 136a.

durumuyla hatırlayıp onlara o şekilde davranmamalıdır. Eğer her ikisi de karşılıklı olarak birbirlerine bu şekilde davranırlarsa bu durum uhuvvet ve muhabbetin safiyetini bozar. Şüphesiz bu da ihvanlar arasında, özellikle de eğer aynı mekânı paylaşıyor ve devamlı birbirlerinin yüzüne bakıyorlarsa en kötü ve en çirkin şeydir.⁴⁵¹

22- İhvanının aslî ve zarurî ihtiyaçlarını kendi nafîle türünden ibadetlerinin önüne geçirmelidir. Çünkü insanın din kardeşinin zarurî ihtiyacını yerine getirmekle elde ettiği sevap kendi nafîle türü ihtiyacını yerine getirmekle elde edeceği sevaptan daha faziletlidir. Zira bu durum kendisini yalnız hisseden ihvanını yalnızlık duygusundan kurtarır ve kendisinin yalnız olmadığını, ihvanlarının da olduğunu kendisine hatırlatır. Şayet karşılaştığı zorluklar karşısında korkmuşsa bu durumda kendisini güvende hisseder.⁴⁵²

23- İhvanlarının ihtiyacını karşılamak amacıyla yanında tıraş olmaları için ustura, makas, elbiselerini dikmeleri için iğne ve iplik, ayakkabılarını tamir için deri ve ayakkabı iğnesi, taranmaları için tarak, yemekten sonra ihtiyacı olan için kürdan ve misvak bulundurmalıdır. Ayrıca hem kendisi hem de ihvanlarının üzerinde namaz kılmaları için omuzlarında peştamal veya havlu benzeri bezden yapılmış seccade taşınmalıdır. Zira bazen kendisi veya ihvanlarından birisi sadece gömlek giyer, bulundukları yer de necis olabilir. Bunlardaki amaç ihvanlarının namazını rahatça kılabilmesine yardımcı olmaktadır.⁴⁵³

24- Mürid, ihvanlarının temizlikle alakalı işlerinde hassas olmalı, istirahat ettikleri yerin temizliğini geciktirmemeli, hemen temizlemelidir. Bunu da riyâ ve gösterişten uzak olması ve kimsenin görmemesi için ya seher vakitlerinde veyahut da öğlen vakti kaylule uykusu zamanı gibi ihvanlarının olmadığı zamanlarda yapmalıdır. Bu durumda sıvı olan bazı pislik ve kirlerden ihvanını korumuş ve onlara yardımcı olmuş olur. Sonra eğer tuvalette taharet için suyun eksik veya hiç kalmadığını görürse, bu durumda sünnet olan, kendi tahareti için yeterli su getirmekle beraber sevabını Allah'tan beklemek suretiyle taharet yapılması için ihtiyacından fazla bir şekilde ihvanları için de oraya su bırakmalıdır.⁴⁵⁴

⁴⁵¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 65b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 136a.

⁴⁵² Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 66a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 136b.

⁴⁵³ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 66a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 136b.

⁴⁵⁴ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 66a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 136b.

2.3.1.3. Müridin Nefsine Karşı Âdâbı

Semennûdî'ye göre müridin, şeyhine ve ihvanına karşı olan âdâbından sonra kendi nefesine karşı da uyması ve yerine getirmesi gereken sorumlulukları vardır. Semennûdî'ye göre müridin nefesine karşı âdâbı şunlardır:

1- Mürid, yemesinde, içmesinde, giyiminde, konuşmasında, işitmesinde, duymasında, eli, ayağı, kalbi ve cinsel organlarında haram ve şüpheli şeylere karşı verâ sahibi olmalı, bu işlerinde haram ve şüpheli şeylerden uzak durmalıdır. Bütün bunlardaki verânın kaynağı da yediği lokmalarda verâ sahibi olmasıdır. Çünkü kulluk, müridin, bütün uzuv ve organlarıyla yapmış olduğu ameller helal ve haram olarak yemiş olduğu lokmalar neticesinde ortaya çıkar. Helal rızık yiyen kişi isyan etmek istese bile bu ona zor gelir. Haram rızık yiyen kişi de itaat etmek istese bu ona zor gelir. İbrahim Edhem şöyle dedi: Yemek işini sünnete uygun, az ve helalinden yersen, bundan sonra nafile olarak gündüz oruç tutman ve gece ibadete kalkman sana ağır gelmez.⁴⁵⁵

2- Mürid, verâ sahibi olmaya çalışırken riyâ ve gösterişten uzak durmalıdır. Çünkü bunlar hem Allah (c.c) katında hem de insanlar nazarında nefrete ve uzaklaşmaya sebep olurlar.

3- Rızık kazanma konusunda zorlandığında ve insanların kalbi de kendisine karşı kasvetli hale geldiğinde bunu kendisine bir sıkıntı yapmamalı ve bundan dolayı bunalıma girmemelidir. Çünkü dünyanın müridlere çoğunlukla sırt çevirdiği zamanlar, müridlerin tarikata girdiği zamanlardır. Bazen bu halet-i ruhiyenin neticesi olarak, “Benim tarikata ne ihtiyacım var ki” der ve ahdini bozar. Dolayısıyla bundan sonra da artık iflah olmaz. Eğer mürid, sıkıntılarla karşılaşırse bilsin ki Allah (c.c) onu kendisine dost yapmak, ona yardımcı olmak ve basiret gözünü açmak istiyor. Zira Allah (c.c) sevgisi ile dünya sevgisi bir arada bulunmaz. Dolayısıyla mürid bu yola girdikten sonra dünya sevgisini elinin tersiyle itmeli ve dünyaya sırt çevirmelidir.⁴⁵⁶

4- Tarikata girdiğinde şeyhinin izni olmadan evlenmemeli, evli ise boşanmamalıdır. Çünkü tasavvuf yolu, ruhbanlık veya arpa ekmeği yemek değildir. Aksine sûfilerin tarikat yolu, müridin vaktini boş işlerden, gafletten ve ibadetlerden usanmamakla muhafaza ettiği bir yoldur.

⁴⁵⁵ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 66b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 123a.

⁴⁵⁶ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 66b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 123a.

5- Mümkin oldukça uykuyu azaltmalı ve az uyumalıdır. Özellikle de seher vakitlerinde buna daha çok dikkat etmelidir. Çünkü seher vakti ilahî lütuf ve tecellilerin geldiği ve duaların kabul olduğu bir vakittir. Hâlbuki uykuda dünyevî ve uhrevî hiçbir fayda yoktur. Uyku sadece zarardan ibarettir. Çünkü uyku, ölümün kardeşidir. Dolayısıyla mürid gecenin son üçte birlik kısmında yani seher vaktinde uyumamalıdır. Mürid, yemek yediğinde hiçbir zaman tam olarak doymamalı, tam olarak acıkmadan da yememelidir. Sadık müridin gıdası açlık, hedefi Allah (c.c) korkusudur. Mürid, kalbi inceli yumuşayınca kadar oruç tutar. Ancak doyuncaya kadar yiyen, çok uyuyan, bilgisi olmadığı halde ulu orta her şey hakkında konuşan kişiye gelince onun tarikatla hiçbir nasibi olamaz.”⁴⁵⁷

6- Başkalarının elindekine karşı kıskanç olmamalı, kimsenin gıybetini yapmamalı, haddini aşp başkasının hukukunu çiğnememeli, kimseyi aldatmamalı, kendini büyük görüp kibirlenmemeli, böbürlenmemeli, kendisiyle iftihar edip gururlanmamalı, nefsinin isteklerinin peşine düşmemeli, malayani ve abes işlerle uğraşan boş ve gereksiz meclislerde bulunmamalı, nefsinin hiçbir Müslümandan, daha üstün görmemeli, hiç kimse ile tartışmamalı, kötü alışkanlıklar edinmek suretiyle hiçbir şeye müptela olmamalı, bazı yönlerini ön plana çıkarmak suretiyle tarikat ehlinde hiç kimseyi küçük görmemelidir.⁴⁵⁸

7- Nefsine karşı, başkalarının kendisine değer verip vermemeleriyle ilgili kapıyı tamamen kapatmalı, insanların kendisine değer vermelerine, yoldan geçerken dönüp bakmalarına veya sırt çevirmelerine asla iltifat etmemelidir.

8- Sadık mürid olmanın şartlarından bir tanesi de müridin insanlardan uzak olmayı sevmesidir. İnsanların yanında kendisi için herhangi bir mevki ve makam istememesidir. İlmi arttırıcı veya ilme ait hiçbir meselenin konuşulmadığı tamamen boş ve malayani işlerin konuşulduğu meclislere oturmak müride yakışmaz. Müride yakışan şey Allah’a ait tevhid ve marifetullah gibi ilmi konuların konuşulduğu zikir meclislerinde oturmaktır.⁴⁵⁹

9- Nefsini azarlamalı ve onu tarikat yolunda mesafe kat etmeye teşvik etmelidir. Ne zaman nefsi kendi arzu ve isteklerine ilgi duyarsa, nefsin haz aldığı bütün işlerle

⁴⁵⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 67a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 124a.

⁴⁵⁸ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 67a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 124a.

⁴⁵⁹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 67b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 124b.

alâkasını kesmelidir. Her ne zaman ki ibadetten yorulursa nefesine şöyle demeli: Ey nefsim, sabret. Şüphesiz rahat senin önündedir. Ancak ben ahirette rahat etmen için seni yoruyorum.

10- Nefsinin hoşuna giden canlı veya cansız resim ve görüntülere bakmaktan gözlerini alıkoymalı ve bakmamalıdır. Çünkü bu tür şeylere özellikle de şehvetle bakmak kalbi öldürücü bir zehir ve kalbe isabet edip onu öldüren bir ok gibidir. Tasavvuf ehline göre mürid için en büyük engel ve tehlikelerden birisi de kötü ve ahlaksızca hareket eden kimselerle ve bir de kadınlarla arkadaşlık yapıp konuşmasıdır. Bunlarla sosyal ilişkiler kurmak, kalbin onlara meyletmesini netice verir.”⁴⁶⁰

11- Sakalı ve bıyığı henüz bitmemiş güzel yüzlü gençlerle oturmamalıdır. Özellikle de tek başına halvet halindeyken kesinlikle onlarla baş başa kalmamalıdır. Tasavvuf ehli, gençlerle ve kadınlarla sosyal ilişki kurmanın haram olduğunu belirtmişlerdir. Onlar, bu hususlarda isteklerine göz yumup, nefesine uyanları şiddetli bir şekilde uyarıp, değersiz ve kıymetsiz kişiler olduklarını belirtmişlerdir. Keza sûfiler herhangi bir bayanın kocası yanında olmadığı halde, bir şeyh ile baş başa kalıp, ondan bey’at almasını, kadının o kişiye “Babacığım” onun da “Kızım” demesini uygun bulmamış, bunu Muhammedî şeriatın kaidelerinin dışında kabul etmişlerdir. Her kim de şeriatın dışına çıkarsa sapıtır ve helâk olur. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: “Onlardan, yani peygamber hanımlarından herhangi bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Böyle yapmak, hem sizin, hem de onların kalbi için daha temizdir.”⁴⁶¹ Bizim tarıkata mensup olan sûfiler, kadınlara telkin verip onlardan bey’at almayı, onlara dokunmamak ve onlarla baş başa kalmamak şartıyla kabul etmişlerdir.⁴⁶²

12- Mürid, eğer sakalı ve bıyığı henüz bitmemiş bir genç ise, sakalı ve bıyığı çıkıncaya kadar sohbet meclislerinde kesinlikle kalabalığın içinde oturmamalı, devamlı arka taraflarda ve kalabalık olmayan yerlerde oturmalıdır. Sûfilerden biri şöyle dedi: “Mürid, sakalı ve bıyığı henüz çıkmamış güzel yüzlü genç biri ise şeyhin halkası hariç kesinlikle diğer erkeklerin içine katılmamalı, gözlerine siyah sürme çekmemeli, güzel

⁴⁶⁰ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 67b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 124b.

⁴⁶¹ Ahzâb, 33/53.

⁴⁶² Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 68a; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 125a.

kokular sürünmemeli, kendisini güzel gösterecek süslü elbiseler giymemelidir. Bu tür durumlarda edebe uygun olan daha çok kaba saba elbiseler giymesidir.”⁴⁶³

13- Mürid, bol bol zikir yapmaya ve tefekkür etmeye devam etmek suretiyle kalbine gelen havâıra sabretmeli ve katlanmalı, ahlakını düzeltmeye gayret etmeli ve kalbinden gafleti kaldırmaya çalışmalıdır. Bu konuda öfke, gurur, kibir, kin, nefsinin beğenmişlik gibi kendisini her zaman Allah’ın huzurunda bulunma duygusundan alıkoyan kötü sıfatları engellemek ve terk etmek suretiyle zahir ve batınını temizlemeye çalışmalıdır. Mürid, ne zaman bu kötü sıfatlardan kendisini arındırırsa işte o zaman rahatça Kur’ân tilavet eder, Hakk Teâla ile beraber olur ve namaz kıldığında ise kendisini Allah’ın huzurunda hisseder. İşte bu yol, selef-i salihinin üzerinde bulunduğu ve takip ettiği yoldur.⁴⁶⁴

14- Hiçbir zaman kendisine manevîyat âlemlerinin kapısının açılması ve manevî fethin müyesser olması beklentisi içerisine girmemelidir. İster kalp gözü açılsın ve perdeler kendisinden kaldırılsın, isterse de kaldırılmasın mürid sadece Cenâb-ı Hakk’ın Vech-i Kerimi ve O’nun rızası için ibadet yapmalıdır. Çünkü ibadet ubudiyyetin şartıdır.⁴⁶⁵

15- Mürid, mecbur kalmadıkça ve zaruret hâsıl olmadıkça önünde dağlar misali birikmiş olsa bile elini yemeğe uzatmamalı, yediği zaman da ancak açlığını giderecek kadar yemelidir.

Sûfilerden biri şöyle dedi: “Müridin mücahade halinden sonra his ve duygu olarak sakinliği ve durgunluğu yeniden kötü yola düşmesinin başlangıcı olabilir. Bu yüzden her sadık mürid dünyayı iki defa terk etmelidir. Birincisi dünyanın yemeklerini, nimetlerini ve nefsinin hoşuna giden bütün şehvetlerini terk etmelidir. İkincisi ise; dünyayı terk ettiğinden dolayı insanların kendisine karşı gösterdikleri saygı ve hürmet ile dünyanın şan, şöhret, mevki ve makamlarını da terk etmesi lazımdır. Zira mürid, çevresinde dünyaya karşı zahit birisi olarak bilinirse insanlar onu aşırı derecede yüceltirler. Hatta zaruri durumlarda yöneticiler bile onu yüceltir. Dolayısıyla bu ikinciye terk etmek, birinciye terk etmekten daha önemlidir. Ancak dünyayı terk ettikten sonra kendisinin zahitliğini gizlemek için tekrar dünyayı elde etmeye çalışırsa, kendisinin hiç

⁴⁶³ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 68a; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 125b.

⁴⁶⁴ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 68b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 125b.

⁴⁶⁵ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 69a; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 126a.

kimsenin tabi olmadığı bir kişi haline gelir. Bu durumda ona tabi olanlar olursa, bazen onlar da kendisine tabi olduklarından dolayı helâk olurlar.⁴⁶⁶

16- Mümkün oldukça yaptığı ibadetlerin bütün mezheplere göre veya mezheplerin çoğuna göre sahih olmasına gayret etmeli, dini meselelerde en kapsamlı ve kuşatıcı olan görüşe göre hareket etmeli, ulemanın ihtilaf ettiği hususları değil ittifak ettiği noktaları esas almalıdır. Şüphesiz dindeki ruhsatlar zayıf ve güçsüz olanlar ile mazeret sahibi olanlar ve bir de meşguliyeti olanlar için meşru kılınmıştır. Sûfîlere gelince, onların azimetlerle amel edip nefislerini muaheze etmekten başka bir meşguliyetleri yoktur. Bu yüzden şöyle denilmiştir: Sûfî, hakikat mertebesinden şeriatın ruhsatlarına düşerse Allah (c.c) ile yapmış olduğu ahdini feshetmiş ve bozmuş olur.⁴⁶⁷

17- Kulların bilgisinin muttali olamayacağı, artık tamamen Allah'ın gözetiminde bulunacağı makama ulaşıp bu makamdaki yerini iyice sağlamlaştıran kadar, Allah (c.c) ile kendi arasındaki bütün amellerini ve yaşadığı halleri mümkün oldukça gizli tutmalıdır. Sadık olan müridin bu hususlarla alâkalı olarak aşırı derecede ketum olmasından dolayı hiç kimse ne müridin içinde bulunduğu makamı bilmeli, ne de sahip olduğu hali öğrenmelidir. Tasavvuf ehline göre, eğer mürid yapmış olduğu amelleri halkın nazarından uzak tutup gizli yapmazsa tarikattan hiçbir şey elde edemez. Bu sebepten dolayı kim amelleri zahirî ve alenî olarak yapmayı sever, insanların da bazı kemâlatına muttali olmalarını isterse, onun tarikat ile bağı sona erdirilmiş olur. Hele bir de insanlar onun bu halinden dolayı, onu yüceltip, onunla bereketlenmeye ve onun hayır duasını almaya çalışırlarsa o kişi tamamen helâk olmuş demektir.⁴⁶⁸

18- Mürid, kendi beldesinde kendisini tasavvuf ve tarikat yolunda terbiye edecek yeterlilikte bir mürşid bulamadığı zaman idareci, emir veya herhangi bir rütbe sahibi olmayan -çünkü bunlar başkasına itaat eden kimselerdir- irşad ve sülûk ehli, kendisine tarikat yolunda mertebeleri kat etmesine yardımcı olacak bir mürşid bulmak için başka yerlere yolculuk yapıp böyle birisini bulması gerekir.⁴⁶⁹

⁴⁶⁶ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 69a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 126a.

⁴⁶⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 69b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 126a-128b.

⁴⁶⁸ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 69a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 126a-128b.

⁴⁶⁹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 53b-54a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 116a-117b.

2.3.1.4. Müridin Tarikattan Uzaklaştırılması

Semennûdî'ye göre müridin tarikat yolunda uyması gereken edepler olduğu gibi, müridin nefsine uyarak yaptığı, geri dönüşü olmayan ve tarikattan uzaklaştırılmasına sebep olan bazı durumlar da vardır. Mürid olan kişi nasıl ki sevaba nail olmak ve tarikat yolunda mertebe elde etmek için kurallara uymak zorundaysa aynen bunu gibi yine sevaba nail olmak ve tarikat yolunda mertebe elde etmek için uzak durup sakınması gereken hususlara da riayet etmelidir.

Semennûdî'ye göre müridin tarikattan uzaklaşmasına sebep olan hususlar şunlardır:

1. Mürid, şeyhin yanında bulunan diğer müridler tarafından kötü ahlaklı birisi olarak bilinir veya onlara karşı kibirli davranmasından dolayı şeyhe şikâyet edilir, şeyh de bu işlerden vazgeçmesi hususunda kendisini uyardığı halde bunu terk etmemesi durumunda,

2. Yaptığı bütün işlerde şeyhine danışıp onun akli kemâlatından ve güzel görüşlerinden istifade etmek için ondan yardım isteyen biri olduğu halde şeyhi ona bir işi emrettiği halde, şeyhinin dediğini yapmaması ve bu durumun sıkça tekrar etmesi,

3. Hiçbir mazereti olmadığı halde şeyhin zikir veya vaaz meclisini terk etmesi veya mecliste hazır bulunduğu halde o anda mecliste icra edilen zikir ve vaaz gibi işlerden başka bir iş ile meşgul olması ,⁴⁷⁰

4. Hiçbir mazereti ve özrü olmadığı halde cemaatle kılınan namazlara iştirak etmemesi veya taharet ve abdest işini önemsemeyip ihmal etmesi,

5. Kendisinin üstünlüğünü te'yid ve ispat edip şeyhine karşı galip ve üstün olduğunu ortaya koymak için şeyhine ilmi meseleleri sorması veya aynı şeyi tarikattaki diğer müridleri küçümsemek amacıyla onlara karşı yapması,

6. Şeyhinin huzurunda edebe uygun olmayacak şekilde çokça gülmesi veya lehviyattan sayılan eğlence ve boş işlerle uğraşması veya şeyhine gerekli saygı ve hürmeti göstermemesi,⁴⁷¹

⁴⁷⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 67a.

⁴⁷¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 68a.

7. Şeyhinden izin almadığı halde şeyhinin gıyabında veya huzurunda zikir meclisini açması,

8. Farzların edâsı gibi ibadetler hususunda tembellik yapması,⁴⁷²

9. Tarikattaki diğer müridlerin yanında o devirde yaşayan başka bir tarikat şeyhini övmesi veya şeyhinin tarikatının dışında başka bir tarikatı övüp, onun daha güzel olduğunu söylemesi veyahut şeyhi kendisini uyardığı halde şeyhinin kendisine verdiği virdi değil de başka bir virde devam etmesi,

10. Kendisinin kötü bir şekilde itham edilmesine sebep olacak şüpheli mekânlarda sıkça oturması veya tarikat yolunda kemâlat mertebesine ulaşmadan kalbini ifsat edecek melâhî (şarkı, türkü ve benzeri şeyleri) çokça dinlemesi,

11. Şeyhi, ailesiyle beraber olduğu zamanlarda veya halvette olduğunda şeyhinin durumu hakkında casusluk sayılabilecek türden bilgi ve haberleri toplaması,

12. Şeyhinin içinde bulunduğu manevî halleri ve sırları başkasına anlatıp, bunları açığa çıkarması,

13. Şeyhi, kendisini açlıkla terbiye ettiği halde buna uymayıp çokça yemek yemeye devam etmesi,

14. Şeyhi, kendisini uzlet ile terbiye ettiği halde buna uymayıp devamlı insanların içine karışması ve yalnızlığı terk etmesi,

15. İhtiyacı olmadığı halde kendisini dünya malını elde etmeye kaptırıp, dünyalık elde etmeye çalışması gibi durumlarda tarikattan uzaklaştırılır.

Şeyhin, müridi tarikattan uzaklaştırmasının amacı yanındaki diğer müridlerin ıslahı içindir. Şüphesiz bazen bir tek kişi yüz kişiyi ifsat eder.⁴⁷³

2.2.2. Mürşidin Âdâbı

Mürşid, doğru yolu gösteren, sapıklıktan önce Hakk yola ileten kişi, olarak tanımlanır. Tasavvufî terim olarak, tarikat lideri anlamına gelir. Aynı anlamda olmak üzere postnişin, şeyh, seccâdenişîn ifadeleri de kullanılır.⁴⁷⁴

⁴⁷² Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 69a.

⁴⁷³ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 70a.

Bir başka tanıma göre tarikatta mürşid, seyr u sülûkünü tamamlayıp irşada ehliyetli olan kişiler için kullanılan bir tabirdir. Mürşid-i kâmil ise sırat-ı müstakimi gösteren insanları dalâletten hidayete sevk eden kişi anlamında kullanılır.⁴⁷⁵

Tasavvuf-tarikat terminolojisinde muhip, mürid, sâlik ve şeyh gibi kavramlar insan-ı kâmil olgusunun temel araçları olarak ferdin psikolojik gelişimi ve ruhanî yükselişi yani kâmil insan oluşu için belirlenmiş birer kategori olarak kullanılır.⁴⁷⁶

Tasavvufta şeyh kelimesi ile mürşid aynı anlama gelir. Şeyh, sözlükte “yaşlı kimse” anlamında olup çoğulu şüyûh veya meşâyihdir. Tasavvufta velî, pîr ve mürşidle eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Türkçe’de er, eren ve ermiş kelimeleri de “şeyh” mânasına gelir. Tasavvuf ehline göre şeyh bir tarikata intisap ederek seyr u sülûkünü tamamlayan ve şeriat, tarikat, hakikat ilimlerinde yüksek dereceye ulaşan kimsedir. Bu sebeple tasavvufta şeyhlik makamı tarikat yolunun en yüce mertebesi, Allah’a davet konusunda peygamber vekilliğinin en üstün derecesi kabul edilmiştir.⁴⁷⁷

Şeyh, seyr u sülûkünü tamamlayan ve şeriat, tarikat, hakikat ilimlerinde yüksek dereceye ulaşan kimse olmakla beraber, aynı zamanda sâlikleri Hakka götüren bir yol gösterici, ahirete giden nurlu yolda yolunu şaşırmış ve tevbe etmek isteyenler için bir mürşid, Allah'a yaklaştırma yolunda bir arif, Allah (c.c) yolunda nefsini ıslah etmek isteyenler için feraset sahibi kimse, gaflet denizinde boğulanlar için yol gösterici bir mürşid, yanlarına gelen veya kendilerine uğrayanlara asla yanlış yolu göstermeyen, daima Hakk ve Hakikat yolunu gösteren bir kılavuz, Allah’ın nuruyla bakan, Allah (c.c) tarafından kendileri için hazırlanmış inayeti ilahîye ile nimetlenmiş kimselerdir.⁴⁷⁸

Tarikat geleneğinde bir şeyhe bağlanmadan Hakk’a vasıl olmanın mümkün olmadığı kabul edilir. Bu yüzden şeyh, tarikata giren ve intisap eden kimse için her haliyle ideal ve örnek insanı temsil eder. Dolayısıyla onun bütün tavsiyelerine riayet etmek, bütün kalbiyle ona bağlanmak ve onu manevî baba ve öğretmen mesabesinde

⁴⁷⁴ Cebecioğlu, s. 455.

⁴⁷⁵ Ebu’n-Nasr Abdullah b. Ali et-Tûsi, Serrâc, *el-Lüma’ İslam Tasavvufu*, Çev: Hasan Kamil Yılmaz, Altınoluk Yayınları, İstanbul 1996, s. 474.

⁴⁷⁶ Gündoğdu, *Hacı Bektaş-ı Veli*, s. 204.

⁴⁷⁷ Reşat Öngören, “Şeyh” *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2010, XXXIX s. 50-52; Eraydın, s. 116; Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyaüddin*, s. 237, 238.

⁴⁷⁸ Yusuf Muhammed Taha Zeydan, *et-Tarikü's-Sufi ve Furuü'l-Kadiriyye bi Mısır*, Dârü'l-Cil, Beyrut 1991, s. 43; Amir en-Neccâr, s. 35.

görmek gerekir. Bu anlamda mürid şeyhine ne derece bağlı olursa, vuslat yolunda o kadar çabuk yol alır.⁴⁷⁹

Bir kısım sûfiler, şeyhleri, eğitim usullerine göre tâlim şeyhi, sohbet şeyhi ve terbiye şeyhi olmak üzere üç kısma ayırmışlardır. Bunların görevleri ise sırasıyla şu şekildedir: Tâlim şeyhleri İslâm'ı bilen takvâ sahibi sâlih müminlerdir. Sohbet şeyhi, sohbetine herkesin katılıp sözlerini dinlediği hal ve hareketleriyle örnek olan kişidir. Sohbet şeyhi, müridlerini çoğunlukla söze ihtiyaç duymaksızın hal ve tavırlarıyla etkileyerek eğiten kimsedir. Terbiye şeyhi ise kendisine bağlanan bir müridi tıpkı bir anne babanın çocuklarını, bir öğretmenin öğrencisini, bir ustanın çırğını yetiştirmesi gibi yetiştirir.⁴⁸⁰

Mutasavvuflara göre bir kimsenin şeyh olabilmesi için bir takım hasletlere sahip olması gerekir. Sûfiler, bu anlamda bir şeyhte bulunması gereken hasletleri ise şu şekilde ele almışlardır:

- 1- İlim, irfan ve manevî zevk sahibi olmalı.
- 2- Şer'i ilimleri, yani İslam'ı çok iyi bilmeli.
- 3- Belli bir tarikatın usulüne göre seyr u sülûkünü tamamlamış ve irşadla vazifeli kılınmış olmalı.
- 4- Kötü ahlaklardan arınmış, iyi ahlaklarla donanmış, şefkat ve himmeti yüce olmalı.
- 5- Mürid yetiştirmeye, yani insanları terbiye etmeye kabiliyetli olmalı.
- 6- Dini vazifelerini yerine getirmekte titiz ve ciddi olmalı.⁴⁸¹

Tasavvufta, şeyhte bulunması gereken hasletlerin yanında en önemli konulardan bir tanesi de mürşid olacak kişinin Allah'ın ahlâkını tahalluk ettirmiş, kâmil bir kişi olması gerekir. Zira her mürşid, kâmil olmayabilir ve mürşidin kâmil olmayanları da bulunabilir. Bu yüzden tarikatta esas olan mürşidin hem kâmil hem de mükemmil yani başkasını da olgunlaştıran kimse olması gerekir.⁴⁸²

⁴⁷⁹ Türer, *Tasavvuf Tarihi*, s. 108.

⁴⁸⁰ Serrâc, s. 475.

⁴⁸¹ Türer, *Tasavvuf Tarihi*, s. 110; Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyâüddin*, s. 240; Selim Divâne, s. 37.

⁴⁸² Cebecioğlu, s. 455.

Yaratılış gayesi “kulluk” olarak belirtilen insanın, gerçek kulluğa ermesi ancak marifetle, marifet de ancak kâmil ve mükemmil bir mürşid elinde manevî dereceleri kat ederek sıfat-ı mardiyeye, yani Allah’ın kendisinden razı olduğu kul olmaya bağlıdır. Yoksa insanın kendiliğinden Hakk’ı bulması ve Hakk ile beraber olması mümkün değildir.⁴⁸³

Tasavvuf ehline göre mürşidin kâmil olmasındaki en önemli husus, müridi menzile ulaştırmasıdır. Bu yüzden menzile ulaşmak isteyen mürid, Kur’ân’ın hakikatlerine ulaşmak için mutlaka kâmil bir mürşidin hizmetinde bulunması gerekir. Evet, Kur’ân şifadır. Hadis, ilac-ı Muhammedîdir. Ama hastalığı teşhis edecek maharetli bir tabip gerekir ki, o hastalığa hangi ayetle amel etmek şifa olur bildirsin. Hele kalp hastalığı için tasfiye, tezkiye, tahliye düsturlarını Kur’ân’dan çıkarmak için ilm-i hikmet sahibi bir mürşid mutlaka gereklidir. Bu yüzden mücerret tefsir bilgisinde âlim, hadis ve fıkıhta kâmil olanlar bu derdi ve dermanını tayin etmek suretiyle bilemezler. Çünkü kibir, kin, hased, adâvet, riyaset, gibi hastalıklardan bu ilimlerle kurtulmak kolay değildir. Kaldı ki bu ilimlerle meşgul olan kimselerin kalplerinde ve ruhlarında huzur, tevekkül, kanaat, zevk, şevk ve Hakk’a muhabbetin ortaya çıkması oldukça zordur. Bunun için de kâmil bir mürşide ihtiyaç vardır.⁴⁸⁴

Bu husula ile ilgili olarak aynı zamanda bir Halvetî şeyhi olan Niyazî-i Mısırî de şöyle der: Nasıl ki bir âlim öğrencisi olmadan öğretmen olamıyorsa, bir baba da ancak çocuğu olunca baba oluyorsa, aynen bunun gibi bir mürşid de ancak müridi sayesinde mürşid olur. Nasıl ki Hz. Peygamber (s.a.v) ancak kendisine tevessül edenlere vesile olur. İnsanlar da ancak onun şeriatına ittiba edip, onun ahlakıyla ahlaklanmak suretiyle ona tevessül etmiş olurlar. Şeriatına girip kendisine uymayan kimseye Hz. Peygamber (s.a.v) vesile olmaz.⁴⁸⁵

Mürşid olmanın âdâbı bahsinde mürşid kelimesi hakkında bu izahları verdikten sonra şimdi de âdâb kelimesi hakkında da bazı bilgiler verelim. Âdâb, edeb kelimesinin çoğulu olup, izlenmesi gereken esaslar, görgü kuralları gibi manaları ihtiva eder. Sufilerin uymak zorunda olduğu bu görgü kurallarına âdâb-ı sufîyye, âdâb-ı tarikat, gibi isimler verilir. Taavvufta âdâb konusu ile ilgili değişik zamanlarda farklı eserler kaleme

⁴⁸³ Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyâüddin*, s. 239.

⁴⁸⁴ Cengiz Gündoğdu, *Bir Türk mutasavvıfı Abdülmecid Sivasî Hayatı Eserleri ve Tasavvûfî Görüşleri*, Kültür Bakanlığı, Ankara 2000, s. 280.

⁴⁸⁵ Aşkar, *Niyazi-i Mısri ve Tasavvuf Anlayışı*, s. 253.

alınmıştır. Bunların bir kısmı, sohbetin, bir kısmı şeyhliğin, bir kısmı da müridliğin görgü kurallarını anlatır. Bu görgü kuralları da tarikattan tarikata farklılık arz etmektedir.⁴⁸⁶

Âdâb, müridin hem zahirini hem de bâtını düzenler. Aslında bu iki alan birbiriyle sıkı sıkıya bağlantılıdır. Zira birindeki eksiklik kaçınılmaz olarak diğerine yansiyacaktır. Cemaat hayatını düzenleyen bu âdâbın ilk ve en önemli özelliği müridin şeyhine karşı her zaman saygılı olması, vaktinin çoğunu tekkede şeyhi ve ihvanı ile geçirmesi, bütün ihvanını kardeş bilmesi ve onlara karşı gereken saygı ve hürmeti göstermesidir.⁴⁸⁷

Tasavvuf anlayışında âdâb, şeyhin ideal dünyasında önemli bir unsurdur. Çünkü âdâb sayesinde fert, davranışlarındaki ince ayrıntıları kontrol edebilir. Zira sûfiler ruh tasfiyesinin yanında ameli fiiller de icra ederler. Yani Hakk'a vâsıl olmak için çalışırlar, bu da onların her an ve her yerde şeriatı ikame etmelerini gerektirir. Bu açıdan âdâb fiili, sadece hankâh içinde şeyh huzurunda edepli olmak veya insanlarla olan günlük ilişkilerde edebi takınmaktan ibaret değildir. Dolayısıyla âdâb, sûfilerin de içinde yaşadığı toplum için hukuk ve nizamın pek çok yönünü temsil eder. Zira tasavvuftaki âdâb anlayışı, tarihî, dinî, hukukî, felsefî ve teolojik açılardan İslam geleneğinde kökleri olan bir anlayıştır.⁴⁸⁸

Tasavvufta, zamana, mekâna, muhataba, hale ve makama göre uyulması gereken bir takım edepler vardır. Sûfilerin uydukları ve uyguladıkları kurallara âdâb-ı sûfiyye, tarikat ehlinin gözettiği ve dikkate aldığı kurallara da âdâb-ı tarikat denir. Tasavvufî toplantılarda bulunanların uymaları gereken edeb ve usule âdâb-ı sohbet, şeyhin dikkat etmesi gereken kaidelere, âdâb-ı şeyh, müridin uyması lazım gelen kaidelere âdâb-ı mürid denir.⁴⁸⁹

Tasavvufta müridlerin âdâbı bahsi ya müstakil risaleler ve eserler halinde veya tasavvufa dair genel bilgiler veren eserlerin içinde bir bölüm olarak ele alınmıştır. Tarikatta âdâb konusundan ilk defa Ebu Sâid Ebu'l-Hayr (v. 440/1048) bahsetmiştir. Ebu'l-Hayr, on tanesi şeyhe, on tanesi müride, on tanesi de tekke mensuplarına ait

⁴⁸⁶ Cebecioğlu, s.31.

⁴⁸⁷ Hamid Algar, *Nakşibendilik*, Haz. A. Cüneyd Köksal, İnsan Yayınları, İstanbul 2007, s. 240.

⁴⁸⁸ Kameru'l-Huda, s. 90-94.

⁴⁸⁹ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 18.

olmak üzere toplam otuz kuraldan bahsetmektedir. Daha sonra Sühreverdi'nin *Avârifü'l-Maârif*'i bu alanda temel kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu eserler de daha çok tasavvuf ehlinin sohbetinde bulunan, şeyhlere bağlanan ve tarikata girenlere uymaları gereken âdâbtan bahsederler. Yine seyr u sülûk sırasında göz önünde bulundurulması gereken kurallar ile şeyhe ve ihvana karşı olan görevler de bu eserlerin muhtevasına girmektedir.⁴⁹⁰

Sufi tarikatlar, nefis ve şeytanla mücâhede ettiklerinden takip ettikleri yol da zor bir yoldur. Bazılarının iddia ettikleri gibi şeyh asla müridin kendisine kulluk ettiği bir ilah değildir. Şeyh, ancak müridi Allâh'a yaklaştırmaya çalışan doğru bir vesiledir. Bu anlamda şeyh, nefisle mücâhede edip bu konuda tecrübe sahibi olmuş, müride doğru yolu gösteren, onu nefse ve hevaya ait yanlışlardan koruyan ve böylece hal ve davranışlarını düzelterek onu Allâh'a yönlendiren bir terbiyecidir. Zira nefsin kötü arzu ve isteklerine maruz kalan ve neyin Hakk, neyin de batıl olduğunu bilmeyen, kendisine gelen havâtırın hangisinin nefisten, hangisinin şeytandan, hangisinin melekten geldiğini anlamayan ve kendisine nasihat edecek ihvanı ve şeyhi olmayan bir mürid, sürekli nefsin tehlikelerine maruz kalıp helâk olma durumuna düşebilir. Dolayısıyla tarikat yolunda her zaman terbiyeci bir şeyhe ihtiyaç vardır. Zira tasavvuf yolunda birçok menzil ve durak vardır. Bu yolları da ancak daha önce yürümüş ve bu konuda tecrübe sahibi olanlar gösterebilir.⁴⁹¹

Tasavvufta mürşid, mürid ilişkisini ele alan ve tasavvufî âdâbla ilgili bilgiler içeren hemen bütün eserlerde mürşid ve mürid ile bunların uymaları gereken hususlar ele alınmıştır. Mesela bu zatlardan bir tanesi de Halvetiyye tarikatı meşayihinden Abdülmecid Sivasî'dir. Eserlerinde bu konuları ele alan Sivasî, şeyhlerin sıfat ve özellikleri ile ilgili yirmi üç şart ve alamet zikreder. Şeyhin müridlerine karşı vazifeleri ile ilgili olarak on altı vazife zikreder. Müridlerin riayet etmeleri gereken hususlarla ilgili olarak intisaptan önce üç, intisaptan sonra otuz bir hususu ele alır. Yine müridin edepleri ile ilgili olarak müridin şeyhinin huzurunda riayet edeceği edepler, şeyhin gıyabında riayet edeceği edepler, müridin kendi nefisine karşı olan edepleri, müridin

⁴⁹⁰ Süleyman Uludağ, "Adabü'l-Mürîd" *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1998, I, 336.

⁴⁹¹ Menal Abdülmün'im Cadullah, *et-Tasavvuf fî Mısır ve'l-Magrib*, Münşetü'l-Maârif, İskenderiye ts, s.191.

ihvanına ve diğer insanlara karşı olan edepi ve uyulması gereken kuralları zikreder.⁴⁹²

Yine Halvetiyye meşayihinden Karabaş Velî *Mi'yar-ı Tarika* adlı risalesinde müşid ve mürid konusunu ve bu konuda müşidin sahip olması gereken vasıflarla müridin uyması gereken kuralları ele alır. Karabaş Velî bu risalesinde müşidin sahip olması gereken vasıflarla ilgili olarak yirmi dört şart zikretmiştir. Ona göre müridin uyması gereken kurallar ise yine yirmi dört tanedir. Karabaş Velî'nin müşid için zikrettiği yirmi dört şart aynı zamanda İbn Arabî'nin *ed-Tedbirat-ı İlahiyye* adlı eserinde ele aldığı şartlarla aynıdır.⁴⁹³

2.3.2.1. Müşid Olmanın Şartları

Semennûdî'ye göre müşid olacak kişide şu şartlar aranır:

- 1- Müşid, kendisine gelen insanları hidayete ulaştıracak seviyede akıllı olmalıdır.
- 2- Dini mevzularda müridlerini eğitecek seviyede dinî ilimlerde bilgi sahibi olmalıdır.
- 3- Müridlerini başkalarına soru sormalarına ihtiyaç bırakmayacak derecede kalbindeki şüpheleri izale edecek ilmî ehliyeti ve ruhsatı olmalıdır. Zira nefisler ilim ile hayat bulur. İlim, nefislere hakikatleri delilleriyle gösteren bir nurdur. Nasıl ki göz cesede yolunu gösteren bir nurdur. İlim de marifet için cesetteki göz gibidir.
- 4- Müridlerinin tarikat yolunda kat ettiği merhaleleri bilecek kadar arif olmalıdır.
- 5- Manevî hastalığa bulaşmış olan müridlerini tedavi edecek seviyede ruh doktoru olmalıdır.⁴⁹⁴
- 6- Müridi bir konuda yemin etmiş veya yeminini bozmuşsa, ona fetva verecek kadar fakih olmalıdır.
- 7- Kendisini hiçbir zaman yeterli görmemeli, kemal mertebesine ulaşınca kadar kendisini devamlı muhtaç hissetmelidir.
- 8- Kendisini her türlü kederden arındıracak kalp safiyetine sahip olmalıdır.

⁴⁹² Gündoğdu, *Abdülmeccid Sivasî*, s. 285-298.

⁴⁹³ Kerim Kara, *Karabaş Velî*, s. 299-328.

⁴⁹⁴ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 47a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 103a.

- 9- Her hal ve davranışında Allah'ın huzurunda duruyormuş gibi edepli olmalıdır.
- 10- Kendisini kalp zenginliğine ulaştıracak derecede kanaat sahibi olmalıdır.
- 11- Kendisini günahlardan alıkoyacak derecede Allah (c.c) korkusuna sahip olmalıdır.
- 12- Kendisini her türlü hayırlı amellere ulaştıracak seviyede Allah'tan ümitli olmalıdır.
- 13- Kendisinden ahmaklığı uzaklaştıracak derecede güzel ahlaka sahip olmalıdır.
- 14- Müridlerine karşı merhametli olmasını sağlayacak derecede şefkat sahibi olmalıdır.⁴⁹⁵

2.3.2.2. Mürşidin Nefsine Karşı Âdâbı

- 1- Mürşid, dünyaya karşı zahit olmalı, dünya ve dünya ehline önem vermemelidir.
- 2- Cömert ve eli açık olmalıdır.
- 3- Misafirlerine ikram etmelidir.
- 4- Güzel ahlaklı ve güler yüzlü olmalıdır.
- 5- Arsızlık, utanmazlık ve ahlaksızlık gibi kötü huylar ile çok gülmekten sakınmalıdır.
- 6- Yumuşak huylu, sabırlı, verâ sahibi, huşu sahibi ve mütevazı olmalıdır.
- 7- Hoş görülmeven basit işlerle uğraşmamalıdır.
- 8- Sünnet-i seniyyede teşvik edilen hususlara riayet etmeli, bu bağlamda bıyıklarını kısaltmalı, tırnaklarını kesmeli, sakalını düzgün bırakmalı, koltuk altını traş etmeli, kasık traşı olmalı, kötü koku sürünmemeli, kirli elbise giymemelidir.
- 9- Bidat olan her şeyi terk etmeli, hatta içinde şüphe varsa mubah işleri dahi terk etmelidir.
- 10- Kibir ve gurura kapılmamalı, hiçbir müslümanı hakir görmemelidir.⁴⁹⁶

⁴⁹⁵ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 47b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 103b.

⁴⁹⁶ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 48a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 104a.

2.3.2.3. Mürşidin Müridleri İle Olan Âdâbı

1- Mürşid, sohbetlerinde kendisine yakınlık derecesine göre bütün müridleriyle ilgilenmelidir.

2- Müridlerinden birisine herhangi bir şey verdiği zaman bunu kimseye söylememesini tavsiye etmelidir.

3- Nasihatlerinde ihlâslı, irşadında himmetini yüksek tutmalıdır.

4- Müridlerine ellerinin altında bulunan ve bakmakla sorumlu oldukları kimselere karşı iffetli olmayı öğretmelidir.

5- Kendisi ile alakalı hususlarda müridlerini güç yetiremeyecekleri işlerle mükellef tutmamalıdır.⁴⁹⁷

6- Mürşid, müridlerini usandıracak derecede ağır amellerle onları mükellef tutmamalıdır.

7- Müridleriyle ne çok aşırı derecede içli dışlı olmalı ne de onlarla tamamen ilgiyi kesmelidir.

8- Müridlerini usandıracak derecede onlara fazla baskı yapmamalıdır.

9- Müridlerinin yanında yemek yememelidir.

10- İrşat ve terbiye sohbetlerinin dışında müridleriyle fazla oturmamalıdır.⁴⁹⁸

11- Müridlerinden birisi onu yemek veya başka bir şey için evine çağırdığında, müridlerin bu yakınlıktan farklı şekilde faydalanmalarını önlemesi dolayısıyla mürşidin onların yanındaki saygınlığına herhangi bir hâlel gelmemesi için davete icabet etmemelidir.

12- Hitabet tarzı gayet sakın ve kibarca olmalıdır. Herhangi bir müridinde hitap ettiği zaman eğer mürid yaşça kendisinden büyük ise efendim veya amcacığım demeli, eğer kendisiyle aynı yaşta ise ey kardeşim demeli, eğer çocuğunun yaşında ise ey evladım veya ey dostum demelidir.

⁴⁹⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 48a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 104a.

⁴⁹⁸ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 48b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 104b.

13- Müridlerinin kendisinden soğumamaları ve kendisinden kaçmamaları için onları töhmet altında bırakacak ve azarlayacak ifadeler kullanmamalıdır.

14- Müridlerinin arasında kesinlikle ayrımcılık yapmamalıdır.

15- Eğer müridlerine hizmet etmek onların hoşuna gidiyorsa, hiçbir kibre ve gurura kapılmadan onlara hizmet etmelidir.⁴⁹⁹

16- Müridlerinden birisi herhangi bir talep için yanına geldiğinde onu güler yüzle karşılamalı, ayrılırken de müridine dua etmelidir.

17- Müridlerinin huzuruna girdiği zaman temiz elbiselerini giymeli, güzel kokular sürünmeli, güzel bir binek üzerinde, üstü başı düzgün, düzenli ve tertipli bir şekilde girmelidir.

18- Müridleriyle otururken sükûnet ve vakar içerisinde oturmalı, sakalı ile oynamamalı, elbiseleriyle uğraşmamalı bakışlarıyla kimseyi süzmemeli, sağa sola bakmamalı, sadece önüne bakmalıdır.

19- Sorulan sorulara aceleyle cevap vermemelidir.

20- Sohbet esnasında veya sohbet bitiminde müridleri kendi aralarında konuşmaya başladıklarında ya susmalı veyahut da halvet odasına çekilmelidir.⁵⁰⁰

21- Müridlerin içinden sohbet ve zikre devam etmeyenlerin neden gelmediklerini araştırmalı, eğer gelmeyen kişi hasta ise onu ziyaret etmeli, bir ihtiyacı varsa ve mürşid bunu giderebiliyorsa ihtiyacını gidermeli, eğer bir sıkıntısı varsa ona dua etmelidir.

22- Müridleriyle aynı mekânda uyumamalıdır.

23- Müridlerinin yanında ayaklarını uzatarak oturmamalıdır.

24- Müridlerine karşı asla öfkelenmemelidir. Eğer öfkелendiğinde öfkesine hâkim olamıyorsa, o anda oturduğu meclisi terk etmelidir. Çünkü müridler hayırlı amellerde, hilm ve yumuşaklıkta, ilimde, affetme ve müsamaha etme ile edepli olmada mürşide uyup, bu hususları ondan öğreniyorlar.

25- Müridleriyle beraber bir iş yaptıkları zaman onların aşk ve şevklerini arttırmak için kendisi de onlarla beraber o işte çalışmalıdır.

⁴⁹⁹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 48b; Semennûdî, *Âdâbu's-Senîyye*, vr, 104b.

⁵⁰⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 48b; Semennûdî, *Âdâbu's-Senîyye*, vr, 104b.

26- Müridlerine öğretmiş olduğu ilmi sahih kaynaklardan öğretmeli, müridlerini ilim, zikir ve Allah Resulü (s.a.v)’e salâvat dairesinin dışına çıkarmamalıdır.⁵⁰¹

2.2.3. Tekke Hizmeti Yapanların Âdâbı

Semennûdî, tekkede hizmet yapanları “Nakib” kelimesi ile ifade eder. Nakib kelimesi sözlükte, bir kavmi, topluluğu ve onların durumlarını araştıran ya da inceleyen kişi, bir topluluğun başkanı, vekili, gibi anlamlara gelmektedir.⁵⁰²

Terim olarak; siyasî, ictimai, askerî, dinî, alanlarda hükümdar veya şeyhlerin maiyetinde görevli üst düzey sorumluları ifade eder. Tekkelerde, şeyh vekili unvanını taşıyan kimselere de nakib denir. Bunlar, manevî eğitimde mesafe almış kişilerdir. Çoğulu nukabâ’dır. Rufâî, Sa’dî ve Bedevî tarikatlarında, nukabâlık rütbesinden önce nakiblik vardır.⁵⁰³

Nakib, Kur’ân-ı Kerim’de, kabilesinin kefil ve emini anlamında “Onlardan, yani İsrailoğullarından on iki nakib gönderdik.”⁵⁰⁴ şeklinde geçmektedir.

Nakib kelimesi ilk defa hicretten önce İkinci Akabe Biatı sırasında kullanılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v) Akabede kendisine biat eden Medineliler arasından on iki kişiyi Medine’deki Müslümanların meseleleriyle ilgilenmek, İslam’a davette bulunmak ve oradaki gelişmeleri kendisine bildirmek için nakib tayin etmiştir. Sonraki dönemlerde nakib kelimesi farklı anlamlarda yaygın biçimde kullanılmıştır.⁵⁰⁵

Birçok İslam devletinde askerî teşkilatta belirli sayıdaki askerî birliğin başına bir nakibin tayin edildiği anlaşılmaktadır. Osmanlı fütüvvet teşkilatı hiyerarşisinde şeyhü’ş-şüyûh en üst makamda bulunur, onu şeyh, halife ve üç nakib takip ederdi. Tekke hizmetlileri arasında farklı görevler ifa eden nakibler mevcut olup bunlara konum ve görevlerine göre sernakib, meydan nakibi, kahve nakibi, paşmak nakibi gibi adlar verilmiştir.⁵⁰⁶

⁵⁰¹ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 49a; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 105a.

⁵⁰² İsfahânî, s. 1477.

⁵⁰³ Cebecioğlu, s.461.

⁵⁰⁴ Mâide, 5/12.

⁵⁰⁵ Gülgün Uyar, “Nakib”, *DİA*, TDV, Yay., İstanbul 2006, XXXII, 320.

⁵⁰⁶ Uyar, “Nakib”, s. 321.

Nakiblerin Âdâbı

Bundan asıl maksat birini veya bir şeyi koruyan, yardımcı olan, destekleyen veya birini veya bir şeyi tam olarak kapsamlı bir şekilde ihata etmek ve anlamak manalarına gelir. Bilindiği üzere her peygamberin yardımcıları vardır. Her cemaatin destekleyenleri vardır. Her evin bir reisi vardır. Her bir topluluk veya grubun bir temsilcisi vardır. Allah (c.c) dostu veliler de saygın ve yüce olan hilafet ve şeriat yolu üzerine bulunup, onun gereğini yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Ancak bu işin gereklerini yerine getirmek meşakkatli olduğundan dolayı bu hususlarla ilgili işlerde şeyhe yardımcı olup müridleri bir araya getirecek, düzenlerini sağlayacak ve onların hizmetlerini üstlenecek kimselere ihtiyaç vardır. İşte bu işleri yapacak ve şeyhe bu konuda yardım edecek şahıslar da nukeba dediğimiz kimselerdir. Bunlarla tarikatındaki işlerin düzeni sağlanmış olur.⁵⁰⁷

Semennûdî'ye göre bu işleri yapacak olanlar dört grupturlar:

1. Nakibu'n-Niâl: Gelenleri karşılama ve ayakkabı hizmeti işini yapanlardır. Bunlar eğer vazifelerini eda eder, bu vazifenin âdâbına ve hukukuna vefa gösterirlerse mana olarak en üst mertebede olup sülûke ve fethe en yakın olanlardır.

2. Nakibu'l- Mâi: Su hizmeti görevini yapanlardır. Bu işte her bir damla su için sevap vardır.

3. Nakibu's-Simât: Sofrayı hazırlama işini yapanlar. İhvanlarının yediği her bir lokmada kendileri için sevap vardır.

4. Nakibu'l-Hazret: Buna baş hizmetli de denir. Bu konum cemaatin gözü olarak da tarif edilir. Daha çok şeyhten aldığı bir işaretle hizmet yapar. Bu kişi, şeyhin sırlarının kaynağı ve şeyhin halka açılan kapısı gibidir. Bu kişi, dua görevini yerine getirir. Tarikat ahdi almak için şeyhe gelen müridleri takdimlerinde ve huzurdan ayrılmak için izin almalarında yardımcı olur. Şeyh olmadığı zamanlarda zikir ve sohbet meclisinin düzeni ve tertibi ile meclisin açılış işini yapar. Diğer zamanlarda da müridlerin başında bulunur, onları koruma, kollama ve onlara yardımcı olma görevlerini yerine getirir.⁵⁰⁸

⁵⁰⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 70b.

⁵⁰⁸ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 70b.

a- Nâkibu'n-Niâl'in Âdâbı:

1- Bu hizmeti yapacak kişinin uyması gereken pek çok âdâb vardır. Bunların en önemlisi Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmak için işini ihlas ile yapmalı, yaptığı hizmetin amacına ve hizmet rütbesine uygun hareket etmek için de son derece mütevazı olmalıdır. Bu hizmeti yaparken de niyeti, kendisini mekruh olan işlerden korumak olmalıdır.⁵⁰⁹

2- Dergâha gelen bir mürid ile karşılaştığında, ona samimi ve güler yüzlü davranmalıdır. Onları karşılarırken de “merhaba ey kardeşim falanca” veya “efendimiz falanca” veya “şeyhimiz falanca” gibi sözlerle onları sevinç, neşe ve mutluluk içinde karşılamalıdır. “Göstermiş olduğunuz gayretten dolayı Allah’a şükürler olsun, Allah (c.c) yapacağınız ibadetleri dergâhında makbul eylesin. Rabbim, size hizmet etmem ve size karşı olan görevimi yerine getirmem için de bana yardım etsin.” şeklinde dua cümleleri söylemeli, gelenin ayakkabısını almalı, tozunu silmeli ve uygun bir yere koymalıdır. Ayrıca gelen her müridin rütbe ve derecesini bilmelidir ki ona göre ayakkabısını o rütbeye uygun olan müridlerin ayakkabısının bulunduğu kısma koysun.⁵¹⁰

3- Mürid, görevli bulunduğu hizmetin gereği olarak ayakkabıları korumalı ve muhafaza etmelidir. Herhangi bir ihtiyacı için oradan ayrılmak durumunda kalırsa, kendisinin yerine bakıp ayakkabıları koruyacak birisini bulup yerine bırakmalıdır.

4- Dergâhtan ayrılanları da güler yüzle yolcu etmeli, kendisine ayakkabısını takdim etmeli, yaptığı ibadetlerin makbul olması için ona dua etmeli ve ondan da dua istemelidir.⁵¹¹

5- Bu hizmeti yapan mürid, aldığı ayakkabıları birbiriyle karıştırmayacak ve hangi ayakkabının kime ait olduğunu bilecek kadar akıllı ve zeki olmalıdır. Eğer mürid yaptığı bu işten dolayı nefesine eziyet edip, kemâl mertebesine ulaşmak istiyorsa, bu durumda eline bıçak veya benzeri bir şeyi alıp gelen müridlerin ayakkabılarının dışındaki çamur ile ayakkabının içindeki bez ve çaput gibi şeyleri kazıyıp ayakkabıları temiz hale getirmelidir.

⁵⁰⁹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 70b.

⁵¹⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 71a.

⁵¹¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 71a.

6- Eğer müridler dergâhın dışında herhangi bir ziyaret veya birinin yanında bir araya gelip toplanma amacıyla bir yere giderlerse, bu durumda ayakkabı hizmetiyle uğraşan mürid, yanında bir heybe veya torba gibi bir şey bulundurmalıdır ki ayakkabıları muhafaza etsin. Yürüdükleri zaman da içinde ayakkabı bulunan heybe veya torbayı bineği varsa bineğine, yoksa sırtına almalıdır. Oturdıkları zaman da yakınına bir yere bırakmalıdır.⁵¹²

7- Müridler yola çıktıklarında ise, ayakkabı hizmetiyle uğraşan mürid, diğer müridlerden birinin elbisesini unutması, düşürmesi ve kaybetmesi durumunda onu bulup alması için de onların arkasında yürümelidir.

8- Müridler yemek yedikten sonra onlardan arta kalan fazla yemekleri yemek de bu hizmeti yapan müridin uyması gereken âdâptandır.⁵¹³

b- Sâiku'l- Mâi'nin Âdâbı:

Bunlar, müridlerin içme suyu ve abdest suyu hizmeti ile uğraşan kişinin uyması gereken edeplerdir. Bu hizmetle uğraşan kişinin uyması gereken pek çok âdâb vardır. Bunları şöyle sıralamak mümkün:

1- Bu hizmeti yapacak kişi, abdest ibriklerini her zaman temiz yıkamalı, güzel kokularla durulamalı ve kullanıma hazır halde tutmalıdır.

2- Ellerini ve üzerindeki elbiselerini her zaman temiz tutmalıdır.

3- Müridlerin yanında burnunu sümkürmemeli, yere tükürmemelidir.

4- Su dağıtırken sıra ile dağıtmalı, müridlerin arasından ayaklarını onların omuzlarından atarak geçmemelidir.⁵¹⁴

5- Su dağıtma işini yaparken ister mürid olsun isterse bir başkası, ister önemli bir kişi olsun isterse sıradan bir vatandaş su isteyen herkese su vermeli, vermemezlik etmemelidir.

6- Su dağıtmaya başlarken, şeyhin sağında oturan kişiden başlamalı sol tarafında oturan kişiye kadar sırayla su dağıtmalıdır.

⁵¹² Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 71a.

⁵¹³ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 71a.

⁵¹⁴ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 71a.

7- Su dağıtma işini yapan kişi aynı zamanda su içme âdâbını iyi bilmelidir ki ihtiyaç durumunda su içenlere bu âdâbı öğretebilsin.

Su içme âdâbı da şu şekildedir: Bardağı sağ eliyle tutar, suyu oturarak ve üç yudumda içer. Her bir yudumdan sonra nefes alır. İlk yuduma besmele ile başlar, ikincisinden sonra Elhamdülillah der, suyu bitirdikten sonra da “Bize yediren, içiren, içtiğimiz şeyleri rahatça yudumlamamızı sağlayan, içtikten sonra da onu rahatça dışarıya çıkarmamıza yardım eden Allah’a hamd olsun.” der.

8- Suyu dağıtan kişi “Afiyet olsun kardeş, Allah (c.c) içtiğin suyu senin için sıhhat ve afiyet eylesin.” gibi içen kişinin duygularını güzelleştirecek ve onu mutlu edecek sözleri söylemelidir.⁵¹⁵

9- Suyu dağıtan kişi iki yerde müridlere su dağıtır. Birincisi zikir meclisi başlamadan önce, ikincisi de yemek yedikten ve Fatiha okuduktan sonra. Zikir meclisinden önce su dağıtılacaksa meclisin saygınlığı ve hürmeti açısından izin ister ve ondan sonra su dağıtmaya başlar.

10- Yemek için su dağıtılacaksa müridler yemek yerken onlara yakın bir yerde durur veya suyu sofralarına bırakır. Zira bazen herhangi birisi yediği lokmayı yutamayabilir ve lokma boğazında kalabilir. Bu durumda suyun sofrada olması daha efaldır.⁵¹⁶

11- Eğer zikir ayakta yapılıyorsa ve müridlerden birisi de su isterse bu durumda ona su vermez. Zikir esnasında ve zikirden hemen sonra hiçbir müride su vermemelidir. Eğer müridler ziyaret için bir yere gideceklerse veyahut o anda bulundukları yerden başka bir yere gideceklerse, suyu onlarla birlikte gidecekleri yere götürür.

12- Su dağıtma görevi yapan kişi hangi ibriğin tuvalet için hangisinden de abdest suyu için kullanılacağını belirlemeli, bunu müridlere öğretmeli, kim hangi iş için su kullanacaksa ona göre ibrik almalıdır.

13- Keza müridlere yemeklerden önce ve sonra ellerini yıkamaları gerektiği hususunu hatırlatmalıdır.

⁵¹⁵ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 71a.

⁵¹⁶ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 71b.

14- Hangi müridin hangi gün çamaşır yıkayacağını bir liste halinde belirlemeli ve bu işi sıraya koymalıdır. Hiçbir müride kızıp azarlamamalı, kimseye kaşlarını çatıp sert ve hiddetli bir şekilde bakmamalıdır.⁵¹⁷

c- Nâkibu's-Simât'ın Âdâbı:

Bunlar, sofrayı hazırlayan ve yemekleri dağıtma işi yapan kişinin uyması gereken edeplerdir. Bunlar da sırayla şu şekildedir:

1- Bu hizmeti yapacak kişi zeki, kabiliyetli, hareketli, çalışkan, temiz, verâ sahibi zâhid ve güzel ahlaklı birisi olmalıdır.

2- Yemek kaplarını her zaman temiz tutmasını bilen, yemek işinden anlayan, sofrayı güzel ve düzenli hazırlamayı bilen biri olmalıdır.⁵¹⁸

3- Sufiler yemek istedikleri zaman Fatiha suresini okumalı, Cenâb-ı Hakk'tan yemeği sırlı kılmasını, yemeğe bereket katmasını, yiyenler için de sıhhatli ve afiyetli olmasını, yenilen şeylerin de Allah'a karşı ibadet için güç ve kuvvet olması hususunda Allah'a niyazda bulunmalıdır. Daha sonra söylediği bu duaları nimete karşı bir saygı vesilesi yaparak sofrayı hazırlamalı, yemek kaplarını da bir şekil ve düzen içerisinde yan yana koymalıdır.⁵¹⁹

4- Yemek dağıtırken hiç kimseye ayrıcalık yapmamalı, aksine hepsine eşit muamelede bulunmalı ve eşit miktarda yemek dağıtmalıdır.

5- Kendisine sofrayı hazırlama ve yemeği dağıtma işinde yardımcı bulmasında bir sakınca yoktur. Hatta bu kişinin su dağıtma görevini yapan kişi olması daha evladır. Zira su dağıtan kişi rütbe olarak ona daha yakındır ve bu işlerin hepsini de yapabilir.

6- Sofrayı hazırlarken İhlas suresini okumalıdır. Zira İhlas suresi şeytanları uzaklaştırır ve yemeğin bereketli olmasını sağlar.

7- Sofra hazırlama işi bitti mi yemekleri sofraya koyar, sonra da ayağa kalkarak hazır olan nimetleri Allah'ın adıyla yiyin der ve yemek yiyenlerin sair ihtiyaçlarını karşılamak için başlarında bekler.⁵²⁰

⁵¹⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 71b.

⁵¹⁸ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 71b.

⁵¹⁹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 71b.

⁵²⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 72a.

8- Müridler yemek yerken, onları yedikleri yemeğin zararlarından korumak için ihtiva ettiği sırlar nedeniyle bol bol Kureyş suresini okur.

9- Müridlerden yemeğe geç gelen olursa hemen bir yemek hazırlayıp onun önüne koymalı, sofrada yer darlığından dolayı sıkışan biri olursa ona hemen geniş bir yer bulmalı veya sofranın herhangi bir köşesinde yemek bitmişse, varsa yerine başka bir yemek koymalıdır.

10- Müridler yemek yedikten sonra tabakları toplamalı, müridlerden arta kalan yemeklerle bereketlenmek ve onlara hizmet etmekten şeref duyduğunu onlara göstermek için onların huzurunda tabaklarında kalmış artık yemekleri parmağıyla sıyırıp yemelidir. Tabaklarda kalmış artık yemeklerin hepsini toplamalı ve ayakkabı hizmeti gören kişiyle beraber oturup bunu yemelidir.⁵²¹

11- Yemekten sonra şayet yemek yiyenler sofrayı toplama işine yardımcı olmak isterlerse, bu iş ile görevli kişi şöyle der: “Allah (c.c) yediği halde israf edenlerin yerine başkasını getirsin. Yiyenlere de sıhhat ve afiyet eylesin. Soframıza da bereket kılsın. Ey nimetleri bolca dağıtan, sıkıntıları bertaraf eden, yediren fakat yeme ihtiyacı olmayan Allah’ım! Yediğimiz bu nimetleri bizim için güç, kuvvet, sıhhat, afiyet, şifa, nur ve safa eyle. Bizleri dünya ve ahirette kötü akıbet ve sonuçlardan muhafaza eyle. Ey merhametlilerin en merhametlisi, bizlere vermiş olduğun bu rızkı dilediğin için, sonsuz rızık verdiğin kimselere verdiğin rızıktan eyle. Âmin velhamdülillahi Rabbil Âlemin.”⁵²²

12- Eğer dışarıdan birilerinin gelmesi söz konusu ise yemeğin arta kalanını biriktirmeli ve gelmesini beklediği kişi geldiğinde bunu ona ikram etmelidir. Yemeğe geç kaldığından dolayı kendisini suçlu hissetmemesi ve gönlünü hoş tutması için de oturup onunla beraber yemek yemelidir.

13- Eğer sonradan gelenler için herhangi bir yemek bırakmamışsa kendisi için hazırladığı yemeği ona vermeli ve onu kendi nefesine tercih etmelidir.

14- Sofra hazırlama görevi yapan kişi tadına bakma haricinde sofrayı kurmadan yemekten herhangi bir şey yememelidir.⁵²³

⁵²¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 72a.

⁵²² Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 72a.

⁵²³ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 72a.

15- Yemek yiyen müridlerin arasında herhangi bir ayırım yapmamalı, bir kısmına farklı diğer bir kısmına farklı yemek verme durumuna asla düşmemelidir.

16- Aynı yemeği herkese eşit olarak vermeli, dergâhta bulunup da mürid olmayan birisine müridlere verdiği yemeğin aynısını vermeli, onu müridlerden ayırıp ona hususi bir yemek ikramında bulunmamalıdır.⁵²⁴

17- İçlerinden herhangi birisine farklı bir yemek vermek suretiyle onu diğerlerinden ayırmamalıdır. Eğer böyle yaparsa ihanet etmiş olur. Bu durumda da yaptığı görevden azledilmeye müstehak olur.

18- Eğer herhangi bir hayırsever, müridler için yiyecek veya giyecek almak için para verirse bunu kendi nefsi için saklamamalıdır. Müridlerin o an için buna ihtiyacı olmasa bile ileride ihtiyaçları olacağı bir zaman için bunu saklamalıdır.⁵²⁵

19- Sofrayı hazırlayan kişi, haftalık veya aylık olarak devamlı dergâha ve müridlere hiçbir karşılık beklemeden Allah (c.c) rızası için yardımda bulunan kişileri ziyaret etmeli, yapacakları yardımları düzenli olarak toplamalıdır. Bu tür yardımları yapan kişilerin özelliği de şudur ki şayet mürid, işlerinin yoğunluğundan dolayı kendisi gidip o yardımları almazsa o hayırsever kişi yapacağı yardımı kendisi alıp o müride getirir.

20- Hayırsever kimselerin yardım olarak dergâha getirdikleri hiçbir şeyi şeyhinden gizlememeli, aksine ona tam ve kesin bir şekilde itimat etmeli, getirilen şeyleri şeyhine gösterip “efendim bu yardımlar falanca ihvanımızdan veya falanca kişiden geldi.” demelidir. Eğer şeyh getirilen yardımları alırsa, artık bu iş onun uhdesinden yani sorumluluğundan çıkmış olur. Eğer alıp muhafaza etmesini isterse emredileni yapar. Eğer herhangi bir kimseye bunu vermesini veya bunu o kişi için harcamasını isterse o zaman böyle yapar. Eğer şeyh gelen yardımı önüne bırakır ve arkadaşlarından herhangi birisini çağırırsa, bu durumda sükût eder ve hiçbir cevap vermeden kalkar ve oradan ayrılır.⁵²⁶

21- Müridlere gelen herhangi bir yardımı, şeyh bu yardımı yanında alıyordu şeklinde bir zanda bulunması şeyhine karşı su-i edep sayılır. Çünkü şeyh gelen

⁵²⁴ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 72b

⁵²⁵ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 72b

⁵²⁶ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 72b.

yardımların dağıtılmasıyla ilgili maslahatı ondan daha iyi bilmektedir. Bazen şeyh, gelen yardımı müridlerden daha çok ihtiyaç sahibi birisine de verebilir. Bu yardımı yapan kişi de ihtiyaç sahibi birisini niyet ederek bu yardımı yapmıştır. Çünkü bu tür yardımları yapan kişiler ihlasla ve Allah (c.c) rızası için bu yardımı yaparlar. Ancak herhangi bir şahıs saygınlık ve itibar elde etmek için orada hazır bulunan cemaate mahsus olmak üzere yardım getirirse bu yardım o an için ondan kabul olunmaz. Zira bu kişi günah üzere bir yardımda bulunmak istemektedir.⁵²⁷

22- Sofrayı hazırlayan kişinin edeplerinden birisi de yemek yeme âdâbını bilmeyenlere nazik bir şekilde bunu öğretmesi için yemek yeme âdâbını bilmesi gerekir. Yemek yeme âdâbı da şu şekildedir: Yemek yiyen kişi ya dizüstü oturur veyahut da sol ayağının üzerine oturur, sağ ayağını karnına doğru dik tutarak oturur. Yemeği küçük lokmalar halinde yemeli, yediklerini ağzında iyice çiğnmeden yutmamalıdır. Tabaktan lokmayı alırken sağa sola serpmemeli ve dökmemelidir. Lokmaları aceleyle ve hızlı bir şekilde almamalıdır. Yemeğin içindeki eti alıp sofrada bulunan ekmeğin üzerine koymamalıdır. Yemek tabaklarını ve tencerelerini de ekmeğin üzerine koymamalıdır. Yemeği kendi önünden yemeli, sofrada otururken izin verilmeden elini yemeğe uzatmamalıdır. Sofradan kalkarken, yediği yemekten yanına herhangi bir şey almamalıdır. Yediği yemeğin içinde varsa çekirdek ve benzeri şeyler bunları sağa sola atmamalıdır. Keza kavun, karpuz türü şeyler yediyse bunların kabuklarını yere atmamalı, yemekten sonra atılması için hepsini kendi önüne uygun bir biçimde biriktirmelidir.⁵²⁸

23- Öksüreceği veya hapşıracağı zaman yüzünü sofradan başka bir tarafa doğru çevirmelidir. Yemeği üç parmak ile yemelidir. Eğer sofrada süt varsa yemeğe süt ile başlamalı ve süt ile bitirmelidir. Sofrada et varsa önce et yemeğinden başlamalıdır. Eti bıçak ile keserek yememelidir, ancak dişleri sağlam değilse veya hiç dişi yoksa bu durumda eti bıçakla kesmelidir.

24- Yemek esnasında herhangi bir kimse üzerinde oturması için kendisine yer minderi gibi bir şey verirse bunu geri çevirmemelidir. Keza sofrada kendisine süt, tatlı, meyve, reyhan gibi güzel kokulu baharat ikram edilirse bunları da geri çevirmemelidir. Çünkü bu tür şeyleri kabul etmek sünnetten sayılmıştır. Yemekten sonra ellerini sofrada

⁵²⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 72b.

⁵²⁸ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 73a.

bulunan ekmeğe ve elbiselerine sürmemeli, bunun yerine ellerini mendil ve benzeri bir bez ile silmelidir.⁵²⁹

25- Yemeği çok fazla yememesi gerekir. Çünkü tok olduktan sonra fazlasını yemek haramdır. Midenin üçte birden fazlasını yemek ise mekruhtur. Boğazında kalan bir lokmayı rahatça yutabilme dışında yemek yerken mümkün merteye su içmemelidir.

26- Yemek yerken başını yemek kabına doğru uzatarak yememelidir.

27- Yemek yerken mümkün merteye sofrayı bölmemeli, ayrı bir sofraya kurmamalı ve aynı tabaktan yemelidir. Ancak utanma, çekinme ve mahcubiyet gibi bir hâl söz konusu ise bu durumda yemeği başka bir tabağa koyup ayrı yiyebilir.

28- Yemek esnasında Allah (c.c) dostlarının söylemiş olduğu sözleri konuşmak menduptur.⁵³⁰

d- Nâkibu'l-Hazret'in Âdâbı:

Bu hizmeti yapacak kişi şeyhin en yakınında olan baş hizmetli, şeyhin, müridlere açılan kapısı ve şeyhin halifesi olmaya aday kişidir. Bu kişinin de uyması gereken pek çok âdâb vardır.

1- Nakibu'l-hazret, ilim ehlinde, yumuşak huylu ve sabırlı, verâ sahibi, zâhid, bütün hareket, tavır ve davranışların en mükemmeli ile bütün hallerin en güzeline sahip bir kimse olmalıdır.

2- Müridleri, tarikat âdâbına hazırlama ve onlara tarikatın bütün âdâbını öğretme işini çok iyi bilmelidir. Bu anlamda müridlerin bizzat şeyhe karşı olan âdâbı ile dışarıdan gelen misafirlerin de iştirak ettikleri zikir meclisinin âdâbını da bilmelidir.⁵³¹

3- Müridlere, tarikat âdâbını, yumuşak huyluluk ile iyilikle, güler yüzle, bazen sükût etmek suretiyle anlatmalı, öğretmeli ve bu hususta onlarla ilgilenmelidir.

4- Mizahçı, şakacı insanları güldüren bir tip olmamalı, boş ve faydasız işlerle uğraşmamalıdır. Zaruret hali dışında mecbur kalmadıkça sağa sola yönelmemeli ve kimseye fazla bakmamalıdır.

⁵²⁹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 73a.

⁵³⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 73a.

⁵³¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 73b.

5- Devamlı müridlerin başında durmalı, tarikat âdâb ve kurallarına göre onların maslahatlarına en uygun olan neyse onu yapmalıdır.

6- Anlamadığı, bilmediği veya kendisine gizli kalan bir durumla karşılaştığında bu durumu şeyhin huzuruna varıp alçak bir sesle ve önüne bakar bir vaziyette şeyhe anlatmalı ve bu konuyu onunla istişare etmelidir.⁵³²

7- Şeyh ile herhangi bir konu hakkında konuşan bir mürid gördüğü zaman ona şöyle demelidir: “Ey kardeşim! Tarikat âdâb ve kurallarıyla ilgili veyahut ilmî meselelerle ilgili yahut da ihtiyacın olan herhangi bir âdâbla ilgili bir şey konuşmak istiyorsan evvela bana söyle. Ancak müridin, şeyhe sormak istediği şey, tasavvufî hakikatlerle ilgili gördüğü bir rüya veyahut da kendisine gelen vâridât kabilinden müridin sadece şeyhe söyleyebileceği bir konu da olabilir. Bu durumda mürid bunu şeyh ile bir araya gelip toplandıkları bir vakitte değil de şeyh ile baş başa kaldıkları bir zamanda söyler. Eğer şeyh, müride, senin سوال nedir veya ne diyeceksen şimdi sor bakalım dese, bu durumda mürid insanların içinde bulunduğu bir meclis olsa bile öğrenmek istediği şeyi şeyhe arz eder. Çünkü bazen şeyh böyle yapmakla ya سوال sorana ders vermek ve bir usul öğretmek veyahut başka birisine ders vermek ve bir usul öğretmek veyahut orada bulunanların aşk, şevk ve cesaretlerini arttırmak veyahut da bununla başka bir maslahatı gerçekleştirmek ister.⁵³³

8- Mürid, ilmî veya tasavvuf yoluyla ilgili bilmediği bir şeyi sorsa ve baş hizmetli de bunu biliyorsa bu konularda müridi irşad eder. Ancak mürid bir şey sorduğunda baş hizmetli bunu bilmiyorsa bu durumda o da bu konuyu şeyhine sorar.⁵³⁴

9- Tasavvuf yolunu inkâr eden münkirlere karşı nazik olup onları sakinleştirmeli, güler yüz gösterip onların içini, dışını ve niyetlerini öğrenmeli, dışarıdan gelen ziyaretçilere ikramda bulunup onları tarikat yoluna teşvik etmelidir. Baş hizmetli şu veya bu şekilde herhangi bir görüşü şeyhe tasvip ettirmemeli, uygun gördüğü bir görüşü beyan edip bunu şeyhe onaylatmaya kalkmamalıdır.

10- Müridlerin, şeyhin huzurunda âdâba uymayan davranışlar göstermek ve akıllarına geleni sormak suretiyle şeyhin hürmet ve saygınlığını zedeleyecek ve şeyh ile içli dışlı olacak şekilde davranmalarına fırsat vermemeli ve bu hususu asla ihmal

⁵³² Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 73b.

⁵³³ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 73b.

⁵³⁴ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 74a.

etmemelidir. Çünkü tarikat yolu edep üzerine bina edilmiştir. Dolayısıyla tarikat yolunda terakki edip yükselmek ve bu yoldan istifade etmek de ancak edep ile mümkündür.⁵³⁵

11- Gece bir yere giderlerken şeyhin önünde yürümesi ve kandil tutması gerekir. Şeyh ile beraber yürürlerken bastonunu tutmalı, sorduğu şeylere cevap vermeli ve konuştuklarını iştiraki için de şeyhe yakın yürümelidir. Gece yolda yürürlerken yol boyunca dikkatli yürümeli, sağı solu kontrol etmeli, bozuk, çamur ve tehlikeli yollardan değil, sağlam, temiz ve güvenilir yollardan gitmek suretiyle ihvanını korumalı ve muhafaza etmelidir. Yol boyunca önlerinden yürümesinin maksadı da kendi nefsinin ihvanına feda ettiğini göstermesi içindir.

12- İhtiyaç durumunda bütün müridleri bir araya toplamalıdır. Zikir esnasında müridlerin elbise ve ceplerinden düşen şeyleri almalı ve muhafaza etmeli, sonra da bu eşyaları sahiplerine vermelidir. Dergâhın aydınlatma işlerini yürütmeli, kandilleri kontrol etmeli, arızalarını gidermeli, yağ ve yakıt ikmallerini yapmalı, gelenlere güzel kokular sürmeli, buhurları yerlerine koyup güzel kokular vermesini sağlamalıdır.⁵³⁶

13- Namaz kılma vakitlerinde seccadeleri getirir, yerlere serer ve namazdan sonra seccadeleri toplar, yerine koyar. Namaz haricinde kimsenin seccadeler üzerine oturmasına müsaade etmez.

14- Şeyhin bilgisi dâhilinde müridler için getirilen hediyeleri müridlerin arasında paylaştırmalıdır.⁵³⁷

15- Gece yarısından sonra müridleri yumuşak ve merhametli bir şekilde teheccüd namazı için uyandırır ve onları şu sözlerle teheccüd namazına teşvik eder: “Kafîle yola çıktı, sen hâlâ tembel tembel uyuyorsun. Tembellerin yaşadığı evden hiçbir ümit ve beklenti hâsıl olmaz. Şimdi ilahî tecellilere ulaşmış onları elde etme vaktidir. Öyleyse nerde bu tecellilere talip olmak isteyenler? Şimdi alışveriş yapma zamanıdır. Öyleyse nerde kârlı alışveriş yapıp kazanç elde etmek isteyenler? Haydi, ey himmet ve gayret sahipleri! Nerede gece kıyamda durmaya talip olanlar? Gayret edenler ve çalışanlar muratlarına erdi ve maksatlarına ulaştılar. Geç kalındıktan sonra pişmanlık ve üzüntü fayda vermez. Mevla’n seni kapısına çağırıyor. Efendin kendi sevdiklerinin arasında

⁵³⁵ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 74a.

⁵³⁶ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 74a.

⁵³⁷ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 74b.

senin de hazır bulunup oturmanı istiyor. Ey gaflet ve tembelliğin esiri olmuş kişi. Sen gaflet ve tembellik yapan kavimlerin başına nelerin geldiğini bilmiyor musun?” Gafil birini gördüğü zaman onu uyarmalı, üzüntülü birini gördüğünde ona nasihat etmeli, cahil birini gördüğünde ona ilim öğretmeli, âdâba uymayacak şekilde gülen birini gördüğünde onu ikaz etmeli veya su-i edepte bulunan birini gördüğünde onu azarlamalıdır.⁵³⁸

16- Münkirlerle ikamet etmemeli ve onları davalarında ve fikirlerinde tasdik etmemeli, müridlerin hâl, hareket ve davranışlarından gafil olmamalı, aksine onların her şeylerine karşı çok dikkatli olmalıdır. Zannı galibine göre onlardan herhangi bir şeyin südur edeceğine inanırsa bu durum ortaya çıkıp gerçekleşmeden onları uyarmalı ve yerine göre hesaba çekmelidir.

17- Netice itibariyle baş hizmetli şeyh olmadığı zamanlarda şeyhtir, şeyhin hazır bulunduğu zamanlarda da onun başyardımcısıdır. Dolayısıyla müridlerden herhangi biri iyiliği emredip kötülükten sakındırma hususunda kendisine muhalefet ederse ve bu durum da müritten birkaç defa tekrür ederse bu durumda baş hizmetli bu olayı şeyhe haber verir.⁵³⁹

2.3. NEFİS TERBİYESİ

İnsan, Cenab-ı Hakk'ın cemal ve celal sıfatlarının müştereken tecelli ettiği bir varlıktır. Cemal sıfatı ruhta, celal sıfatı nefiste tecelli eder. Nefis ve ruh insanın vücûd mülkünde hükümrânlık sevdasında bulunan iki ayrı sultan gibidir. Tarikatların gayesi ise, insanın vücûd mülkünde ruhu hâkim kılmak, nefsi ona esir etmektir. Yani nefsi ahlak-ı zemîmeden kurtarıp, ruhu “elest bezmi”nde verdiği ahde muvafık şekilde sultan etmektir. İşte bu gayenin tahakkuku için tarikatlarda birtakım usûl ve esaslar vaz edilmiştir. Bu metodların, ya da usûl ve esasların farklılık durumlarına göre tarikatlar iki guruba ayrılır. Birincisi rûhanî, ikincisi ise nefsânî tarikatlatdır. Rûhânî tarikatlarda nefse çile çekirme yoktur. Bunun yerine, ruhun saflaştırılıp, “elest bezmi”ndeki misaka bağlı kalması için gerekli çalışmalar yapılır ve bu şekilde nefis, ruhun emrine girmiş olur. Rûhânî tarikatlarda sâlik, kalb, ruh, sırr, hafî, ahfâ, latife-i nefis ve latife-i ruh gibi mertebelerden geçer. İnsan vücûdunda her birinin ayrı bir mahalli bulunan bu latifeler

⁵³⁸ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 74b.

⁵³⁹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 74b.

zikir haline yükselip Allah'ı tevhid ve tesbih eder duruma gelerek, ruh, yaratılışı gereği olan “marifet”e kavuşabilirse sâlik, “Hakk'al'-yakîn” mertebesine yükselmiş olur. Nefsânî tarikatlar ise nefsin aldatıcı ve geçici arzuları ile mücâhede ve mücâdeleyi esas alan tarikatlardır. Nefsânî tarikatlarda, nefis için yedi perde esas alındığından, bunların her biri, “esmâ-i hüsnâ”dan “esma-i seb'a”nın biriyle terbiye edilerek, o isimlerin manasına uygun harekete alıştırılır.⁵⁴⁰

Nefsânî tarikatlarda, riyâzat, halvet, oruç gibi ağır ibadetlerle nefis zayıflatılmaya çalışılır. Bu anlayışa göre, bir yandan yemeği, uyumayı, konuşmayı en aza indirmek ve inzivaya çekilmek, diğer yandan kendini ibadete, taate, zikre ve tefekküre vermek sûretiyle nefis zayıflatılır ve direnci kırılır. Nefse boyun eğdirmenin, onu terbiye etmenin ve disiplin altına almanın yolu budur. Çünkü çile çekerek, riyazet ve perhiz yaparak, nefsin mukavemetini kırarak nefsin yapısında var olan günah işleme ve kötülük yapma arzusunun kökü kazınamaz, bunlar tümünden yok edilemez. Zaten bu tür duyguların öldürülmesi ve yok edilmesi gaye de değildir. Önemli olan bu tür kötü duygu ve eğilimleri etkisiz hale getirerek, insan üzerinde İlâhî iradenin, dolayısıyla kalbin ve vicdanın hâkimiyetini sağlamaktır. Bu yüzden tasavvufta müritliğin anlamı nefsi öldürmek değil, onu terbiye etmek ve disiplin altına almaktır.⁵⁴¹

Semennûdî, eserlerinde nefis terbiyesi ile ilgili konularda nefsânî tarikat yolunun metodlarını ele almıştır. Bu metodu esas alan sûfiler, seyr u sülûk esnasında sâlikin nefsinde meydana gelen değişimleri göz önüne alarak nefisle ilgili mükemmele doğru giden bir derecelendirme yapmışlardır. Yedi mertebeden meydana gelen bu derecelendirmenin her bir mertebesinde, sâlikin nefsinin sahip olduğu özellikleri değişik yönleriyle izah etmişler ve hangi mertebede hangi ismin zikrine devam edeceğini tesbit etmişlerdir. Buna göre de nefsi; emmâre, levvâme, mülhime, mutmâinne, raziyye, marziyye ve kâmile olarak yedi sınıfa ayırmışlardır.⁵⁴² Bu yedi mertebenin her birinde sâlik, sırasıyla Allah'ın yedi ismi olan “La İlahe illallah”, “Allah”, “Hû”, “Hakk”,

⁵⁴⁰ Hasan Kâmil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdayî ve Celvetiyye Tarikatı*, s. 155; Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyaüddin*, s. 181-230; Ramazan Muslu, “Seyr u Sülûk Metodları” Editör, Kadir Özköse, *Tasavvuf El Kitabı*, s. 340, Grafiker Yayınları, Ankara 2012; Osman Nuri Küçük, “Nefsin Mertebeleri (Atvar-ı Seb'a)” Editör, Kadir Özköse, *Tasavvuf El Kitabı*, s. 55, Grafiker Yayınları, Ankara 2012.

⁵⁴¹ Süleyman Uludağ, *Tasavvufun Dili*, Mavi Yayıncılık, İstanbul 2006, I, 21-22.

⁵⁴² Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyaüddin*, s. 207-229; Türer, *Tasavvuf Tarihi*, s. 135-140; Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'ân-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf*, Yeni Boyut Yay., İstanbul 1990, s.114-128.

“Hayy”, “Kayyûm”, “Kahhâr” isimleri ile zikreder. Yine bu yedi mertebenin her birisinde nefsin seyri, âlemi, mahalli, hali, vâridi, askerleri vardır.

Tarikat yolunda nefsin terbiye ve ıslah edilmesi ile ilgili olarak, evvela nefsin mahiyeti, sonra da sırasıyla nefsin mertebeleri, nefisle mücâhede, nefisle mücâhedede sülûkün lüzumu, nefsin tasfiye ve tahliyesi ile nefis terbiyesinde riyâzet gibi konular ele alınacaktır.

2.3.1. Nefsin Mahiyeti

Nefis, sözlükte “ruh, can, hayat, hayatın ilkesi, nefes, varlık, zat, insan, kişi, hevâ ve heves, kan, beden, bedenden kaynaklanan süflî arzular” gibi anlamlara gelir.⁵⁴³

Tasavvufta ise nefis, mahiyeti, birliği, cisim ve cevher oluşu, kadîm ve hâdis oluşu, evvel veya sonra yaratılışı gibi hususlardan daha çok nefsin zaafı, hileleri, kötülükleri, hastalıkları, bunları tedavi etmenin yollarıyla kötülüklerinden korunmanın çareleri ve nefis terbiyesi gibi konular üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla tasavvufta nefis denilince, şer ve günahın kaynağı olan, “kötü huy ve süflî arzuların tamamı” anlamına gelen ve kötülüğü emreden nefis anlaşılır.⁵⁴⁴

Sûfîlere göre, insanın nefsini bilmesi, gazap, haset, kibir, kin, şehvet, riya, gaflet, dünya sevgisi, ahiret sevgisi gibi nefsin tabiat ve heveslerinden ne kadar kınanmış ahlak varsa, bunların tamamını bırakarak kendini temizlemek, bunların yerine İslam’ın emrettiği ve uygun gördüğü güzel ahlaklar ile ahlaklanmaktır. Bir insan kötü huylarını bırakıp iyi huylar edinirse, kendi nefsinde yok olup, Hakk’ın sıfatları ile vasıflanmış olur. Bu şekilde kendi nefsini külli olanda yok ederek kendisinin ve bütün yaratılmışların Allah’ın zatının denizinde fani olduğunu bilir. Böylece “Hangi tarafa yönelirseniz Allah’ın yüzü oradadır.”⁵⁴⁵ ayetinin hakikati meydana çıkar.⁵⁴⁶

Semennûdî’ye göre nefis, çirkin hasletlerin barındığı, bu kalıba emanet olarak konulan latif bir şeydir. Ruh ise, güzel hasletlerin barındığı, bu kalıba emanet olarak konulan latif bir şeydir. Aralarındaki bu fark başka bir ifadeyle şöyle tabir edilmiştir: Ruh, Rabbine meyilli, yüce ve nurlu bir cevherdir. Nefis ise, şeytana meyilli, alçak ve

⁵⁴³ İsfahânî, s. 1472.

⁵⁴⁴ Uludağ, “Nefis”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, s. 526-529.

⁵⁴⁵ Bakara, 2/115.

⁵⁴⁶ Selim Divâne, s. 32-34.

karanlıktır. Kalp ise, ikisinin arasında döner, gider gelir. Buna göre ruh iyi ve güzeldir. Hâli, uyum sağlamaktır. Nefis ise, çirkindir. Onun hâli de muhalefet etmektir. Kalp, eğer ruha meylederse, ruh da nitelikleriyle nefse meylederse, kalp, nefsin nitelikleriyle nitelenir. Kalp, ruh ve nefis bir kısmı diğer bir kısmına musahhar kılınmış olarak bu üçünün toplamı insandır. Nefis ve ruh ikilisinin şeffaflık bakımından ortak yönlerinin olması, ikisinin arasındaki farka olumsuz bir etki yapmaz.⁵⁴⁷

Semennûdî, nefsin, kalp ve ruh ile ilişkisini şu şekilde izah eder: Kalp, insan kafesinde bulunan bir et parçasından ibarettir. Nefis, kalbin içine yerleştirilmiş olan bir latifedir. Hastalıklı olan ahlak, huy ve davranışların yeri burasıdır. Ruh ise kalbin içine yerleştirilmiş olan ilahî bir latifedir. Bu yüzden ruh, övülen güzel huy ve davranışların yeridir. Ruh, nuranî, yüce ve ilahî bir cevherdir. Nefis, zülmanî, sûflî ve şeytanî bir latifedir. Kalp ise bu ikisi arasında gidip gelen bir mahaldir. Ruh, temizdir. Daima faydalı amellere muvafakat eder. Nefis, kirlidir. Daima faydalı amellere muhalefet eder. Eğer insanın kalbi ruhuna meylederse, kalp, ruhun vasıflarıyla vasıflanır. Yok, eğer insanın kalbi nefesine meylederse o zaman da kalp, nefsin vasıflarıyla vasıflanır. İşte insan bu her iki latifeden müteşekkil bir varlıktır.⁵⁴⁸

Semennûdî, kulun haslet ve eylemlerini kapsayan hastalıklı, yani yerilen sıfatlarını ikiye ayırır. Birincisi; hırsızlık ve zina gibi, kulun, Allah'ın emrine karşı geldiği ve işlemiş olduğu kendi kazancı olan günahlardır. İkincisi ise cimrilik, cesaret ve lezzetli şeylere meyletmek gibi kişinin tabiatından gelen bedensel hasletlerdir. Bunlar, haddi zatında çirkindirler. Bununla beraber eğer kul bu tür hasletlerini tedavi eder, terk eder ve onlardan göç ederse, her ne kadar nefsin her lezzetli şeye meyletme, her nahoş olandan nefret etme tabiatı değişmese bile, onlara savaş açmakla doğal olarak yok olurlar. Zira nefis, tabiatıyla dünyaya yönelir. Çünkü dünyanın dışında bir güzeli tanımıyor. Buna göre nefis, dünyanın eksikliğini, iyiliklere engel ve iyilikleri kaçırmaya neden olduğunu anladığı zaman dünyadan yüz çevirir. Nefis, salih amellere ve onları yerine getirme zorluğuna baktığı zaman bakarsın ki, nefis salih amelden nefret eder. Salih amellere terettüp eden faydaları tanıdığı zaman salih amellere yönelir ve onları terk etmek istemez. Dikkat edilirse bu durumda görülecektir ki, tabiatı değişmediği halde iyilikleri terk eden, iyiliklerden nefret eden nefis, iyiliklere yönelen

⁵⁴⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 96a.

⁵⁴⁸ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 95a.

olmuştur. Dolayısıyla nefis, ruh, sır ve akıl bunların dördü de muhakkik sûfî âlimlerin nezdinde aynı anlama gelirler. Yani her dördü de insanın ölümüyle insandan ayrılan latife-i insaniye ve hakikat-i Rabbanîye anlamını ifade ederler.⁵⁴⁹

2.3.2. Nefis Mertebeleri

Semennûdî'ye göre hakikatte nefis tek bir tanedir. Fakat nefse ait farklı sıfatlardan dolayı nefis bu şekilde yedi kısma ayrılmıştır. Bu bir tek nefis ise latife-i Rabbanîye olarak da isimlendirilen nefis-i natıkadır. Dolayısıyla bu tek nefis ne zaman bir sıfat ile vasıflansa, bu vasfından dolayı bu isimlerden birisiyle nitelendirilir.⁵⁵⁰

Semennûdî'ye göre eğer nefis, normal tabi durumuna meyletmek suretiyle kirlenir, kendi arzu, istek ve şehvetlerine itimat eder, kibir, gurur, kötü ahlak gibi çirkin sayılan vasıflarla vasıflanırsa, buna nefis emmâre denir. Allah'ın emrettiği teklifi emirlere boyun eğip sükûnet bulsa Hakka ittiba etmek için itaat etse bununla beraber şehvî isteklerine ait bazı duygular da taşısı buna “nefs-i levvame” denir. Kendisinde bulunan bazı şehvânî duygularından vazgeçse, nefsin şehvânî isteklerine karşı mücâdele etmede güçlü olsa, meylini kutsî âlemlere doğru yöneltse, burada ilahî ilhamlarla karşılaşsa buna da “nefs-i mülhime” denir. Heyecan ve koşturması sükûn bulsa artık arzu ve isteklerinin nefis üzerinde hiçbir etkisi kalmazsa, buna “nefs-i mutmâinne” denir. Bu makamı da geçip terakki etse, bütün makamlar gözünden düşse, bütün arzu ve isteklerinde fânî olsa buna “Nefs-i râziyye” denir. Raziyye makamında iken içinde bulunduğu hal devam etse hem Hakk'ın hem de halkın yanında “nefs-i marziyye” olarak isimlendirilir. Kulların içine geri dönüp onları irşad etme ve kemâlata ulaştırma ile emrolunursa buna da “nefs-i kâmile” denir.⁵⁵¹

Müellifimize göre bu yedi mertebe, ehl-i tasavvufça Allah'a giden yolda nefsin kat etmesi gereken makamlar olarak isimlendirilirler. Son makam olan kâmile makamında sülûk kesilir ancak ilahî tecelliler devam eder.⁵⁵²

Semennûdî, eserlerinde bu yedi mertebedeki aşamalarda sâlikin yapması gereken hususları izah eder. Semennûdî, burada her bir mertebenin seyri, âlemi, mahâlli, hâli ve

⁵⁴⁹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 95b.

⁵⁵⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 74b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 145a.

⁵⁵¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 74b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 145a.

⁵⁵² Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 74b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 145a.

vâridi gibi durumlar ile yine hangi mertebede Allah'ın hangi ismiyle zikredilmesi gerektiği gibi hususlar hakkında da bilgiler verir.

2.3.2.1. Nefs-i Emmâre

Nefs-i emmâre, kötü ve günah olan işlerin yapılmasını emreden hayvanî nefis olup, insanı çirkin şeylere, dünyevî zevklere sevk eden tabii kuvvet yerinde kullanılan bir terimdir. Sâlik bu safhada tamamıyla hayvanî ve şehvânî arzularının etkisi altındadır. Bu nefsin sıfatı, hep kötü işleri istemektir. Bunun tedavisi, samimi tevbe ve terbiyedir. Kuran-ı Kerimde “Hiç şüphesiz nefis devamlı kötülüğü emreder.”⁵⁵³ ayeti bu sıfattaki nefsi tanıtmaktadır.⁵⁵⁴

Semennûdî'ye göre bu nefsin seyri, seyr ilallahtır. Âlemi; şehâdet, mahâlli; sadr, hâli; meyl, vâridi; şeriattır. Sıfatı ise; cimrilik, hırs, haset, yalan, öfke, kötü ahlak, şehvet, gaflet, kendini bir şeye çabucak kaptırma, eli ve dili ile insanlara eziyet verme, alay etme, buğz etme gibi kötü hasletlerdir. İşte bu kötü hasletler nefs-i emmârenin askerleridir. Çünkü nefs-i emmâre kendi karanlık tabiatı içerisinde dolayısıyla hakk ile batılı birbirinden tefrik edememekte, hayır ile şerrin arasını birbirinden ayıramamaktadır. Mel'un olan şeytan nefs-i emmâre olmazsa insana sokulamaya ve ona vesvese verip kandırıp yoldan çıkarmaya güç yetiremez.⁵⁵⁵

Müellifimiz, bu nefsin tehlikelerine karşı şu tavsiye ve öğütlerde bulunur: “Ey kardeş, mümkün mertebe bu nefisten sakın, ona kesinlikle güvenme, ona yardım etme ve onun tarafını tutma. Birisi nefs-i emmârene eziyet ederse o kişiye itiraz etme, aksine nefsinin karşı o kişiye yardımcı ol. Nefs-i emmârenin senin düşmanın olduğunu anladığın vakit, bu hayvanî şehvetlerinin peşine düşmüş nefsinin yeme, içme ve uykusunu azaltman gerekir, çünkü sen onu zayıf düşürürsen ancak o zaman ondan kurtulman kolay olur.”⁵⁵⁶

Semennûdî, bu nefis sahibinin yapacağı zikir ve evrad ile ilgili olarak da şöyle der: Bu makamdaki zikrin “La İlahe İllallah” olsun. “La”yı med ile okursun, “İllallah”taki hemzenin kesresini tam olarak yaparsın. “İlahe”deki “ha” harfini hafif bir

⁵⁵³ Yusuf, 12/53.

⁵⁵⁴ Türer, *Tasavvuf Tarihi*, s. 135-136; Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyâüddin*, s. 210-215.

⁵⁵⁵ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 76b; Semennûdî, *Âdâbu's-Senîyye*, vr, 148a.

⁵⁵⁶ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 76b; Semennûdî, *Âdâbu's-Senîyye*, vr, 148a.

fetha ile okursun. Lafza-i celâlin sonunu da sükûn üzere okursun. “La İlahe İllallah” derken “ilahe” ile “illallah” arasına fasıla koymadan okursun. “İlahe”nin hemzesinin kesresini mutlaka gerçekleştir. Çünkü sen, hemzeyi, kesre okumazsan geçiş yaparken kesre “ya” gibi okunur. O zaman da zikir “La İlahe İllallah” gibi değil de, “Layilahe illallah” gibi okunur. Bu da kelime-i tevhid olmaz. Ve bunun tekrarından da bir sevap elde edilmez. Ayakta iken, otururken ve yatakta iken bütün vakitlerinde “La İlahe İllallah” zikrini bolca yap.⁵⁵⁷

Müellifimiz “La İlahe İllallah” zikri ile ilgili olarak şöyle devam eder: “La İlahe İllallah” zikri cehrî olarak ve kuvvetli bir şekilde okunması gerekir. Çünkü bu isimden beklenen netice ancak gece ve gündüz bolca ve cehri bir şekilde okunmak suretiyle elde edilir. Sessizce ve yavaşça yapılan zikrin terakki ve yükselmede bir etkisi olmaz. Aksine, salih kişiye tarikat yolunu uzatır. Hâlbuki gafleti terk etmiş bir halde Allah’ın huzurunda bulunup cehrî zikir yapmak böyle değildir. Bu şekilde cehrî olarak yapılan zikre devam eden kişinin kalbi, ilahî nurlar ile dolar ve kalbine sırlar yerleştirilir. Allah’ın aziz olan kitabında “takva, güzel söz, lezzetli ve güzel koku veren ağaç ile kopmaz ve sarsılmaz bir ip”⁵⁵⁸ olarak isimlendirdiği zikir işte bu zikirdir. Bu, zikirlerin en faziletli olanıdır. Bu zikir, Allah’ın en sağlam ve güvenilir kalesi ve korumasıdır. “La İlahe İllallah” kelimesiyle ilgili o kadar çok sırlar vardır ki saymakla bitmez. Tarikat ehline göre bu kelime hakikî tevhidi ve marifetullahı netice verir.⁵⁵⁹

Semennûdî, daha sonra nefsiyle mücâhede etmek isteyen kimselere şu hususlarda hatırlatmalarda bulunur: Ey ihlası isteyen kişi, helal rızık ve mücâhede ile yüce mertebelere ulaşmak için nefsinin benlik hapisanesinden kurtar ve Mevlâ’nın koruması altına gir. Kalbinin aynasını bolca parlat ki kalbinde ilmin inceliklerini anlamayı ve eşyanın hakikatini idrak etmeyi engelleyen kirler ve paslar giderilsin. Çünkü kalbin senin aynandır. Sen bu makamda iken kalbin seni kibir, hırs, ucub, şehvet, şöhret, kin, haset, öfke vb. nefsinden bildiğin bu tür kötü hasletlerin kir ve pasından seni yüceltir ve bu kötü hasletleri geri bıraktırır. Bu makamda bilmen ve yapman gereken en önemli şey

⁵⁵⁷ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 76b.

⁵⁵⁸ İbrahim, 14/24.

⁵⁵⁹ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 76b.

kalbini bolca zikir yapmak suretiyle gayb âlemini mütalaa etmekten alıkoyan bu tür necâsetlerden kurtulman ve ihlasla yoluna devam etmendir.⁵⁶⁰

Semennûdî, birinci mertebenin sonunda bu mertebe ile ilgili olarak şeyh ve müridlere şu tembihte bulunur: Sülûk yaptıran şeyh için, müridi, ağyârın toz ve kirinden temizleyip gecesinin karanlığını, marifet nurlarının yıldızlarıyla aydınlatmadan müridini birinci isimden alıp ikinci isme nakletmesi caiz değildir. Zira mürid, ancak zikrini yaptığı ismin miracında yükseldikçe ismin müsemması neticesinde nail olduğu müşâhedeler sonucunda kendi varlığında gaip olur ve kendinden geçer.⁵⁶¹

2.3.2.2. Nefs-i Levvâme

Nefs-i levvame, kendini kınayan, kötöleyen, azarlayan nefis demektir. Emmareliği tamamıyla zâil olmamakla beraber, ara sıra pişmanlık duyan, sahibini yasaklara yöneltmekten ayıplayan, bazen de hayırlı ameller ilham ederek güzellikleri fısıldayan nefis demektir. Bu safhada sâlikin ruhunda kötülüklerden iyiliklere dönüş arzusu doğar ve önceki kötü fiillerinden dolayı kendi kendini kınamaya başlar. Kuran-ı Kerimde: “Kendini kınayan nefse yemin ederim ki,”⁵⁶² ayeti bu sıfattaki nefse işarettir.⁵⁶³

Semennûdî’ye göre bu nefsin seyri, seyr ilallahtır. Âlemi; berzah, mahalli; kalp, hâli; muhabbet, vâridi ise tarikattır. Sıfatı; levm, ucub, gizli riya, şöret ve makam sevgisidir. Bununla beraber nefs-i emârenin bazı sıfatları da kendisiyle beraber kalmıştır. Lakin bu sıfatlarla beraber hakkı hak batılı batıl olarak görür ve bu sıfatların da zemmedilmiş sıfatlar olduğunu bilir. Şer’i durumlara, nefisle mücâhedeye ve ibadet-ü taate karşı isteği vardır. Namaz, oruç, zekât vb. hayırlı amelleri ve ibadetleri yerine getirir. Ancak bu amelleri yerine getirirken bu amellerin içine ucub ve gizli riya sokar.⁵⁶⁴

Müellifimiz, bu nefse sahip olan kişinin durumu ile ilgili olarak şöyle der: Bu nefsin sahibi olan kişi yaptığı bütün amelleri Allah için işlediğini, amelini insanlara değil, Allah’a yaptığını bu yüzden de amellerini insanlardan gizleyip ortaya çıkarmamaya çalışmakla beraber insanların kendisinin işlemiş olduğu salih amellerine

⁵⁶⁰ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 77a; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 150b.

⁵⁶¹ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 77b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 150b.

⁵⁶² Kıyame, 75/1-2.

⁵⁶³ Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyâüddin*, s. 215; Türer, *Tasavvuf Tarihi*, s. 136.

⁵⁶⁴ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 78a; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 151a.

muttali olmasını sever. Keza bu hasleti sevmemekle beraber yapmış olduğu salih ameller cihetiyle kendisinin övülmesini ve yüceltilmesini ister. Dolayısıyla bu tür duygu, düşünce ve isteklerini kalbinden tamamen silip atması mümkün değildir. Şayet kendisi için böyle bir şey mümkün olmuş olsaydı, o zaman da bu kişi muhlislerden olurdu. Muhlis olanlar da büyük bir tehlike ve risk ile karşı karşıyadırlar.⁵⁶⁵

Semennûdî'ye göre eğer kişi bu sıfatlar ile muttasıf ise o zaman onun yeri ikinci makamdır. Semennûdî, bu makamdaki nefse sahip kişinin durumunu da şu şekilde belirtir: Bu makamdaki nefse, levvâme denir. Bu öyle bir makamdır ki bu makam sahibi kişi amellerinde ihlaslı olsa bile kendisini tamamen tehlikelerden kurtaramaz. Bu öyle bir makamdır ki nefislerinde fani olmuş ve ecelleri gelmeden evvel nefislerini öldürüp Rablerinde baki olmuş, sülûk ehli mukarrâbîn olan taliplere nisbeten bu makam seyr u sülûkte ikinci makamdır. Ancak ashab-ı yeminden olan ebrâr için bu makam son menzil ve en yüce mertebedir. Bundan dolayı “hasenât-ı ebrâr, seyyiât-ı mukarrâbîn” demişlerdir. Çünkü mukarrâbîn olanlar bu ikinci makama takılıp kalmazlar. Aksine yedinci mertebeye ulaşınca kadar hep içinde bulundukları makamdan bir sonrasını isterler.⁵⁶⁶

Müellifimize göre seyr u sülûk ashabı olan mukarrâbînler için “hatarûn azimûn” tabir edilen büyük tehlike ve riskler bulunduğu için onlar bu ikinci makamda durmazlar. Çünkü bu makamın en yüksek derecesi ihlastır. Muhlis olanlar da büyük bir tehlike ve risk ile karşı karşıyadırlar. Bu makamda bulunanların bu tür tehlikelerden kurtulmasının yolu ise ancak ihlas ile yapmış oldukları amel neticesinde elde ettikleri müşâhedelerdir. Bunlar gerçek manada muharrik ve müsekkinin Allah (c.c) olduğunu zevken müşâhede edip nefislerinde fâni oldukları zaman, bu tür tehlikelerden kendilerini kurtarmış olurlar. Bu tür müşâhedeler de mukarrâbîn tarikine göre sülûk yapmaya bağlı bir durumdur.⁵⁶⁷

Semennûdî'ye göre tarik-i ebrâr yolunda gidenler bu müşâhedelere ulaşamaz ve bir tek rayihasını bile koklayamazlar. Çünkü onlar ne zaman müşâhedeye kalkışsalar sadece amellerini görürler dolayısıyla bu şekilde ihlasla amel etmeyi isterler. Cenâb-ı Hakk'ın bütün fiillerin yaratıcısı olduğunu müşâhede edemezler. Dolayısıyla devamlı

⁵⁶⁵ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 78a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 151a.

⁵⁶⁶ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 78b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 154a.

⁵⁶⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 78b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 154a.

ezâ, cefâ, sıkıntı ve yorgunluk içinde olurlar. Bunun sebebi ise beşerîyet muktezası gereği kalbinde taşıdığı ucup, kibir, kötü ahlak vb. kötü hasletlerin olmasıdır. Bu tür kötü hasletler de yorgunluk, sıkıntı, ezâ, cefâ ve kalp darlığını netice verir.⁵⁶⁸

Müellifimiz, ebrâr tariki ve bu tarikat sonucu elde edilen yorgunluk ile mukarrâbîn tariki ve bu tarikat sonucu elde edilen güzel müşâhedeler arasındaki farkı şu şekilde izah eder: “Bunun örneği, dalları çok olan kötü ve büyük bir ağaca benzer. O ağacın her bir dalı zehirli ve öldürücü bir meyve vermektedir. Bu ağacın yanına bir grup insan geldi. O ağacın dallarını kesmekle meşgul olmaya başladılar. Ancak ağacı kökten kesmek veya ağacı kurutmak için beslediği su pınarı ile ilgilenmediler. Bununla beraber o ağaçtan kurtulmaya çalıştılar ancak buna muvaffak olamadılar. Çünkü bu adamlar ne zaman bir dalı kesseler yerine ağacın devamı için yeni bir dal bitiyor. Bu ağacın yanına bir başka grup insanlar geldiler. Ağacı besleyen pınarın suyunu kestiler. Bunun üzerine ağaç zayıfladı ve meyve vermemeye başladı. Onlar da ağaçtan kurtulmuş oldular. Üstelik birinci gruptakilerin çektiği yorgunluk ve sıkıntı yerine bunlar istirahat ettiler ve dinlendiler.” Bu misaldeki ağaç insanın karnıdır. Yemek yeme ise ağaca hayat veren suya misaldir. Ağacın dalları ise kibir ve haset gibi kötü sıfatlara misaldir. Dallarında verdiği meyve de insanın sahip olduğu bu kötü sıfatların davranış olarak ortaya çıkmasıdır.⁵⁶⁹

Semennûdî’ye göre ebrâr tarikinden olanlar bu sıfatların dünyada ve ahirette insanı helâk ettiğini bildikleri halde bu sıfatları yok etmek için azar azar uğraştılar. Dolayısıyla bu sıfatların kötülüğünden tamamen kurtulmaya güç yetiremediler. Çünkü onlar ne zaman karınlarını canlarının istediği şeylerle doldurdular, beşerîyet yönleri kuvvet buldu ve güçlendi. Şeytan da onlarda kendisine bir yer buldu ve yerleşti. Dolayısıyla onlardan da kibir ve haset gibi kötü vasıflar peydahlandı ve davranış olarak ortaya çıktı. Onlar da tevbe ile bunu izale etmeye çalıştılar. Ve ölene kadar da bu hal üzere devam ettiler. Mukarrâbîn ehline gelince bunlar kibir, haset gibi diğer bütün beşerî olan kötü vasıflarını açlık ve mücâhede ile öldürdüler. Çünkü bunlar, şer’i delillerden ve tecrübelerden biliyorlardı ki insanın karnı fesat ve kötü vasıfların menbaıdır. Dolayısıyla mukarrâbînler ihlasa sarılmak suretiyle bu kötü vasıfları

⁵⁶⁸ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 78b.

⁵⁶⁹ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 79a.

öldürüp, onların şerrinden kurtulmaya çalıştılar ve bu şekilde de bu kötü vasıflardan kurtulmuş oldular.⁵⁷⁰

Semennûdî, mukarrâbîn ve ebrâr tarikleri hakkındaki bu malumattan sonra tarikat yolcusuna şu nasihati verir: Eğer sen de mukarrabîn mesleğine girmek ve bütün bu dertlerden kurtulup rahata kavuşmak istiyorsan onların yolunu kendine meslek edin ve hemen bir makamdan diğerine terakki etmek suretiyle ta yedinci makama kadar onların peşinden yürü. İnsan bu yolda yürürken her bir makamdaki ism-i Celal ile meşgul olma neticesinde hem terakki eder hem de acaip şeyler görür. Her bir makamda o makamın hususî ismiyle meşgul olursan, bu isim ile meşgul olup onun zikrini ne kadar çok yaparsan tarikat yolu senin için o kadar kısa olur. Ne zaman da o isimle meşgul olmayı azaltır ve işi yavaşlatıp ihmal edersen tarikat yolu senin için uzun olur.⁵⁷¹

Müellifimiz, bu makamda bulunan kişinin yapacağı zikir ve evrâd ile ilgili olarak da şöyle der: Bu ikinci makamda ikinci isim olan “Allah” ismiyle meşgul olup onun zikrini yap. Allah derken de Lafzatullah’ın sonundaki “ha” harfini sükûn üzere oku. Ayrıca şunu da bil ki; yedi makamın her birisinde zikrini yaptığı bütün isimlerin sonunu sükûn üzere oku. İkinci makamın ismi olan “Allah” ismini gece gündüz çokça yapmadıkça bu isimden beklenen faydayı ve harikulade halleri göremezsin.⁵⁷²

Semennûdî, bu makamda bulunan kişinin kendine bu isimle zikir yapması için hususî vakitler ayırması gerektiğini belirterek şöyle der: Zikir yapacağın bu vakitlerde abdest al, kıbleye yönel, gözlerini kapat, yüksek sesle güçlü ve kuvvetli bir şekil de bu isimle zikir yap. Zikir yaparken başını yukarı kaldırıp göğsüne doğru indirmek suretiyle hareket ettir. Zikir yaparken sağa sola bakma. “Allah” lafzını söylerken “hemze”yi üstün, “elif”i med ile ve “ha” harfini sükûn üzere oku. “Allah” zikrini yaparken sakın acele edip, “Allah” kelimesini “hella, hella” okuyacak şekilde acele etme. Bu durum ancak sen “Allah” derken Lafzatullah’ın başındaki hemzeyi okumazsan ortaya çıkar. Şunu bil ki; zikir yaparken yukarıda sayılan zikir şekli ve metodundan daha güçlü ve daha etkileyici bir usul ve yöntem yoktur. Dolayısıyla bu yöntem ve usul sayesinde

⁵⁷⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 79a.

⁵⁷¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 79b.

⁵⁷² Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 79b.

çokça zikreden kişi saymakla bitmeyecek kadar gaybî hallere ve melekutî sırlara vakıf olur.⁵⁷³

Semennûdî'ye göre bu ikinci makamın ismi olan “Allah” ismi öyle bir isimdir ki; kemâl tariki üzere yürümek ve helal rızık ile rızıklanmak kaydıyla bu isimle dua edildiğinde icabet edilen, istenildiğinde de karşılığında bolca verilen bir ism-i azamdır. Dolayısıyla bu isimle bolca zikretmen gerekir. Zira bu isim, Allah'ın isimlerinin en başında gelen “seyyidü'l-esma” olan bir isimdir. Yine bu isim, Allah (c.c) dostu evliyânın Allah'a giden yolda seyahat ederken konakladıkları ve mola verdikleri bir durak ve menzildir. Yine bu isim, asfiyanın kendisiyle şereflendikleri bir isimdir.⁵⁷⁴

Semennûdî, bu makamda bulunan kişiye nefis ve şeytan cihetinden havâtır ve vesveselerin geleceğini belirterek şöyle bir uyarıda bulunur: Şunu bil ki; bu makamda sana bolca havâtır ve vesveseler gelecektir. İşte bu ismi şerif bu tür havâtır ve vesveseleri yakan bir ateştir, dolayısıyla bu ismi bolca zikret. Sonra sana gelen havâtır ve vesveselere de önem verme. Çünkü bunlardan çabucak kurtulmak mümkün değildir. Zira senin kalbinin aynası halka dönüktür. Şüphesiz sen de biliyorsun ki aynayı neye doğru tutarsan o şeyin görüntüsü aynada yansır.⁵⁷⁵

Müellifimiz, son olarak bu makamda bulunan kişiye şu tavsiyelerde bulunur: Eğer sen Allah'a vasıl olmaya âşık isen mahlûkattan yüz çevir ve bütün lezzetleri terk et. Zira bu durumda senin için lazım olan şey müşâhedeleri netice verecek olan mücâhededir. Eğer yüksek makamları elde etmek istiyorsan halkı tamamen terk et. Bütün arkadaş ve dostlarını unut. Sadece Rabbin ile meşgul ol. Şüphesiz Rabbin, Fettâh ve Âlim olandır. İşte bu makam mukarrâbîn olanların ilk makamıdır.⁵⁷⁶

2.3.2.3. Nefs-i Mülhime

Nefs-i mülhime, ilham, feyiz ve keşfe mazhar olan, neyin iyi, neyin kötü ve günah olduğunu ilhamî bir sezgi ile bilen ve davranışlarını ona göre ayarlayan, şehvet ve şeytanî hislere karşı direnebilen, ruh-i sultanî'nin sesini duyan ve dinleyen insan iradesi yerine kullanılır. Nefs-i levvâme mertebesinde dünyaya ait zevklerden vazgeçen sâlik,

⁵⁷³ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 79b.

⁵⁷⁴ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 80a.

⁵⁷⁵ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 80a.

⁵⁷⁶ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 80a.

bu mertebede uhrevî mükâfatlardan da vazgeçer ve sadece Allah (c.c) sevgisi ile meşgul olur. Kur’ân-ı Kerim’de: “Nefse ve onu düzenleyene and olsun ki, nefsini temizleyen kurtulmuş, onu kirleten ise ziyana uğramıştır”⁵⁷⁷ ayetinde bu nefse işaret edilmektedir.⁵⁷⁸

Semennûdî’ye göre bu nefsin seyri, seyr ilallahtır. Ancak bundan kastedilen mana şudur: Sâlik, şuhûdunda, mâsivallahta fâni olup bâtınında da iman hakikatlerinin ortaya çıkması için Allah’ın dışındaki her şeyden nazarını keser. Nefs-i levvâmenin âlemi; âlem-i ervâh, mahâlli; ruh, hâli; aşk, vâridi; marifetullahtır. Sıfatı ise cömertlik, kanaat, ilim, tevazu, sabır, hilm, ezâlara tahammül, insanları kusurlarından dolayı affedip onları sulh yoluna teşvik etmek, özür ve mazeretlerini kabul etmektir. Bir de Cenâb-ı Hakk’ın her canlının perçeminden tutup hesap soracağı ve o canlının da hiçbir mahlûkata karşı bir itirazın olamayacağını müşâhede etmektir. Yine şevk, iç yanıklığı, bekâ, heyecan ve tedirginlik, halktan yüz çevirme, Hakk ile meşgul olma, telvin, kabz ve bast hali yaşama, korkmama, recâ, güzel seslere olan muhabbet ve o sesleri duyduğunda iç yanıklığının daha çok artması gibi sıfatlar bu nefse ait sıfatlardır. Keza zikrullahı karşı muhabbet, güler yüzlü ve mütebessim olma, Allah (c.c) ile sevinç ve ferah duyma, konuşurken ilim ve marifetle konuşma ile müşâhede bu nefsin sıfatlarındandır.⁵⁷⁹

Müellifimize göre bu nefis mülhime olarak isimlendirilmiştir. Çünkü Allah Teâlâ bu nefse günahlarını da takvasını da ilham etmiştir. Semennûdî, bu hususla alakalı olarak şöyle der: Şunu bil ki bu makamda şüphe karanlıklarından kurtulup tecelli nurlarına ulaşmak ancak sâlikin kâmil nefesleriyle mümkündür. Çünkü sâlik bu makamdayken hali zayıftır. Dolayısıyla celal ile cemal arasındaki durumu bilmez. Keza melekten gelen ilhamlarla şeytandan gelecek vesveselerin arasını da tefrik etmez ve bilmez. Çünkü sâlik bu makamda beşerî kişilik, mizaç ve tabiatından tamamen kurtulamamış, beşer olmanın muktezasının gerektirdiği şeyleri de tamamen terk edememiştir. Dolayısıyla bu makamda sâlikin nefsinin hevasına uyup tekrar nefis hapishanesine ve esfel-i safilene düşmesinden korkulur. Bundan kastım da sâlikin tekrar nefs-i emmâresine düşmesidir. Böyle bir durumda da sâlik, tekrar çok yemeye, çok içmeye, çok uyumaya ve halkın arasına karışmaya başlar. Hatta böyle durumlarda bazen

⁵⁷⁷ Şems, 91/7-10.

⁵⁷⁸ Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyâüddin*, s. 220; Türer, *Tasavvuf Tarihi*, s. 137.

⁵⁷⁹ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 80b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Senîyye*, vr, 154b.

itikadı bozulur, ibadet ve taatı terk eder. Günah işlemeye başlar. Kendisini muvahhit, eşyanın hakikatini keşfeden muhakkik ehlinde birisi olarak görür. Kendinden başka ibadet ve taat ile uğraşanları da bu tür şuhûdî hallerden mahrum kimseler olarak görür. Şayet böyle bir duruma düşer ve itikadı bozulursa, helâk olanlarla beraber kendisi de helâk olur ve müşrik olan kâfirlere iltihak etmiş olur. Bu makama gelinceye kadar çektiği sıkıntı ve meşakkatler, ezâ ve cefâlar ile elde ettiği kazanımları zayi olur. Bunun sonucu olarak da şeytanî tecellileri, rahmanî tecelli olarak zannetmeye başlar.⁵⁸⁰

Semennûdî, burada sâlikin bir üst mertebeye çıkması için dikkat etmesi gereken hususları izah etmeye devam eder ve şöyle der: Şimdi ey kardeş! Bu makamda nefsin seni mertebe olarak şeyhinden daha üstün olduğunu, senin muvahhit birisi olduğunu, şeyhinin de bunları müşâhede edemeyen birisi olarak gösterse bile şeyhine uyman sana vaciptir. Keza şeriata uyman (fıkıh kurallarının dışına çıkmaman) bu yolda gerekli olan edebi terk etmemen, nefsinin evrâd ve zikirleri okumaya zorlaman ve nefsinin tarikat yolunun kayıt ve kurallarıyla bağlaman ve bu yolun dışına çıkmasına izin vermemen de sana vaciptir. Çünkü bu makamda nefis kendisini hür ve serbest olmaya, hayat perdesinin yırtılmasına, hiçbir kaide ve kurala uymamaya ve hiçbir sorumluluk kabul etmemeye meyleder. Burada nefse muhalefetten maksat da onu mutmain hale getirip sakinleştirmektir. İşte ancak bununla içinde saadet-i dareyn ve göz aydınlığı olan dördüncü makama vasil olabilirsiniz.⁵⁸¹

Müellifimiz, bu makama çıkan sâlikin durumu ve içinde bulunduğu hâl ile ilgili olarak da şöyle der: Ne zaman ki sâlik ayağını bu makama basarsa Allah'ın yardımıyla bütün nefsanî belâ, musibet ve afatlardan kurtulmuş olur. Çünkü bu makama çıkmakla sâlik kemâlat mertebesinin ilk derecesine terakki etmiş olur. Allah'ın lütfuyla kendisine visâl ve kurbiyet esintileri hibe edilir. Bu durumda sâlik telvin halinden temkin haline geçer. Böyle bir makama ulaştıktan sonra sâliklerin çoğu kendisine sülûk yaptıracak bir şeyhe ihtiyaç duymazlar. Ancak sen böyle yapma, kendine gel, dikkatli ol ve nefsine mukavemet göster. Nefsinin münasebetsiz ve yersiz isteklerini terk et. Tevhid deryasından sana ulaşan parıltı ve işaretler seni aldatmasın. Şüphesiz böyle bir şey seni geldiğin yere geri dönmene ve senin yüksek mevkilere ulaşma isteğinin kesilmesine sebep olur. Aksine sen, gitmen gereken mertebeye ulaşma noktasında geride kalmış

⁵⁸⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 81a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 155a.

⁵⁸¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 81a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 155b.

olan nuranî hicapların yırtılması için sana sülûk yaptıran şeyhinden yardım al. Ehadiyet mertebesine ulaşp o huzura varmayı talep et. Şeyhinin eteğine yapış ve arkasından yürü. Daha önceden yapmış olduğun az yeme, az içme, az uyuma ve insanlardan uzak durma haline devam et. Sakın şeyhinden daha bilgili olduğun zannına kapılma yoksa ondan sana gelecek olan yardımlardan mahrum kalırsın. Senin kurtuluşun Allah'ın izniyle ancak onun eliyle olacağına kesin bir şekilde inan. Dolayısıyla bu durumda şeyhinden sana gelecek olan her türlü eziyetlere tahammül et. Şeyhinin sahip olmuş olduğu hâl ve durumu da sakın inkâr etme.⁵⁸²

Semennûdî, hayrı da, şerri de içinde barındıran bu makamda sâlikin dikkat etmesi gereken hususlarla ilgili olarak da şöyle der: Netice olarak içinde hayrı da şerri de barındıran bu üçüncü makam ayakların çok kaydığı bir makamdır. Eğer nefsin hayırları şerlerine galip gelirse nefis en yüksek ve ulvi makamlara terakki eder. Eğer nefsin şerleri hayırlarına galip gelirse, nefis kendi mizaç ve kişiliğinin hapisanesine ve esfel-i safiline düşer. Bu durumda, senin, nefsin ibadet ve taat ile yorman ve onu hakir hale getirmen sana vacip olur. Nefsin hayırlarının şerlerine galip gelmesinin alameti ise, senin mevcudatta olan biten her şeyin Allah'ın iradesine uygun bir şekilde cereyan ettiğine ve Allah'ın kudretiyle takdir edilmiş olduğuna olan inancından dolayı içinin iman hakikatleriyle dolmuş olduğunu görmendir. Bunun sonucunda zahir hâlin, ibadet ve taatle kuşatılmış ve bütün büyük ve küçük günahlardan sakınmış hale gelir. Bu makamda şerrin hayra galip gelmesinin alameti ise Allah'a olan itaati terk etmen, zahirî davranışlarının da şeriata uygun olmaması şeklinde ortaya çıkar.⁵⁸³

Semennûdî'ye göre, Allah'ın rızası ve tecellileri kuluna ancak Allah'a olan itaatle ulaşır. Allah'ın kuluna ait olan memnuniyetsizlik ve kızgınlığı ise kulunu kapısından kovması ve huzuruna kabul etmemesi ile olur. Kulunu rahmetinden uzaklaştırması ise günahlar yoluyla olur. Şüphesiz Allah Teâlâ gazabını günahlarda gizlemiş, rızasını ise itaat ve kullukta gizlemiştir. Dolayısıyla şeriat ve şeriata ait edeplerin kapısında bir zelilin durması gibi dur ve Mevlâ'ndan istek ve dilekte bulun. Rabb'inden O'nun üçüncü makamın zikir ismi olan "Hû" ismi ile isteklerin için yardım talebinde bulun. İnşallah bütün mevcudatta bu yardımlar ortaya çıkacaktır.⁵⁸⁴

⁵⁸² Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 81b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 156a.

⁵⁸³ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 81b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 156b.

⁵⁸⁴ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 82a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 156b.

Müellifimiz, bu makamda bulunan kişinin yapacağı zikir ve evrâd ile ilgili olarak da şöyle der: Bu makamda zikrin “Hû” ismi olsun. “Hû” ismini zikrederken ilk başlangıcını “nida ya”sı ile yani “Ya Hû” şeklinde yap. Daha sonra yapacağın zikirleri “ya” olmadan yap. Bu ismi şerifin bereketiyle bu makamın tehlike ve tuzaklarından kurtulmak için bu ismi kıyamdayken, otururken, uzanırken, gece gündüz her zaman bolca zikrini yap ve tilavet et. Zira ancak bu ismi şerifin bereketiyle nefsin birinci ve ikinci makamlara karşı olan ilgisi kesilmiş olur. Çünkü nefis onlara karşı ilgi duymaktan geri durmaz. Zira insanın mizaç ve kişiliği kendisine şekil veren şeye uyar. Nefis senin gaflette olacağın zamanları gözetir. Sen ne zaman nefsi idare edip yönlendirmez, isteklerine karşı koymaz, bunları engellemez ve nefsi azarlamazsan nefis alışkanlıklarına tekrar geri döner. Nefsin bu makamda sevk ve idaresi ise aşk, iç yanıklığı, vuslat arzusu, sevdikleriyle bir araya gelme, mahbuba kavuşma gününden bahsetme ile maşukun güzelliğiyle gıdalanma gibi şeylerle olur. İşte bu tür şeyler, sâlikî, seyr u sülûk yolunda güçlü ve kuvvetli kılar. Özellikle de nefsinin alışkanlıklarına geri dönmesini gördüğü zaman bunlar daha da önem arz etmektedir.⁵⁸⁵

Semennûdî, bu makamda bulunan kişinin vuslata ulaşması için dikkat etmesi ve yapması gereken hususları da belirtir ve şöyle der: Ey sevgili kardeşim! Şunu bil ki; sen bu makamda ar perdeni yırtmalı, utangaçlığı üzerinden atmalı ve kendini her şeyden soyutlamalısın. İnsanların gözünde senin hiçbir kadrin ve değerinin kalmamalı. Hatta onlar sana hiç kıymet vermemeli ve senden hiç bahsetmemelidir. Çünkü Allah’a âşık olan kişi ancak bu tür şeylerden lezzet ve zevk alır. Ve yine ancak bu tür şeylerle yalancılar sadık olanlardan ayırt edilir. Şüphesiz bu makamda tıpkı diğer makamlarda olduğu gibi ar perdesini yırtıp üzerindeki utangaçlığı atman sana zor gelmeyecektir. Çünkü bu makam aşk makamıdır. Âşıklara ar perdesini yırtmaları zor gelmez. Ar perdesini yırtıp üzerindeki utangaçlığı attıktan sonra senin sülûk yolunda hedefine ulaşmayı engelleyen şeytanî nefsin artık ölür ve sen emir, nehiy ve haber cinsinden ruhanîlerin haberlerini elde edersin. Ancak sen bu tür şeylere iltifat etme. Şeriata uygun olan, ancak insanların gözünde senin değerini düşürecek işler yapmak suretiyle ar perdesini yırt ve utangaçlığını üzerinden at. Ar perdesini yırtmanın faydası ise hicap

⁵⁸⁵ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 82a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 156b.

perdeleriyle gizlenmiş olan şeylere ulaşır onlarla karşılaşmaya engel olan manilerin bertaraf edilmesidir.⁵⁸⁶

Müellifimiz, son olarak “Hû” isminin zikri ve âdâbı ile ilgili olarak şöyle der: Şunu bil ki bu ismin havassı hem celî hem hafî hem de güçlü bir şekilde ve devamlı olarak âdâbına uygun bir şekilde yapılmadıkça ortaya çıkmaz. Bunun âdâbı ise şu şekildedir: Sâlik, zahîrî ve batını temizlik yaptıktan sonra kibleye yönelir, mümkünse diz üstü oturur veya ayakta durur, gözlerini kapatır. Bu durumda zihni sakin olmalı, aklı başka işlerle meşgul olmamalı ve kulağı ağzından çıkan sözlere dikkat kesilmiş bir halde olmalıdır. Eğer sen bu edeplere uymakla beraber şeriata tutunup onu bırakmazsan şüphesiz manevî fetihler sana yakın olacaktır. Şayet fetih sana geciktirilirse sakın bıkkınlık gösterip usanma, hoşnutsuzluk gösterip rahatsız olma. İstikamet sahibi olup, şeriata ve tarikata yapışırsan senin için fetih mutlaka gerçekleşecektir. Bazı vakitlerde de zaman zaman “La huve illa huve” zikrini kendine vird edin. Bunu tilavet ederken “La”yı bir de “Huve”nin “vav”ını med olarak oku. Çünkü bu zikir şanı büyük bir zikirdir. Zikir esnasında da azalarınla sanki Hak Teâlâ’nın hüviyetinden başka mevcudatta hiçbir şey yokmuş gibi zikir yap. Çünkü Allah’ın dışındaki her şey Allah’ın sıfat ve fiillerinin tecellilerinden başka bir şey değildir. İşte bu müşâhede ve görüş kâmillerin müşâhede ve görüşüdür.⁵⁸⁷

2.3.2.4. Nefs-i Mutmâinne

Nefs-i mutmâinne, kalp nuru ile tenevvürü tamamlanmış, kötü ve çirkin sıfatlardan kurtulup, ahlak-ı hasene ile hem-hal olmuş nefse denilir. Mutmaine nefsinin en önemli özelliği, davranışlarından dolayı Rabbinin huzurunda kesinlikle hesap vereceğine inanmasıdır. Bu yüzden yaptığı amellerin ilahî rızaya uygun olup olmadığına azamî hassasiyet gösterir. Bu mertebede sâlikin, kalbinde ilahî aşk yerleşmiş, dünya ve dünyaya ait her şeyi kalbinden çıkarmış, her şeyde Hakk’ın fiillerinin tecellilerini müşâhede eder hale gelmiştir. Bu yüzden kalbi itminan içerisinde ve huzur doludur. Bu mertebede artık bütün eşyada Hakk’ın tecellilerini müşâhede etmeye başlar ve bir takım keşif ve kerâmetlere nail olur. Kur’ân-ı Kerim’de: “Ey mutmain olmuş Allah (c.c) ile

⁵⁸⁶ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 82a; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 157a.

⁵⁸⁷ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 82b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 157a.

huzur ve sukuna ulaşmış nefis”⁵⁸⁸ ayetiyle anlatılan nefis, Allah (c.c) aşkı ve zikri ile mutmain olmuş nefistir.⁵⁸⁹

Semennûdî’ye göre bu makamdaki nefsin seyri; seyr maallah, âlemi; hakikat-i Muhammediye, mahâlli; sır, hâli; itm’inân-ı sadık, vâridi; bazı yüce sırlardır. Sıfatı ise cömertlik, tevekkül, hilm, ibadet, şükür, Allah’ın kendisi hakkındaki takdir ve hükmüne rıza gösterme, belâ ve musibetlere sabretmedir. İnsanın bu makama girişinin alameti, şeriatın teklifi emirlerine karşı kayıtsız, şartsız teslimiyeti, Hz. Muhammed (sav)’in ahlakıyla ahlaklanmaktan başka hiçbir şeyden zevk almamasıdır. Yine O’nun (sav) sözlerine uymaktan başka hiçbir şey ile de mutmâin olmamasıdır. Çünkü bu makam temkin makamıdır. Bu makamda sâlike bakanların gözleri ile onu dinleyenlerin kulakları haz ve lezzet alır. Hatta bu makamda sâlik bütün gün boyunca uzunca bir zaman konuşsa onun konuşması rahatsızlık vermez ve sıkıcı gelmez. Zira bu makamda sâlikin dili Allah Teâlâ’nın kalbine atmış olduğu şeriatın sırlarıyla, eşyanın hakikati hakkında konuşmaktadır.⁵⁹⁰

Müellifimize göre bu makamda sâlik herhangi bir kimseden duyma veya herhangi bir kitaptan okuma olmadan konuştuğu her şey Allah ve Resulü’nün dediği şeylere tam anlamıyla uygun ve mutabıktır. Çünkü sâlik bu makamda konuştuğu şeyler herhangi bir vasıtaya ihtiyaç duymaksızın Allah Teâlâ’nın onun sırrına atmış olduğu şeylerdir. Yine bu makamda kendisine vakâr ile kabul edilme lütfedilmiştir. Bu makamda sâlik Allah’ın nimet olarak kalbine atmış olduğu şeyleri insanların istifadesine sunup bu şeyleri onlara uzun uzun anlatmak için bazı vakitlerde halkın içine girip onlarla bir araya gelmelidir. Bununla beraber sâlikin Allah (c.c) ile baş başa kalmak için de vakit ayırması gerekir. Çünkü sâlik bu makamda henüz kemâlatın en alt derecesindedir. Dolayısıyla terakki edip diğer makamlara ulaşmaktan mahrum kalmaması için bütün vakitlerini halk ile geçirmesi uygun değildir. Yani terakki edip beşinci, altıncı ve yedinci makamlara ulaşması gerekir. Bundan mahrum kalmamak için de bütün vaktini halk ile geçirmemesi gerekir. Bu sebeplerden dolayı sâlik ne zaman uzlette fayda görse uzlete girer. Ne zaman da insanlarla bir araya gelmekten fayda görse onlarla bir araya gelir. İnsanlarla bir araya gelmesinin faydasının alameti ise; sâlikin yanında bulunup onu dinleyenlerin

⁵⁸⁸ Fecr, 89/27.

⁵⁸⁹ Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyâüddin*, s. 222; Türer, *Tasavvuf Tarihi*, s. 137.

⁵⁹⁰ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 83a; Semennûdî, *Âdâbu’s-Senîyye*, vr, 157a.

Allah'ın sâlike vermiş olduğu vehbi ilimlerden (yani satırlara değil, sudurlara gelen ilimlerden) oradakilerin istifade etmeleridir.⁵⁹¹ kerâmet

Semennûdî, bu makamda bulunan kişinin yapacağı zikir ve evrâd ile ilgili olarak da şöyle der: Bu makamda dördüncü isim olan “Hakk” ismi ile ister başına nidâ harfi yani “Ya Hakk” getir, isterse de nidâ harfi olmadan “Hakk” ismi ile meşgul ol. Bu ismin zikrini çokça yap. Bu ismin zikri neticesinde senin için ortaya çıkacak şeylere iltifat etme. Senin Rabbin için yapacağın hizmetlere mani olup, onları kesecek olan şeyleri ortaya çıkarmaması için Rabbine niyazda bulun. Zira biz, bütün tasavvuf büyükleri ve Allah (c.c) dostlarının Allah'ın onların eliyle herhangi bir kerâmet ortaya çıkarması durumunda buna iltifat etmediklerini görüyoruz ve kendileri için herhangi bir kerâmetin ortaya çıkıp çıkmadığını da bilmiyorlar. Kerâmet, Allah'ın kullarına olan bir ikramı olduğundan dolayı aslında çirkin bir şey değildir. Ancak kerâmeti istemek ve ona meyletmek için rubûbiyyet sırlarının bulunduğu ubudiyyet ile varılan ilahî huzura mani olduğundan dolayı çirkin görülmüştür.⁵⁹²

Müellifimize göre sâlik bu makamda virdleri, duaları sever ve onlara meyleder. Keza bu makamdan önce yaşamadığı ve tatmadığı derecede ileri bir muhabbet ile kendisini Allah Resulü Efendimiz'in huzurunda hissetmeyi sever. Bu makamda nefse ve nefsin dışındaki şeylere güven olmaz. Çünkü doğasına düşmanlık yerleştirmiş olan bir şey arkadaş bile olsa ona güven olmaz. Zira insan devamlı olarak sıkıntı ve belalara maruz kalır.⁵⁹³

Semennûdî, sâlikin bu makamda yaşayacağı bazı imtihanlarla ilgili hususlara da dikkat çeker ve şöyle der: Bu makamda insan mal sevgisiyle imtihan edilir. İnsanın niyeti eğer elde ettiği mal, Allah'a kulluk noktasında kendisine yardımcı olacaksa veya o mal ile ihvanlarına yardım edecekse ve kalbi de o malı elde etmek için o mal ile meşgul olmayacaksa işte o zaman bu şartlar altında dünya malı insana zarar vermez. Eğer bu şartlar altında Allah (c.c) kendisine dünya malı nasip ederse, bu durumda da Allah'ın kendisine vermiş olduğu nimeti insanlardan gizlememesi lazımdır. Bununla beraber nefsinin de her zaman fakir olduğunu ortaya koymalıdır.⁵⁹⁴

⁵⁹¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 83a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 157b.

⁵⁹² Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 83a.

⁵⁹³ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 83b.

⁵⁹⁴ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 83b.

Keza bu makamda insan hubb-u riyâset ile de imtihan edilir. Bu durumda nefsi kendisine meşihet makamını, irşâd makamını veya insanların onun eliyle hidayet bulmaları için onlarla bir araya gelme arzusu verir. Burada da sâlik bu tür şeylere iltifat etmemelidir. Çünkü bunlar nefsin desiseleridir. Ancak eğer Allah Teâlâ onu herhangi bir vazife ile görevlendirir, onu meşhur eder, şöhrat sahibi yapar ve hiçbir talep, gayret ve istek olmadan ona meşihet elbisesi giydirirse o zaman durum değişir ve bunda da bir beis olmaz. O zaman bu durum onun için uzletten daha hayırlı olur. Allah Teâlâ'nın sâlikî böyle bir görev ile görevlendirmesinin alameti ise sâlik ihvanına sevimli gelir. İhvanı onu sever, ona itaat ederler. Sâlik de ihvanını bir cihetten kendisinden daha üstün görür ve hiçbir zaman nefisini onlardan daha üstün tutmaz. Çünkü ihvanı nefislerini onun nefisinden daha hakir görüp, ona itaat etmektedirler.⁵⁹⁵

Müellifimiz, dördüncü mertebeye ulaşmış sâlikin durumu ile ilgili olarak şöyle der: Sâlik, dördüncü mertebeye ulaştığında nefis de itminân derecesine ulaşır. Ancak burada da nefis irşad şartlarına ulaşamadığından irşada henüz müsait değildir. Sâlik kendisinden daha faziletli kimseler olduğundan dolayı bu hususta öne geçmek için acele etmemelidir. Bu makamda sâlik beşinci, altıncı ve yedinci makamlara terakki etmek için sülûkunu tamamlamaya çalışmalıdır.⁵⁹⁶

2.3.2.5. Nefs-i Râziyye

Nefs-i râziyye, gerek kendisi, gerekse de başkaları için tecelli eden, hakkındaki ilahî hükümlere tamamen rıza gösteren, keşke şu şöyle olsaydı, bu da böyle olsaydı diye itiraza kalkışmayan nefis demektir. Bu makamda sâlikte beşerî sıfatlar yok olup, sâlik, “bekâ” ya istidat kazanmaya başlar. Allah’tan gelen her şeye tam bir rıza gösterdiğinden bu mertebeye Raziyye denmiştir. Kur’ân-ı Kerim’de: “Sen O’ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön. Gir Salih kullarımın arasına; gir cennetime”⁵⁹⁷ ayetiyle anlatılan nefis, bu nefistir.⁵⁹⁸

Semennûdî’ye göre bu makamdaki nefsin seyri; seyr fillah, âlemi; lahut, mahalli; sırru’s-sır, hâli ise fenâ, halidir. Ancak bu daha önce bahsi geçen manada fenâ değildir.

⁵⁹⁵ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 83b.

⁵⁹⁶ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 84a.

⁵⁹⁷ Fecr, 89/27.

⁵⁹⁸ Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyâüddin*, s. 225; Türer, *Tasavvuf Tarihi*, s. 138.

Daha önce bahsi geçen fenâ hâli ile buradaki fenâ hali arasındaki fark buradaki fenâ hali tarikattaki mutavassıt haldir. Senin de bildiğin gibi daha önce bahsi geçen fenâ hâli, algılanıp sezilebilen şeylere karşı duyu organlarının hayrete düşüp unutkanlık göstermesidir. Bu ise sülûklerinin sonunda yüce ve şerefli olanların beka üzerindeki halleridir. Bundan murat da beşerî sıfatları ortadan kaldırmak ve bekâ haline hazırlık yapmaktır. Çünkü gerçek fenâ hâli, hakka'l-yakîn mertebesine ulaştıktan sonra elde edilen hâldir.⁵⁹⁹

Müellifimize göre Nefs-i râziyyenin vâridi yoktur. Çünkü vârid insanda beşerî vasıflar olduğu zaman meydana gelir. Nefs-i râziyye makamında ise insanda beşerî vasıflar zâil olmuştur. Hatta insanda beşerî vasıflara ait hiçbir eser kalmamıştır. Dolayısıyla sâlik, tıpkı bu makamdan önce olduğu gibi bu makamda da fanidir. Henüz bekâ makamına ulaşmamıştır. Keza yedinci makamda elde edilen bekabillah makamına da henüz ulaşmadığından dolayı, bekâ hali de kendisi için söz konusu değildir. Bu da öyle bir haldir ki ancak zevken idrak edilebilir. Bunu da ancak müridi kemâlata ulaşmaya hazırlayan mürşid-i kâmiller anlayabilir.⁶⁰⁰

Semennûdî'ye göre bu nefsin sıfatları, Allah'ın dışında kalan her şeye karşı zâhid olma, ihlaslı olma, verâ sahibi olma, nisyan haline sahip olma, mevcudatta meydana gelen hiçbir şeye karşı kalbinde en ufak bir üzüntü ve tereddüt meydana getirmeyip istenmeyen bir durumun ortadan kalkması için kalbi bir teveccüh göstermeyip hiçbir şeye asla itiraz etmeden mevcudatta olup biten bütün hadiseler karşısında rıza göstermektir.⁶⁰¹

Semennûdî'ye göre müridin bu makamda böyle olması gerekir. Çünkü bu makamda mürid, Cemal-i Mutlak'ın şuhuduna kendini tamamen kaptırmış ve müstağrak hale gelmiştir. Sâlikin içinde bulunduğu bu hâl, onu insanları irşad etmek ve onlara nasihat etmekten alıkoymaz. Bu makamda kim sözünü işitirse bundan mutlaka istifade eder. Bütün bunlar da sâlikin kalbinin lahut âlemi ve sırru's-sır ile meşgul olmasındandır. Bu makamın sahibi Allah (c.c) ile beraber olma halinden dolayı edep deryasında boğulmuştur. Gerçek olan şudur ki; bu makamın sahibinin Allah'tan başka hiçbir güven ve dayanağı yoktur. Sen ne zaman nefsini Allah'ın dışındaki şeylere güven

⁵⁹⁹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 84b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 159a.

⁶⁰⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 84b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 159b.

⁶⁰¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 85a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 160a.

ve itimat ettiğini görsen işte o zaman bil ki sen bu makama sahip olanlardan değilsin. Çünkü artık bu makamın sahibi olan kişi bütün zahîrî şeylerin taht-ı emrinde olduğu batınî saltanat mertebesine yükselmiştir.⁶⁰²

Müellifimiz, bu makamda bulunan kişinin “Hayy” ismi ile zikir yapması gerektiğini belirtir ve şöyle der: Sen bu makamdayken beşinci isim olan “Hayy” ismi ile meşgul olup bolca zikrini yap ki, fânî olan şeyler sende zâil olsun ve “Hayy” ile bekâ bulup terakki ederek altıncı makama ulaşır sevgililerin menzillerinin bulunduğu kapıya gelip ulaşabilesin. Sen ne zaman bu isim ile meşgul olup zikrini bolca yaparsan sen de fenâ hali zâil olur ve “Hayy” hali bakî olur. Ve sen de bu durumda kâmil sıfatlar ile muttasıf hale gelirsin.⁶⁰³

Semennûdî, sâlikin altıncı makama çıkması için “Hayy” isminin yanında zaman zaman diğer isimlerle de zikretmesi gerektiğini belirterek şöyle der: Şunu bil ki, Allah’a ait isimlerin içinde fûrû olarak tabir edilen isimler vardır. Bunlar da “Vehhab”, “Fettah”, “Vahid”, “Ehad”, “Samed” gibi isimlerdir. Dolayısıyla bu makamdayken beşinci isim olan “Hayy” ismi ile beraber “Fettah” ve “Vehhab” isimleri ile de meşgul olursan çokça muhtaç olduğun altıncı makama intikal etmen senin için daha kolay olur. İnsanı muvaffak kılan ancak Allah (c.c)’tır.⁶⁰⁴

2.3.2.6. Nefs-i Marziyye

Nefs-i marziyye, Allah (c.c) ile kul arasında karşılıklı rızanın bulunduğu, Allah’ın razı, kulun da razı olunmuş olduğu bir durumdur. Allah’ın kendisinden razı olduğu nefis bu mertebede tecelli-i ef’âlden kurtulup, tecelli-i esmâ’yı, Hakk’tan bir cezbe ile ayne’l-yakîn müşâhede eden nefis demektir. Bu mertebede sâlik, Allah’tan razı olduğu gibi, artık Allah da ondan razıdır. Kur’ân-ı Kerim’de: “Sen O’ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön. Gir sâlih kullarımın arasına; gir cennetime”⁶⁰⁵ ayetiyle anlatılan nefis, bu nefistir.⁶⁰⁶

Semennûdî’ye göre bu makamdaki nefsin seyri; seyr anillah, âlemi; şehâdet, mahalli; hâfâ, hâli; hayret, vâridi ise şeriattır. Bu nefsin sıfatları ise; güzel ahlak,

⁶⁰² Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 85a; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 160a.

⁶⁰³ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 85a; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 160b.

⁶⁰⁴ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 85a; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 160b.

⁶⁰⁵ Fecr, 89/27.

⁶⁰⁶ Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyâüddin*, s. 227; Türer, *Tasavvuf Tarihi*, s. 138.

mâsivallâhı terk etmek, mahlûkata karşı şefkatli olmak, onları doğru ve hayırlı olan şeylere yönlendirmek, günahlarını görmezden gelip affetmek, onları sevmek, insanları nefislerinin ve tabiatlarının karanlıklarından çıkarıp, ruhlarının aydınlığına ulaştırmak için onlara muhabbet ve sempati beslemektir. Ancak bu sempati nefs-i emmâre makamındaki muhabbet ve sempati olmamalıdır. Çünkü nefs-i emmâre zemmedilmiştir. Bu nefsin sıfatlarından bir tanesi de, mahlûkata muhabbet ile Hâlik’e muhabbetin arasını cem’ etmedir. Bu hâl gerçekten çok şaşırtıcı ve ilginç bir hâldir. Ancak bu makam sahibi kimseler için kolaydır. Bundan dolayı bu makamın sahibi kişi zahîrî itibariyle avamdan ayırt edilemez. Ancak batînî yönü itibariyle o sırların kaynağıdır.⁶⁰⁷

Bu nefsin, marziyye olarak isimlendirilmesinin sebebi, Cenâb-ı Hakk’ın bu nefisten razı olmasıdır. Bu nefsin seyrinin, seyr anillâh olmasının anlamı ise bu nefis muhtaç olduğu ilimleri Hz. Hayy-ı Kayyum’dan almıştır. Dolayısıyla Allah’ın kendisine nimet olarak vermiş olduğu şeyleri insanlara aktarıp, onların da bundan faydalanmalarını sağlamak için gayb âleminden şehadet âlemine dönmüştür. Bu makam sahibinin hali, makbul bir hayrettir. Buna şu söz ile işaret edilmiştir: Ya Rabbi, hayretimi artır, ancak sülûkun başında zemmedilen hayreti değil.⁶⁰⁸

Müellifimiz, bu makam sahibi kişinin bazı hususiyetlerinden de bahseder. Buna göre bu makam sahibi kişi her şeyi yerli yerince yapar. Yerine göre ihtiyaç olması durumunda çokça infak eder. Öyle ki cahil kimseler israf ettiğini zannederler. Yerine göre de elindeki az mal ile cimri davranır öyle ki cahil kimseler onu bütün cimrilerden daha cimri zannederler. İnfak edip bolca vermede veya iktisat edip vermeme de hiç kimsenin kendisini övmesini veya yermesini dikkate almaz. Bu makam sahibinin özelliği, Allah’a verdiği vaatlere vefa gösterir ve asla vaadine muhalefet etmez. Bu nefsin sıfatı ise bütün işlerde orta halde olmaktır. Bu da ifrat ile tefrit arasında bir yerde olmak demektir. Bu da öyle bir hâldir ki ancak bu makamda olanlar buna güç yetirebilirler.⁶⁰⁹

Semennûdî, bu makamın kendisine göre bazı hususiyetlerinin olduğunu belirtir ve şöyle der: Şunu bil ki, bu makamın başında imâ ve işaretler vardır. Burada senin için hilâfet-i kübrânın müjdesi vardır. Bu makamın sonunda ise bağışta bulunma ve lütfetme

⁶⁰⁷ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 85b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 161a.

⁶⁰⁸ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 85b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 161a.

⁶⁰⁹ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 85b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 161b.

vardır. Bu da “Ben onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum, dolayısıyla benimle işitir, benimle görür, benimle tutar ve benimle yürür”⁶¹⁰ hadisinde belirtilen bağış ve lütuftur. Bu hal ise nafilelerle Allah’a yaklaşmanın ve Allah’ın kula yardımının sonucudur.⁶¹¹

Semennûdî’ye göre sâlikin bu makama ulaştığının alameti ve göstergesi ise, sâlik fenâ makamına ulaştığında -ki bu makam beşerî ve zemmedilen sıfatların nefisle mücâhade, riyâzâtler ve bir de nafîle ibadetlerle silinip yok olduğu bir makamdır- Cenâb-ı Hakk’ın cari olan adet-i sübhanesi gereği Allah Teâla kendi kereminden sâlike bu kötü ve zemmedilen sıfatları ortadan kaldırır, bunun yerine bu sıfatlara zıt ve Allah’ın izniyle etkileyici sıfatlar verir. İşte bu durum sülûkun sonunda gerçekleşecek olan Hakkaniyet mertebesidir. Gerçekten de insan akli bu işleri idrak edecek durumda değildir. Akıl ne zaman bu işleri idrâk etmeye uğraşırsa, zındıklığa düşer. Çünkü fenâ halinin dâhilde ve hariçte bir benzeri ve örneği yoktur ki ona benzetilsin. Keza bekâbillah, kurb-u nevâfil ve kurb-u ferâiz de böyledir. Bunlar da akılla idrak edilemezler ve bunların da dâhilde ve hariçte kendisine benzetilecek bir benzeri ve örneği yoktur.⁶¹²

Müellifimiz, bu makamda bulunan kişinin yapacağı zikir ve evrâd ile ilgili olarak da şöyle der: Bu makamdayken altıncı makamın ismi olan “Kayyûm” ismi ile zikir yapmaya vakit ayır ve bu isimle bolca zikir yap ki ebrâr için hasenat sayılan şeyler, senin için seyyiât olsun. Şeriat ve tarikatın edepleriyle edeplenmeye devam et ki, yedinci makama ulaşabilesin.⁶¹³

2.3.2.7. Nefs-i Kâmile

Nefs-i kâmile, sâlikin, Hakk’tan bir cezbe ile bütün kemâl ve marifet sıfatlarını kazanarak, insanları irşat mevkiine yükseldiği bir mertebedir. Bu makam Hakk vergisi olup, buraya riyâzet ve mücâhade ile gelinmez. Bu menzilde mücâdele ve mücâhade biter. Bu mertebede artık sâlik en yüce makama ulaşmış, “kâmil” sıfatını kazanmış, bütün güzel sıfatları kendinde toplamış ve adeta cisimleşmiş bir melek haline gelmiştir.

⁶¹⁰ Buhârî, Rikak, 38.

⁶¹¹ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 86a; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 161b.

⁶¹² Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 86a; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 162a.

⁶¹³ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 86a; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 162a.

Bu makamdaki kişinin hareketleri ve davranışları hasenât ve ibadetten ibarettir. Sözleri hikmettir. Bu makamdaki kişi bütün bu özellikleriyle “mürşid-i kâmil” sıfatıyla insanları irşad etme yetkisini eline almıştır.⁶¹⁴

Semennûdî’ye göre bu makamdaki nefsin seyri; seyr billah, âlemi; kesrette vahdet, vahdette kesret, mahalli; ruhun cesede dayanması ve nisbet edilmesi gibi “hafâ” ya dayanan “ahfa”, hâli; bekâ, vâridi; daha önceki altı makamda geçen ve bütün nefisler için sayılan güzel hasenâtların hepsidir. Bu makamın zikri, yedinci isim olan “Kahhâr” ismidir. Bu makam, makamların en büyüğüdür. Çünkü bu makam, insanın batın yani ruh halinin kemalâta ulaştığı, mücâhade ve manevî pişmenin tamamlandığı makamdır. Bu makam sahibinin, Allah’ın rızasının dışında hiçbir istek ve talebi yoktur. Hareketleri, hasenât ve iyilik; aldığı nefesler ise kudret, hikmet ve ibadettir.⁶¹⁵

Semennûdî, bu makamın zikir ismi olan “Kahhâr” ismi ile ilgili olarak şöyle der: Şunu bil ki, Allah’ın “Kahhâr” ismi kutup isimlerindendir. Şeyhler dediler ki, kutup olan kişi bu isim ile nurlar, hidayetler ve işaretler konusunda mürid ve taliplere yardım eli uzatır. Ve yine şeyhler dediler ki; Ne zaman ki müridlerin kalbinde sebepsiz olarak bir sevinç, mutluluk ve cezbe hali hâsıl olursa, bu durum müridlerin Rablerine teveccüh ve zikirleri neticesinde kutbun yardımıyla olmuştur.⁶¹⁶

Müellifimize göre bu makamın sahibi, ibadetlerinden dolayı nefsinin gururuna kapılıp aldanmaz. Bu aldanma da ya bütün beden ile veyahut da dil, kalp, el ve ayaklar ile olur. Çokça istiğfar eder, çok mütevazı bir hali vardır. Sevinç ve rızası yüzünü halktan Hakk’a çevirmesi, hüznü ve gadabı ise insanların Hak Teâlâ’dan yüz çevirmesindedir. Allah’ın razı olduğu şeylerden razı olur. Allah’ın öfke duyduğu işlerden de öfke duyar. Allah’a karşı olan muhabbeti kendi sülbünden evladına karşı olan muhabbetinden daha çoktur. Çoğunlukla açlığı tercih eder ve aç kalır. Bedenen zayıftır az hareket eder.

İnsanlara iyiliği emredip, onları kötülükten sakındırmakla beraber kalbinde hiçbir mahlûkata karşı bir hoşnutsuzluk ve nefret yoktur. Kerahet ehli olanlara karşı hoşnutsuzluğunu izhar eder, muhabbet ehli olanlara karşı da muhabbetini izhar eder. Allah’a olan itaati ve bağlılığı konusunda hiçbir kınayanın kınamasına aldırış etmez.

⁶¹⁴ Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyâüddin*, s. 229; Türer, *Tasavvuf Tarihi*, s. 139.

⁶¹⁵ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 86b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Senîyye*, vr, 162b.

⁶¹⁶ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 86b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Senîyye*, vr, 163a.

Her şeyi yerli yerince yapar. Ne zaman ki himmetini herhangi bir hadise veya olaya yöneltirse Allah (c.c) o işi, onun muradına uygun bir şekilde meydana getirir. Çünkü bu makamda artık onun muradı Allah'ın muradı olmuştur. Allah'tan bir şey istediği zaman Allah (c.c) bu durumda onu hüsrana uğratıp, isteklerini boşa çıkarmaz.⁶¹⁷

Semennûdî'nin, nefis mertebeleri ve bu mertebelere ait özellikler ile ilgili yazdıklarını gösteren şema:

Nefis mertebeleri	Zikredilen isim	Seyrin türü	Âlemi	Mahalli	Hâli	Vâridi	Sıfatı
Emmâre	Lâ ilâhe illallah	İlallah	Şehâdet	Sadr	Meyl	Şeriat	Cimrilik, hırs, yalan, öfke, şehvet, gaflet,
Levvâme	Allah	İlallah	Berzâh	Kalp	Muhabbet	Tarikat	Levm, ucub, haset, riya, şöhret,
Mülheme	Hû	İlallah	Ervâh	Ruh	Aşk	Marifetullah	Cömertlik, kanaat, ilim, tevazu, sabır,
Mutmâinne	Hakk	Maallah	Hakikat-i Muhammediye	Sırr	İtm'inân	Velâyet	Tevekkül, hilm, ibadet, şükür,
Raziyye	Hayy	Fillah	Lâhut	Sırru's-sır	Fenâ	Beşerî sıfat olmadığından vâridi yok	Rıza, zühd, ihlas, vera
Marziyye	Kayyûm	Anillah	Şehâdet	Hafî	Hayret	Şeriat	Güzel ahlak, şefkat, doğruluk, affetmek, muhabbet
Kâmile	Kahhâr	Billah	Kesrette vahdet, vahdette kesret	Ahfâ	Bekâ	Önceki makamlarda geçen ve güzel sayılan hasenâtların hepsi	Gurura kapılmama, istiğfar, tevâzu, teslimiyet, muhabbet, açlık,

⁶¹⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 86b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 163b.

2.3.3. Nefisle Mücâhedede Sülûkün Lüzûmu

Semennûdî, Allah’a giden yolda nefisle mücâhedede seyr u sülûkün lüzumu ile ilgili olarak şöyle der: Allah (c.c) seni muvaffak kılsın, şunu bil ki sana bu yolda mukarrâbînin tarikini tavsiye ederim. Sakın bu tarikten ayrılma. Şüphesiz bu tarikat arif kulların yoludur. Bu tarikat bütün gaybı bilen Allah’a giden yolda kalpler için bir sülûktür. Bu sebepten bu tarikata giren müridin bu yolun usul ve esaslarına uyup, alamet ve işaretlerini tasdik etmesi, tarikatın aydınlık ve nurlu yoluna itaat etmesi gerekir. Dolayısıyla bu tarikatta menzilleri kat edip yol alan sâlikin durumu önemli bir hac yolculuğuna çıkan bir yolcunun durumu gibidir. Şüphesiz hac için yolculuk yapmak isteyen kişi nasıl ki o güne kadar sahip olduğu kötü ve zararlı alışkanlıklarını terk etmesi gerekiyorsa, bu tarikata giren kişinin durumu da bunun gibidir. Bu tarikata giren kişi de o güne kadar sahip olduğu kötü ve zararlı alışkanlıklarını terk etmesi gerekir.⁶¹⁸

Şimdi bu durumda nasıl ki hac için yola çıkan kişi Mevlâ’sının rızasına nail olmak için ailesini, ehlini ve vatanını terk ediyor. Tıpkı bunun gibi bu tarikata giren kişi de aile, akraba, dost, arkadaş ve vatanına iltifat etmeyecek, aksine bu yola girdikten sonra kurbiyet ehli olmak için aldığı nefesi, oturduğu yerleri ve kişileri, tiryakisi olduğu alışkanlıklarını tamamen değiştirecektir. Hac için yola giren kişiye azık da lazımdır. Bu yolun azığı da takvadır. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: “Azık hazırlayın. Allah (c.c) yolunda en hayırlı azık takvadır.”⁶¹⁹ Hac yoluna giren kişiye kendisini düşmanlarına karşı koruması için bir silah lazımdır. İşte bu yolda o silah zikrullahtır. Bu yola giren kişiye yolda rahat yürümesi için kendisine bir binek lazımdır. Tarikat yolunda da bu binek himmettir. Çünkü mürid himmeti sayesinde en yüce mertebelere ulaşır.⁶²⁰

Keza hac yoluna giren kişinin kendisine yol gösterecek bir rehber ihtiyacı vardır. İşte tarikat yolunda o rehber, müride yol gösterecek olan terbiyeci üstat yani mürşid-i kâmilidir. Şüphesiz her kim rehber ve yol gösterici olmadan tarikatta sülûk yaparsa yolunu şaşırp kaybolur, yoldan çıkar ve helâk olanlarla beraber helâk olup gider. Yine hac yoluna giren kişinin yol boyunca kendisine arkadaşlık yapacak ve mesafe kat etmesi için kendisine yardımcı olacak yol arkadaşlarına da ihtiyacı vardır. Tarikat yolunda bu kişiler bu yola giren ve onun istediği şeylerin aynısını talep eden ihvanları ve

⁶¹⁸ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 74b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 145a.

⁶¹⁹ Bakara, 2/197.

⁶²⁰ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 75a; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 146a.

müridlerdir. Sonra hac için yola çıkan kişi yolculuğu boyunca bazı belde ve şehirlere uğrar ve oralarda ikamet eder. Sonra tekrar hedefine ve istediği yere ulaşmak için oradan ayrılır ve yoluna devam eder. İşte, tarikat yoluna giren sâlik de hedefine ulaşmak için seyr u sülûk boyunca bu zikredilen yedi makama uğrar.⁶²¹

Bu yoldaki makamlar kısaca şöyledir:

- 1- Zulûmatu'l ağıâr, nefs-i emmâre,
- 2- Makamu'l envâr, nefs-i levvâme,
- 3- Makamu'l esrâr, nefs-i mülhime,
- 4- Makamu'l kemâl, nefs-i mutmâinne,
- 5- Makamu'l visâl, nefs-i râziyye,
- 6- Makamu tecelliyati'l-ef'âl, nefs-i marziyye,
- 7- Makamu tecelliyati'l-esmâ, ise nefs-i kâmile olarak isimlendirilir.⁶²²

İnsan ne zaman bu sayılan makamlardan herhangi birisinde bulunursa, bulunduğu makamdan sonraki makam kendisine gizli kalır ve insan o makamı göremez ve hissedemez. Birinci makamda bulunan kişi, ağıârı müşâhede ettiğinden, ağıâr o makamı kuşatır. Dolayısıyla diğer makamlar o kişiye gizli kalır. Kişi, o makamları görüp hissedemez. İkinci makamda bulunan kişi, nurlarla kuşatıldığından sırlar kendisine gizli kalır, Kişi o sırları görüp hissedemez. Üçüncü makamda bulunan kişi, sırlarla kuşatıldığından, kemâlat kendisine gizli kalır. Kişi o kemâlatı görüp hissedemez. Dördüncü makamda bulunan kişi, kemâlat ile kuşatıldığından, visâl kendisine gizli kalır. Kişi o visâli görüp hissedemez. Beşinci makamda bulunan kişi visâl ile kuşatıldığından tecelli-i ef'âl kendisine gizli kalır. Kişi o tecelli-i ef'âli görüp hissedemez. Altıncı makamda bulunan kişi, tecelli-i ef'âl ile kuşatıldığından, tecelli-i esmâ ve tecelli-i sıfât kendisine gizli kalır. Kişi bu tecelli-i esmâ ve tecelli-i sıfatları görüp hissedemez. Yedinci makamda bulunan kişi, tecelli-i esmâ ve tecelli-i sıfât ile kuşatıldığından, tecelli-i Zât'ı görüp hissedemez. Her ne kadar tarikat ehli bunları bilip, bunlardan bahsetmiş olsalar da bu hususlar kolayca elde edilecek, karşılıksız ihsan edilecek şeyler değildirler.⁶²³

⁶²¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 75a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 146a.

⁶²² Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 75b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 147a.

⁶²³ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 76a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 147a.

Müellifimize göre kul ile Allah (c.c) arasında nurdan ve zulmetten meydana gelen yetmiş perde vardır. Bu perdeler kul için geçerlidir. Çünkü hiçbir şey Cenâb-ı Hakk'ı perdeleyemez. Muhakkik ehline göre perde veya örtüden maksat da kul ile Allah (c.c) arasında, kulun, Allah (c.c) ile olan ilişki ve münasebetlerinin uzaklığı demektir. Bu, çok ince ve hassas bir konudur. Sakın anlayışı kıt olan bazı kimselerin anladığı gibi perdeleri manevî birtakım işler, uzaklığı da mesafe olarak anlamayasın. Şüphesiz Cenâb-ı Hakk duyularla algılanabilen uzaklık ve yakınlık ile cihet, mekân ve zamandan münezzehtir. İşte bu yüzden tarikat yolunda sülûk, kul ile Allah (c.c) arasında kula yönelik olarak bulunan yetmiş perdeyi yırtmak içindir. Bu sülûk yolu da zikredilen yedi makama indirgenmiştir. Nefis her bir makamda on perde ile kuşatılmıştır. Birinci perde ikincisinden daha yoğun ve daha koyudur. İkinci perde üçüncüsünden daha yoğun ve daha koyudur. Ve bu şekilde ta onuncu perdeye kadar devam eder. Keza nefsin yedi mertebesindeki her bir makamındaki perdelerde bulunan kesâfet de diğerlerinden daha yoğun ve daha koyudur. Bu durumda yoğunluk ve kesâfet nefsin birinci mertebesinden başlar, yedinci mertebeye kadar devam eder.⁶²⁴

2.3.4. Riyâzet

Riyâzet, tasavvufta nefsi aç, susuz ve sevdiği şeylerden mahrum bırakmak suretiyle arzularına karşı koymak demektir. Nefsi, ibadete alıştırmak üzere eğitmek de riyâzet olarak ifade edilir. Tarikatta riyâzet denilince daha çok müridin, mürşidin nezaretinde belli bir süre az uyuma, az yeme, az içme ve mümkün mertebe sürekli ibadet ile meşgul olmasıdır. Bu, nefsi eğitmek için belirli bir süre halktan uzak kalıp, tarikat yolunda olgunlaşmayı elde etmek için yapılır. Bu süreç, uzlet veya halvet olarak da ifade edilir.⁶²⁵

Semennûdî de eserlerinde, tarikat yolunda ilerlemek isteyen müridin bu eğitim sürecini ele almış, bu süreçte müridi olgunlaştıracak olan aç kalma, az uyuma, az konuşma ve yalnız kalıp (uzlet) vaktini ibadet ile geçirme konularında müride lazım olacak hususları izah etmiştir. Semennûdî, ayrıca müridin bu eğitim sürecinde kalacağı mekân olan halvet odası ve bu süreçte yaşayacağı ruhsal tecrübeler konusunda özellikle

⁶²⁴ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 76b; Semennûdî, *Âdâbu's-Senîyye*, vr, 147b.

⁶²⁵ Cebecioğlu, s. 146, 521

havadır dediğimiz müridin kalbine gelen düşüncelerle ilgili önemli hatırlatmalarda bulunur.

Semennûdî'ye göre Allah yolunda olanların peşinden gitmek isteyen mürid, kulluk ve ibadette derinleşmedikçe onların makamına ulaşamaz. Semennûdî, bu yolda yürümek isteyen müride şöyle seslenir: Ey bu yolun yolcusu, diline sahip ol, Allah (c.c) rızası dışında bir gaye ile sana yaklaşanlardan uzak dur. Gecelerini az uyku ve çok ibadetle geçir. Açlık haline devam et ki makam sahiplerinin derecelerine ulaşabilesin. Bu yüzden tasavvuf büyükleri tarikat yolunda nefis terbiyesi yapmak isteyen mürid için şu dört hususa dikkat çekmişlerdir: Açlık (az yemek), Seher (az uyumak), Samt (az konuşmak), uzlet (yalnız kalmak).⁶²⁶

2.4.4.1. Açlık

Açlık, midenin boş olmasından, içinde yiyecek olmamasından dolayı duyulan his ve acı demektir.⁶²⁷ Açlık, az yeme, asgarî miktarda gıda almak, ruhu güçlendirmek için bedeni beslemekten vazgeçmektir.⁶²⁸ Açlık, ruhî gücü artırmak için riyâzet yapmak üzere mideyi aç bırakma olarak da tarif edilmiştir. Buna “killet-i ta'âm” (yemeği azaltmak) da denir.⁶²⁹

Tasavvuf ehline göre aç kalmanın kalbi hayat üzerinde de bir takım etkileri vardır. Bu hususla alakalı olarak Ebû Talib el-Mekkî şöyle der: Açlık, zühdün anahtarı ve ahiretin kapısıdır. Açlıkta nefsin zilleti, teslimiyeti, zayıflatılması ve kırılması mevzubahistir. Bütün bunlar da kalbin hayat ve salâhının özünü teşkil ederler. Açlık ile ulaşılacakların en alt noktası, sükûtun tercih edilmesidir. Sükûtta ise selamet vardır. Akıl sahipleri için de bu, ulaşılması gereken bir gayedir. Açlık, kalpteki kanı azaltarak onu ağartır. Bu aklaştırma, kalbin nurunun beyazlamasını temin ederek kalbin yağın eritir. Kalbin yağının erimesi, onun yumuşaklık ve şefkatini artırır. Yumuşaklık (rikkat) ise, her hayrın anahtarıdır. Katılık (kasâvet) ise her türlü şerrin anahtarıdır. Kalbin kanı eksildiği zaman, düşmanların ona nüfuz etmesi zorlaşır. Zira şeytanın yeri, kalpteki kandır. Kalp rikkat bulup yumuşadığı zaman, düşmanın hâkimiyeti de zayıflar. Çünkü

⁶²⁶ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 19b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 31b.

⁶²⁷ İsfahânî, s. 356;

⁶²⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.123.

⁶²⁹ Cebecioğlu, s. 134.

onun kalbe hâkimiyeti, kalbin sertliğinde kendini gösterir.⁶³⁰

Sûfiler, açlık konusunu ele alırken Allah’a giden yolda farz olan ramazan orucunun dışında insan nefsini terbiye edecek olan oruçtan da bahsetmişlerdir. Bu yüzden de sâlikin nefsini terbiye edecek, ruh dünyası üzerinde manevî etkiler bırakacak bir takım metodlar geliştirmişlerdir.

Semennûdî, açlık konusunu ele alırken, fikhî anlamda oruç ve açlıktan ziyade açlığın sûfilerce ele alınışı, nefis terbiyesi konusunda müridin ruh dünyası üzerindeki etkileri üzerinde durmuş ve bu konularla ilgili bilgilere yer vermiştir.

Semennûdî, müride tarikat yolunda nefsini terbiye etmesi için emellerine ulaşmada lazım olan ilk rûknün açlık olduğunu belirtir. Ona göre bu şuna benzer; nasıl ki Peygamberimiz “Hac Arafat’tır”⁶³¹ buyurdu. Yani Arafat Haccın en önemli rûkûnlerindendir demek istedi. Bunun gibi açlık da tarikat yolunda nefis terbiyesi için en büyük rûkûnlerinden birisidir. Çünkü genelde insanları Allah’a giden yoldan alıkoyan hususlar aşırı yemek yani midenin doluluğundan meydana gelmektedir. Dolayısıyla açlık bütün hayırların esası ve temelidir. İnsanın bu yolda göstereceği gayret neticesinde elde edeceği sevap, mücahit kişinin Allah (c.c) yolunda elde edeceği sevap gibidir.⁶³²

Semennûdî, açlık konusunu ele alırken hem fazla yemenin zararlarından bahsetmiştir, hem de az yemenin faydalarını ele almıştır.

Fazla yemenin zararları:

- 1- Fazla yemek, kalpten Allah korkusunu siler.
- 2- Kalpten, mahlûkata karşı olan şefkat ve merhameti siler.
- 3- İbadetin bedene ağır gelmesine yol açar.
- 4- Hikmetli bir söz işittiği zaman kalbinde bir ürperti ve Allah korkusu meydana gelmez.

5- Vaaz ve nasihat ettiğinde bu konuşmaları insanların kalplerinde bir etki meydana getirmez.

⁶³⁰ Ebu Talib el-Mekkî, *Kutû'l-Kulûb (Kalplerin Azığı)*, Çev: Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, Semerkand Yayınları, İstanbul 2011, I, 383.

⁶³¹ Tirmizî, *Tefsir’ul-Kur’ân*, 2.

⁶³² Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 19b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 31b.

6- Hastalıkların ortaya çıkmasına zemin hazırlar.⁶³³

Açlığın faydaları:

- 1- Aç kalmak, kalbin temizliğine yol açar.
- 2- Kalbin incelmesi ve rikkatli olmasını sağlar.
- 3- Kalbin ibadetlerden zevk almasını netice verir.
- 4- Şehveti kırar.
- 5- Cehennemdeki açlığı hatırlatır.
- 6- İbadetleri yapmada kolaylık sağlar, vücudu hafifletir.
- 7- Uykuyu azaltır.
- 8- Sık sık def-i hacet için tuvalete çıkma zorunluluğunu ortadan kaldırır.
- 9- İnsanı Allah'a kulluktan alıkoyacak olan marazi meşguliyetlerden uzak tutar.
- 10- İnsanın yiyecek bulma sıkıntısını azaltır.
- 11- Az ile iktifa etmeyi öğretir.
- 12- Elindeki fazla olanı başkasına vermek suretiyle başkasını kendine tercih etme duygusunu geliştirir.
- 13- Aç kalan kimsenin anlattığı vaaz ve nasihat dinleyenlerin kalbinde etki meydana getirir.⁶³⁴

Semennûdî'ye göre bazıları bu faydaları elliye kadar çıkarmışlardır. Ancak açlık konusunda da esas olan ifrat ve tefrite kaçmadan orta yolu takip etmektir. Çünkü tasavvuf ehli bu hususta yemeğin azaltılmasından bahsetmişlerdir yoksa yemeği tamamen terk etmekten değil. Dolayısıyla açlık konusunda ölçü midenin üçte birini yemek ile doldurmak olmalıdır. Zira Allah Resulü (s.a.v) hadiste şöyle buyurdu: "Midenin üçte biri yemek içindir. Kim üçte birinden fazlasını yerse şüphesiz sevaplarından yemiş olur."⁶³⁵

Müellifimize göre tarikatta açlık konusunda en faydalı yol müridin acıkıncaya kadar yememesi, yediğinde ise tam olarak doymadan sofradan kalkmasıdır. Ona göre eğer mürid kahvaltıda yediğinden dolayı tok olmuşsa akşam yemeği yememeli, akşamdan tok olmuşsa kahvaltıda yememelidir.⁶³⁶

⁶³³ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 21a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 33a.

⁶³⁴ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 21a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 33b.

⁶³⁵ Tirmizî, *Zühd*, 47; İbn Mâce, *Et'ime*, 50.

⁶³⁶ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 21a.

Müellif, çok yemenin zararları ve az yemenin faydalarını bu şekilde belirttikten sonra şöyle der: Bazen bu anlattıklarımız yeni başlamış müptedilere zor gelebilir ve nefislerini buna alıştırmada zorlanabilirler. Ancak bu durumda bile nefisleri bu anlattıklarımıza razı oluncaya kadar az yemek suretiyle nefislerine zulmetmeleri gerekir. Bu da ancak yemeği tamamen azaltma ve nefse güç yetirebildiği kadar meşakkatli amelleri yüklemeye bağlıdır. Her ne kadar bu hal insaf dışına çıksa bile nefsin ıslah olup Hakk'a dönmesi ve şer'i olan yemek yeme âdâbını öğrenmesi için bunun yapılması gereklidir.⁶³⁷

Semennûdî, açlığın kısımları, sâliklerin az yemelerinin hikmetleri ile sâliklerin ve muhakkiklerin açlık için bir takım hallerinin olduğu hususu ile ilgili olarak da şöyle der:

Açlık iki kısımdır. Birincisi, ihtiyarî açlıktır. Bu açlık çeşidi sâliklerin açlığıdır. İkincisi zarurî açlıktır. Bu da muhakkiklerin açlığıdır. Eğer muhakkik üns makamında ise nefsi acıkmaz ancak yemek işini azaltır. Eğer heybet makamında ise yemeği fazla yer. Bu durumda muhakkiklerin fazla yemesi, içinde bulundukları şuhûd halinin büyüklüğünden dolayı meydana gelen hakikat nurlarının gücünün sıhhatine delildir. Muhakkiklerin az yemesi ise içinde bulundukları şuhûd haline ünsiyetlerinden dolayı kendilerinde meydana gelen muhâdese halinin sıhhatine delildir.⁶³⁸

Semennûdî'ye göre sâliklerin çok yemesi onların Allah'tan uzak oluşlarına, Allah'ın kapısından kovuluşlarına, nefsin şehvî ve behimî arzularının onlar üzerindeki etkisine delildir. Sâliklerin az yemesi ise ilahî esintilerin onlar üzerindeki varlığına ve onları kuşattığına delildir. Bu yüzden açlık, ifrat ve tefrite girmediği sürece bütün yönleriyle sâlikler için bir takım harikulade hallere, muhakkikler için ise ilahî sırlara götüren bir hal ve bir sebeptir. Eğer açlık konusunda ifrat ve tefrite gidilirse, bu durum insanı heveslerine, aklının başından gitmesine ve mizacının bozulmasına götürür. Sâlik olan kişinin, matlup olan açlık neticesinde birtakım hallere ulaşması ancak şeyhinin emri ile mümkün olur. Dolayısıyla sâlikin tek başına bu iş yapmasına imkân yoktur.⁶³⁹

Sâlik olan kişide açlık sonucu bazı haller meydana gelebilir. Bunlar da, huşû (Allah korkusu), hudû (uysallık), sekine (ruh huzuru), züll (nefsi hor ve hakir görme), inkisar (gönlü kırık olma), faydasız şeyleri terk etme, duyu organlarının sükûn bulması,

⁶³⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 21b.

⁶³⁸ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 21b.

⁶³⁹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 21b.

insanın aklına kötü şeylerin gelmemesi gibi hallerdir. Muhakkik olan kimselerde de açlık sonucu bir takım haller meydana gelebilir. Re'fet (acıma), kalp temizliği, üns hali, İlahî izzete nail olmak suretiyle beşerî sıfatlardan arınma gibi haller de muhakiklerin açlık halleridir. Açlığın faydaları ile ilgili anlatılan bu haller himmet sahibi kimselerin açlık halleridir. Yoksa avamın sahip olabileceği açlık halleri değildir. Avamın açlık hali ise sadece aç kaldığı için vücudu sıhhatli ve mizacı düzgün olur. Avamın açlığının ruh ve kalp hayatı üzerine bir etkisi olmaz.⁶⁴⁰

Şimdi ey bu yolun yolcusu, açlıkla ilgili olan bu hususları iyi düşün ki meramına ulaşabilesin. Yukarıda açlıkla ilgili anlatılan bu hususlar hiçbir şey yememe şeklinde anlamsız bir açlık değil, ibadet niyetiyle yapılan oruç şeklinde olması lazım gelen açlıklardır. Çünkü oruç Allah'a ibadetin bir alameti, Allah'a kurbiyet ve itaatin de bir anahtarıdır.⁶⁴¹

Semennûdî'ye göre bu yola sülûk etmiş sâlik kişi için sülûk yolunda oruç tutup aç kalmak yetmez. Sâlikin bu yolda oruçla beraber riyâzet yapması da gerekir. Çünkü riyâzet güzel ahlak ile ahlaklanıp kötü huylardan da kurtulmak demektir. Zira belli bir amaç ve gayesi olmayan açlık ve susuzluğa Allah'ın ihtiyacı yoktur. Hâlbuki riyâzet, Allah Teâlâ'nın ebedî ve sonsuz ahlakı ile ahlaklanmaktır. Bu yüzden kudî hadiste Allah Teâlâ "Oruç benim içindir"⁶⁴² buyurdu. Açlıktan önce nefsi ona malik iken, mürid, ancak açlık ile nefesine malik olabilir. Çünkü nefis açlık denizine atıldıktan sonra hidayete ulaşır ve Allah'a döner. Talip, nefisini aç bıraktıkça nefsi eski ahdini hatırlar ve böylece isyankârlık ve başkaldırma halinden sonra itaat etme ve boyun eğme haline, günahkârlık ve gurur halinden sonra zillet haline döner. Bu yüzden açlık ve susuzluk nefisle mücâhede de en büyük iki yoldur. Ancak bunun tedrici olarak ve yavaş yavaş yapılması gerekir.⁶⁴³

Semennûdî, az yeme ve içme ile ilgili olarak şöyle bir nakilde bulunur: Sûfilerden bazıları her gece iftar ettiğinde yemeğini tartı ile tartar ve her gün bundan bir dirhem azaltırlarmış. Böylece tükettikleri gıdaları bir hurma veya badem tanesine kadar azalır, mide de buna alışır ve vücut bundan dolayı zarar görmezmiş. Nefislerini açlığa alıştırmaya kadar da böyle yaparlarmış. Keza suyu da bu şekilde içermiş. Bazen

⁶⁴⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 22a.

⁶⁴¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 22a.

⁶⁴² Buhârî, Savm, 9; Müslim, Sıyâm, 164.

⁶⁴³ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 24b.

içecekleri suyu günlerce bekletir iyice bayat hale getirdikten sonra ierlermiş. Dolayısıyla taze su içmemek suretiyle nefislerini terbiye ederlermiş. ⁶⁴⁴

Semennûdî'ye göre nefsin dünya karşısında zahit olup olmamasının ölçüsü suya karşı zahit olmaktır. Yani su içmemek suretiyle nefsi denemektir. Eğer suya karşı zahit olabilirsen dünyaya karşı da zahit olmaya g yetirebilirsin. Eğer suya karşı zahit olamıyorsan dünyaya karşı da zahit olamazsın demektir. ⁶⁴⁵

Semennûdî, bu konu ile ilgili olarak bir kısım sûfilerin şöyle dediğini nakleder: şüphesiz biz kendimizi susuz kalmak ile denedik ve susuzluğun yalancı şehvetten olduğunu gördük. Eğer kişi nefisini susuzluğa karşı alıştırıp yediği yemeklerdeki ıslaklık ve rutubet ile iktifa edip suya karşı bir ilgi ve alaka duymaz ve buna iltifat etmezse, Allah Tel ağzının içindeki dişlerinden birisinden veya damağından bir pınar akıttırır ve bu sayede susuzluğunu giderir. Bütün bunlar müridin Allah'a ulaşma hususundaki işteği, himmeti ve Allah'a karşı olan muhabbetinin sadakatine bağlıdır. şüphesiz Allah (c.c) hidayeti ve doğruluğu isteyenlerin dostudur. ⁶⁴⁶

2.4.4.2. Seher/Az Uyuma

Seher, Arapça'da gece uykusuz kalmak ya da uyumamak anlamına gelir. ⁶⁴⁷ Gece uyanmaya ve geceyi ibadetle geçirmeye ise teheccüd denir. Teheccüd sözlükte, uyumak ve uyanmak manasında olup, terim olarak namaz ve Allah'ı zikir için gece uyanmak manasında kullanılmıştır. ⁶⁴⁸

Teheccüd namazı, Kur'an-ı Kerim'de Peygamber Efendimiz'e hitaben "Gecenin bir kısmında sadece sana mahsus, fazla (bir ibadet) olmak üzere namaz kıl. Muhakkak Rabbin seni övülmüş bir makama erdirecektir" ⁶⁴⁹ ayetindeki 'tehecced' (teheccüd namazı kıl) kelimesinden almıştır. Bir namaz türü olması yani kıyam, kıraat, rk, secde ve benzeri tesbihatı yoğun biçimde barındırması yönüyle teheccüd, en değerli kulluk

⁶⁴⁴ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 24b.

⁶⁴⁵ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 24b.

⁶⁴⁶ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 25a.

⁶⁴⁷ Cebecioğlu, s. 550; Hasan Kâmil Yılmaz, *Tasavvuf Meseleleri*, s. 119.

⁶⁴⁸ İsfahânî, s.1500.

⁶⁴⁹ İsra, 17/79.

amelleri arasında yer aldığı gibi bu namazın kılındığı zamana ve mekâna da ona özel bir değer kazandırmaktadır.⁶⁵⁰

Semennûdî, Allah’a giden yolda nefis terbiyesi için tarikatın ikinci rûknünün seher hâlî olduğunu belirtir. Ona göre seher, geceleri uyanık bulunma demektir. Semennûdî, seher hâlîni iki kısma ayırır: Birincisi, kalbin uyanık olmasıdır. Bu, gaflet uykusundan uyanıp Allah’a giden kurb ve müşâhede yollarından uzak durmamaktır. İkincisi ise vaktini düzenli bir şekilde tayin etmek ve yüce makamlara ulaşmak için gözün uyanık bulunmasıdır. Çünkü gözün uyuması kalbin amelini iptal eder. Hâlbuki geceleri uyanık kalmanın faydası kalbin amelinin devamına bağlıdır. Kalbin amel ile meşgul olması ise midenin fazla yeme ve içme ile doldurulmaktan alıkonulmasına bağlıdır. İşte kişinin bu şekilde kendini kontrol edip geceleri uyanık kalması nefsin marifetini netice verir. Bu yüzden geceleri uyanık kalma teheccüd ile değerlendirilmelidir.⁶⁵¹

Semennûdî’ye göre bu anlamda geceyi uykusuz geçirmenin dört açık dört tane de gizli yolu vardır.

Geceyi uykusuz geçirmenin dört açık yolu:

- 1- Gece yemeği az yemeli ve bol su içip uyumalı.
- 2- Gündüz vakti bedeni yoracak yorucu işlerle çok meşgul olmamalı. Çünkü yorgun bir beden uyku ve istirahat ister.
- 3- Gündüz vakti kaylule yani öğlen vaktinde bir miktar uyku uyumalıdır. Çünkü kaylule gece uyanmaya yardımcı olur.
- 4- Gündüz günah işlemek gece kalkmaya mâni olur. Çünkü gündüz işlenen günahlar rahmete vesile olacak sebeplere engeldir.⁶⁵²

Gece uyanmaya vesile olan dört gizli yol ise şunlardır:

- 1-Kalbin bidatlerden ve Müslümanlara karşı kin ve nefretten uzak tutulup temiz hale getirilmesi.

⁶⁵⁰ Saffet Köse, “Teheccüd” *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2011, XXXX, 323.

⁶⁵¹ Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 44.a.

⁶⁵² Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 44.a.

2- Az dahi olsa kalbin dünyaya meyiletmesinden korkma. Çünkü kalp ahiret durumu ve cehennem ahvali ile meşgul olunca insanın uykusu kaçır ve korkusu artmaya başlar.

3- Gece kalkma ve geceyi ibadet ile ihya etmenin fazileti ile ilgili ayet ve hadisleri bilmek gerekir. Çünkü bu konularla ilgili ayet ve hadisleri bilmek insanı daha çok sevap kazanmaya ve cennetteki dereceleri elde etmeye teşvik eder.

4- Allah'a karşı ciddi bir sevgi ve kuvvetli bir imana sahip olmak gerekir. Çünkü insan kıyamda iken istediği her şeyi Allah'tan ister ve O'na yalvarır. Zira Allah (c.c) insanın her halini görüp gözetendir. Bu dördüncü yol aynı zamanda en faziletli yoldur.⁶⁵³

Semennûdî, teheccüd namazının rekât sayısının on altı olduğunu belirtir. Bunlardan iki rekât abdestin sünnetidir. Bu iki rekâtta Fatiha'dan sonra Kafirûn ve İhlâs surelerini okur. Sonra iki rekât namaz kılar. Birinci rekâtta Fatiha'dan sonra Nisa Suresi 64. ayetini okur. İkinci rekâtta ise Nisa Suresi 110. ayetini okur. Sonra selam verir ve bol bol tevbe ve istiğfarda bulunur. Sonra iki rekât nafîle namazı kılar. Birinci rekâtta İsrâ Suresi 77. ile 85. ayetleri arasındaki kısmı okur. Eğer güç yetirebiliyorsa ikinci rekâtta da aynı yerleri okur. Eğer güç yetiremiyor veya vakit dar ise teheccüdün kalan kısmını dilediği gibi kılar. Bundan sonra kalan kısım on iki rekâttır. Kalan on iki rekâtta da birinci rekâtta Fatiha'dan sonra on iki defa ihlâs okur ve bu şekilde her bir rekâtta bir ihlâs eksilterek ta son rekâtta tek ihlâs okuyup namazını bitirinceye kadar bu şekilde okur. Veyahut da Yasin Suresini on iki kısma bölerek her bir rekâtta bir miktar okuyarak on iki rekât teheccüdünü kılar. Buna da güç yetiremiyorsa her bir rekâtta bir ihlâs okumak suretiyle on iki rekâtta on iki ihlâs okuyarak teheccüd namazını kılar.⁶⁵⁴

Semennûdî, eserlerinde gece ibadetinin fazileti ve ibadeti yerine getirenlerin nail olacağı ilahî ikram ve ihsanlar ile ilgili olarak Hasan Basrî'nin şöyle dediğini nakleder: Bir kişi günahlarından dolayı gece ibadetini terk ederse Allah'tan kendisine gelecek lütuf ve ihsanlardan mahrum kalır. Öyleyse nefislerinizi gün batıp gece karanlığı çökmeden tevbe ve istiğfarla ıslah edin ki gece ibadetine uyanıp Rahman'ın huzurunda bulunabilesiniz. Çünkü gece uyanıp Rahman'ın huzurunda bulunmak büyük bir şereftir.

⁶⁵³ Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 44.b.

⁶⁵⁴ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 29b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 54b

Allah’a isyan edenler bu şerefe nail olamazlar. Demek ki gece uyanamamanın sebebi günahların çokluğundan ileri gelmektedir. Öyleyse sizi gece ibadetinden alıkoyacak günahlardan uzak durun.⁶⁵⁵

Adamın biri İbrahim bin Ethem’e şöyle dedi: Gece ibadetine kalkamıyorum, bana bir çözüm yolu göster. İbrahim bin Ethem adama şöyle dedi: gündüzleri Allah’a isyan etme ta ki Allah da geceleri huzurunda bulundurmak için seni uyandırsın. Çünkü gece uyanıp ilahî huzurda kıyamda durmak en büyük şereftir. Günah işlemek suretiyle isyan edenler bu şerefi hak etmezler.⁶⁵⁶

İbn Abbas da şöyle dedi: Ey Müslümanlar topluluğu kim kabrin karanlığından korkuyorsa havanın çok sıcak olduğu günlerde oruç tutsun. Kim de hesap gününün dehşetinden korkuyorsa fakir ve yoksulların karnını doyursun. Kim de Münker ve Nekir’in kabirde soracağı suallerden korkuyorsa gecelerini ibadetle geçirsin. Şüphesiz Cenab’ı Hakk mümindeki vakur ve heybeti gece ibadetine bağlamıştır.⁶⁵⁷

2.4.4.3. Samt/Az konuşma

Samt; sükût etmek ve kendine bir mecburiyet bulunmadıkça konuşmamak, konuşunca da ihtiyaç miktarı kadar konuşmak anlamında kullanılmıştır. Tasavvuf ıstılahında ise, dilin afetlerinden korunmak üzere, az konuşmak, sükûtu tercih etmek veya malayânî konuşmamak anlamına gelir.⁶⁵⁸

Samt, zahir ve batın olarak iki kısma ayrılır. Zâhiri samt, lisanın konuşmaması, yani dilin susup dünya kelâmı söylememesidir. Bâtînî samt ise zihnin ve kalbin konuşmaması, susması, Mevlâ’dan başkasını düşünmemesidir. Samt kelimesi tasavvufta sükût ve hamûş gibi kavramlarla da izah edilmiştir. Sükût, killet-i kelâm anlamına gelir. Tasavvufta da killet-i kelâm esastır. Hamûş da susmak ve sükût anlamlarına gelir. Tasavvufta hamûş, az konuşma, zaruret bulunmadıkça konuşmama, ihtiyaçtan fazla laf etmeme anlamlarına gelir. Bu manada dilin susması, dünya kelâmı söylememesidir. Kalbin susması ise, Mevlâ’dan başkasını düşünmemesi anlamındadır.⁶⁵⁹

⁶⁵⁵ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 28a; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 52b.

⁶⁵⁶ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 28a; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 52b.

⁶⁵⁷ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 28b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 53a.

⁶⁵⁸ Hasan Kâmil Yılmaz, *Tasavvuf Meseleleri*, s. 120.

⁶⁵⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 223, 452, 481.

Samt, yani az konuşmak, iç dünyayı kontrol altında tutmak için önemli bir yardımcıdır. Bunun için tasavvuf ehli dilin susmasını bütün benliğe hâkim olacak bir sükûnet içinde iç âlemin seslerini duyabilmek bakımından çok önemli görmüş ve az konuşmayı diğer organların sükûtuna giden bir yol olarak benimsemişlerdir. Benliğini başkalarına aktarmaya karar vermiş kimseler, düşüncelerini dile dökmez, bunu bir hararet halinde içlerinde tutar, büyütür ve muhataplarının şuurlarına zihin yoluyla doldururlar. Bu dolduruşun ardından söylenecek bir tek kelime bazen bu durumdan önce söylenecek binlerce kelimedenden daha etkilidir. Çok konuşma işte bu içten fethi engeller, manyetik akımın yolunu tıkar ve iş görme kabiliyetini ortadan kaldırır. Tasavvuf büyükleri “sükût ile söz söyleme” yolunu işte bunun için esas almışlardır.⁶⁶⁰

Semennûdî, samt ile ilgili olarak şöyle der: “Tarikat yolunda nefis terbiyesi yapmak isteyen mürid, dilini boş şeyler konuşmaktan, kalbini de her türlü havâtırdan uzak tutmalıdır. Şüphesiz kim diline ve kalbine hâkim olursa kendisine gizli sırlar ve ilahî marifetler inkişaf etmeye başlar. Mürid, diline ve kalbine hâkim olunca kendisi için gizli konuşma perdeleri açılır. Çünkü insanın doğası gereği nefsiyle konuşmaması mümkün değildir. İnsanın dilini boş şeylerden, kalbini de kötü havâtırdan muhafaza edip konuşmaması Allah Teâlâ’nın marifetini netice verir.”⁶⁶¹

Görüldüğü gibi tasavvuf ehli gereksiz ve zararlı konuşmaların insan kalbine zarar verdiğini belirtmişler, özellikle tarikat yoluna girmiş mürid ve sâlikler için bu işin tehlikelerine dikkat çekmişler ve sükûtun birçok noktada konuşmaktan daha hayırlı olduğuna vurgu yapmışlardır. Bununla beraber sükûtun ise tefekkür şeklinde olması gerektiğini, anlamsız bir susmaktan uzak durulması gerektiğini de ifade etmişlerdir.

2.4.4.4. Uzlet/Halvet

Uzlet, sözlükte, bedenlen veya kalben bir şeyden uzak durmak, sakınmak, gibi anlamlara gelir.⁶⁶² Tasavvufta ise günaha girmemek ve daha çok ibadet etmek gayesiyle toplumdan ayrılıp ıssız ve kimsesiz yerlere çekilmek, tek başına yaşamak demektir.

⁶⁶⁰ Öztürk, *Kur’ân-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf*, s. 318.

⁶⁶¹ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 31a; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 67b.

⁶⁶² İsfahânî, s. 1006.

Buna halvet ve inziva adı da verilir. Uzlet, hayatın akışı içinde küçük zaman dilimlerinde, iç murakabe, iç muhasebe için yapılır.⁶⁶³

Mânevî-ruhî bir eğitim metodu olarak uzlete bütün din ve mezheplerde yer verilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v)’e halvetin sevdirdiği, uzletten hoşlandığı için vahiy gelmeden önce Hira mağarasında inzivaya çekildiği, daha sonraki dönemlerde zaman zaman itikâfa girdiği bilinmektedir. Zâhid ve sûfiler hayatlarında uzleti önemli kabul ederken Resûl-i Ekrem’i örnek almışlardır.⁶⁶⁴

Uzletin esas maksadı nefsi terbiye ve ıslah edip Hakk Teâlâ’nın yakınlığını kazanmaktır. Bu niteliği taşımayan uzlet ve halvet hayatına itibar edilmez. Allah’a ait yalnız ve tek olma sıfatının tecellisine mazhar olanlar halk içinde iken de daima uzlette ve halvette bulunur. Uzlet, âbid, zâhid ve ârifler arasındaki ortak bir değerdir. Ancak âbid ve zâhidler daha çok toplumdan yüz çevirip âhirete önem verirken ârifler ve âşıklar Hakk’a gönül vermek için uzlete çekilir.⁶⁶⁵

Sahih bir uzlette dört haslet lazımdır. Uzletin her bir harfi bu hasletlere delalet eder. Mesela uzletin (ayn) harfi, ilme; (ze) harfi, zühde; (lam) harfi, lillah için olmasına; (te) harfi, takvaya delalet eder. Zira ilim olmazsa, uzlet, zillet olur; zühd, illet olur. Bu ikisi olmadığı zaman da uzlet meşakkat olur. Eğer Lillah için ve takva dairesinde olsa o zaman da uzlet, izzet ve riyâset olur. Yani uzletin her bir harfi bir şarta delalet eder. Dolayısıyla kim uzlete niyet ederse bu dört şart ona vacip olur.⁶⁶⁶

Tasavvuf ehli uzlet konusunda genel manada iki farklı görüş beyan etmişlerdir. Bir kısmı uzletin faydalı olduğunu belirtmiş; diğer bir kısmı ise insanlar arasına katılmanın yani ihtilatın daha faydalı olduğunu belirtmişlerdir.

Semennûdî’ye göre uzlet, tarikat yolunda nefis terbiyesi yapmak isteyen müridin, Mevlâ ile sohbeti tercih etmesinden dolayı mahlûkattan uzaklaşıp yalnız kalmasıdır. Çünkü uzlet, vuslat ehli ile bu yolun yolcularının sıfatıdır. Tasavvuf yoluna girmiş bir müridin yapması gereken ilk iş hemcinslerinden uzak durmasıdır. Yoksa kurtuluşa ermesi çok zordur. Devamlı insanların içinde olmak onların gereksiz konuşma ve

⁶⁶³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.543; Hasan Kâmil Yılmaz, *Tasavvuf Meseleleri*, s. 121.

⁶⁶⁴ Uludağ, “Uzlet”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2012, XXXXII, 256.

⁶⁶⁵ Uludağ, “Uzlet”, s. 257.

⁶⁶⁶ Ankaravî, 281.

hezeyanlarından başka bir şey kazandırmaz. Öyleyse ilim öğren, zaruri işlerin dışında insanların içine karışma ve onlardan uzak dur.⁶⁶⁷

Uzletin kısımları:

Müellifimiz, uzleti, zahir ve batın olmak üzere iki kısma ayırır.

1- Zahirî uzlet, halvete girmek suretiyle mahlûkattan uzak durmaktır. Çünkü insan Allah (c.c) ile baş başa kalıp insanlardan uzaklaşmadığı sürece insanların kendisine verdiği eziyeti veyahut kendisinin onlara verdiği eziyeti anlamaz.

2- Batınî uzlet ise, kalbin insanlarla ve dünya ile meşgul olmayı tamamen bırakıp kendisini Allah'ın huzurunda ve gözetiminde hissedip Allah (c.c) ile beraber olmasıdır.⁶⁶⁸

Halvete girmeden önce yapılması gerekenler:

Semennûdî, tarikat yolunda nefis terbiyesi yapmak isteyen mürid için halvete girmeden önce yapması gereken bazı hususlar olduğunu belirterek şöyle der:

1- Halvete girmeden önce insanlardan uzak durmalısın ki nefsin yalnızlığa, az yemeye, az içmeye ve uykusuzluğa alışsın. İnsan bu şekilde halktan uzaklaşıp Allah (c.c) ile baş başa kalırsa tevbe etmeye, dua ve niyaza, huşu içerisinde Allah'a yalvarmaya, kalbini hile ve aldatmadan, kıskançlıktan ve riyadan arındırmaya vakit bulur. İnsan ancak bu sayede halktan uzak durup, halktan hiç kimseye de bağlanmadan sadece şeyhine bağlanmak suretiyle şeyhi ile sağlam bir kalbî rabita kurar.

2- Müridin halvetten önce bu şekilde insanlardan uzak durması sonucunda eğer şeyh, müritte harikulade bazı haller müşâhede ederse bu durumu Allah'ın müride açmış olduğu ilk müşâhedeler ve ilahî lütuflar olarak kabul eder ve müridin halvete hazır olduğuna kanaat eder.

3- Mürid, yaptığı bu uzlet sonucunda kendisini halvete girmeye hazır hissederse halvete girer. Ancak kalbinde Allah'tan başkasına karşı bir ilgi veya dünyaya karşı bir muhabbet meydana gelse uzlete devam eder ta ki kalbi halvete hazır hale gelene kadar.

⁶⁶⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 31a; Semennûdî, *Âdâbu's-Senîyye*, vr, 57a.

⁶⁶⁸ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 31b; Semennûdî, *Âdâbu's-Senîyye*, vr, 57b.

Çünkü bu durumda mürid, uzletin şartlarından biri olan kalbi alakayı dünyada kesme işini gerçekleştirmeden halvete girmiş demektir.⁶⁶⁹

Semennûdî'nin buradaki yaklaşımından da anlaşıldığı gibi müridin halvetten önce evvela uzlet halini yaşaması gerekir. Uzlet neticesinde kendisini kalben ve ruhen halvete girmeye hazır hisseder ve şeyhi de onda bu hâli müşâhede ederse halvete girmesine izin verir.

Semennûdî'ye göre mürid, uzlet halini tamamlamadan halvete giremez. Halvete giremeyen de celvete ulaşamaz. Çünkü halvet neticesinde celvete, uzlet neticesinde ise halvete ulaşılır. Mürid, himmeti neticesinde uzlete ulaşır. Tevfik-i ilahî neticesinde himmete ulaşılır. Tevfik-i ilahî ise Allah'ın kuluna ibadet etme güç ve kudretini vermesidir.⁶⁷⁰

Müellifimize göre sufiler halvet için bazı şartlar ileri sürmüşlerdir. Bu şartlardan bir kısmı halvet mekânı ile ilgili, bir kısmı müridin halvet esnasında yapacağı ibadetlerle ilgili, diğer bir kısmı ise müridin halvet esnasında uyması gereken âdâbla ilgilidir.

Halvet mekânı ile ilgili şartlar:

1- Mürid, halvet evine girmek için şeyhinden izin almalı, şeyhinin izni olmadan halvet evine girmemelidir.

2- Halvet evine, insanlar kendi nefsinin şerrinden ve zararından; kendisi de insanlardan gelecek olan şer ve zararlardan emin olmak niyetiyle girmelidir.

3- Halvet evine girerken, mescide giryormuş gibi besmele çekmeli ve Allah Teâlâ'ya tam bir teslimiyet içerisinde girmelidir.

4- Şeyhin, müridin halvete gireceği yerde iki rekât namaz kılması gerekir. Bu, müridin bu işte muvaffak olmasını kolaylaştırır.

5- Halvet mekânının, güneş ışığı almayan loş bir yer olması gerekir. Yüksekliği, bir adam boyu kadar, uzunluğu, secde edecek kadar, genişliği ise içinde oturabilecek kadar olmalıdır. İçinde dışarıya açılan herhangi bir delik veya pencere olmamalıdır. Kapısı, kible yönünde ve insanların seslerinden uzak bir yerde olmalıdır. Kapısı yüksek

⁶⁶⁹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 32a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 58a.

⁶⁷⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 32a.

olmamalı, orta yükseklikte ve anahtar güvenliği olan yani açılıp kapanması güvenli olan bir kapı olmalıdır.

6- Halvete gireceği oda, içinde insanların yaşadığı mamur bir evin odası da olabilir. Halvet yapacağı odada kapıya yakın bir yerde geceleme şartıyla yanında herhangi birilerinin bulunması da mümkündür. Ancak içeride bulunan kişi halvete bulunanın kalbini başka şeylerle meşgul etmeyecek şekilde durmalı, içeride çok fazla hareket edip halvete bulunanın kalbini zikirden alıkoymamalıdır. Keza halvete bulunan kişi de halvete iken fazla hareket edip kendi dikkatini dağıtıp kalbini başka şeylerle meşgul etmemelidir.⁶⁷¹

Halvet esnasında yapacağı ibadetlerle ilgili şartlar:

1- Mürid, halveti sırasında oruç tutmalı, ancak iftarda az yemeli ve gücü yettiğinde suyu da az içmelidir. Çünkü yeme ve içmenin misali rüzgâr ile ateş gibidir. Nasıl ki rüzgâr estikçe ateşin alevi gürleşir aynen bunun gibi fazla yemek de su ihtiyacını beraberinde getirir. Dolayısıyla çok fazla yeme ve içme kalbi zayıflatır.⁶⁷²

2- Halvetteyken camiye gitmeli ve namazlarını cemaatle kılmalıdır. Çünkü mutasavvıflara göre halvete girmekten amaç Allah Resulü (s.a.v)'e tabi olmaktır. Hâlbuki cemaatle namaz kılmayı terk etmek Allah Resulü (s.a.v)'e tabi olma noktasında büyük bir eksiklik olur. Sühreverdî şöyle der: Bir gün halvete kaldığı için aklı karışmış olan birini gördük. Bunun sebebi muhtemelen cemaatle namaz kılmayı terk etmesi ve namazdan sonra insanların içine karışıp yanlarında oturmamasından kaynaklanıyordu.

3- Halvetteyken sadece farz ve revatib namazlarla yetinmemeli, sünnet namazlarını da kılmalı, hadesten taharetten sonra da iki rekât namaz kılmalıdır. Mürid, halveti boyunca tarikatın bütün evradını eksiksiz olarak yerine getirir.⁶⁷³

4- Oruçlu olduğu zamanlarda yemek ve içmek için bir şeyler hazırlamaya vakti yoksa iftarını, kuru üzüm, badem veya bir bardak su ile açmalıdır. Daha sonra namaza durmalı, namazını âdâb ve erkân üzere kıldıktan sonra kendisine yiyecek bir şeyler hazırlar.

⁶⁷¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 32a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 58b.

⁶⁷² Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 32b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 58b.

⁶⁷³ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 33a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 59a.

5- Eğer yanında kendisine hizmet eden birileri varsa hizmetçisi, kendisine tuzsuz veya çok az tuzlu bir pirinç çorbası yapar. Çorbanın yanında yiyeceği ekmek mümkünse arpa unundan değilse buğday unundan ve tuzsuz olmalı.

6- Yemek işini eğer yetiştirebilirse yatsı namazından önce yapar. Eğer yatsı namazı gecikecekse önce yatsı namazını kılar sonra yemeğini yer. Bazı şeyhler halvete giren kişinin yemeğinin hayvansal gıda barındırmaması gerektiği şartını ileri sürmüşlerdir.⁶⁷⁴

7- Kendisini her daim Allah'ın murakabesi ve gözetimi altında hissedip O'nun huzurunda olduğunu düşünmesi için kalbi devamlı zikir ile meşgul olmalıdır. Çünkü Allah Teâlâ kutsi hadiste "Ben, beni zikredenle beraberim"⁶⁷⁵ buyuruyor.

8- Halveti boyunca "La İlahe İllallah" zikrine devam etmelidir. Cüneyd'i Bağdadî ve bir gurup sûfî bu görüşü ileri sürmüşlerdir. Daha sonra gelen bir kısım sûfiler ise "Allah" isminin zikredilmesini tercih etmişlerdir. Bu konuda en uygun olan şey müridin zikir esnasında nefsinde etkisini gördüğü zikir hangisi ise onunla zikreder. Eğer "La İlahe İllallah" isminin etkisini görürse onunla zikreder. Yok, eğer "Allah" lafzının etkisini daha çok görürse bu defa da bu isimle zikir eder.

9- Mürşid şeyhler, mürid için tarikatta seyr u sülûk yolunda zikirden daha kısa, daha güvenilir ve açık bir yol olmadığı konusunda icma etmişlerdir. Dolayısıyla müridin farz ve sünnet olan amellerinin dışında başka bir şeyle meşgul olmaması gerektiğini belirtmişlerdir.

10- Bütün amellerinde ihlâslı olmalıdır. Zira ihlâs, riya ve gizli şirki ortadan kaldırır. Çünkü riya ve gizli şirk ameli yok eder.⁶⁷⁶ Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "Onun için her kim Rabbine kavuşmayı arzu ediyorsa salih bir amel işlesin ve Rabbinin ibadetine hiçbir şirk karıştırmasin"⁶⁷⁷

Halvet esnasında uyması gereken âdâbla ilgili şartlar:

⁶⁷⁴ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 33b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 59b.

⁶⁷⁵ İsmail b. Muhammed Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlül-İlbâs Amma İstehere mine'l-Ehâdis alâ Elsineti'n-Nâs*, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut 1932, I, 232.

⁶⁷⁶ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 33a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 60a.

⁶⁷⁷ Kehf, 18/110.

1- Mürid, halvet esnasında sırtını duvar ve benzeri bir şeye yaslamamalı, baston ve benzeri şeylere dayanmamalıdır. Zira kendisine rehavet çöker ve uykusu gelir. Çünkü sâlikin uyanık olması lazımdır.

2- Kendisine binlerce çeşit kerâmet arz edilse bile nefsinin kerâmetlere bağlamamalıdır. Ancak Allah'tan kendisine gelen vâridâtı edep dairesi içinde kabul eder. Bununla beraber kendisine gelen vâridâta da takılıp kalmamalıdır. Çünkü kişi kendisine neyi gaye edinirse orada takılır kalır.

3- Halvet odasında yüzü devamlı kibleye dönük şekilde ve abdestli olarak oturmalıdır. Çünkü abdest apaçık bir nurdur.⁶⁷⁸

4- Şer'i bir zaruret olmadıkça zikir dışında sükût halinde olmalıdır. Çünkü gereksiz konuşma ameli siler ve kalpteki nurun gitmesine sebep olur.

5- Abdest ihtiyacı için halvet mekânının dışına çıktığı zaman sadece önüne bakmalı, ihtiyacı olan şeylerin dışında hiçbir şeye bakmamalıdır. Zira tasavvuf ehli fazla yiyip içmeyi hoş görmedikleri gibi, gereksiz olarak sağa sola bakmayı da hoş görmemişlerdir. Bununla beraber gece vakti dışarı çıktığında soğuk havaya karşı kendisini koruması ve zikrine bir hâlel gelmemesi için başını bir örtü veya sargı ile sarmalıdır.⁶⁷⁹

6- Halvetteyken uyku kendisine galip gelinceye kadar uyumamalıdır. Uykunun kendisine galip gelmesinin alameti ise zikir yaparken ne dediğini anlamayacak hale gelinceye kadardır. Mürid bedeninin istirahati için uyumamalıdır. Eğer güç yetirebiliyorsa uzanarak değil oturarak uymalıdır. Çünkü uyku vücutta rehaveti arttırır. Rehavet ise uzuvları canlı ve diri olmaktan uzaklaştırıp yorgun hale getirir, terbiyeden mahrum bırakır ve kalbi bulandırır. Bunun neticesinde de ruhun melekût âlemlerine terakkisi geç olur ve halvetten beklenen netice hâsıl olmaz.⁶⁸⁰

7- Kitap ve sünnetin şartlarına göre kendisine seyr u sülûk yaptıracak olan şeyhine karşı tam bir kalbî rabîta kurmalı ve kendisinden bu işin ilmini tam bir teslimiyet üzere öğrenmelidir. Çünkü şeyhi, müridin Allah Resulü (s.a.v)'e ulaşmasında bir aracı ve bir

⁶⁷⁸ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 33a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 60a.

⁶⁷⁹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 33b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 60b.

⁶⁸⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 34a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 61a.

kapı hükmündedir. Bu noktada şeyh, Allah Resülü (s.a.v)'in halifesi sayılır. Dolayısıyla gerek zahirî, gerekse batinî olarak tam bir teslimiyet ile şeyhine riayet etmesi vaciptir.

8- Halveti müddetince şeyhinden başkasıyla konuşmamalıdır. Çünkü bu durum halveti ifsad eder. Eğer şeyhi kendisine bir hizmetçi tayin etmişse hizmetli ile en fazla dört kelime, duruma göre üç, iki veya bir kelimeyle konuşmalıdır. Çünkü halvet süresi içinde konuşmak halveti bozar ve kulun Allah (c.c) ile olan birlikteliğine zarar verir.⁶⁸¹

9- Halveti boyunca şeyhinden başka halvet kapısını çalan hiç kimseye halvet kapısını açmamalıdır. Şayet kapıyı çalan şeyhi ise eğer güç yetirebilirse Kuran'dan bir ayet ile ona cevap vermelidir. Konuştuğu bu kelimeyle de zikri kastetmelidir.

10- Halveti için belli bir süre tayin etmemeli, nefsinin kırk gün dolduktan sonra halvetten çıkmaya alıştırmamalıdır. Eğer nefsinde halvetten çıkma noktasında bir meyil olur ve mürid de nefsinin buna alıştırsa kırk günü doldu mu halveti biter. Dolayısıyla mürid nefsinin kaldığı yerin kendisi için kıyamete kadar bir kabir olacağını kabul ettirmelidir. Bu da çok ince bir nokta olup ancak kemâlat noktasında belli bir makama gelmiş kişilerin dikkat edeceği bir husustur.⁶⁸²

Semennûdî'ye göre mürid, halvetten çıktıktan sonra üç aşamalı bir yol izlemelidir:

1- Mürid, kendisini tamamen halvete, yani münzevi ve yalnız bir hayata alıştırmamalıdır. Halvetten sonra eş, dost ve yakınlarıyla hayatta kaldığı yerden devam etmeli ve kendisini toplumdan soyutlamamalıdır.

2- Halvetten çıktıktan sonra zikir ve salih amellere devam etmeli, kendisine zikri ve salih ameli yoldaş yapmalı ta ki dünya ve dünyaya ait şeyler kalbine girmesin. Yani halvetteki alışkanlıklarını terk etmemelidir.

3- Hayatının kalan kısmını kendisi için manevî bir halvet kabul etmeli, bir taraftan normal günlük hayatına devam etmeli, diğer taraftan da halvette elde ettiği alışkanlıklarını yaşamalı, dilini zikirle, kalbini de Allah (c.c) ile meşgul etmeye alıştırmalıdır. Bu durumda mürid, sureti ve cismi ile ağyarın içinde ve onlarla beraberken, ruh ve manasıyla da Allah (c.c) ile beraber olmaya başlar. Çünkü halvet

⁶⁸¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 36b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 65a.

⁶⁸² Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 37a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 65b.

insanın kalbini temizlemesi, oraya Allah (c.c) sevgisini yerleştirmesi, dilini zikre, vücudunu da ibadete alıştırması için yapılır.⁶⁸³

Semennûdî'ye göre eğer mürid halvette iken kalbi Allah (c.c) ile beraberse ve çıktıktan sonra da bu hal devam ediyorsa ister halvette olun ister halvetin dışında fark etmez. Çünkü kalbi her yerde Allah (c.c) ile beraber olma duygusuna alışmıştır. Ancak halvette iken kalbi Allah (c.c) ile beraber oluyor, dışarı çıkınca kalbindeki bu duygu değişiyorsa o zaman dışarı çıktıktan sonra amellerine dikkat etmeli, kalbini Allah'tan alıkoyacak şeylerden uzak durmalıdır. Bütün bunlar da müridin himmeti ve Allah'ın tevfiği ile mümkün olur.⁶⁸⁴

Havâtır

Semennûdî, müridin halvette iken kendisine gelecek olan havatırlar hakkında bilgi sahibi olup ona göre davranması için havâtır bahsini müridin halvete girme konusu ile beraber ele almıştır.

Havâtır, lügatte; hatırlama, anma, fikir, insanın içinde duyduğu ses gibi anlamlara gelir. Tasavvuf ıstılahında ise; kalplere gelen hitap manasında bir şeydir. Havâtır bazen Hakk cihetinden, bazen melek, bazen nefis, bazen de şeytanın insanın kalbine bir mana getirmesi ile olur. Havâtır, Hakk cihetinden olursa buna hatır-ı Hakk, Melek cihetinden gelirse buna ilham, nefis cihetinden gelirse buna hevâcis, şeytan cihetinden gelirse buna da vesvese denir.⁶⁸⁵

Sühreverdî, *Avarifü'l-Maarif* adlı eserinde konu ile ilgili hem Kur'ân-ı Kerim'den, hem de hadis-i şeriflerden delil getirmek suretiyle şu bilgileri nakletmektedir:

İbn Mesud Allah Resulü (s.a.v)'den şöyle rivayet etti: "Muhakkak şeytanın ve meleğin insanoğlu üzerinde yönlendirici bir etkisi vardır. Şeytanın etkisi, kötülüğe sevk etmeye ve Hakk'ı yalanlamaya; meleğin etkisi ise hayra sevk etme ve Hakk'ı tasdik etmeye yöneliktir. Gönlünde meleğe ait hayra yönelik te'siri hisseden kimse, bunu Allah'tan bilsin ve Allah'a hamd etsin. Gönlünde kötülük tarafına çekmeye çalışan bir te'sir hisseden kimse de şeytandan ve onun şerrinden Allah'a sığınsın"⁶⁸⁶ buyurdu ve

⁶⁸³ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 37b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 66b.

⁶⁸⁴ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 37b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 67a.

⁶⁸⁵ Kuşeyrî, s. 177.

⁶⁸⁶ Tirmizî, Tefsiru Sureti'l-Bakara, 35.

ardından şu ayeti okudu: “Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size cimriliği telkin eder. Allah (c.c) ise size katından bir mağfîret ve bir lütuf vadeder. Allah (c.c) her şeyi ihata eden ve her şeyi bilendir.”⁶⁸⁷

Bir başka haberde şöyle rivayet edilmiştir: “Şeytan insanoğlunun kalbine gelir. Eğer insan Allah’ı zikrederse geri döner ve gizlenir. Eğer insan Allah’tan gafil olursa insanın kalbini işgal eder, ona vesvese verir ve kötülöklere doğru teşvik etmeye başlar.”⁶⁸⁸

Kur’ân-ı Kerim’de de bu hususla ilgili olarak şöyle buyurulmuştur: “Kim Rahman’ın zikrine karşı kör olursa ona bir şeytanı musallat ederiz; artık o (şeytan), onun (yanından ayrılmaz, ona sürekli olarak kötölökleri telkin eden) arkadaşı olur. O (şeytan) lar onları yoldan çıkardıkları halde bu (zikre karşı kör olanlar) doğru yolda olduklarını sanırlar. Nihâyet (zikr’imize karşı körlük edip yoldan çıkan o adam) bize geldiği zaman (kendisine kötü arkadaşlık yapan şeytana) der ki: "Keşke benimle senin aranda iki doğu (doğu ile batı) arası kadar uzaklık olsaydı da (seni hiç görmeseydim) meğer ne kötü arkadaşmışsın sen.”⁶⁸⁹ Bir başka ayette ise şöyle buyurulmuştur: “Allah’tan korkanlar, kendilerine şeytândan gelen bir vesvese dokunduğu zaman (Allah’ın emir ve yasaklarını) düşünür, hemen (gerçeği) görürler.”⁶⁹⁰ Doğru yola gitmek isteyen mürid bu hususları bilip, gönlünde doğan ve kendisini belli yönlerle çekmek isteyen havâtırı birbirinden ayırt etmek durumundadır.⁶⁹¹

Semennûdî havâtırı şöyle tarif eder: İnsanın zihnine ve kalbine gelen her şeydir. Ona göre insanın zihnine ve kalbine bir gün ve gecede ortalama 1072 havâtır gelir.

Semennûdî’ye göre bu tür havâtırı da beş ana başlık altında toplamak mümkündür:

Birincisi, Allah (c.c) ile beraber olma; buna, “hitap” denir.

İkincisi, melek ile beraber olma; buna, “ilham” denir.

Üçüncüsü, kalbi tefekkür halinde olma; buna “hatif” denir.

⁶⁸⁷ Bakara, 2/268.

⁶⁸⁸ Suyûtî, *el-Camiu’s-Sağîr*, II, 36.

⁶⁸⁹ Zuhurf, 43/36-38.

⁶⁹⁰ A’râf, 7/201.

⁶⁹¹ Havâtır konusunda daha geniş bilgi için bkz. Ebu Hafs Şehabeddin Ömer b. Sühreverdî, *Avârîfî’l-Maarîf, Tasavvufun Esasları*, trc. Hasan Kâmil Yılmaz, İrfan Gündüz. Erkam Yayınları, İstanbul, s. 573-584.

Dördüncüsü, şeytan ile beraber olma; buna “vesvese” denir.

Beşincisi, nefis ile beraber olma buna “hevâcis” yani akla gelen şey denir.

Bunlardan birincisi ve ikincisi insanı Allah’a yaklaştırır. Dört ve beşinci cihetlerden gelen ise içinde muhalefet olan duygulardır.⁶⁹²

Rahmanî havâtırı şeytanî havâtırdan ayıracak temel ayırıcı bazı özellikler:

1- Eğer hatıra gelen şeyden sonra kalbinde manevi bir lezzet hâsıl olursa havâtırı melekten gelen ilham türündendir. Zira melekten gelen havâtır ibadete teşvik içindir.

2- Hatıra gelen şeyler duygularını tahrik ediyorsa, bu havâtır şeytandan olur. Zira şeytan günahları süslü göstermek ister.

3- Bazen de şeytan onu ibadete çağırır. Hem ibadet ve zikri hem de günahı beraber teşvik eder. Bu durumda mürid hatırına gelen şeyin şeytandan mı melekten mi geldiğini karıştırır. Mürid bu durumda şuna dikkat etmelidir; melekten gelen havâtırdan sonra bir sükût ve sükûn hali hâsıl olur. Ancak şeytandan gelen havâtırdan sonra üzüntü meydana gelir.

4- Kalbinin üzerinde bir savlet yani güç ve kuvvet varsa bu durumda şeytan ve nefis ona müdahale edemezler, meleğin de bir itirazı söz konusu olamaz. Bu durumda hatırına gelen şey yani havâtırı Allah’tan gelmiştir. Çünkü Allah (c.c) her şeyiyle kalplerin sahibidir ve kalpler Allah’ın elinde tıpkı zayıf bir avın güçlü bir avcının elinde çaresizliği gibi çaresizdirler.⁶⁹³

Müridin kendisine gelen havâtırla ilgili bilmesi gereken önemli hususlar:

Müellifimize göre müridin havâtırla ilgili bilmesi gereken önemli bazı hususlar da vardır. Eğer mürid havâtırla ilgili kalbe gelen bu hususları bilmezse bu yolda başarılı olamaz. İnsan yaşadığı sürece kalbine devamlı hatıralar geliyor ve gelecektir. Önemli olan kalbe gelen bu şeylerin hangisinin ne anlama geldiğini bilmek ve nerede ne yapılması gerektiğinin bilgisine sahip olmaktır. Semennûdî, eserinde havâtır konusu ile ilgili olarak müridlerin dikkat etmeleri gereken hususları şu şekilde sıralamıştır:

1- Mürid, başlangıçta hayır ve şer cinsinden hatırına gelen her şeyi kalbinden ve kafasından çıkarıp atmalıdır. Kendisini hayallere kaptırmamalıdır. Çünkü hatıra gelen

⁶⁹² Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 34b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Senîyye*, vr, 62a.

⁶⁹³ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 34b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Senîyye*, vr, 62a.

her şey insanın kalbini zikirden uzaklaştırır ve mahrum bırakır. Özellikle tasavvuf yoluna yeni girmiş müridler, kafa ve kalplerine gelen bütün hatıraları terk etmelidirler. Çünkü yola yeni girmiş bir mürid, hatırına gelen şeylerin kendisine zarar ve faydasını veya hangisinin iyi hangisinin kötü olduğunu fark edemez.⁶⁹⁴

2- Halvete yeni başladığı esnasında kendisine gelen havâtır için bu nefsimdendir veya bu şeytandandır veya bu diğer havâtır çeşididir diyemez. Çünkü mürid, henüz kendisine gelen havâtırı birbirinden ayıracak seviyeye gelmemiştir.

3- Bu yolda esas olan müridin kendisine gelen havâtırı tanımasıdır. Yani hangi havâtırın Allah'tan, hangisinin nefisten veya hangisinin şeytandan geldiğini tıpkı olgunlaşmış meyve ile acı ve ham meyveyi birbirinden ayırt eder gibi ayırt edecek seviyeye gelmesidir.

4- Kendisine gelen havâtırın kaynağını yani hangi cihetten geldiğini idrak edemez ve şeyhine yanlış bilgiler verirse, şeyh ile mürid arasında bir irtibatsızlık ve itimatsızlık meydana gelir ve mürid halvetinde başarılı olamaz. Zira bu işin başı sonuna benzer. İşin başı hastalıktır. Sonu ise sıhhat bulmadır. Başlangıçta kalp hastadır. Eğer sahasında uzman bir şeyh onu tedavi ederse sıhhat bulur ve sağlıklı olur. Kalp sağlıklı olursa bu durumda müridin elde edeceği ilahî vâridâtlar ve kalbine gelen havâtır ile müridin hangi havâtırın hangi cihetten geldiğini bilmesi de sıhhatli olur.

6- Kalbine gelen vâridâtları idrak etmesi, hangi havâtırın nerden geldiğini bilmesi hususu şeyh ile mürid arasındaki irtibat ve müridin şeyhine tamamen tabi olmasını netice verir.⁶⁹⁵

7- Kısacası akıl ve kalbine gelen havâtırı bilmesi mürid için önemli hususların başında gelir. Çünkü mürid, ancak bu havâtırı iyi bilirse nefis ve şeytan düşmanlarına karşı halvet süresi boyunca kendisini korumaya çalışır. Özellikle Allah'ın koruması dışında kalanların çokça düşüp kayboldukları bu devirde, bu daha da önemli hale gelmektedir. Ne var ki Allah'ın koruduğu kişiler ne kadar da azalmış.⁶⁹⁶

Kalbe gelen havâtırın anlaşılması için takip edilecek yol:

⁶⁹⁴ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 34a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 61b.

⁶⁹⁵ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 37a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 65b.

⁶⁹⁶ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 36a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 64a.

Semennûdî'ye göre, kişi bazen kendisine gelen havâtırın nerden geldiğini anlamıyor ve bu konuda bir kafa karışıklığı yaşıyor olabilir. Bu durumda şöyle bir yol takip etmelidir:

1- Kendisine gelen havâtır şeriatın terazisi ile tartсын. Eğer kendisine gelen havâtır farz ve nafil cinsinden bir şey ise onu hemen yerine getirsin. Yok, eğer kendisine gelen havâtır haram veya mekruh cinsinden bir şey ise onu hemen terk etsin, kalbinden atsın ve bu konuda nefsinin hevasına karşı çıksın.

2- Kalbe gelen şeyin vâridât mı, yoksa havâtır mı olduğu ise şöyle anlaşılabilir. Kalbe gelen vâridât, şimşek gibidir, görünür sonra aniden kaybolur. Hâlbuki kalbe gelen havâtır vâridâttan daha çok devam eder. Vâridâtın süresi bir an veya bir saattir. Ama havâtır böyle değildir. Havâtırın süresi bazen bir gün veya daha fazla sürebilir. Havâtırın alameti, etkisinin kalpte üç gün devam etmesidir.

3- Kendisine gelen havâtırın nefisten mi yoksa şeytandan mı olduğunu anlamak için de şöyle bir yol takip eder: Hatırına gelen şeyler kalbinde bir üzüntü ve göğsünde bir daralma ve sıkıntı meydana getiriyorsa o zaman havâtırı nefsinden gelen şeylerdir. Çünkü nefis isteklerinde ısrarcı olur ve kolay kolay insanı rahat bırakmaz. Ancak şeytandan gelen havâtırda durum böyle değildir. Şeytan, seni bir günah işlemeye çağırır, sen o işi yapmamak suretiyle ona muhalefet edersen bu defa sana başka bir günah işletmek için seni kandırmaya çalışır. Çünkü şeriata muhalif olan bütün davranışlar şeytana göre aynıdır.⁶⁹⁷

Kalbe gelen kötü havâtırdan kurtulmanın yolu:

Semennûdî, kalbe gelen kötü havâtırdan kurtulmanın yolu ile ilgili olarak da şöyle der:

1- Havâtır kendisine hücum edip kendisini Rabbine ibadetten alıkoyduğunda evvela temizlik için abdest tazeler.

2- Eğer havâtır kalbinden gitmezse bu defa yüksek sesle zikir yapmaya başlar ve yavaş yavaş sesini azaltarak kalbinden havâtırı atmaya çalışır.

3- Bu da fayda vermeze şeyhinin himmetine teveccüh eder ve şeyhinden himmet ister.

⁶⁹⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 35a.

4- Eğer himmetten sonra havâtır gider tekrar geri gelirse bu defa elini göğsüne koyup yedi defa “Sübhone’l-Meliku’l-Kuddûsu’l-Faalu’l-Hallâku” diye dua eder. Sonra da şu ayeti okur: “ O dilerse sizi ortadan kaldırır ve yepyeni bir halk getirir. Bu, Allah’a güç değildir.”⁶⁹⁸ Denildi ki vesveseden sonra üç veya yedi defa salâvat getirmek faydalıdır.⁶⁹⁹

Kalbe gelen havâtır karşısında Allah’a ait bazı isimlerle dua etmek:

1- Kalbi, havâtırın istilasına karşı korumak için abdest almalı ve “Ya Kadir” ismi celili ile zikir yapmalı.

2- Eğer halvete giren kişinin bedeninde bir halsizlik olur da kendisini zayıf ve güçsüz hissederse bir duş alsın ve peşinden yedi defa “Ya Kavî” ismi celili ile zikir yapsın. Şüphesiz Allah Teâlâ kendisine hem zahiri hem de batini güç verecektir.

3- Eğer halvete giren kişi kendisinde açlık hali, şüphe hali veya havâtırın düzensizliğinden dolayı bir kafa karışıklığı hali yaşıyorsa abdest alıp yedi defa “Ya Emin” , yedi defa da “Ya Hadî” ismi celillerini zikretsın. Şüphesiz Allah (c.c), açlığını giderecek, havâtır düzensizlikten çıkıp düzenli ve anlamlı hale gelecek, içinde bulunduğu zaman dilimi de şüphelerden uzak, daha saf ve duru hale gelecektir.⁷⁰⁰

2.3.5. Mücâhede

Mücâhede, takat, güç, kuvvet, zahmet, zorluk ve güçlük gibi anlamlara gelir. İnsana sıkıntı veya keder veren şey anlamında da kullanılmıştır. Mücâhede, düşmana karşı savunma yaparken bütün takatini, gücünü, kuvvetini veya mecâlini sarf etmektir. Düşman üç çeşittir: Birincisi, görünürdeki düşmana karşı bütün gücünü kullanmak; İkincisi, şeytana karşı bütün gücünü kullanmak; Üçüncüsü, nefesine karşı bütün gücünü kullanmaktır. Dolayısıyla nefisle mücâhede, nefsin bir konuda bütün takatini, gücünü, kuvvetini veya mecalini sarf edip ya da tüketip meşakkate, zahmete, zorluğa veya güçlüğü katlanması anlamına gelir.⁷⁰¹

Mücâhede, nefsin, Hakk'ın rızasını kazanmak yolunda harcanmasına denmiştir. Arif bu yolda halka, dünyaya ve içindekilere iltifat etmez. O, sadece Allah'la beraber

⁶⁹⁸ İbrahim, 14/19–20.

⁶⁹⁹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 36a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 64b.

⁷⁰⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 36b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 64b.

⁷⁰¹ İsfahânî, s. 348,349.

bulunmayı sürdürür. Bu, insanlar arasında çok az bulunan yüce bir makamdır. Mücâhedenin, takva sahibi olmak, istikamet üzere bulunmak, keşf ve ilhama ulaşmak gibi, çeşitli amaçlarla yapıldığı kaydedilirse de, doğrusu mücâhedenin Allah (c.c) rızası için olmasıdır. Zira kulun Allah'a ulaşmak üzere yaptığı her şey, araçtır. Takva ve istikamet de buna dâhildir.⁷⁰²

Nefisle mücâheden maksat nefsin ahlakını güzelleştirmek için nefsi tezkiye etmek ve arındırmaktır. Zira nefis kendisine kötü hasletleri yol edinmek ister. Kul ise iyi ve güzel hasletlere sahip olmak zorundadır. Bu yüzden nefis, tabiatında bulunan kötü hasletlerden dolayı her şeye muhalefet eder. Kul ise onunla mücâhede etmek suretiyle nefse karşı çıkar. Şimdi kim nefsin arzu ve isteklerine uyarsa o kişi kötülükte nefsine yardım etmiş ve onun günahlarına ortak olmuş olur. Zira nefis kendisine uyanı helâka götürür. Ona yardım etmek hevasına uyup düşmana yardım etmektir. Kim de nefsinin kötü hasletlerden temizleyip, onu övülen sıfatlarla donatırsa o kişi de nefsinin şerrinden emin olmuş olur. Zira sufilere göre insan ancak nefsiyle mücâhede etmek suretiyle şeytana galip gelebilir.⁷⁰³

Semennûdî'ye göre mücâhede, şer'an meşru olan amellerle nefsi meşgul edip yorgun hale getirmektir. Mücâhede, nefse alışkanlık ve adetlerini terk ettirip kendisine meşakkatli gelecek işleri yaptırmaktır. Bu yüzden tasavvuf ehli tarikata yeni girmiş bir müridin evvela mücâhede ile işe başlaması gerektiği konusunda icma etmişlerdir. Yine icma etmişler ki kim mücâhede yapmadan tarikatı isterse şüphesiz muhal olan bir şeyi istemiş demektir. Tarikat yoluna giren kişi işin başında mücâhede yoluyla yakıcı bir başlangıç yapmazsa aydınlık bir sonuca ulaşamaz. Dolayısıyla başlangıçta müritten nefsinin kötülüklerden arındırıp duru bir hale getirmeye çalışması ve kalbini de evhamdan, ağyardan ve kötü düşüncelerden temizlemesi istenir.⁷⁰⁴

2.3.6. Nefsin Tasfiye ve Tahliyesi

Müellifimize göre nefsin tasfiye ve tahliyesi, müridin kendisini bütün kötülüklerden arındırıp, nefsinin her türlü heva ve hevesini terk etmesidir. İnsanın tarikat yolunda mücâhede edip nefsinin tasfiye ve tahliye etmesi de iki şey ile

⁷⁰² Cebecioğlu, s. 448.

⁷⁰³ Cadullah, s. 187.

⁷⁰⁴ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 38b; Semennûdî, *Âdâbu's-Senîyye*, vr, 72a.

mümkündür. Birisi zikir, diğeri de fikirdir. Zikir ile nurlar ortaya çıkar ve kederler kaybolur. Fikir ile de kul içinde bulunduğu hâli bilir, ümitlerini ona yönlendirir ve kendisine faydalı olmayan şeyleri terk eder.⁷⁰⁵

Nefsin tasfiye ve tahliyesi sırasıyla önce insanın aklında, fikrinde, kalbinde, ruhunda ve bir de el, ayak, göz, kulak gibi zahirî olan duyu organlarında gerçekleşen bir durumdur. Bu iki kavram aynı zamanda kinayeli olarak tathir (temizleme-arıtma) ile takdis (yüceltme) kavramlarının yerine de kullanılırlar. Buna göre:

Aklın temizlenmesi: Müridin, aklının mevcudattaki hiçbir varlık ile meşgul olmaması, kendisini Rahman ile meşgul olmaktan alıkoyacak hiçbir şeyi aklından geçirmemesidir. Eğer mürid ibadet vakti içinde boyun eğmiş olarak Allah’a ibadetle meşgul olursa onun bu mücâhedesine karşılık kendisine sevapların en büyüğü verilecektir.⁷⁰⁶

Kalbin temizlenmesi: Müridin, kalbine Allah’tan başka hiçbir şeyin girmesine müsaade etmemesidir. Çünkü insanın kalbi Allah’ın evidir. Dolayısıyla insan kalbinin dünya ile alakasını kesip onu duru ve temiz bir hale getirmelidir.

Ruhun temizlenmesi: Müridin, tarikat yolunda mesafe kat ederken elde etmiş olduğu feyiz ve fütûhatlara takılıp kalmadan, kendi varlığından yani beşerî ve nefsanî duygulardan tamamen sıyrılıp gerçek manada Allah’a kulluğu gerçekleştirmesidir.

Sırrın temizlenmesi: Müridin, Allah’tan başka hiçbir şeyi müşâhede etmemesi, gördüğü her şeyde Allah’ı müşâhede edip O’nda fani olması, el, ayak, göz, kulak gibi zahirî duyu organlarının ilahî feyizlerden akan parlak sularla yıkanmasıdır. Kulağın temizlenmesi, müridin, Allah’tan gelen şeylerin dışında hiçbir şey duymamasıdır. Gözün temizlenmesi, müridin gözünün Allah’a ait isim ve sıfatların tecellisinden başka hiçbir şeyi müşâhede etmemesidir. Burnun temizlenmesi, müridin burnunun her şeyde Allah’a ait güzel kokular almasıdır.⁷⁰⁷

Semennûdî’ye göre Allah Resulü (s.a.v)’in “Nefsini bilen Rabbini bilir”⁷⁰⁸ hadisinde geçen nefsi bilmenin yolu ancak mücâhede ile mümkün olur. Nefsin tahliye ve tasfiyesi de nefisle mücâhede çeşitlerindendir. Dolayısıyla mücâhedesiz olmayanın

⁷⁰⁵ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 38b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 72b.

⁷⁰⁶ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 38b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 73a.

⁷⁰⁷ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 38b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 73a.

⁷⁰⁸ Aclûnî, II, 262.

müşâhadesi olmaz. Kim dışını mücâhede ile süslerse Allah (c.c) da o kişinin içini müşâhede ile süsler. Kim bu işe mücâhede ile başlamazsa tarikattan hiçbir feyiz alamaz. Zira tarikat üç esas üzerine bina edilmiştir. Birincisi, aç kalmadıkça yememektir. İkincisi, mecbur kalmadıkça uyumamaktır. Üçüncüsü ise mecbur kalmadıkça konuşmamaktır.⁷⁰⁹

Müellifimiz, nefis ile mücâhede edip onu tedavi etmenin şeytan ile uğraşmaktan daha zor olduğunu belirterek şöyle der: Şunu bil ki nefis ile mücâhede edip onu tedavi etmek şeytan ile uğraşmaktan daha zordur. Çünkü nefis insanın bir parçasıdır ve onsuz olmak mümkün değildir. Nefis şeytanın oltası ve tuzağıdır. Şeytan ise dış düşmandır. Hâlbuki nefis seninle beraber bedeninde taşıdığın bir iç düşmandır. Eğer hırsız evin içinden olursa sen ne kadar tedbir alıp onu engellemeye çalışırsan çalış harici hırsızın aksine hilesi ve zararı daha çok olur. Bir de şeytan iğrenç ve menfur bir düşmandır. Hâlbuki nefis sevilen bir düşmandır. Bilirsin ki seven sevdiğinin ayıplarını görmez, kusurları karşısında ise kör olur. Dolayısıyla insan nefsindeki çirkin ve hoş görülme-yen bir şeyi güzel gördüğünde bela ve musibetlere düşmeyene kadar bunun nefisten geldiğini anlamaz.⁷¹⁰

Semennûdî, insanın imtihan olacağı dört meşakkatli husus olduğunu belirterek şöyle devam eder: Şunu bil ki insanın imtihan olacağı dört meşakkatli husus vardır. Bunlar da sırasıyla; iblis, dünya, nefis ve insanın hevası yani nefsin isteklerine boyun eğmesidir. İşte bunlar düşman olursa kurtuluş nasıl mümkün olur. İblis insanı tehlikeli yollara sürükler. İnsana bütün bela ve sıkıntılı işleri nefsi emreder. Hevası da devamlı bunların peşinden koşmayı emreder. Dünya da aldaticı güzellikleriyle insanı peşinden koşturup kandırmaya çalışır. Bunların şer dediğimiz askerleri ise insanı çepeçevre kuşatırlar. İşte bu bela ve musibetler karşısında insan ne kadar hazırlıklıdır.⁷¹¹

Semennûdî'ye göre nefis inatçı bir hayvana benzer, onu ancak gemlersen yola getirirsin. Dolayısıyla nefis ancak şu üç şey ile gemlenir, boyun eğer ve itaat eder: Birincisi, nefsin şehvî duygularına gem vurup ona mani olmaktır. Çünkü inatçı hayvan ancak yiyeceği az olduğu zaman uslu durur ve yumuşak başlı olur. İkincisi, nefse ağır gelecek ibadetler yüklemektir. Çünkü inatçı hayvan yiyeceği az, yükü de ağır olduğunda

⁷⁰⁹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 39a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 73b.

⁷¹⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 39b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 73b.

⁷¹¹ Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 74a.

zayıf kalır ve ancak bu durumda boyun eğerek itaat eder. Üçüncüsü, nefse itaat ettirip boyun eğdirmek için Allah'tan yardım istemek lazımdır.⁷¹² Çünkü Allah Teâlâ Yusuf suresinde Hz. Yusuf'un lisanıyla şöyle buyurdu: “Doğrusu, ben nefsimi temize çıkarmam. Çünkü Rabbimin merhamet edip korudukları hariç, nefis daima fenalığı ister, kötülüğe sevk eder. Doğrusu Rabbim gafurdur, rahimdir. (affi ve merhameti boldur).”⁷¹³

Semennûdî'ye göre mürid, nefsine namaz, oruç ve alışkanlıklarını terk etme gibi yerine getirilmesi nefse ağır gelen meşakkatli amelleri yaptırmalıdır. Daha sonra bu amelleri gittikçe ağırlaştırmalı ta ki nefis artık ibadetten kaçamayacak hale gelsin, ibadeti ağır görmesin, aksine ibadeti terk ettiği zaman rahatsız olacak duruma gelsin. Unutma ki insan nefsinin neye alıştırsa nefis de ona alışır ve onu ister. İnsan nefsinin isteklerine karşı çıkarsa nefis sabreder ve buna alışmaya başlar. Eğer onu şehvetleriyle baş başa bırakırsa bu defa da insanı yoldan çıkarır ve helâk eder.⁷¹⁴

2.4. MÜRİDİ KEMÂLATA ULAŞTIRAN HASLETLER

Çalışmamızda, müridi kemâlata ulaştıran hasletlerle ilgili sıralamayı müellifimizin eserinde bu hasletleri ele alırken yaptığı sıralamaya uygun olarak yaptık.

2.4.1. Hüzün

Hüzün, Allah'a giden yolda kulun kaçırdığı kemâller ile bunu ortaya çıkaran sebepler ve bunu elde etmek için yapılan hazırlıktır.⁷¹⁵

Mutasavvıflar, hüzün meselesini dünyevî imkânlarla önem vermediği için bunların yokluğundan veya elden gitmesinden dolayı üzülmeye olarak ele almamışlar. Aksine meseleyi sâlikin Allah (c.c) ile ilişkisi açısından ele almış, bu suretle hüzün terimini “dünyevî veya nefsânî bağlar yüzünden Allah'a yakınlaşamayan, O'nunla ünsiyet kuramayan sâlikin bu ayrılıktan duyduğu acı ve keder” anlamına gelecek bir konumda kullanmışlar.⁷¹⁶

⁷¹² Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 40a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 75a.

⁷¹³ Yusuf, 12/53.

⁷¹⁴ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 40a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 75a.

⁷¹⁵ Abdürrezzak Kâşânî, *Letâifu'l-Âlam fi İşarâtı Ehli'l-Îlham Tasavvuf Sözlüğü*, Çev: Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 203.

⁷¹⁶ Mustafa Çağrı, “Hüzün”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1999, XIX, 74.

Semennûdî ise hüznün için şöyle der: Tarikatın esaslarından bir tanesi de Allah (c.c) için hüznü olmaktadır. Hüzn, kalbi gaflet vadisinde boğulmaktan alıkoymaktır. Hüzn sahibi kişinin hüznü devam ettiği sürece o kişi Allah (c.c) yolunda mesafe kat etmeye devam eder. Çünkü Cenab-ı Hakk hüznü olan her kalbi sever. Böyle bir kalp de sahibini Allah'a yaklaştırır.⁷¹⁷

2.4.2. Havf/Korku

Havf veya korku, varsayılan veya şüphelenilen, ya da bilinen ve hakkında bilgi sahibi olunan bir işareten hareketle nahoş, kötü, fena ya da iğrenç bir şeyin vuku bulacağını beklemek anlamına gelir. Korku, hem dünyevî hem de uhrevî işler ve meselelerle ilgili kullanılır. Bu anlamda Allah'tan korkma kastedildiğinde hemen akla gelen şey, içte, yürekte aslana karşı bir korku duyma gibi bir korku kastedilmez. Bilakis bununla kastedilen yalnızca günahlardan dolayı kendini geri çekip sakınıp, uzak durup itaatleri gerçekleştirmenin peşine düşme ve bunun yollarını aramadır.⁷¹⁸

Korku veya havf kavramı Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette geçmektedir. Bunların bir kısmı dünyevî korku ve kaygıları, diğer bir kısmı ise Allah (c.c) korkusu, azap korkusu, âhiret kaygısı, günah işleme endişesi gibi dinî kaygıları ifade etmektedir.⁷¹⁹

Semennûdî'ye göre korku, kulun kalbinin Allah'ın azamet ve kudreti karşısında ürpermesidir. Zira korku imanın şartlarından biridir. Bu yüzden Allah (c.c) korkusu bir kalbe girdiğinde o kalbi yerle bir eder. Allah Teâla şöyle buyurdu: "İşte o şeytan, ancak kendi dostlarını korkutur. Şu halde, eğer iman etmiş kimseler iseniz onlardan korkmayın, benden korkun."⁷²⁰

Müellifimize göre kulun kalbinin Allah'ın azamet ve kudreti karşısında ürpermesi anlamındaki bir korku üç şekilde tezahür eder:

1- Allah'ın (inkârcı ve günahkâr) kullarına olan azabından dolayı Allah'tan korkma. Bu da iki şekilde olur. Birincisi, Allah'ın mutlak iktidar sahibi olmasından dolayı Allah'tan korkma; İkincisi, yaptığı amellerin Allah (c.c) nezdinde makbul olmayacağından dolayı Allah'tan korkma. Kalbinde bu şekilde bir Allah (c.c) korkusu

⁷¹⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 40b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 75b.

⁷¹⁸ İsfahânî, s. 524, 525; Kaya, 150-154.

⁷¹⁹ Mustafa Kara, "Havf", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1997, XVI, 528.

⁷²⁰ Âli İmrân, 3/175.

olan bir kişi Mevlâsının rızasının olmadığı hiçbir Şeye adımını atmaz. Adamın biri bir sũfiye bize ne oluyor ki etrafta Allah'tan korkan kimse göremiyoruz dedi. Sũfi Şöyle cevap verdi: Eğer sen gerçek manada Allah'tan korksaydın Allah'tan korkanları görürdün.

2- Kötü akıbetten ve sonunun ne olacağını bilememe halinden korkma.

4- Geçmişinde bilmeden işlediği günahlarının akıbetinden dolayı korkma.⁷²¹

2.4.3. Recâ/Ümit

Sözlükte “ümit, emel, beklenti, istek” gibi anlamlara gelen recâ, kuyu, gök ve benzeri Şeylerin kenarına denir. Recâ, aynı zamanda içinde bir sevinç ve mutluluğun olduğu Şeyin meydana gelmesini gerektiren zaman anlamında da kullanılır. Devenin yavrulama zamanı yaklaştı dendiğinde bu sözün asıl anlamı şudur: Deve, sahibine yavrulama zamanının yaklaştığının ümidini vermektedir, yani ümit etmenin verdiği iç açıcılığıdır.⁷²²

Tasavvufta ise recâ, kulun ilâhî rahmetin genişliğine bakması, Rabbinin lütfunu kendine yakın hissetmesi, sonucun iyi olacağını düşünüp sevinmesi, celâli, cemal gözüyle görmesi şeklinde tanımlanmıştır. Recânın rağbet, muhabbet, temenni, emn, havf, yeis gibi dinî ve tasavufî kavramlarla da ilişkisi vardır.⁷²³

Sũfiler, recânın çeşitli şekillerinden bahsetmişlerdir. Birincisi, Allah'ın rahmeti ve sevabından ümitvar olma halidir. Bu durum hayırlı ve güzel iş yapanların Allah'tan sevap beklemesidir. İkincisi, Allah'ın rahmetinin genişliğinden ümitvar olma halidir. Üçüncüsü ise recâ'da tahkike ulaşmış ve Allah'tan başkasından bir Şey beklemeyen kimselerin ulaştığı recâ halidir.⁷²⁴

Müellifimize göre recâ, müridin, kendisine yakın olmak için Allah'ın emirlerini yerine getirmesidir.⁷²⁵

Semennûdî, recâyı üç kısma ayırır:

⁷²¹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 40b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 77b.

⁷²² İsfahânî, s. 605.

⁷²³ Uludağ, “Recâ” *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2007, XXXIV, 502; Kaya, s. 143.

⁷²⁴ Serrâc, s. 60.

⁷²⁵ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 40b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 77b.

1- Şefaât için recâ: Recânın bu kısmı şu şekilde olur. Kişi hayatını israf içinde ve boş şeylerle geçirdiğinden ve amellerinin de az olmasından dolayı, kendisinin de Hz. Peygamber (s.a.v) ve diğer salih kulların şefaât edeceği kişilerin içine girme isteğinden dolayı şefaât recâsıdır. Bu çeşit recânın şer'i dayanağı da şu ayeti kerimedir: Allah Teâla şöyle buyurdu: “Pek yakında Rabbin sana hoşnut olacağın şeyleri verecek ve sen de razı olacaksın”⁷²⁶ Allah Resulü (s.a.v) de ümmetinden hiç kimsenin ateşe atılmasına razı olmaz. Hz. Ali şöyle dedi: Şüphesiz bu ayet Kur’ân’da recânın en yüksek derecede ifade edildiği ayettir. Bütün müminler Hz. Peygamber (s.a.v)’in şefaatine nail olma konusunda recâ içindedirler. Ancak bu şefaati hak etmek için Allah’a, Hz. Peygamber (s.a.v)’e ve ahirete sağlam bir iman ile iman etmeleri ve Allah’ın emir ve yasaklarını yerine getirmeleri lazımdır.⁷²⁷

2- Amellerin kabul edilmesi hususunda recâ: Bunun şartı, kulun kendisini gurur, kendini beğenmişlik ve riya gibi gizli şirk sayılan hususlardan arındırıp, kendisine sevap kazandırıp derecesini yükseltecek amellerle uğraşmasına bağlıdır. Kur’ân’daki şu ayeti kerime bu hususa işaret etmektedir: “Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve Rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın.”⁷²⁸

3- Allah’ın rahmetine karşı recâ: Bu tür bir recâ Allah’ın sonsuz rahmet ve cömertliği karşısında kulun recâ sahibi olmasıdır.⁷²⁹ Allah Teâla şöyle buyurdu: “Rahmetim her şeyi kuşatmıştır.”⁷³⁰

2.4.4. Verâ

Sözlükte “sakınmak, kaçınmak, çekinmek” anlamlarına gelen verâ kelimesi, terim olarak “haram ve günah olup olmadığı şüpheli hususlardan özenle kaçınıp helâl ve mubahların bir kısmından feragat etmek” anlamında kullanılır. Bu sebeple verâ, takvânın ileri ve özel bir şekli kabul edilir. Takvâ mahzurlu olanı, verâ ise helâl olması şüpheli olanı terk etmektir.⁷³¹

⁷²⁶ Duhâ, 93/5.

⁷²⁷ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 41a; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 78a.

⁷²⁸ Kehf, 18/110.

⁷²⁹ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 41b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 78a.

⁷³⁰ A’râf, 7/156.

⁷³¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 586.

Semennûdî ise verâ'yı beş kısma ayırır. Bunlar da sırasıyla haramlara, mekruhlara, şüpheli şeylere, mubahlara ve bir de ağyara karşı verâ sahibi olmaktır.

Verâ beş kısma ayrılır:

1- Haramlara karşı verâ sahibi olmada dinin selameti vardır. Çünkü bizzat Allah Teâlâ bu haramları yasaklamıştır.

2- Mekruh olan şeylere karşı verâ sahibi olmada dinin hoş görmediği şeylerden korunma vardır.

3- Şüpheli olan şeylere karşı verâ sahibi olmada itibar ve şerefın zedelenmesi ile borca girmeme vardır.

4- Mübah olan şeylere karşı verâ sahibi olma her ne kadar dinen mahzurlu değilse de tarikat ehline göre zaruret hali hariç mubahlardan uzak durmak da vacip sayılmıştır.

5- Ağyara karşı verâ sahibi olma hali ise kalbinde şirk ile ilgili hiçbir şey bırakmamakla birlikte kafa ve kalbinde Allah'tan başka her şeyi terk etme halidir.⁷³²

2.4.5. Takva

Takva, sözlükte bir nesneyi, kendisine eza ve zarar verecek şeylerden korumaktır. Bu fiilin masdarı vikâyedir. Vikâye ise koruma, içine alma demektir. Buna göre takva, nefsi kendisinden korkulan şeyden koruma ve güven içine alma anlamına gelir.⁷³³

Istılahta ise, Allah'a boyun eğerek azabından sakınmak, cezayı gerektiren davranışlardan nefsi uzaklaştırmak, insanın, Allah'tan uzaklaştıracak şeylerden kaçınması gibi anlamlara gelir. Yani takva, dinin bütün hükümlerini eksiksiz ve sürekli olarak titiz bir şekilde uygulamaktır. Dolayısıyla takva, helal, mübah ve şüpheli hususlarda söz konusu olur. Yoksa farzları ifa, haramları terk takva değildir.⁷³⁴

Takvâ kelimesi Kur'an'da on yedi yerde geçer. Klasik müfessirler takvâya ve aynı kökten gelen emir kiplerine genellikle, "Allah'tan korkun" anlamını vermiştir. Takvâ ve ittikâ kelimelerinin içerdiği korku Allah'a duyulan saygıdan kaynaklanır. Böyle bir duygu müminleri kötülükten ve gûnahtan vazgeçirir, iyiliğe ve hayra sevk eder. Takvâ

⁷³² Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 42a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 79b.

⁷³³ İsfahânî, s. 1584.

⁷³⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 508.

ve türevlerinin Kur'ân'da çeşitli vesilelerle ve farklı şekillerde sık sık zikredilmiş olması kavramın İslâm'daki önemini açıkça gösterir.⁷³⁵

Semennûdî'ye göre takva, lügatte az konuşmak demektir. Istılahta ise Allah'ın emirlerini yerine getirmek ve yasakladığı şeylerden sakınmak suretiyle Allah'a itaat etmek demektir.⁷³⁶

2.4.6. Zühd

Zühd, lügatte, isteksizlik, rağbetsizlik, önemsizlik anlamlarına gelir. Az olan şeye de zühd denmiştir. Zâhid ise bir nesneden rağbetini başka tarafa çeviren, ondan imtina eden, elini çeken, vazgeçen, uzak duran veya içtinab eden, onu arzulamayan ve az olan şeye razı olan ve rıza gösteren kişiye denir.⁷³⁷

Zühd kavramı genellikle dünyaya karşı olumsuz tavır ve davranışların bütününi ifade eder. Ancak, Hz. Peygamber (s.a.v) hiçbir zaman zenginliği ve serveti reddetmemiş, ashabına dünyadan tamamıyla el etek çekme anlamındaki ruhbanlığı tavsiye etmemiş, aksine dünyada mal kazanmalarını ve malları hayır yolunda sarf etmelerini emretmiş, zühdü dünyevî ve maddî olan şeyleri elinden değil, gönlünden çıkarma biçiminde tanımlamıştır.⁷³⁸

Sûfîlere göre zühd, insanın bütün mevcudattan yüz çevirip, dünya ve içindeki her şeyden alakasını kesip, nefsin mâsivaya olan bütün arzu ve isteklerinden onu tecrit etmektir. Zira bu anlamda bir zühd, avamı Hakk'a yakınlaştırır, mürid olanları kemâle vasıl kılar, kemâle vasıl olanlar da bu mertebeyi daha düşük bir seviye olarak görmeye başlarlar. Avam, dünya ve içindekileri terk etmekle Hakk'a yakınlaşmaya yol bulur. Müridler de mâsivadan nefsi tecrit etmekle iç bütünlüklerini gerçekleştirmiş olurlar. Ancak zühdün bahsedilen bu çeşidi havass için daha düşük bir mertebedir. Zira Havassın gönlünde Hakk'tan gayrisi için bir değer ve ölçü yoktur. Çünkü havass olanlar, bu dünyaya Hakk'ın nazarıyla nazar ederler. Böyle olunca da dünyanın Allah (c.c) katında bir sinek kanadı kadar dahi değeri yoktur.⁷³⁹

⁷³⁵ Uludağ, "Takva", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2010, XXXIX, 484-486.

⁷³⁶ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 42b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 79b.

⁷³⁷ İsfahânî, s. 674, Kaya, s. 155-160.

⁷³⁸ Semih Ceyhan, "Zühd", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2013, XXXIV, 530-532.

⁷³⁹ Ankaravî, s. 293.

Semennûdî'ye göre zühhd, uzun emellerin peşinde olmamak demektir. Yoksa zühhd, kuru ve bayat yiyecekler yemek veya eski, kaba ve sert elbiseler giymek değildir.⁷⁴⁰ Allah Teâlâ şöyle buyurdu: “De ki dünya zevki ne de olsa azdır, Allah’tan korkanlar için ahiret daha hayırlıdır.”⁷⁴¹

Semennûdî, insanın beş şeye karşı zâhid olması halinde beş şeye de nail olacağını nakleder:

Birincisi, İnsanların ellerindeki şeylere karşı zahit ol insanlar seni sevsin. İkincisi, dünyaya karşı zahit ol Allah (c.c) seni sevsin. Üçüncüsü, söz, fiil ve davranışlarında zâhid ol, ilim ve amelde mesafe ketedesin. Dördüncüsü, ilahî bir takım vâridâta mazhar olduğun zaman makam, tasarruf ve kerâmetlere karşı zâhid ol ki mertebe kat edesin. Beşincisi, Allah’tan başka her şeye karşı zâhid ol ki Allah’ı bulasın.⁷⁴²

Bu izahlardan da anlaşıldığı gibi zühhd, nimetlerden yüz çevirmek, kuru ekmekle yetinmek ya da bedene eziyet etmek değildir. Aksine zühhd, harama gitmemek, haram kazançlardan yüz çevirmek, helâl olan şeylere karşı ise fazla düşkün olmamak, hırslı ve bencil davranmamak demektir.

2.4.7. Sabır

Sabır, dayanma ve tahammül göstermenin yanında, akıl ve şeriatın gerektirdiği şeylere nefsi vakfetmek, hasretmek, musibet anında kendini tutmak, harp esnasında cesur olmak, güç ve sıkıntılı anlarda gönül ferahlığı ve sözü gizleme gibi anlamlara gelir. Sabır, başa gelen musibetlerden dolayı Allah’tan başka kimseye şikâyetçi olmamak, başkasına yalvarıp yakınmamak demektir. Kul karşılaştığı sıkıntı ve belaların verdiği üzüntüyü yalnızca Allah’a arz eder ve O’nun inayetini ister.⁷⁴³

Sabır kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de beş ayette geçer, ayrıca 100’e yakın ayette aynı kökten çeşitli isim ve fiiller yer alır. Bu ayetlerde genellikle sabrın önemi üzerinde durulmakta, sabırlı davrananlar yüceltilmekte ve onlara verilecek mükâfatlar anlatılmaktadır. Kur’ân’da bildirildiğine göre Allah (c.c), insanları korku, açlık, yoksulluk, yakınların ölümü, ürün kaybı gibi musibetlerle imtihan eder. Bu musibetleri

⁷⁴⁰ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 42b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 80a.

⁷⁴¹ Nisâ, 4 / 77

⁷⁴² Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 42b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 80a.

⁷⁴³ İsfahânî, s. 839-840; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 302; Kaya, s. 124-133.

sabırla karşılayanların ve Allah’a teslimiyet gösterenlerin Rablerinin lütfuna, rahmetine ve ebedî kurtuluşa erecekleri müjdelendir.⁷⁴⁴

Sabır, bütün makamları, halleri, ahlakları ve amelleri içerir. Çünkü bütün bunlar ancak nefsi şükretmeye yönlendirmek ve onu düzeltmenin güçlüğüne katlanmak ve alıştırmak için zorlamayla gerçekleşir. O halde hiçbir şey sabrın dışında değildir. Çünkü sabır, hüküm itibarıyla makamların en geneli, etki olarak huyların en kapsamlısıdır. Bu yüzden sabır olmaksızın hiçbir şey tamamlanmaz.⁷⁴⁵

Sûfiler ve âlimler belâya sabretmenin mi yoksa nimete şükretmenin mi daha faziletli olduğu konusunda da farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Ulemâ şükürün sabırdan daha faziletli olduğunu kabul ederken mutasavvıfların çoğunluğu sabrı daha üstün görmüştür. Sabrın fazilet bakımından en alt derecesi, içinde bulunduğu güç durumdan memnun olmasa da şikâyet etmemek, bundan daha faziletlisi içinde bulunduğu duruma razı olmak, ondan da faziletlisi belâya şükretmektir.⁷⁴⁶

Semennûdî’ye göre sabır, belâ ve musibetlere karşı nefsin sığınağı ve aynı zamanda Allah’tan gelen şeylere karşı da nefsi şikâyetçi olmaktan alıkoymaktır.⁷⁴⁷

Semennûdî, sabrı üç kısma ayırır:

1- Birinci kısmı dinin yasaklamış olduğu hususlarda sabırlı olmaktır. Bu da dinin yasaklarına karşı nefsin hâkim olma, gizli ve açık bütün bela ve musibetlere karşı sabır gösterip hiç kimseye şekvada bulunmamadır. Ancak tarikata mensup bir mürid karşılaştığı sıkıntıları şeyhine anlatabilir. Bu durum onun sabrına zarar vermez. Çünkü şeyhi onun gizli ve açık bütün hal ve hareketlerini ıslah etme konusunda kendisine yardımcı oluyor. Şüphesiz Allah dostları başlarına gelen her türlü bela ve musibetlere karşı sevinir, hiçbir zaman şekva etmezler. Şüphesiz kim ibadet ve kulluk yolunu tutar ahiret yurdunu isterse belaları artar, sıkıntıları çoğalır. Kim mertebe olarak Allah’a yakın olursa dünyevî musibetler onu daha çok bulur ve sıkıntıları daha şiddetli olur.⁷⁴⁸

⁷⁴⁴ Mustafa Çağrı, “Sabır”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2008, XXXV, 337-339.

⁷⁴⁵ Kâşânî, s. 326.

⁷⁴⁶ Çağrı, “Sabır”, s. 337-339.

⁷⁴⁷ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 42b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 80a.

⁷⁴⁸ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 43a; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 81b.

2- İkinci kısmı, müridin kendi şeyhi hariç bütün insanlardan uzak durmak suretiyle uzlet ve halvet haline sabretmektir.⁷⁴⁹

3- Üçüncü kısmı ise, müridi Allah (c.c) ile beraber olma hali olan “Cem’iyyet” halinden alıkoyacak her türlü havâtırdan uzak olup yalnızca Allah (c.c) ile beraberlik haline sabırdır. Bu sabırdan kasıt müridin kendisini ağıyardan tamamen tecrit edip, onun etkisinden kurtulması, bunun yerine Allah (c.c) ile beraber olup her an O’nun azamet ve kudretinin tecellilerini temaşa etmesidir. Sâlikin, yalnızlık duygusundan kurtulup, üns makamına gelip, sabrı lezzete, sıkıntıları rızaya, ‘fark’ hali ‘cem’ haline, ‘cem’ hali ‘fark’ haline dönüşünceye kadar bu hale sabretmesi gerekir.⁷⁵⁰

Kul dünyada yaşadığı sürece hiçbir kusuru ve hatası olmasa bile bela ve sıkıntıların sonu gelmez. Allah (c.c) kulunu sıkıntılarla imtihan ettiği sürece kul, Allah (c.c) katında değerli ve yüce olur. Eğer kul bu bela ve sıkıntılara sabrederse mertebesi daha da yücelir. Yoksa muradına ermiş olamaz ve doğru yolu bulamaz. Aksine bela ve musibetleri birer imtihan olarak görmediğinden dolayı sabretmediği için de bu sıkıntılar onu ibadetten alıkoyar. Dolayısıyla bela ve musibetlerle karşılaştığında sabredip rahat edeceği yerde hep sıkıntılı, kederli, hüznü ve düşünceli olur. Şüphesiz bu da apaçık bir aldanma ve hüsrân olur. Bunun sonucu olarak da kalbinde Allah (c.c) korkusu ve azameti yok olur.”⁷⁵¹

Kim tarikat yolunda mesafe kat etmek isterse şu dört çeşit ölümü göz önünde bulundursun: Birincisi, beyaz ölüm, yani aç kalmaktır. İkincisi, siyah ölüm, yani tarikat yoluna girdi diye insanların o kişiyi eleştirmesidir. Üçüncüsü, yeşil ölüm, yani bela ve musibetlerin peş peşe gelmesidir. Dördüncüsü ise kırmızı ölümdür. Kırmızı ölüm ise nefis ve şeytana muhalefet etmektir. İşte nefis ve şeytana karşı muhalefet edip nefse zor gelecek ağır ameller yükleyip ibadet ve kullukta sabretmek ölümün bu dördüncü kısmına girer. Zira insan ancak nefse ağır gelecek zor ibadetlerle onu yola getirebilir. Umulur ki insan böylece hedeflerine ulaşır ve ilahî rızaya nail olur.⁷⁵²

⁷⁴⁹ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 43b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 82b.

⁷⁵⁰ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 43b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 83a.

⁷⁵¹ Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 43b.

⁷⁵² Semennûdî, *Tuhfetu’s-Sâlikîn*, vr, 43b; Semennûdî, *Âdâbu’s-Seniyye*, vr, 82a.

2.4.8. Şükür

Şükür, nimeti tasavvur ve izhar etmektir. Bu anlamda şükür kelimesinin zıddı, küfür, nankörlük, nimeti unutup örtmektir. Bir görüşe göre de şükür, suyla dolu pınar demektir. Bu anlama göre şükür, kalbin ve dilin nimeti ihsan edenin zikriyle dolması anlamına gelir. Yani kişinin kendine ulaşan nimeti bilmesi ve bunu çeşitli şekillerde açığa vurmasıdır. Bir başka deyişle nimet sahibini bilip onu övmesi demektir.⁷⁵³

Şükür, Allah'ın verdiği nimetlerinin etkisinin, kulun dilinde hamd, kalbinde muhabbet, organlarında ise itaat olarak ortaya çıkmasıdır. Kul, Allah'ın nimetlerini över ve bunu dile getirirse şükretmiş olur. Bir organın şükrü onunla günah değil sevap işlemektir. Hakiki manada kulun şükrü, Allah'ın nimetlerini dili ile ikrar ve kalbi ile tasdik etmesi demektir.⁷⁵⁴

Şükürde üç esas vardır. İlim, hâl ve amel. Âlimlerin şükrü dilde, abidlerin şükrü fiilde, ariflerin şükrü hâldedir. Dolayısıyla şükür, dilin şükrü, beden ve organların şükrü bir de kalbin şükrü şeklinde ortaya çıkar. Bu manada âlimlerin sözden ibaret şükürleri lisanî şükür, abidelerin fiil nev'inden olan şükürleri bedenî şükür, ariflerin bütün hallerinde Allah (c.c) için istikamet üzere bulunmaları kalbî şükürdür.⁷⁵⁵

Bu bağlamda şükre doğruluk, tevazu, hayâ, ahlak, başkasını tercih, cömertlik ve fütüvvet de girer. Çünkü bu nitelikler nimeti itiraf edip, şükrü yapabilmek için zikrettiğimiz özelliklerle nitelenmiş seçkinlerin huylarıdır.⁷⁵⁶

Semennûdî'ye göre şükür, Allah'ın vermiş olduğu nimetleri boynu bükük bir şekilde saygı ve edep dairesi içerisinde itiraf etmektir. Ona göre şükürün hakikati ise şudur: Nimeti verip ihsanda bulunan zatı, vermiş olduğu nimetlerle anmak ve o nimetlere şükretmek suretiyle O'nun ism-i Celilini yüceltmektir.⁷⁵⁷ Semennûdî şükür ile ilgili bu görüşlerine şu ayet-i kerimeyi delil gösterir: Allah Teâlâ şöyle buyurdu: “Eğer şükrederseniz, Nimetlerimi daha da artırırım, ama nankörlük ederseniz haberiniz olsun ki azabım pek şiddetlidir.”⁷⁵⁸

⁷⁵³ İsfahânî, s. 815,816; Kaya, s. 135-142.

⁷⁵⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 503.

⁷⁵⁵ Cebecioğlu, s. 615.

⁷⁵⁶ Kâşânî, s. 315.

⁷⁵⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 44a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 83a.

⁷⁵⁸ İbrahim, 14/7.

2.4.9. Kanaat

Kanaat, ihtiyaç duyulan geçici dünya mallarından ya da varlığından yüz çevirme, az olanı ile yetinme ya da az olanına razı olma anlamında kullanılmıştır. Kanaat, gönlü zengin ve tok gözlü olma, hırslı ve açgözlü olmama demektir. Kanaat, yaşamak için zarurî olan ihtiyaçlar dışında kalan, bütün nefsânî ve hayvanî arzu ve isteklerden uzak durmak, yeme, içme ve çeşitli konularda aşırıya kaçmamak anlamına da gelir.⁷⁵⁹

Kur'ân-ı Kerîm'de birçok âyette kanaatkârlığın önemi üzerinde durulmuş, dünyaya ve mala karşı aşırı düşkünlük yerilmiştir. Hadislerde de gerek kanaat kökünden kelimelerle gerekse başka ifadelerle kanaatkârlığa vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu hadislerde Hz. Peygamber (s.a.v)'in kanaatkârlığı, bir çeşit iffet, tok gözlülük ve gönül zenginliği olarak değerlendirdiği, İslâm'la hidayete kavuşup yeterli miktarda rızka sahip olan ve buna kanaat eden kişiyi övgüyle andığı, kanaatkârlığı şükrün en ileri derecesi saydığı bildirilmektedir.⁷⁶⁰

Semennûdî'ye göre kanaat, mevcut ile iktifa etmektir. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: “Erkek olsun kadın olsun, kim mümin olarak güzel işler yaparsa, elbette ona güzel bir hayat yaşatacak ve onları işledikleri en güzel işleri esas alarak ödüllendirecek, kötülüklerini bağışlayacağız.”⁷⁶¹ Semennûdî bazı müfessirlerin ayette geçen ‘güzel hayattan’ maksadın kanaat olduğunu söylediklerini belirtir.⁷⁶²

Semennûdî, kanaat ile ilgili şöyle bir olay nakleder: Ariflerden birisine, âlimler ilmi öğrenip ezberledikten sonra neden ilim onların kalplerinden çıkıp kayboluyor diye sorulmuş. Arif de şöyle cevap vermiş: açgözlü olmaları, şehvetlerinin peşine düşmeleri ve insanların mallarına göz dikip ihtiyaçlarını insanlardan istemeleri ilmi onların kalbinden çıkarmıştır.⁷⁶³

2.4.10. Tevekkül

Tevekkül, sözlükte güvenme, bel bağlama, kendinden başkasına itimat etme, onu kendi yerine geçirme ve kendine naib ve vekil yapma gibi anlamlara gelir. Bu anlamda

⁷⁵⁹ İsfahânî, s. 1234,1235; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 206; Cebecioğlu, s. 347.

⁷⁶⁰ Mustafa Çağrı, “Kanaat”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2001, XXIV, 289.

⁷⁶¹ Nahl, 16/97.

⁷⁶² Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 44a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 83a.

⁷⁶³ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 44a; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 83b.

tevekkül, falanca kişi için bir işi deruhte ettim üstlendim yani onu kendi yerime vekil yaptım o da benim için bu işi deruhte etti üstlendi. İkincisi ise ona itimad ettim dayandım ve güvendim demektir.⁷⁶⁴

Istılahta ise neticenin hâsıl olması için lüzumlu tedbirler alındıktan ve sebeplere tevessül edildikten sonra tedbir ve tevessülün kifayetini Allah'tan beklemektir.⁷⁶⁵

Sûfiler, tevekkülü anlatırken, sebepleri kesip atıp, tedbiri terk etmekten söz ederken ameli, ibadeti, çalışıp kazanmayı bırakmaktan asla bahsetmemiş, aksine bunların gerekliliğini her zaman vurgulamışlardır. Sûfiler, bunun yanında insanın iradesini kullanmadan her şeyi Allah'tan beklemesini tevekkül diye adlandıran anlayışı da asla kabul etmemişlerdir. Aksine, Allah'a tevekkül ile sebeplere sarılma, tedbir alma arasında zıt bir durumun olmadığını, aksine tevekkülün çalışma ve iş hayatını daha verimli ve bereketli hale getirdiğini söylemişlerdir. Dolayısıyla sûfilere göre tevekkül, Hz. Peygamber (s.a.v)'in hali, çalışıp kazanmak ise sünnetidir. Bu yüzden sûfiler O'nun hali üzere olan sünnetini terk etmezler. Buna göre çalışmayı kötüleyen sünneti kötülemiş, tevekkülü kötüleyen de imanı kötülemiş olur.⁷⁶⁶

Semennûdî'ye göre tevekkül, kulun kendisine düşen görevi yaptıktan sonra müsebbibu'l-esbab olan Allah'a güvenerek sebeplerden yüz çevirmesidir. Bu durumda kul, efendisinin önünde tıpkı gassalın elindeki meyyit gibidir, efendisi onu istediği tarafa çevirir, kulun buna hiçbir itirazı olmaz.⁷⁶⁷

Müellifimiz, bu noktada tevekkülün sebepleriyle beraber ele alınması lazım gelir der. Çünkü ona göre de tevekkülün yeri insanın kalbidir. Kalp, Allah'a güvendikten sonra zahirî hareketler Allah'a karşı kalpte bulunan tevekküle zarar vermez. İnsanın bütün hal, hareket ve işlerinde Allah'a tevekkül etmesi lazımdır. Zira kâinatta cereyan eden her şeyde hüküm ve takdir Allah'ındır. Yüce Allah kulu için bir şeyi takdir etmişse artık orada kulun tercihi söz konusu olamaz. Takdir edilen yerine gelecektir. İnsanı felakete götüren şey insanın sebeplere riayeti terk edip, Allah'ın takdirini unutup,

⁷⁶⁴ İsfahânî, s. 1585; Kaya, s. 163-173.

⁷⁶⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 531.

⁷⁶⁶ Uludağ, "Tevekkül", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2012, XXXI, 3-5.

⁷⁶⁷ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 44b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 83b-84a.

kendisini aşırı derecede rahat hissetmesidir. Hâlbuki insan ancak Allah'ın kendisini uyardığı hususlara riayet etmekle kurtulur.⁷⁶⁸

Semennûdî'ye göre tevekkül, sadece sebeplere riayet etmek veya sebeplere riayet etmeyi terk etmek değil, tevekkül, kâinatta cereyan eden bütün hadiseler ile insanın bütün hal ve hareketlerinde Allah'ın sonsuz azamet ve kudretinin etkisini müşâhede ettiğinden dolayı sebeplere riayet etmektir. Bu yüzden tevekkül, insan kalbinin, kâinatta cereyan eden bütün olaylar ile insanın fiil ve davranışlarının üzerinde Allah'ın sonsuz kudretinin mutlak etkisini görüp bu inanç neticesinde teslimiyet gösterip sükûn bulması, eşya ve hadiseleri müşâhede ederken bu inanç ve bakış açısının dışına çıkmamasıdır.⁷⁶⁹

Tevekkül eden kişi için üç mertebe olduğunu söyleyen Semennûdî'ye göre bu mertebeler de sırasıyla tevekkül, teslimiyet ve tefviz yani kendini tamamen Allah'a verme mertebeleridir. Bu yüzden tevekkül sahibi kişi, Allah'ın va'di karşısında nefsi itminana ulaşmış ve kalbi huzur ve sükûna ermiş kişidir. Teslimiyet sahibi kişi ise, Allah'ın ilmi ile iktifa eder. Tefviz sahibi kişi ise Allah'ın hükmüne razı olur. İşte bu hususlar ehl-i tahkikin tarikat için ortaya koyduğu usullerdir. Mürid için bu usullerin dışında usul ve vusul yoktur. Allah'ın özel bir ikramı dışında Allah'ın huzuruna varmak için bu kapıdan başka kapı da yoktur.⁷⁷⁰

⁷⁶⁸ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 44b; Semennûdî, *Âdâbu's-Seniyye*, vr, 83b, 84a.

⁷⁶⁹ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 44b.

⁷⁷⁰ Semennûdî, *Tuhfetu's-Sâlikîn*, vr, 44b.

SONUÇ

Semennûdî, herhangi bir tarikatın veya şubesinin kurucusu değildir. O, Halvetiyye tarikatının Hifnîyye kolunun kurucusu olan Şemsuddin Muhammed b. Salim el-Hifnî'den tarikat dersi ve akabinde tarikat icazeti almıştır. Ancak onu öne çıkaran husus tasavvuf ve tarikat alanında eser yazacak kadar kendisini yetiştirmiş olması, kendisini tanıyanların da özellikle tarikat yoluna girmek isteyen müritler için bu yolun âdâbı ile ilgili konularda kitap yazmasını talep etmeleridir.

Tasavvuf alanında yazmış olduğu *Âdâbu's-Seniyye* ile *Tuhfetu's-Sâlikîn* adlı eserlerine baktığımız zaman kendisini tanıyanların talepleri üzerine bu eserlerini yazdığını belirtmektedir. Muhtemelen bu talepler, hem tarikat âdâbı ile ilgili konulardaki ihtiyaçtan hem de o dönemde tasavvuf ve tarikat alanında meydana gelen bir kısım yozlaşmalara cevap verme ihtimalinden kaynaklanmıştır. Zaten kendisi de telif sebebinde eserlerini, tarikat ehlinin yoluna girmek isteyenlere bu yolun âdâbı öğretmek, tahkik ehlinin mertebelerine rağbeti olanlara ise bu yolun yolcularının nefis terbiyesi ile ilgili ihtiyaç duydukları konularda onlara yardımcı olmak için yazdığını belirtmektedir.

Semennûdî'ye göre tarikat yoluna girip Allah (c.c)'a ulaşmak isteyen mürid, evvela tevhid sonra da nübüvvet bilgisine sahip olmalıdır. Mürid, kendisine iman ettiği Allah'ı tanımaya çalışmalı, Peygamberlik makamını anlamalı ve Peygamberlerin özellikleri hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Bundan sonra da kâfi miktarda Kur'ân-ı Kerim'i öğrenmelidir. Sonra da günahlarını görmeli, tarikat usullerine uygun şekilde kalbini, kibirden, gururdan, hasetten ve kötü düşüncelerden temizlemelidir.

Mürid bu bilgileri öğrendikten sonra, tarikata giriş olarak kabul edilen intisab sürecini yaşar. Bu süreçte kendisini irşad edip tarikat yolunda kemâlata ulaştıracak bir mürşid bulur ve tevbe edip ona intisab eder. Mürşitten ders alıp ona bey'at ettikten sonra, mürşid müride zikir telkininde bulunur ve böylece tarikat yoluna girmiş olur. Semennûdî, tarikat yoluna giren müride şu tavsiyelerde bulunur: Allah'a tam ve kâmil bir şekilde teslim olmalısın, hem kavî hem de amelî olarak sünnete uymalı ve bunu hayatında uygulamalısın. Farz namazları cemaatle kılmaya dikkat etmeli, insanlardan gelen eziyetlere katlanmalı fakat kimseye eziyet vermemelisin. Helal kazanç peşinde olmalı, riya ve gösterişten uzak durmalı, müslümanlar için faydalı olan şeyleri nefsi ihtiyaçlarına tercih etmelisin. Unutma, bu yolun yolcusu gücünü Allah'a olan

imanından almalı, seherlerde uyanık, kalbi kırık, huşû sahibi, gözü yaşlı, doğruluğa âşık, mütevazı ve nefsiyle uğraşan kişi olmalıdır. Sen, bu hal üzere devam ettiğin sürece Allah seni hidayete erdirir, yoluna ulaştırır ve razı olacağı işlere seni muvaffak kılar. Semennûdî'nin, intisab sonrası bilmesi ve yapması gereken işlerle ilgili olarak müride yaptığı bu nasihatler sadece tarikata girenlerin değil günlük hayatta hemen her Müslümanın uyması ve riayet etmesi gereken prensiplerdir.

Semennûdî, tarikat yoluna giren müride, intisaptan sonra tarikat âdâbı ile ilgili bilmesi gereken hususlarda detaylı bilgiler verir. Müridin, mürşidine, ihvanına ve kendi nefesine karşı âdâbı ile mürşidin müritlerine ve kendi nefesine karşı âdâbını zikreder. Özellikle tarikat eğitiminin belli bir disiplin ve ciddiyetle devam etmesi açısından bu düzeni bozacak müridlerin tarikattan kovulmasına sebep olacak hal ve hareketlerle ilgili önemli kurallardan bahseder. Ona göre mürid olan kişi nasıl ki sevaba nail olmak ve tarikat yolunda mertebe elde etmek için belli kurallara uymak zorundaysa aynen bunu gibi yine sevaba nail olmak ve tarikat yolunda mertebe elde etmek için uzak durup sakınması gereken hususlara da riayet etmelidir.

Bu anlamda mürid, şeyhin yanında bulunan diğer müridler tarafından kötü ahlaklı birisi olması veya onlara karşı kibirli davranmasından dolayı şeyhe şikâyet edilir ve uyarıldığı halde bunu terk etmezse, tarikattan uzaklaştırılır. Hiçbir mazereti ve özürlü olmadığı halde cemaatle kılınan namazlara iştirak etmemesi veyahut taharet ve abdest işini önemsemeyip ihmal etmesi durumunda tarikattan uzaklaştırılır. Kendisinin kötü bir şekilde itham edilmesine sebep olacak şüpheli mekânlarda sıkça oturması veya tarikat yolunda kemâlat mertebesine ulaşmadan kalbini ifsat edecek melâhî (şarkı, türkü ve benzeri şeyleri) çokça dinlemesi durumunda tarikattan uzaklaştırılır. Şeyhi, ailesinin yanında veya halvette olduğunda şeyhinin durumu hakkında casusluk sayılabilecek türden bilgi ve haberleri toplaması durumunda tarikattan uzaklaştırılır. Bu ve buna benzer kurallar eserinde ön plana çıkan önemli hususlardır.

Daha önce ulaşabildiğim eserlerde rastlayamadığım ancak Semennudi'de gördüğüm diğer bir konu ise tekke hizmetlerinde şeyhe yardım edecek birimler ve bu birimlerde görev alan müritlerin edepi ve riayet etmeleri gereken hususlardır. Semennûdî'ye göre tarikat yolunda nefis terbiyesi ve sülûk yapmak isteyen kişi, aynı zamanda hem bir görev, hem de bir çeşit nefsi terbiye metodu olarak tekkede bir takım

yardımcı hizmetlerde bulunmalıdır. Ona göre bu işi yapan kişinin uyması gereken pek çok âdâb vardır. Bunların en önemlisi Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmak için işini ihlas ile yapmak, yaptığı hizmetin amacına ve hizmet rütbesine uygun hareket etmek için son derece mütevazı olmalıdır. Bu hizmeti yaparken de niyeti, kendisini mekruh olan işlerden korumak olmalıdır. Semennûdî, bu hizmetleri yapanların uyması gereken edepleri de; dergâha gelenleri karşılama görevi yapan müridin edepleri, müridlerin içme suyu ve abdest suyu hizmeti ile uğraşan kişinin uyması gereken edepler, sofrayı hazırlayan ve yemekleri dağıtma işi yapan kişinin uyması gereken edepler ile şeyhin en yakınında olan baş hizmetli, şeyhin, müridlere açılan kapısı ve şeyhin halifesi olmaya aday olan kişinin uyması gereken edepler şeklinde dört başlık altında ele alır.

Nefis ile ilgili olarak, hakikatte nefis tek bir tanedir, fakat nefse ait farklı sıfatlardan dolayı nefis bu şekilde yedi kısma ayrılmıştır der. Ona göre bu bir tek nefis ise latife-i Rabbâniyye olarak da isimlendirilen nefis-i natikâdır. Dolayısıyla bu tek nefis ne zaman bir sıfat ile vasıflansa bu vasfından dolayı bu isimlerden birisiyle nitelendirilir. Buna göre de nefsi yedi kısma ayırır ve her bir kısımda nefsin seyri, âlemi, mahalli, hâli, vâridi ve askerleri gibi değişik yönleriyle ilgili bilgiler verir.

Nefis-i mülhime ile ilgili şu tesbiti günümüz tarikat eğitiminde çok önemli bir uyarı niteliğindedir. Sâlik bu makamdayken hali zayıftır. Bu sebepten celal ile cemal arasındaki durumu bilmez. Dolayısıyla bu makamda sâlikin nefsinin hevasına uyup tekrar nefis hapisanesine ve esfel-i safiline düşmesinden korkulur. Böyle durumlarda bazen itikadı bozulur, ibadet ve taatı terk eder. Günah işlemeye başlar. Şayet böyle bir duruma düşer ve itikadı bozulursa, helâk olanlarla beraber kendisi de helâk olur ve müşrik olan kâfirlere iltihak etmiş olur. Burada sâlikin bir üst mertebeye çıkması için şeyhine uyması vaciptir. Keza şeriata uyması (fıkıh kurallarının dışına çıkmaması) bu yolda gerekli olan edebi terk etmemesi, nefsinin evrad ve zikirleri okumaya zorlaması ve nefsinin tarikat yolunun kayıt ve kurallarıyla bağlaması ve bu yolun dışına çıkmasına izin vermemesi de ona vaciptir.

Riyazet konusu ile ilgili olarak tarikat yolunda nefis terbiyesi yapmak isteyen müridin, az yemek, az uyumak, az konuşmak ve halvette kalmak gibi konuları ele alır. Halvette kalma konusunda, müridin, halvete girmeden önce bilmesi ve yapması gereken hususlar hakkında bilgi verir. Bu anlamda halvet mekânının durumu, müridin halvet

esnasında yapacağı ibadetler, halvette iken uyması gereken edepler ve halvetten çıktıktan sonra takip edeceği yol ile ilgili izahlar yapar.

Semennûdî, havatır bahsinde müridin kendisine gelen havâtırla ilgili bilmesi gereken önemli hususlar, Rahmanî havâtır şeytanî havâtırdan ayıracak temel bazı özellikler, kalbe gelen havâtırın anlaşılması için takip edilecek yol, kalbe gelen kötü havâtırdan kurtulmanın yolu ile kalbe gelen havâtır karşısında Allah'a ait bazı isimlerle dua etmek gibi konu başlıklarını ele alır.

Müridi kemâlata ulaştıran hasletler konusunda hüzn ile ilgili söylediği: Hüzün sahibi kişinin hüznü devam ettiği sürece o kişi Allah (c.c) yolunda mesafe kat etmeye devam eder, çünkü Cenab-ı Hakk hüznü olan her kalbi sever, ifadesi önemlidir.

Eserlerinin telif sebebine bakıldığı zaman kendi döneminde meydana gelen bir kısım yozlaşmalara karşı tarikat âdâbı ile ilgili konuları yeniden toparlayıcı bir şekilde ele alarak o dönemde faydalı hizmetlere vesile olmuştur.

KAYNAKLAR

- Abdulkadiroğlu, Abdülkerim, *Halvetiliğin Şâbâniyye Kolu Şeyh Şâbân-ı Veli ve Külliyesi*, Şeyh Şâbân-ı Veli Derneği Yayınları, Kastamonu 1991.
- Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzilü'l-İlbâs Amma İştêhere mine'l-Ehâdis alâ Elsineti'n-Nâs*, I-II, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut 1932.
- _____, *Sebetü'l-Aclûnî*, Süleymaniye Kütüphanesi, (Hafid Efendi) Nu: 000024.
- Algar, Hamid, *Nakşibendilik*, Haz. A. Cüneyd Köksal, İnsan Yayınları, İstanbul 2007.
- Almaz, Hasan, *Bakü'den Anadolu'ya Yansıyan Işık Halveti Pîri Seyyid Yahya Şirvanî Hayatı ve Eserleri*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2007.
- Ankaravî, İsmail Rasûhî, *Minhacü'l-Fukarâ Mevlevî Âdâb ve Erkânı Tasavvuf İstılâhları*, Yayına Hazırlayan: Safî Arpaguş, Vefa Yayınları, İstanbul 2008.
- Askalânî, İbn Hacer, *Sebet bi'l-Kütüb*, Köprülü Kütüphanesi (Fazıl Ahmed Paşa) Nu: 001591.
- Aşkar, Mustafa, *Niyazi-i Mısri ve Tasavvuf Anlayışı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- _____, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- Ateş, Süleyman, *Cüneyd-i Bağdâdî, Hayatı, Eserleri ve Mektupları*, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1969.
- Atiyetullah, Ahmed, *el-Kamûsü'l-İslâmî*, Mektebetü'n-Nehdati'l-Mısriyye, Kahire 1970.
- Aynî, Mehmet Ali, *Tasavvuf Tarihi*, Sadeleştiren, Hüseyin Rahmi Yaranlı, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1991.
- Ayyaşî, Seyyid Ahmed, *Keşfü'l-Hicâb an-Men Telaka fî Maa's-Şeyh et-Ticânî mine'l-Eshab*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1999.
- Bağdatlı, İsmail Paşa, *Hediyeetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, I-II, tashih: İbnülemin Mahmûd Kemal İnal, Avni Aktuç, MEB, Ankara 1955.
- _____, *İzâhü'l-Meknûn fî Zeyl-i ala Keşfi'z-zünûn Esâmiü'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, I-II, tashih, Şerafettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge, MEB, İstanbul 1972.

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l-Buhârî*, I-XII, Tahkik, Muhammed Zuheyr en-Nâsır, Daru'n-Necât, Dımaşk 2001.
- Bûlâkî, Ahmed, *es-Sîrâcu'l-Mûnîr bi's-Şerhi Câmiu's-Sağîr*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hüsnü Paşa Nu: 182.
- Bursalı, Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I-II, haz. Ali Fikri Yavuz, İsmail Özen, Meral Yayınevi, İstanbul 1972.
- Buzeydî, Muhammed b. Ahmed, *el-Âdâbü'l-Marziyye li-Sâliki Tariki's-Sufiyye*, Tahkik, Bessam Muhammed Barud, Dârü'l-Feth, Amman 2001.
- Cadullah, Menal Abdülmün'im, *et-Tasavvuf fî Mısır ve'l-Magrib*, Münşetü'l-Maârif, İskenderiye ts.
- Câmî, Abdurrahman, *Nefahatü'l-Üns Evliya Menkıbeleri*, tercüme ve şerh Lâmiî Çelebi, Hazırlayanlar: Süleyman Uludağ, Mustafa Kara, Marifet Yayınları, İstanbul 1995.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul 2004.
- Cebertî, Abdurrahman, *Târîhu Acâibi'l-Âsâr fî't-Terâcim ve'l-Ahbâr*, I-III, Dârü'l-Faris, Kahire ts.
- Ceyhan, Semih, "Sâviyye", *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 2009.
- Ceylend, Muhammed, "Derdîriyye", *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 1994.
- _____, "Zühd", *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 2013.
- Cilâlî, Abdurrahman, *Târîhu Cezâiri'l-Âmm*, Dârü's-Sekâfe, Beyrut 1980.
- Cündî, Edhem *A'lâmü'l-Edeb ve'l-Fen*, Matbaatü'l-İttihâd, Dımaşk 1958.
- Cündî, Enver, *A'lâmü'd-Da've ve'l-Fikr (A'lâmü'l-Karni'r-Rabi' Aşer el-Hicrî)*, Mektebetü'l-Enclo'l-Mısriyye, Kahire ts.
- Çağrııcı, Mustafa, "Hüzün", *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 1999.
- _____, "Sabır", *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 2008.
- _____, "Kanaat", *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 2001.

- Çelebi, Evliya, *Seyahatnâme*, I-XV, (Çev: Zuhurî Danışman), Zuhurî Danışman Yayınevi, İstanbul 1971.
- Çelik, İsa, *Tasavvufî Düşünce İnan-ı Kâmil*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2010.
- _____, *Vuslata Dâvet Burhânu'l-Arifîn, Miftahu Müşkilati's-Sâdikîn, Âdâbu Tariki'l-Vasilîn*, İnsan Yayınları, İstanbul 2004.
- Çiftçi, Fazıl, *Hazreti Pir Şeyh Şâbân-ı Veli*, Hazreti Pir Şeyh Şâbân-ı Veli Kültür Vakfı Yayınları, Kastamonu 2005.
- Dağıstânî, Ömer Ziyaüddin, *Tasavvuf ve Tarikatlarla İlgili Fetvalar*, trc. İrfan Gündüz, Yakup Çiçek, Seha Neşriyat, Ankara ts.
- De Jong, Frederick, “Mustafa Kemâlledin Bekrî Halvetiyye Geleneğinin Yeniden İhyası ve Islahı,” (Çev: Ramazan Muslu), *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 11, 2005.
- Demirci, Mehmet, “Hakikat”, *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 1997.
- Demircioğlu, Ziya, *Şeyh Şâbân Veli ve Postnişinleri*, Kastamonu Şâbân-ı Veli Derneği, Kastamonu 1990.
- Dımaşkî, Abdürrezzâk b. Hasan b. İbrâhim el-Meydanî, *Hilyetü'l-Beşer fî Târihi Karni's-Salis Aşer*, thk. Muhammed Behced Baytar, Dâru Sadır, Beyrut 1993.
- Dımaşkî, Yusuf b. Musa, *Mu'cemu Matbuati'l-Arabiyye ve'l-Muarrabe*, Matbaatu's-Serkis, Kahire 1928.
- Divâne, Selim, *Burhanü'l-Arifîn ve Necâtü'l-Gâfilin, Ariflerin Delili ve Gafillerin Kurtuluşu*, Haz. Halil Çeltik, Mümine Ceyhan, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.
- Ebu'n-Nasr, Cemil M., *Modern Dünyanın Sûfî Tecrübesi Ticâniyye Tarikatı Örneği*, Çev: Kadir Özköse, Ensar Yayıncılık, Konya 2008.
- _____, *Son Dönem Tasavvuf Akımlarından Ticâniyye ve Tekrûr Hareketi*, Çev: Kadir Özköse, TDV. Yayınevi, Ankara 2000.
- Elger, Ralf, *Mustafa al-Bakri Zur Selbstdarstellung eines Syrischen Gelehrten, Sûfis und Dichters des 18. Jahrhunderts*, EB-Verlag, Hamburg, Germany, 2004.

- Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), İstanbul 1994.
- Ezmî, Ahmed, *et-Tarikatü't-Ticânîyye fî'l-Magrib ve's-Sudani'l-Garbi Hilâli'l-Karni't-Tasi' Aşer el-Miladî*, Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye, Rabat 2000.
- Ferfûr, Muhammed Abdullatif Salih, "Kehhâle, Ömer Rıza", *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 2002.
- _____, *A'lâmu Dimaşk fî Karni'r-Râbi' Aşer el-Hicrî*, Dârü'l-Mellâh, Dimaşk 1987.
- Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhyau Ulumi'd-Din*, I-IV, Tercüme, Sıtkı Güllü, Huzur Yayınevi, İstanbul 2012.
- Görgün, Hilal "Mısır Tarihi", *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 1988.
- Gündoğdu, Cengiz, *Hacı Bektaş-ı Veli Öğretisi ve Takipçileri Hakkında Metodik Yeni Bir Yaklaşım*, Aktif Yayınevi, İstanbul 2007.
- Gündüz, İrfan, "Bekriyye", *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 1992.
- _____, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyaüddin Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı ve Halidiyye Tarikatı*, Seha Neşriyat, İstanbul 1984.
- Gürer, Dilaver, "Mısır'da Tasavvufî Hayat ve Tasavvuf Öğretimi," *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 8, 1998.
- Hacvî, Muhammed b. Hasan, *el-Fikrû's-Sami fî Tarihi Fıkhi'l-İslâmî*, I-IV, El-Mektebetü'l-İlmiyye, Medine 1976.
- Hafâcî, Muhammed Abdülmün'im, *el-Hareketü'l-İlmîyye fî'l-Ezher fî Karneyni't-Tasi' Aşer ve'l-İşrîn*, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türas, Kahire 2007.
- _____, *el-Ezher fî Elfihi'l-Âmm*, Alemü'l-Kütüb, Beyrut 1988.
- Hâmevî, Yakut b. Abdillâh, *Mu'cemü'l-Büldân*, I-VI, thk. Ferdinand Wüstenfeld, Mektebetü'l-Esedi, Tahran, 1965, III, 19.
- Harîrîzâde, Mehmet Kemâleddin, *Tıbyânu Vesâili'l-Hakaik fî Beyâni Selâsili't-Terâik*, I-III, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, Nu: 430.
- Has, İbrahim, *Silsile-i Tarik-i Halvetiyye-i Karabaş el-Kastamonî el-Üsküdarî Şâbâniyye Silsilesi*, haz. Mustafa Tatcı, İstanbul 2008.

- Heymî, Salâh Muhammed, *Fihrisu Mahtutati Dâru'l-Kütübi'z-Zahiriyye Ulumü'l-Kur'âni'l-Kerim*, I-III, Matbuatu Mecmai'l-Lugati'l-Arabiyye, Kütüphane Katalogları el yazmaları (Dâru'l-Kütübi'z-Zahiriyye) Dimaşk, 1984.
- Hocazâde, Ahmed Hilmi, *Ziyaret-i Evliyâ*, Hazırlayan: Selami Şimşek, Buhara Yayınları, İstanbul ts.
- Hucvirî, Ali b. Osman, *Keşfu'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1982.
- Hulvî, Cemaleddin, *Lemezât-ı Hulviyye*, I-II, haz. Mehmet Serhan Tayşı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), İstanbul 1993.
- İbn Mâce, Ebu Abdillâh el-Kazvinî *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, I-X, tercüme ve şerh: Haydar Hatipoğlu, Kahraman Yayınları, İstanbul 1982.
- İsfahânî, Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliya ve Tabakatü'l-Asfiya*, I-X, Matbaatü's-Saade, Kahire 1974.
- İsfahânî, Ragıb, *el-Müfredât, Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, Çev: Yusuf Türker, Pınar Yayınları, İstanbul 2007.
- Kallek, Cengiz, “Hifnî”, *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 1998.
- Kamerü'l-Huda, Şihabuddin Ömer Sühreverdî *Hayatı Eserleri Tarikatı*, İnsan Yayınları, İstanbul 2004.
- Kara, Kerim, “Karabaş Veli”, *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 2001.
- _____, *Karabaş-ı Velî, Hayatı, Fikirleri, Risâleleri*, İnsan yayınları, İstanbul 2003.
- Kara, Mustafa, “Havf”, *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 1997.
- _____, “Marûf Kerhî”, *Hareket Dergisi*, sayı: 16,17, Haziran-Temmuz, 1980.
- _____, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yay., İstanbul 1985.
- Karadaş, Cağfer, “Ebû Necib Sühreverdî ve İtikadî Görüşleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X, sayı: 2, 2001.
- Kâşânî, Abdürrezzak, *Letâifu'l-Alam fi İşarâtı Ehli'l-İlham Tasavvuf Sözlüğü*, Çev: Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Kavas, Ahmet, “Rahmâniyye”, *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 2007.

- Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemü'l-Müellifin Terâcimu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye*, I-XV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993.
- Kettânî, Muhammed b. Abdülhay, *Fihrisü'l-Fehâris ve'l-Esbât ve Mu'cemu'l-Meâcim ve'l-Meşihât ve'l-Müselselât*, I-III, Matbaatü'l-Cedide, Fas 1927.
- Kevserî, Muhammed Zâhid, *el-Buhusü's-Seniyye an ba'zi Ricali Esanidi't-Tarikati'l-Halvetiyye*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004.
- Kılıç, Hulusi, “Bağdatlı İsmâil Paşa”, *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 1991.
- Köse, Saffet, “Hacvî”, *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 1996.
- _____, “Teheccüd” *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 2011.
- Kurnaz, Cemal – TATÇI, Mustafa, “Karabaş Veli”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, II, sayı: 6, 2001.
- Kuşeyrî, Ebü'l-Kasım Zeynülislam Abdülkerim b. Hevazin, *Kuşeyrî Risâlesi*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1981.
- Kutluer, İlhan, “Keşfü'z-Zünûn”, *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 2002.
- Küçük, Osman Nuri, “Nefsin Mertebeleri (Atvar-ı Seb'a)” Editör, Kadir Özköse, *Tasavvuf El Kitabı*, s. 55, Grafiker Yayınları, Ankara 2012.
- Levent, Ethem, *Hasan Basrî ve Tefsir İlmindeki Yeri*, AÜİF, Ankara 1978.
- Mahmud, Abdülhalim, *Ebü'l-Berekât Seyyid Ahmed ed-Derdîr*, Dârü'l-Kütübi'l-Hadise, Kahire 1974.
- Maksutoğlu, Mehmet, “Cebertî, Abdurrahman b. Hasan”, *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 1993.
- Malih, Muhammed Riyaz, *Fihrisu Mahtutati Dâri'l-Kütübi'z-Zahiriyye (et-Tasavvuf)*, I-II, Matbuatu Mecmai'l-Lugati'l-Arabiyye, Dımaşk, 1978.
- Martin, B.G., “Ticânîler ve Muhalifleri Gana ve Togo'daki İslam ile ilgili yeni gelişmeler”, *İslam Dünyasında Tarikatlar Gelişmeleri ve Aktüel Durumları*, Yayınlayanlar: A. Popovic, G. Veinstein, Çev: Osman Türer, Suf Yayınları, Ankara 2004.

Mekkî, Ebu Talib, *Kutü'l-Kulûb (Kalplerin Azığı)*, I-IV, Çev: Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, Semerkand Yayınları, İstanbul 2011.

Muhammed, Yusuf - Zeydan, Taha, *et-Tarikü's-Sufi ve Furuü'l-Kadiriyye bi Mısır*, Dârü'l-Cîl, Beyrut 1991.

Murâdî, Muhammed, *Silkü'd-Dürer fî A'yânî'l-Karnî's-Sânî Aşar*, I-IV, Matbaatü'l-Mîrîyyeti'l-Âmire, Bulak 1301.

Muslu, Ramazan, "Seyr u sülûk Metodları" Editör, Kadir Özköse, *Tasavvuf El Kitabı*, s. 340, Grafiker Yayınları, Ankara 2012.

_____, *Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, Erkam Yayınları, İstanbul 2005.

Mübarek, Ali Paşa, *el-Hitâtü't-Tevfikîyyeti'l-Cedide li-Mısri'l-Kahire Müdüniha ve Bilâdihe'l-Kadime*, I-XV, Dârü'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, Kahire 1306.

Müslim, b. Haccâc, *Sahihu Müslim*, I-V, Tahkik: Muhammed Fuad Abdulbaki, Daru İhya'i-Turasi'l-Arabiyye, Beyrut ts.

Nasrullah Efendi, *Risâle-i Bahaiyye*, Yayına Hazırlayan: Gülser Keçeci, Buhara Yayınları, İstanbul 2003.

Nassâr, Ahmed Hanefî, "Eş-Şeyhu's-Sâvî", *Mecelletü'l-Ezher*, Kahire 1935.

Nebhânî, Yusuf b. İsmail, *Câmû Kerâmâtî'l-Evliya*, I-II, thk. İbrâhim Atve Avad, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1989.

_____, *Sahabeden Günümüze Veliler ve Kerâmetleri*, I-IV, trc. Abdühalîk Duran, Hikmet Neşriyat, İstanbul ts.

Neccâr, Amir, *Et-Turuku's-Sûfîyye fî Mısır Neş'etuha Nizamuha ve Revâduha*, Neşru'n-Neyh, Kahire 1983.

Nesaî, Ebû Abdurrahman, *Sünenü'n-Nesâî*, I-IX, haz. Abdülfettah Ebû Gudde, Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, Beyrut 1988.

Ozanoğlu, İhsan, *Türk Büyüklerinden Ünlü Bilgin ve Mutasavvıf Şâbân-ı Veli Hayatı, Eserleri ve Külliyesi*, Şâbân-ı Veli Musa Fakih Camileri Onarma Cemiyeti, Kastamonu 1966.

- Özcan, Hüseyin, “Bektâşî Âdâb ve Erkânı”, *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 19, Güz 2001.
- Ögke, Ahmet, “Türk Tasavvuf Düşüncesinde Şerîat Tarîkat Hakikat Mârifet Kavramları ve Marmaravî’de Dört Kapı Kırk Makam Anlayışının İzleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı:18, Ankara 2011.
- Öngören, Reşat, “Şeyh” *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 2010.
- _____, “Zikir”, *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 2013.
- _____, “Tarikat”, *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 2011.
- Özervanlı, M. Said, “Nebhânî, Yusuf b. İsmail”, *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 2006.
- Öztürk, Yaşar Nuri, “Al Âdâb As-Saniyya Li-Man Yurîdu Tarîka Sâdât Al-Halvatiya,” *İslam Medeniyeti Dergisi*, VI(1), 1978.
- _____, *Kur’ân-ı Kerim ve Sünnete Göre Tasavvuf*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul 1990.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, MEB. Ankara 1983.
- Popovic, A., Veinstein, G., *İslam Dünyasında Tarikatlar (Gelişmeleri ve Aktüel Durumları)*, Çev: Osman Türer, Suf Yayınları, Ankara 2004.
- Rıhtım, Mehmet, *Seyyid Yahya Bakuvî ve Halvetîlik*, Qısmet, Bakı 2005.
- Sakkad, Abdülcevad, *Tevâsülü’s-Sûfî beyne’l-Mısr ve’l-Magrib*, , Câmîatü’l-Hasan es-Sânî, Muhammediye 2000.
- Sami, Mehmed, *Esmâr-ı Esrâr*, Cemal Efendi Matbaası, İstanbul 1316.
- Selvi, Dilaver, *Kur’ân ve Tasavvuf Tefsirlerinin Tasavvufa Bakışı*, editör: A. Ali Ural, tashih: Tarkan Kaba, Şule Yayınları, İstanbul 1997.
- Semennûdî, Muhammed b. Hasan, *Şerhu’s-Semennûdî alâ Metn-i Dürre el-Mütemmimetü Lil Kıraati’l-Aşer lil Cezerî*, Daru’s-Selam, Kahire 2007.
- _____, *el-Âdâbu’s-Seniyye Limen Yurîdu Tarikate’s-Sâdâti’l-Halvetiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba, Nu: 218.

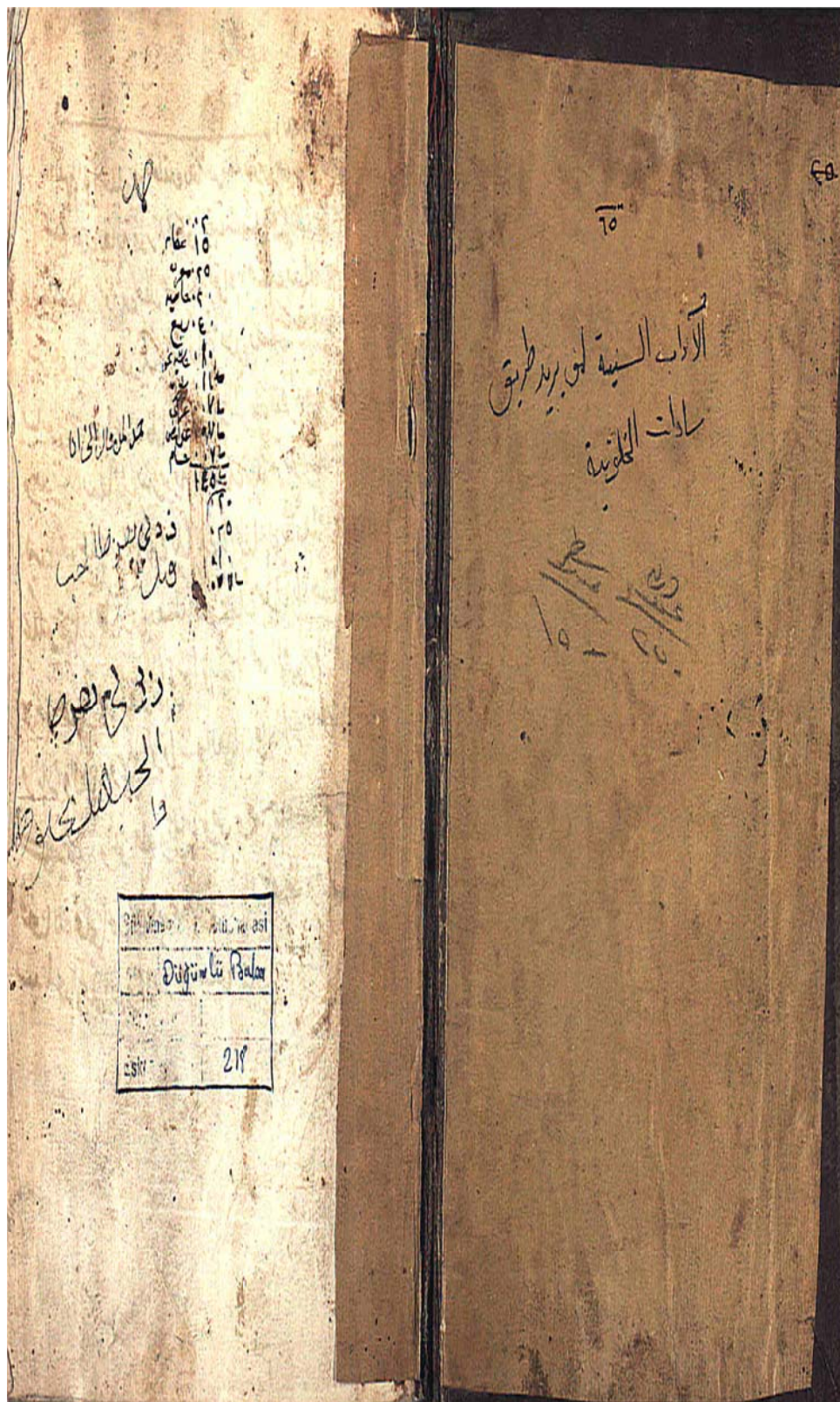
- _____, *Kitabü'l-Munayyir Al-Mukaddime fî Rivayeti Hafs*, Tire Necip Paşa Kütüphanesi, Demirbaş Nu: 0070.
- _____, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, Nu: 30.
- _____, *Tuhfetu's-Sâlikîn ve Delâletu's-Sâirîn li Minhâci'l-Mukarrabîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, Nu: 002460.
- Serrâc, Ebu'n-Nasr Abdullah b. Ali et-Tûsi, *el-Lüma' İslam Tasavvufu*, Çev: Hasan Kamil Yılmaz, Altınoluk Yayınları, İstanbul 1996.
- Suyutî, Ebu'l-Fazl Celaledin b. Ebi Bekr, *Camiü's-Sagîr Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, I-III, haz. İsmail Mutlu, Şaban Döğen, Abdulaziz Hatip, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1996.
- Sühreverdi, Ömer, *Avarifü'l-Maarif, Tasavvufun Esasları*, trc. Hasan Kâmil Yılmaz, İrfan Gündüz. Erkam Yayınları, İstanbul ts.
- Sülemî, Ebû Abdurrahman, *Tabakatü's-Sufiyye*, tahkik: Nureddin Şeribe, Mektebetü'l-Hancı, Kahire 1969.
- Şazeli, Abdullah, *el-İltizamü's-Sufî, Dârü'l-Âfâki'l-Arabiyye*, Kahire 2006.
- Şensoy, Sedat, "Silkü'd-Dürer", *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 2009.
- Şerabâtî, Abdülkerim el-Halebî, *Sebet fî'l-Hadis*, Süleymaniye Kütüphanesi, (Aşîr Efendi) Nu: 000035.
- Şimşek, Halil İbrahim, *Osmanlı'da Müceddîdîlik*, Sûf Yayınları, İstanbul 2004.
- Şimşek, Selami, *Edirneli Kabûlî Mustafa Efendi Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Görüşleri Kenzü'l-Esrâr ve Dîvan'ı*, Buhara Yayınları, İstanbul 2005.
- Taftazânî, Ebu'l-Vefa, "Mısır'da Sûfî Tarikatların Tarihi Gelişimi ve Günümüzdeki Durumları", (Çev: Mustafa Aşkar), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 35, 1996.
- Tatçı, Mustafa, Kurnaz, Cemal, *Tasavvufî Gelenekte Miyârlar ve Karabaş-ı Velî'nin Miyâr'ı*, Ankara 2001.
- Tayşî, Mehmet Serhan, "Cemal Halvetî", *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 1993.

- Tehânevî, Muhammed b. A'la, *Keşşaf-ı Istılahatı Fünûn*, I-III, “Seccade” maddesi, Kahraman Yayınları, İstanbul 1984.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhamed b. İsa, *Sünenü't-Tirmizî*, I-V, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, Dâru Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1998.
- Tu'mî, Muhyiddin, *en-Nurü'l-Ebher fî Tabakati Şüyuhî'l-Câmi'l-Ezher*, Dârü'l-Cil, Beyrut 1992.
- Türer, Osman, “Ahmet Ziyâuddîn Gümüşhanevî'nin Şeriat Tarikat ve Tasavvuf Anlayışı”, *Ahmet Ziyâuddîn Gümüşhanevî Sempozyum Bildirileri*, (Haz.: Necdet Yılmaz), Seha Neşriyat, İstanbul 1992.
- _____, “Biat”, *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 1992.
- _____, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, Seha Neşriyat, İstanbul 1995.
- Uludağ, Süleyman, “Adabü'l-Mürîd” *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 1998.
- _____, “Ahid”, *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 1988.
- _____, “Mürîd”, *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 2006.
- _____, “Nefis”, *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 2006.
- _____, “Recâ” *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 2007.
- _____, “Takva”, *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 2010.
- _____, “Tevekkül”, *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 2012.
- _____, “Uzlet”, *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul 2012.
- _____, *Tasavvufun Dili*, Mavi Yayıncılık, İstanbul 2006.
- _____, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2012.
- Uyar, Gülgün, “Nakib”, *DİA*, TDV, Yayınları, İstanbul 2006.
- Uysal, Abdulkaki, *Kösec Ahmed Trabzonî ve Silsiletü'l-Hacegânî fî Âdâbi Ubudiyyeti'l-Ayân*, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez danışmanı: Doç. Dr. Abdulhakim Yüce, Van 2000.

- Vassâf, Osmanzâde Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, I-V, Haz., Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006.
- Veli, Hacı Bektaş, *Makâlât*, Tercüme, Esad Coşan, Sadeleştiren: Hüseyin Özbay, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- Vicdânî, Sadık, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye Tarikatler ve Silsileleri (Tomar-ı Halvetiyye)*, Yayına Hazırlayan: İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İstanbul 1995.
- Yakub, Yusuf b., *Menâkîb-ı Şerif ve Tarikatname-i Pîran ve Meşayih-i Tarikat-i Âliye-i Halvetiyye*, İstanbul 1290.
- Yazar, Nihal, *Halvetîliğin Şâbâniyye Kolu Menâkîb-ı Şa'ban-ı Veli ve Türbenâme*, Mas Matbaacılık, Kastamonu ts.
- Yıldırım, Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000.
- Yılmaz, Hasan Kâmil, *Aziz Mahmud Hüdayî ve Celvetiye Tarikatı*, Erkam Yayınları, İstanbul 2007.
- _____, *Tasavvuf Meseleleri*, Erkam Yayınları, İstanbul 1997.
- Zebidî, Ebü'l-Abbas Şihabuddin Ahmed b. Abdüllatif, *Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, I-III, Mütercim, Ahmed Naim, Ankara 1982.
- Zerruk, Abdullah Hasan, *Kazâyâ't-Tasavvufi'l-İslami*, Hey'etü'l-A'mali'l-Fikriyye, Hartum 2006.
- Ziriklî, Hayreddin *el-A'lam Kamûsu Terâcimi Li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ*, I-VIII, Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut 1984.

EKLER

EK 1. el-Âdâbu's-Seniyye

[illegible]

هذه
التيه
كتاب الادب لم
هذا
الطريقه المخلوئه بالناسيد

الشيخ محمد بن حسن السمالوني
الشيخ محمد بن خاتمة الملقبي
الشيخ محمد بن خاتمة الملقبي
الشيخ محمد بن خاتمة الملقبي

البشافة، الشهيد بالمنير

لَقَدْ عَلَّمْنَاهُ اِلٰهَ رَبِّهِ

فأيدلوه بالشق في حكمها
هيلة البيك كما كرمة حر
من خط الموشح ما خلت

لجميع القرض حسب اصل وعمل

فانيه تقرا عنه الميت فتقول اللهم اني اسالك
بجاه نبيك محمد نبي الرحمة وتوابه الطيب وما ضمني
ان لا تقدر هذا الحق في قبره ~~معه~~

در ۱۲ ط

51A

Lo-Co.

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي جعل الذكر افضل العبادات
وجعل ذكره من افضل البريات والمخلوقات
واودعهم الجنة ورفع لهم فيها اعدا الدرجات
والصلوات والسلام على سيد السادات واشرف
جميع الموجودات من اهل الارض والسموات
الذي من اقيق اثره وعمل سنته وسلك طريقه
والليل المقص الى الله
اللطيف الخليل المستر
المتكامل السعيا على صلاته
بحال به الى ما في من عبادته السادة الاحيانه وعلى من حقيقته
انا في الدنيا خائف من الله
الافق منه فاعاننا الله
كاه رسولك الا عظم الله
قال عليه وعلى الله وجهه
اجيبه ولم ياكب رضى الكروب والنفوب المعين الدليل المقصر فقير به
والحمد لله رب العالمين

العزيز العليم المصور، محمد بن حسن الشافعي الحنولي
المميز الشهير بالسماذودي جملة الله بأشرف السر
اشهودي، قد سألتني بعض الاخوان الاعزة علي
من الاجاب اهل العلم والعرفان المتزدين عاي
في غالب الانمان ان اضع شرحا لطيفا على منظومة
نظمها تتعلق بشر من ^{طائفة} الشروط والذكر والصريفة
وما عليم اهل المعرفة والمعلوم والتحقيق وامتنعت
مراد وهو يلج على صباه وباكرا، فمالم اجدي
من ذلك فرداه ولم يعجل لي من ذاك عدو ولا اعتدلا
فطرفت عند ذلك باب الاستحارة بيد الافتقار و
اسلتي للموع ثم مقبلي الذلل والاعانة لكي اعلمي باي
ليست من خيل هذا الميدان من تحول فيه نحو الفرس
من اهل العلم والتحقيق والعرفان فخيئ اشرح

العربي

$$\begin{array}{r} 2 \\ 9 \overline{) 1595} \end{array}$$

لرؤم الصلاة عرفاً بشدة ايضاً الذي وبني
وعلى فالاي قوله تعالى ان الله وملائكته
يصلون على النبي الاية واما النبوي فقوله عليه
الصلوات والسلام فاذا سألتم الله حاجته فابدوا
ببسم الله بالصلاة على والحمد لله فان الصلاة على
مقبولة غير مردودة فان قلت ولو مع
الربما المحبط للأعمال قلت نعم مقبولة ولو مع
ذلك لان الصادق على النبي لها جهتان جهة
كونها من الله تعالى رحمة وتفضيلاً به دعاء
المصلي فهي مقبولة مطلقاً والثانية الجهة الثانية
لا ثواب فيها مع الرباء للمصلي والثالث الدليل
القلي الدعاء محبوب عن الله تعالى حتى يصل
على محمد وآله لان صلياً لله عليه وسلم احب
لخلق الى الله تعالى ثم اعلم وفقني الله وايدك
لهم صافي مدرك العلوم وما انطوي فيها

من

من معاني مباني المنطوق والفهوم ان البسملة
تتعلق بها ابحاث شريفة ومعاني رقيقة لطيفة
سنية غريبة منغية منها ما يدل على بقية طلب
الابتداء بها في الامور العاجية والاحوال السنية
الشرعية. واما طلب لا بداء بها فتدباً لكتب
السموية التي اشرفها الكتاب العزيز فافتح
المصنفين عليه سن لئلا حتران لان الله تعالى
افتتح جميع كتبه بها لقوله صلياً لله عليه
وسلم بسم الله الرحمن الرحيم فاعلم كل كتاب
نقله في الجامع الصغير ولا ينافي ذلك قول
العلامة السيوطي انها من خصوصيات النبي
وامته ولا ما ورد من ان النبي صلياً لله عليه
وسلم كان يكتب اول اي يا من من يكتب بسم
الله فلما نزلت قل ادع الله اودع الرحمن
كتب اي يا من يكتب بسم الله الرحمن

تكوني عند ذلك حاضره وتخطي برؤيا من الحسن جماله
 غدت السن المداح تتلو مغاخره رسول الله والشرك
 كالليل مظلم فانوار جلي بانوار الدشاد باجره
 ولو شاهدت عندك غيناك زوارقهم واغنيهم
 كالسحاب بالمدح عاطره وثاني فواد العاشقين
 الى نحو من كل فج بادره وهب لهم من ذلك
 الي شمة وانفا سهم من طيب رياه عاطره
 وثاني فواد العاشقين ببابه الى نحو من كل فج بادره
 وهب لهم من ذلك الي شمة وانفا سهم من
 حبيب روياء عاطره لهانت عليك الروح والمال
 كله ولتجرب تصيح نحو الحب للقبور ائره فيا بها المختار
 من الهاشم ومن كرم الله العظيم عناصره
 اغشا جميعا في غدي شفاعته فانت لكر القلب
 ما زلت جابره عليك صلوات الله ما حن عاشق
 وملاح البع في دجي الليل زاهره ثم قال
 قدس

قدس الله سره العزيز امين وصلي وسلم ذو الجلال
 بفضله علي احمد المختار ما غرد القري كذا الال
 والاصحاب في كل محبة وما ابهل الداعي وما قبح الجري
 ختم رضي الله تعالى عنه نظمه بالصلوة والسلام علي
 رسول الله صلى الله عليه وسلم وكذا علي الال
 الصبياني اي بالصلوة والسلام في المبدأ والختم
 لهما مقبولان فلعل يقبل ما بينهما
 وقد تم يا مولاي فاجعله خالصا لوجهك لا
 رجائي ولا اجري وتاريخه غني وقافي وصادها
 وواد واخره فمدح الشكر اخبر قدس سره
 العزيز ان نظمه قد تم في طلب من الله عز وجل
 ان يكون خالصا لوجهه الكريم وسببا للفوز
 بجنت النعيم والتمناج من الله تعالى القبول
 وبلوغ القصد والمأمول بان لا يقطع رجاءه
 ويعطيه ما تمناه ثم اخبر ان تاريخ نظمه

الحمد لله الذي جعلنا من خلقه
والمؤمنين بالحق والعدل
والذين آمنوا بالحق والعدل
والذين آمنوا بالحق والعدل

كان سنة ومائة وستة وسبعين لأن الفين بالحق والعدل
مائة والصاد بسبعين والواو ستة وذلك بالجل الكبير
في المصطلح المثارق ثم انه حمد الله تعالى وشكره
على الاتمام وبلوغ المرام والمطلوب من اطلع عليه
ان يدرك بالحسنة السيئة وان ينظر فيه بعين الرضا
ويصلح ما فيه من الخطأ فقد قل ان يسلم مؤلف من
اللفظ وان ينجو مصنف من الخطأ العثرات لان
الانسان كثير النسيان خصوصاً في هذا الزمان
الذي كثرت فيه اللهوم والكروبات والصحف الغفيرة
والمشقات نسأل الله تعالى العظيم ان ينجينا
من كربات وان ين علينا ويحسينا واصحابنا بالحق
من صفاته وتعاونه قلة مؤلفه قد سره جري ذلك
وهو كمدارقم وسطريوم الخمين المبارك ثالث
الذي هو من هود الف ومائتين وسبعة وتسعين من
هجرة سيد المرسلين صلى الله عليه وعلى آله والثناء
امين يا رب العالمين
ثم

در
مستطوع
١٥ - ٢٥

EK 2. Tuhfetu's-Sâlikîn

بسم الله الرحمن الرحيم

في شيخنا العارف برية واسطة عقد أهل قريته
أعلام عصره ووحيد دهره علامة الأعلام وشيخ
مشايخ الأعلام الشيخ محمد بن حسن المنير السعدي
جعله الله بأشرف المراتب الشريفة **الحمد لله الذي أزال**
الآن عن قلوب العارفين وأبرز من سماه الذات نور
شبه من الأسماء لوصول السالكين وأخرج مواد الأحياء
من صلب الإحسان إلى النور المبين ورسم سيد العباد
سطر الألقام في صفحات لوح عقول المنكسرين
التي أحيا موت القمامات وأبلى عيث الأذكار
لأدبنا العلوم اللدنية في فؤاد الواصلين **أحمد**
حمد من سقاء الله من خرم حمة شراب اليقين وشهد
أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له شهد أن من أقر
بدا العبودية كان من المؤمنين وأشهد أن سيد
محمد بدا عبده ورسوله وصي طريق المقربين الذي
أنزل عليه والذين جاهدوا أثبت لنهدينهم سبلنا
وأن الله مع المحسنين صلى الله عليه وعلى آله وصحبه
الذين مشوا على طريقته وحققوا بحقائق الدين
وبعد فقد سألني بعض المحبين رزقني الله

بوابهم اليقين والوصول إلى مقام اليقين أن أجمع شيئا
مما أحاجه إليه في سلوك الطريق وما نزل أهل التحقيق
فقرعت عنده تلك بابا على خزانة سيد الانقياد واسلك الدروب
من مقلتي الدال والاكسار وعين لي لست من خيل هذا
الميدان ممن حول فيه حول الدرسان فحين امدت في شجتي
وقد وقفا لي الله تعالى الشمس لحقني بظفره فصر في بحر غفارة
الشيخ وبقيض امداده الشيخ فاجتبه لي ذلك طالع من الله
العون والاختصار وأن يكون سبيل الخافي يوم القصاص
ومبني تحفة السالكين ودلالة السالكين في طريقهم
وربته على عشرة أبواب وخاتمة **الباب الأول** في كيفية
العهد والتلقين ووصية الشيخ المرشد بعد العهد **الباب**
الثاني في الذكر مراد به وكيفية استعماله **الباب**
الثالث في شأن الطريق الموصل إلى الله تعالى وأركانها
ما قاله على الوجه الذي ذكره **الباب الرابع** فيما
يتعلق بالشيخ وشروطه وأدبه **الباب الخامس** في
بيان أدب المرشد مع متبعه **الباب السادس** في بيان
أدب المرشد مع تلامذته **الباب السابع** في بيان أدب
المرشد مع نفسه **الباب الثامن** في طلب ما ينبغي
بها المرشد من الشيخ **الباب التاسع** في التقية
والقبول وما يتعلق بذلك **الباب العاشر** في النفوس
وتقسيمها وأوصافها والأسماء التي يستعملها السالك في كل

ولاهم

نفس **الحجة** في شيء من مصطلح القوم فاقول
 مستنداً من الله القبول **الباب الأول في**
كيفية العهد والتلقي ووصية الشيخ للمريد بعد العلم **اعلم**
 ان العهد لغة التزام شيء ليوثيق به في المستقبل حفا
 كان او باطلا ومنه تعاهدت بنوا فلان على
 كذا او شرعاً التزام قرينة دينية كالتزام المأثراً
 انهم يحجون النبي صلى الله عليه وسلم بما يحجون
 منه لنسائهم واولادهم والاصل فيه قوله تعالى
 ان الذين يبايعونك انما يبايعون الله الاله **وقد**
 ثبت من فعله صلى الله عليه وسلم وشروطه كمال
 الشجاعة والقياد المريد ووجوه التسليك والاصل
 في التلقي ما رواه الطبراني والبراز وغيرهما
 ان النبي صلى الله عليه وسلم لقن اصحابه كلمة لا اله الا
 الله جماعة وفردى بعد ان سبق ذكرها منهم من اسلم
 الى ذلك الوقت **فاما** تلقيه صلى الله عليه وسلم
 لاصحابه جماعة فقد قال شداد بن اوس رضي الله
 عنه كنا عند النبي صلى الله عليه وسلم فقال له
 رسول الله صلى الله عليه وسلم هل فيكم غريب يعني
 من اهل الكتاب قلنا لا يا رسول الله فامر النبي صلى
 الله عليه وسلم بفتح الباب وقال ارفعوا ايديكم
 وقولوا لا اله الا الله فرفعنا ايدينا وقلنا لا اله الا

كيفية العهد والتلقي

الله ثم قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الا البسوا
 فان الله قد غفر لكم **واما** تلقيه صلى الله عليه وسلم
 لاصحابه فردى فقد قال علي بن ابي طالب كرم الله وجهه
 سألت رسول الله صلى الله عليه وسلم فقلت يا رسول
 الله دلني على اقرب الطرق الى الله عز وجل واسهلها
 علي عباده وافضلها عند الله تعالى فقال رسول الله
 صلى الله عليه وسلم يا علي عليك بذكر الله عز
 وجل سراً وجهاً فقال علي رضي الله عنه كل الناس
 ذاكرون يا رسول الله وانما الريد ان تخصني بشيء
 فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم يا علي افضل
 ما قلت انا النبيون من قبلي لا اله الا الله ولولم يسمع
 التبع والارضين السبع في كفة ولا اله الا الله في كفة
 لرحمت لا اله الا الله ثم قال رسول الله صلى الله عليه
 وسلم يا علي لا تقوم الساعة وحي وجه الارض من يقول
 الله **ثم قال** علي رضي الله عنه كيف اذكر
 يا رسول الله فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم غرض
 عينيك واسمع مني لا اله الا الله ثلاث مرات ثم قل
 انت ثلاث مرات لا اله الا الله وانا اسمع ثم رفع رسول
 الله صلى الله عليه وسلم رأسه ومدّ صوته وهو مغمض
 عينيه وقال لا اله الا الله ثلاث مرات وحي يسمعه ثم
 ان علياً رفع رأسه ومدّ صوته وهو مغمض عينيه

التلقي

واحد وهو ما يفارق الانسان بموته من لطيفة الانسانية
والحقيقة الربانية **وقال** الغزالي النفس يقال للدم
والحقيقة الربانية والعقل الحقيقة الربانية والقلب
لحم الصنوبري الشكل والحقيقة الربانية والسر لما
ياكم وفرق بعضهم بينهما بأنه يحمل ان تكون النفس
لطيفة مودعة في هذا القلب هي محل الاخلاق المعلولة
كان الروح لطيفة مودعة في هذا القلب هي المحلاق
المحمدة ويعبر عن هذا بان الروح جوهري نوراني علوي
رباني والنفس ظمانية سفلية شيطانية واما القلب
فمقلب بينهما فالروح طيبة شانها الموافقة والنفس
خبثية شانها المخالفة والقلب ان مال الى الروح انصف
بصفته او الى النفس فبالعكس وتكون جملة الانسان
مستحق لبعضها البعض واجمع انسان واحد ولا يؤشر
في الفرق بينهما اشتراكهما في اللطافة فافهم الرموز
من اللغز فتفتح لك الكنوز وفي هذا القدر كفاية
لمن وفقه الله والمحمد الله اولاً وآخراً وأسئل الله
تعالى ان ينفع به الاخوان مدة دور الزمان وصلي
الله على سيدنا محمد وعليه واصحابه السادة الاعيان
في كل وقت واوان امين انهي نقلت هذه النسخة
من نسخة نقلت من نسخة مصنفها العلامة الشيخ محمد
المشير السهرودي نفعنا الله به وعلومنا في الدين والدار

والحق

والاخر امين وكان الغزالي من كتابتها في عاشر
شهر ذي القعدة الحرام من شهر سنة خمسة ومائتين
والف من هجرة من له مزيد العز وكمال الشرف عليه السلام

وهذا شروط الدين نظر المؤلف محمد الله عليه

ايا من يريد السير لله قاصداً ليدخل حضرة ويخرج بالسر
وتسري له يظهر من علم الحقي وتأتي له اللطافة خالها
وتعني له الحاجات من كل موصون وتأتي له المراتب من حيث لا يدرك
ويأتي له عز وضر وسودود وتصل له الحال في العسر واليسر
عليه بل الله لكن بشرطه يلاحظ المعني ويشهد في الذكر
ويغني عن الاعتبار مع كل وارد ويستحضر الشيخ المزي على خب
على ركبته جالساً كصلاته مغض العينين يمسح للسر
ويستقبل القبلي وفي ذلك ظلم اذا كان مفرداً ويذكر بالجه
وينظر للذات العلية باقني بعين فراه ليس شبه له يسر
فان يدرك يراه فذلك الحجة والافواه يراه بلا نكر
فافضل انواع العبادان كلها هو الذكر جاني العنكبوت له

يا ذا كرم الرحمن هنيئاً بالرحمن **فذكرتك** مغفوراً وكرمك من اجري
 هنيئاً بطيئاً الله في حصر البقي **فذكرتك** فيها ذكرتك مع نصر
 فلازم علي الذكر بالسرطاني **نصير** من الاحباب فاعلم لداود
 ولا تخل وقتاً في زمانك دائماً **من** الذكر تحظى بالوصول واليسر
 فتزداد افضالاً وفضلاً **نصير** من الله حقاً بلا منكر
 فان شئت تعرف ما عفاك عنه **فقطره** فما قد اقامك يا عمر
 فان كنت في الحزن والذكر دائماً **من** الذكر تحظى بالوصول واليسر
 ويعطيك فضلاً في الانام مباركا **وانت** حبيب الله يا عالي القدر
 ويعطيك علماً بحكم العالم **ولا هو** في كتب ولا جاني سفر
 فهذا دليل للوصول بلا حفي **فالذكر** شأناً ثم حلاً مع الشكر
 والالتجاء لله للنفوس **هتمة** تفوق التراب بالعباد والصبير
 ولازم علي الابواب بالذكري **فقطره** لك الابواب حفاً بلا منكر
 فمن لازم الابواب ما خاب سعيه **والسعي** باب الكرم فقط وادري
 تادب بالاداب وليس ببدلية **فيمتلك** امداد اكمل اجر تجري
 فمن جاب الله اعطاه سؤله **وبوته** عزاً ثم فضلاً مع الجبر
 اذا جمع النوام ثم انت قائماً **وتعبك** من بعد العشاء الى الفجر
 اخاطب نفسي على يقين بضمي **وتصني** لما قلنا ورجع بالزجر
 لخطي برضوان الله ووصله **وتقلع** عن ما سبغته من الكبر
 في انفس هذا مشرب القوم فانني **لعل** تكوني معهم موازين الدهر
 ودمي على ذكر الاله بشرطه **كذلك** بالاداب فهو من السبر
 ولا تتركني للذكر قد قال ربنا **ليزجنا** لآلهكم فهو من خسر

اعزك

اعزك من ذلك الكريم بمدة **من** الله والخسران والخلف لا امر
 فيا خلق الاملاك يا مجرل العطا **وباسر** من الارزاق في العصر اليسر
 سالتك بالقرآن ثم باهله **ومن** يتل في المحار سراً مع الجبر
 وبالمهاتمي الذي النبي محمد **وبالال** والاصحاب ايضا واليهوس
 اغناؤنا وفضلنا لذكرك دائماً **وهنا** علوماً من ذلك بلا حصر
 واوزع لنا علماً لذلك ربنا **وتجعلنا** من واصلين ذوي الفكر
 دعوناك مولانا قد امرتنا **فاجر** لنا ما قد وعدت بلا عسر
 واجبا لنا والذاكرين لربهم **واشياء** خاتماً لاجمعاً ذوي الفخر
 اغننا اغنا بالهي بونه **لتغفر** بها ذنبي وتجو بها وزري
 وصلي ولم ذوالجلال بفضله **علي** احل الخنا ما غفر القبري
 كذا الال والاصحاب في كل حجة **وما** بهل الداعي وما قد يجري
 وقد تم يا مولاي فاجعله **لفضلك** لا تقطع رحائي ولا يجري

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Mehmet Şirin AYİŞ
Doğum Yeri ve Tarihi	Tutak – 02.03.1973
Eğitim Durumu	Doktora
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
İş Deneyimi	Diyanet İşleri Başkanlığında sırasıyla İmam-Hatiplik, Vaizlik ve İlçe müftülüğü görevlerinde bulunmuş olup şu an Erzurum İl Müftülüğünde İl Müftü Yardımcısı olarak görev yapmaktadır.
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Diyanet İşleri Başkanlığı
İletişim	0532 457 34 38
e-posta Adresi	msirinayis@hotmail.com
Tarih	30.12.2014